

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

DİYARBAKIRLI MOLLA MUSTAFA’NIN
MENÂSİK-İ HACC ADLI ESERİ ÜZERİNE
BİR DİL İNCELEMESİ

Tezi Hazırlayan
Bilgehan AYATA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH

Yüksek Lisans Tezi

Ağustos 2013
KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

DİYARBAKIRLI MOLLA MUSTAFA’NIN
MENÂSİK-İ HACC ADLI ESERİ ÜZERİNE
BİR DİL İNCELEMESİ

Tezi Hazırlayan
Bilgehan AYATA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH

Yüksek Lisans Tezi

Ağustos 2013
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Bilgehan AYATA

“Diyarbakırlı Molla Mustafa’nın Menâsik-i Hacc Adlı Eseri Üzerine Bir Dil İncelemesi” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisanüstü Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Bilgehan AYATA

Danışman
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH

Ana Bilim Dalı Başkanı
Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH danışmanlığında **Bilgehan AYATA** tarafından hazırlanan “**Diyarbakırlı Molla Mustafa’nın Menâsik-i Hacc Adlı Eseri Üzerine Bir Dil İncelemesi**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Türk Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

20/8/2013

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH

Üye : Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN

Üye : Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 23/08/2013 tarih ve 15 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

23/08/2013

ÖN SÖZ

Türkiye Türkçesi yazı dilinin tarihsel gelişiminde Eski Anadolu Türkçesiyle Türkiye Türkçesi arasındaki uzun bir dönemi içermesi bakımından Osmanlı Türkçesinin önemli bir yeri vardır. Canlı bir varlık olan dilin bu denli uzun bir dönem içerisinde gelişip değişmemesi düşünülemez. Bu değişim ve gelişimin biricik tanıkları, o dönemde yazılmış eserlerdir. Dönemin dil özelliklerinin tam olarak ortaya konabilmesi için bu tanıkların bilimsel olarak konuşturulması ve bilim âleminin hizmetine sunulması gerekir.

Çalışmamız, eserin yazıldığı yüzyılın yazım (imla) özelliklerini ortaya koymanın yanında Türk milletinin İslami edebiyata bir hizmetini daha açığa çıkaracak, dönemin din konulu bir eserindeki söz varlığını da ortaya koymuş olacaktır.

Türk edebiyatında yazılmış *Menâsik-i Hacc* adını taşıyan başka eserler de vardır. Bunlardan kimileri üzerinde bilimsel çalışmalar gerçekleştirilmiş olmasına karşın Diyarbakırlı Molla Mustafa'nın eseri üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış ve bu eser bilim âlemine tanıtılmamıştır. Bu eserleri yalnızca birer dinî eser olarak düşünmek doğru değildir. Bunlar aynı zamanda yazıldıkları dönemdeki Türk toplumunun örf, âdet, folklor, tarih, dil ve kültürünü kapsayan, bize bu alanlarla ilgili önemli fikir ve malzeme sağlayan birer hazinedir. Bu önemine dayanarak eserin bilimsel olarak incelenmesiyle bir yandan başta Türk diliyle uğraşanlar olmak üzere bilim dünyasına, diğer yandan hac konusuyla ilgilenenlere kaynak oluşturmak amaçlanmıştır.

Yazılış tarihi bilinmese de Osmanlı Türkçesinin ilk dönemlerine ait olduğunu düşündüğümüz bu eserin özgün bir dili ve yazımı bulunmaktadır. Çalışmamızda önce eserin sağlam bir yazıçevrimli (transkripsiyonlu) metnini ortaya koymaya, daha sonra eser üzerinde ayrıntılı bir dil incelemesi gerçekleştirmeye çalıştık. Çalışmamızın son bölümünde hazırladığımız söz varlığıyla eserde yer alan tüm sözcüklerin anlamlarını belirttik. Söz varlığındaki özel adları ayrıca “özel adlar” bölümünde topladık. Çalışmamızın sonuna ise özgün metnin tıpkıbasımını koymayı uygun bulduk.

Eser, dil bilimiyle birlikte hac ibadetinin yerine getirilişini ayet, hadis ve menkıbeler ışığında açıklaması bakımından dinî bir eser olarak da önem taşımaktadır. Bu çalışmamızla Türk diline ve İslami Türk edebiyatına en küçük bir katkıda bulunabildiysek Türklüğe hizmet etmiş olmanın huzurunu duyarız.

Bu çalışmamızda da her zaman olduğu gibi ilgi ve desteklerini eksik etmeyen, sabırla ve arkadaşça yol gösteren kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH'a teşekkür ederim.

Bilgehan AYATA

**Diyarbakırlı Molla Mustafa'nın
Menâsik-i Hacc Adlı Eseri Üzerine Bir Dil İncelemesi
(Metin-Dil Bilgisi-Sözlük)
Bilgehan AYATA**

ÖZET

Türkler İslam dinini benimsedikten sonra bu dinin şartlarını öğrenmek ve yerine getirmek için başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere dinî eserleri Türkçeye çevirmiş, kendileri de bu dinin şartlarının kusursuz olarak yerine getirilmesi için kılavuz kitaplar yazmışlardır.

Üzerinde çalıştığımız ve Osmanlı Türkçesinin ilk dönemlerine ait olduğunu düşündüğümüz, Diyarbakırlı Molla Mustafa'nın yazdığı bu eser, İslam'ın şartlarından biri olan haccın gerçekleştiriliş şeklini ve kurallarını anlatan bir hac rehberidir. Eser, çalışmamızın giriş kısmında tanıtılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız, dil bilgisi, metin ve sözlük olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Dil bilgisi bölümünde eserdeki dil bilgisi konuları işlenmiş ve dil özellikleriyle ilgili farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Metin bölümünde Arap harfli eser, yazıçevrimli (transkripsiyonlu) olarak verilmiştir. Sözlük bölümündeyse eserdeki bütün sözcüklerin anlamları verilmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde eserin genel değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmada yararlanılan eserlerin künyesi son bölüme eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam, hac, Osmanlı Türkçesi.

**A Linguistic Study on the book entitled ‘Menâsik-i Hacc/Hadj’ by Diyarbakırlı
Molla Mustafa**

Bilgehan AYATA

ABSTRACT

After Turks internalized Islam as a religion, firstly they translated the holybook the Kur’an-ı Karem and some other essential religious books into Turkish and edited some guide books in order to fulfill religious principles and duties perfectly.

This book which was written by ‘Diyarbakırlı Molla Mustafa’ and we think that it belongs to the first era of the Otoman Turkish on that we have studied, is a source book which gives information about how to fulfill ‘Hadj’/pilgrimage which is one of the Islamic principles and its principles

Our study consists of three parts as linguistics, text and dictionary. In linguistic part, we studied on Grammar topics and tried to determine the variations in the language used. In text part, the book was written in Arabic letters and edited with transcription. In dictionary part, even all of the vocabulary was explained. In the conclusion part, the book was evaluated as an overall. The information on references which were made use of, were added at the end of this book.

Key Words: Islam, hadj/pilgrimage, Ottoman Turkish.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ	1
DİL BİLGİSİ	5
A. SES BİLGİSİ	5
I. YAZIM ÖZELLİKLERİ.....	5
1. Ünlülerin Yazılışı.....	5
1.1. Sözcük Köklerinde Ünlülerin Yazılışı	5
1.1.1. /a/ Ünlüsü.....	5
1.1.2. /e/ Ünlüsü	6
1.1.3. Kapalı /e/ ünlüsü	6
1.1.4. /ı/ Ünlüsü	6
1.1.5. /i/ Ünlüsü	7
1.1.6. /o/, /ö/, /u/, /ü/ Ünlüleri.....	7
1.2. Eklerde Ünlülerin Yazılışı.....	8
1.2.1. Yapım eklerinde Ünlülerin Yazılışı	9
1.2.1.1. Addan Ad Yapma Eklerinde.....	9
1.2.1.2. Addan Eylem Yapma Eklerinde.....	9
1.2.1.3. Eylemden Eylem Yapma Eklerinde	10
1.2.1.4. Eylemden Ad Yapma Eklerinde.....	10
1.2.2. Çekim Eklerinde ünlülerin Yazılışı.....	11
1.2.2.1. Ad Çekimi Eklerinde Ünlülerin Yazılışı	11
1.2.2.1.1. Çokluk Eklerinde.....	11
1.2.2.1.2. İyelik Eklerinde	11

1.2.2.1.3. Durum Eklerinde Ünlülerin Yazılışı	12
1.2.2.1.3.1. İlgî Durumu Eki: +İñ, +Uñ; +nİñ, +nUñ	12
1.2.2.1.3.2. Belirtme Durumu Ekleri: +I,+U,+n	12
1.2.2.1.3.3. Yönelme Durumu Eki: +A	12
1.2.2.1.3.4. Bulunma Durumu Eki: +DA	13
1.2.2.1.3.5. Ayrılma Durumu Eki: +dAn	13
1.2.2.1.3.6. Eşitlik Durumu Eki: +CA	13
1.2.2.1.3.7. Yön Gösterme Eki: +rA, +ArU, +rU	13
1.2.2.1.3.8. Araç Durumu Eki: +n, +lA, +lIA	13
1.2.2.1.3.9. Soru Edatı: mİ	14
1.2.2.2. Fiil Çekimi Eklerinde Ünlülerin Yazılışı.....	14
1.2.2.2.1. Şahıs Ekleri	14
1.2.2.2.2. Şekil ve Zaman Eklerinde Ünlülerin Yazılışı.....	15
1.2.2.2.2.1. Haber Kipleri.....	15
1.2.2.2.2.2. Dilek Kipleri.....	18
1.2.2.2.3. Bildirme Eklerinde Ünlülerin Yazılışı.....	19
1.2.3. Fiilimsilerde Ünlülerin Yazılışı	20
1.2.3.1. Sıfat-Fiiller	20
1.2.3.2. Zarf-Fiiller	21
2. Ünsüzlerin Yazılışı.....	22
2.1. /b/ Ünsüzü	22
2.2. /ç/ Ünsüzü	23
2.3. /g/ Ünsüzü.....	23
2.4. k/ğ Ünsüzü.....	23
2.5. /n/ Ünsüzü.....	23
2.6. /ñ/ Ünsüzü.....	24
2.7. /p/ Ünsüzü.....	24
2.8. /s/ Ünsüzü	24
2.9. /t/ Ünsüzü.....	24
2.10. /z/ Ünsüzü	25
II. SES ÖZELLİKLERİ	25
1. Ünlüler.....	25
1.1. Ünlü Değişimleri.....	25

1.1.1. i/e meselesi.....	25
1.1.2. u > i	26
1.1.3. ü > i.....	26
1.2. Ünlü Uyumu	26
1.2.1. Kalınlık-İncelik Uyumu.....	26
1.2.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	27
1.2.2.1. Sözcüklerde Yuvarlaklaşma	27
1.2.2.2. Eklerde Yuvarlaklaşma.....	28
1.3. Ünlü Türemesi	32
1.4. Ünlü Düşmesi	32
1.5. Hece Kaynaşması (Ünlü Birleşmesi)	32
2. Ünsüzler.....	33
2.1. Ünsüz Değişmeleri.....	33
2.2. Ünsüz Uyumu	34
2.3. Ünsüz Türemesi	35
2.4. Ünsüz Düşmesi	35
2.5. Ünsüz İkizleşmesi	37
B. ŞEKİL BİLGİSİ	38
1. YAPIM EKLERİ	38
1.1. Fiilden Fiil Yapan Ekler	38
1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler	39
1.3. İsimden İsim Yapan Ekler	40
1.4. İsimden Fiil Yapma Ekleri	41
1.5. Birleşik Fiiller	42
2. İSİM VE FİİL ÇEKİMİ.....	42
2.1. İSİM ÇEKİMİ.....	42
2.1.1. İsimlerde Sayı ve Çokluk Ekleri	42
2.1.2. İsimlerde İyelik Şekilleri	44
2.1.3. İsimlerde Hâl ve Hâl Ekleri.....	45
2.1.3.1. Yalın Hâl.....	45
2.1.3.2. Belirtme Hâli Eki: +I, +n.....	45
2.1.3.3. Yönelme Hâli Eki: +A	45
2.1.3.4. Bulunma Hâli Eki: +dA.....	45

2.1.3.5. Ayrılma Hâli Eki: +dAn	46
2.1.3.6. Eşitlik Hâli Eki: +CA	46
2.1.3.7. Yön Gösterme Hâli Eki: +rA, +ArI +ArU	46
2.1.3.8. Vasıta Hâli Eki: +n, +lA, +IIA	46
2.1.4. İsimlerde Soru ve Soru Eki	47
2.2. FİİL ÇEKİMİ	47
2.2.1. Şahıs Ekleri	47
2.2.1.1. Teklik Birinci Şahıs Ekleri	47
2.2.1.2. Teklik İkinci Şahıs Ekleri	47
2.2.1.3. Teklik Üçüncü Şahıs Ekleri	48
2.2.1.4. Çokluk Birinci Şahıs Ekleri	48
2.2.1.5. Çokluk İkinci Şahıs Ekleri	48
2.2.1.6. Çokluk Üçüncü Şahıs Ekleri	48
2.2.2. Şekil ve Zaman Ekleri	49
2.2.2.1. Haber Kipleri (Bildirme)	49
2.2.2.2. Dilek Kipleri (Tasarlama)	51
2.2.3. Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimi	52
3. SÖZCÜK TÜRLERİ	53
3.1. İSİMLER	53
3.1.1. Özel İsimler	53
3.1.2. Cins İsimler	54
3.2. İSİM TAMLAMASI	54
3.3. SIFATLAR	55
3.3.1. Niteleme Sıfatları	55
3.3.2. Belirtme Sıfatları	55
3.3.2.1. İşaret Sıfatları	55
3.3.2.2. Sayı Sıfatları	55
3.3.2.3. Belirsizlik Sıfatları	56
3.3.2.4. Soru Sıfatları	56
3.4. ZAMİRLER	56
3.4.1. Şahıs Zamirleri	56
3.4.2. İşaret Zamirleri	57
3.4.3. Soru Zamirleri	57

3.4.4. Belirsizlik Zamirleri	57
3.4.5. Dönüştürme Zamiri	58
3.5. ZARFLAR	58
3.5.1. Zaman Zarfları	58
3.5.2. Yer Zarfları	58
3.5.3. Miktar Zarfları	59
3.5.4. Durum Zarfları	59
3.6. EDATLAR	59
3.6.1. Bağlama Edatları	60
3.6.2. Son Çekim Edatları	60
3.6.3. Ünlem Edatları	61
3.2. FİİLLER (EYLEMLER)	61
3.2.1. Fiil Çatısı	61
3.2.1.1. Öznesine Göre Çatılar	61
3.2.1.1.1. Etken Çatı	61
3.2.1.1.2. Edilgen Çatı	62
3.2.1.1.3. Dönüştürme Çatı	62
3.2.1.1.4. İşteş Çatı	62
3.2.1.2. Nesnesine Göre Çatılar	62
3.2.1.2.1. Geçişli Çatı	62
3.2.1.2.2. Geçişsiz Çatı	62
3.3. FİİLİMSİLER	63
3.3.1. İsim-Fiiller	63
3.3.2. Sıfat-Fiiller	63
3.3.3. Zarf-Fiiller	63
METNİ KURARKEN TUTULAN YOL	65
METİN	66
SÖZ VARLIĞI	127
ÖZEL ADLAR	178
SONUÇ	182
KAYNAKLAR	184
ÖZ GEÇMİŞ	186
MENĀSİK-İ HACC TIPKIBASIMI	187

KISALTMALAR

Ar.	: Arapça
b.	: birleşik
cü.	: cümle
dey.	: deyim
e.	: edat
Far.	: Farsça
f.	: fil
ha.	: harf
Hız.	: Hazreti
is.	: isim
mec.	: mecazen
ör.	: örnek
öz. is.	: özel isim
sf.	: sıfat
s.	: sayfa
T.	: Türkçe
tam.	: tamlama
ünl.	: ünlem
yay.	: yayınları
zf.	: zarf
zm.	: zamir

GİRİŞ

MENÂSİK-İ HACC

Eserin Nüshası: Üzerinde çalıştığımız “Menâsik-i Hacc” adlı eserin elimizdeki nüshası Kayseri Raşit Efendi Yazma Eserler Kütüphanesinde 26101 numarasıyla kayıtlıdır.

Eserin Yapısı: Üzerinde çalıştığımız “Menâsik-i Hacc” toplam 89 varaktan oluşmuştur. Her sayfada 13 satır bulunmaktadır. Bazı varaklarda bu 14’e çıkmaktadır. Eserin sondan bir önceki varağı tek sayfadır ve altı satır yazı vardır. Eserin son sayfasında daha sonra yazıldığı anlaşılan, eserdekenden başka bir el yazısıyla not bulunmaktadır. Bu notun çevirisi metnimizin sonuna eklenmiştir. Eser, 200×150 dış kapak, 150×85 mm. iç yazı alanı ölçülerine sahiptir.

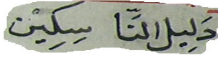
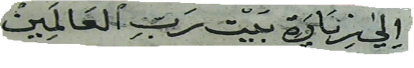
Eser, harekeli nesih yazıyla yazılmakla birlikte harekesiz yazılan bölümler de bulunmaktadır. Eserde yazım yanlışları vardır. Bazen bu yanlışların üzeri kırmızı mürekkeple karalanmıştır. Açıklama gereği duyulduğunda işaret konmuş ve sayfa kenarına açıklamalar yazılmıştır. Bunlar eserin müellif hattı olması ihtimalini güçlendirmektedir.

Yazarın Adı: Yazarın adı, kitabın ilk sayfasındaki Arapça yazının 8. satırında “Molla Muştafâ el-Diyyâr-ı Bekrî” olarak geçmektedir. Yazar burada kendisi hakkında bilgi vermemektedir. Yalnızca -eserin Türkçe bölümlerinde de söylediği gibi- kendisinin kusur dolu, âciz bir kul olduğunu belirtmekte, Allah’tan kusurlarını örtmesini ve günahlarını bağışlamasını istemektedir.

Eserin Yazılış Amacı: Yazar, eserin yazılış amacını şöyle açıklıyor: vakta ki ba‘zı huccâc-[1] müslimîn beyne'n-nâsmu‘teber olan menâsik kitâblarından kelâm-ı ‘Arabîniñ ma’nâsın fehm eylemege kudretleri olmadığı eelden bu haķîr-i pür-taķşîre iltimâs eylediler ki bize lisân-ı Türkî üze bir müfîd, muhtaşar risâle cem‘ idin ki kişi ihrâma girüp hacc-ı şerîfî tamamen edâ idinceye dek lâzım ve mühim olan mesâ’illeri ve ed‘iyeleri câmi‘ ola didiklerinde suvâllerine icâbet olunup bu müfîd, muhtaşar risâleniñ cem‘i cür’et olunmuşdur. (1a/9-1b/3). Kendi sözlerinden de anlaşıldığı üzere bu eser bir

hac rehberidir. Yazarın amacı, insanların haccın gereklerini hakkıyla yerine getirmeleri, hurafelerden arındırılmış bir hac ibadeti gerçekleştirmeleridir. Kendisinin tek beklentisi yalnızca “Muḳābelesinde mev‘ūd olan şevābdan ḥissedār olmak ricāsıyla.” (1b/3-4) dediği üzere bu eser sayesinde gereğince gerçekleştirilecek haccdan doğan sevaptan pay ve “bu ‘abd-i za‘īf ü pūr-taḳṣīr[i] daḥı du‘ādan ferāmūş itmeye” (87/3-4) sözüyle belirttiği gibi dua almaktır.

Eserin Adı:

Diyarbakırlı Molla Mustafa’nın bu eseri, Kayseri Raşit Efendi Yazma Eserler Kütüphanesinde 26101 kayıt, 2975 tasnif numarasıyla *Menâsik-i Hacc* adıyla kayıtlıdır. Biz de incelememizde bu kaydı temele alarak eserimize *Diyarbakırlı Molla Mustafa’nın Menâsik-i Hacc Adlı Eseri Üzerine Bir Dil İncelemesi* adını verdik. Eserin herhangi bir yerinde bu ad “doğrudan” yer almamaktadır; ancak, eserin giriş kısmında yazılış amacı belirtilirken “vaḳta ki ba‘zı ḥuccāc-[1] müslimîn beynennās mu‘teber olan menâsik kitāblarından kelām-ı ‘Arabîniñ ma‘nâsın fehm eylemege ḳudretleri olmadığı eclden bu ḥaḳîr-i pūr-taḳṣîre iltimās eylediler ki bize lisân-ı Türki üzre bir müfîd, muḥtaşar risāle cem‘ idin ki kişi ihrāma girüp ḥacc-ı şerîfi tamamen edā idinceye dek lâzım ve mühim olan mesā’illeri ve ed‘iyeleri cāmî‘ ola didiklerinde suvāllerine icābet olunup bu müfîd, muḥtaşar risāleniñ cem‘i cür’et olunmuşdur.” 1a/9-1b/2. “Zîrâ ki ḥacc ‘ilmi ‘ale’t-tamām bilinmege Mekkede mücāvîr olup da menâsik kitābların tettebbu‘ ve mevâzî‘ nüsükleri müşâhede etmek ile olur” 1b/4-5-6 ifadelerinden, eserin Türkçe menâsik-i hacc ihtiyacını karşılamak için yazılan bir menâsik-i hacc (hac rehberi) olduğu anlaşılmaktadır. Aslında yazar, şu ifadesiyle de bunu doğrulamakta, eserinin adını söylemektedir: “bu risāle-i lâṭife bir muḳaddime ve tokuz fasıl ve bir ḥātime üzere tercüme olunmuşdur ve anı (7) ismiyle müsem mā kıldum” 2b/5-6-7. Buradaki Arapça ifadeyi “delîli’n-nâsigîn ilâ ziyāreti beyt-i rabbi’l-‘ālemîn” olarak okuduk. Onu da “âlemlerin rabbinin evi ziyareti üzerine menasik rehberi” olarak anlamlandırdık. Bu anlamı “menasik-i hacc” adıyla özetlemek mümkündür.

Eserin Üslubu: Eserde, gözümüze çarpan eleştirel bir üslup kullanıldığıdır. Eser bir hac rehberi olduğundan hac ibadetindeki yanlış uygulamalar eleştirilmekte, haccın halis

niyetle gerçekleştirilmesi gerektiği anlatılmaktadır: “‘acebdir ki ‘avām-ı huccāciñ ekşeri dünyā metā‘ı almada nice yüz altun ve akçe bezek iderler ammā ki hacca geldiklerinde hacların ıslāh itmegiçün menāsik-i hacc bilür bir ‘ālime şey'i kalil vèrmede tevaqquf iderler veya bu Türkice kitābı bir kātibe beş on akçe virüp yazdurmağa sa‘y itmezler” (1b/12-2a/3).

Eserde benzetmeler de kullanılarak anlatıma etkileyicilik katılmıştır: “Ya‘ni bir kimesne rızā'ullah-ı hac itse ihrāma girdikten soñra tā ihrāmdan çıkıncıya dek kendüyi refeşden ve füsūqdan hıfz itse ol ādem günāhdan pāk olup cümle günāhı gider, anasından toğduğı günde pāk olduğı gibi.” (12b/5-9). “huccācdan çok kimesneler Mîkātā geldiklerinde bu ma‘nādan gāfil olduklarıyçün sürüden ve çobandan ayrılup kalan koyun gibi mütehayyir kalup ne idecegin bilmezler.” (21a/5-8).

Eserde saygı sözcükleri de kullanılmıştır: Allahu ‘azîmü’s-şân (4a/5), Peyğamber ‘aleyhi’s-selām hazretlerinden (6b/12).

Metinde genellikle bağlaç ve zarf-fiillerle birbirine bağlanmış çok uzun cümle yapıları karşımıza çıkmaktadır.

Eser hac rehberi olduğundan, hac ibadeti sırasında yapılması ve yapılmaması gerekenleri anlattığından, istek cümlelerine sıkça rastlanmaktadır.

Sinān Efendi rahimehu’llahu te‘ālā ve andan soñra eger hacciñ sa‘yin ‘Arafata gitmezden evvel taqdīm itmek murād idünürse kalpup nāfile bir tavāf eyleye ve ol tavāfda ıztıba‘ ide ya‘ni sağ omuzın açup ve ihrām bezin sağ koltuğı altından alup sol omuzu üzerine birağa ve üç evvelki şavtlarında remel dağı eyleye 35b/13, 36a/1-2-3-4-5. Eserde ayet, hadis ve dualar Arapça olarak verilmiş ve anlaşılması için açıklanmıştır.

Kāle Resūlu’llahi şalla’llahu

‘aleyhi ve-sellem

أَفْضَلُ

الدَّعَاؤُ مَا بَعَثَ بِهِ نَبِيٌّ وَلَا نَبِيٌّ مَعَهُ وَأَفْضَلُ مَا قُلْتُ أَنَا وَالنَّبِيُّنَ مِنْ قَبْلِي

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَيَاةُ

وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ الْحَدِيثُ

ya‘ni Resūl-i Hudā ve Nebiyy-i Kibriyā şalla’llahu ‘aleyhi ve-sellem buyurur: 42a/1-2-3-4-5.

Eserde inandırıcılığı artırmak için tanık göstermelere sıkça başvurulmuştur.

aşhāb-ı kirāmdan ‘Abdullah ibn-i ‘Abbās raḍiya’llahu ‘anhümā hazretleri buyurur: Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ‘Arafātā tūrurken bu du‘āyı okudı 43a/4-5-6-7.

İbn-i İbi'd-dünyā ḥazretleri Kitāb-ı Azāḥıyda aşḥāb-[ı] kirāmdan ‘Allā İbn-i Ebā Ṭālib ḥazretlerinden rivāyet kılur ki 42b/2-3.

Eserde, eserin yazıldığı dönem ve eserin türü dolayısıyla her ne kadar Arapça-Farsça sözcük sayısı fazla olsa da eserin hedef kitlesi hac ibadetini gerçekleştirecek kişiler, yani halk olduğu için eserde genel olarak içten, açık bir üslup kullanılmıştır. Hacer-i Esvet’i ziyaret bahsindeki şu sözler bunun güzel bir örneğidir:

Meşelen bir ādem bādişāh elini ne vech ile edebāne öperse anı daḥı ziyāde edeb ile öpe ve öperken dudağı şavṭ itmeye ve yüzün gözün sürüp şap şap öpüp diliyle yal[a]maya. Zīrā ki edebden ḥāricdür. 58a/4-5-6.

Hac rehberi olması dolayısıyla eserde hac terimleri çokça kullanılmıştır. Bu terimler, çalışmamızın söz varlığı bölümünde açıklanmıştır.

Ka‘beyi yeddi şavṭ deverān ide ve bu ṭavāfiñ üç evvelki şavṭlarında remel itmek ve yedi şavṭında bile ızṭibā‘ itmek ya‘ni sağ omuzun açmak sünnetdür. Zīrā bir ṭavāf ki ardı sıra sa‘y ola. Anda remel ve ızṭibā‘ sünnetdür. 70a/6-7-8-9-10.

Eserin İçeriği: Eser, besmele ve bir Arapça yazıyla başlamaktadır. Yazarın adı da bu Arapça kısımda geçmektedir. Eser bir giriş, dokuz bölüm ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Dokuz bölüm, eserin ana bölümüdür. Bu bölümlerde hac ibadetinin yapılış şekli ve temelleri anlatılmaktadır. Son bölümde Hz. Peygamber ve ashabından rivayet olan dualar yer almaktadır. Eserde Arapça ayet, hadis ve dualara ve bunların açıklamalarına yer verilmiştir.

Eserin Yazılış Tarihi: Eserde, yazılış tarihi belirtilmemiştir. Dil özelliklerinden yola çıkarak bu eserin Osmanlı Türkçesinin ilk dönemlerine ait olduğunu düşünmekteyiz. Eserin sonunda yer alan sonradan eklenmiş notta “1163 23 Cemāziyelevveli” tarihi eklense de bu tarih eserin yazılış tarihi değildir. Bu tarih, miladi takvime göre 30 Nisan 1750 tarihine denk düşmektedir.

DİL BİLGİSİ

A. SES BİLGİSİ

I. YAZIM ÖZELLİKLERİ

1. Ünlülerin Yazılışı

1.1. Sözcük Köklerinde Ünlülerin Yazılışı

1.1.1. /a/ Ünlüsü

Başta

Metnimizde sözcük başında /a/ ünlüsünün yazılışı iki şekilde görülmektedir. Metin harekeli yazılmakla birlikte harekesiz yazılan bölümler de bulunmaktadır. Bu bölümlerde /a/ ünlüsü yalnızca elif ile gösterilmiştir.

a. Üstün ve elif (ا) ile: اَمَّا ammā 1b/13, اَنْلَرِي anları 4b/1, اَنْي anı 2b/6.

b. Yalnızca elif (ا) ile: اَلْتَنْجِي altıncı 3a/11, اَنَا aña 5b/2.

c. Medli elif (ا) ile: اَنْي anı 4a/8, اَيْنْ ayıñ 8a/3, اَتْ at 41a/12.

Ortada

Metnimizde ortada /a/ ünlüsünün yazımı şu şekillerde görülmektedir:

a. Üstün ve elif (ا) ile: اَبْشَلْدَقْدَه başladıkda 8a/8, اَطَوَار tavar 10a/2, اَوَارِيسَه varısa 5a/2.

b. Yalnızca üstün (اَ) ile: اَدْحِي dahı 8a/5, اَقْچَن kaçan 8b/8.

c. Medli elif (ا) ile: اَيَاغْن ayağın 8a/6, اَيَانْدَه yanında 10b/6.

Sonda

Metnimizde sonda /a/ ünlüsünün yazımı şu şekillerde görülmektedir:

a. Yalnızca elif (ا) ile: اَنَا aña 21a/4.

b. Medli elif (ا) ile: اَنَا aña 21b/3, اَرَا ara 22a/7.

c. Üstün-elif (ا) ile: اَنَا aña 33b/2, اَمَّا ammā 40b/12.

ç. Üstün ve he (اِه) ile: اَنْلَرَه anlara 2a/13, اَنْلَرَه şöñra 4b/12, اَوْلُورْسَه olursa 4a/12.

Örneklerde görüldüğü gibi aña sözcüğü üç farklı şekilde yazılabilmektedir.

1.1.2. /e/ Ünlüsü

Başta

Metnimizde başta /e/ ünlüsünün yazımı üç şekilde görülmüştür:

- Üstün-elif- hemze (ء) ile: أَوْنَدُنْ evinden 2b/9.
- Üstün-elif (ء) ile: أَتَدِكْدَهْ etdikde 2b/10, أَتْلَهْ eyle 19a/1.
- Yalnızca elif (ء) ile: أَتْمَكْ etmek 19a/6.

Ortada

Metnimizde ortada /e/ ünlüsünün yazımı iki şekilde görülmüştür.

- Üstün (ء) ile: كَلْمَزْسَهْ gelmezse 13b/7, دَكْلْ değil 19a/9.
- Üstün-he (ه) ile: دَهْيُوبْ dey-üp 66a/5, كُوزْدُوبْ gözedüb 14 b/12. İlk örnek, sözcük kökündeki e'nin he ile yazımının gösterilmesi bakımından dikkate değerdir.

Sonda

Metnimizde sonda e ünlüsü üstünlü he (ه , ه) ile yazılmıştır.

دِيَهْ diye 81a/6, اِيْدَرْسَهْ iderse 4b/12, اِيْلَهْ ile 4b/13, كَنْدُويَهْ kendüye 4b/8, كِمَسْنَهْ kimesne 4b/13.

1.1.3. Kapalı /e/ (è) ünlüsü

Metnimizde /e/, /i/ ve kapalı /e/ ünlüsünde kararsızlık yaşanmaktadır. Aynı sözcük üç şekilde de yazılabilmektedir. Metinde kapalı /e/ ünlüsü hem esre hem üstün konarak yazılmaktadır: دَدِيْكَمْ dedi-ki 14b/6, اِدَهْ ède 29b/11.

1.1.4. /ı/ Ünlüsü

Metnimizde /ı/ ile /i/ ünlüsünü birbirinden ayıran açık bir işaret bulunmamaktadır. Bununla birlikte en temel fark /i/ ünlüsünün yalnızca esrenin yanında elif ve esre ile de gösterilmesidir. Her iki ünlünün yazımını farklı başlıklarda inceledik.

Başta

Metnimizde başta /ı/ ünlüsünün yazımı tek şekilde görülmüştür.

Esre (ِ) ile: اِرَاقِیْ ıracık 51b/1, اِیْسِدَنْ ıssıdan 71b/5.

Ortada

Metnimizde ortada /ı/ ünlüsünün yazımı iki şekilde görülmüştür:

- Esre (ِ) ile: اِچْقُوبْ çıkub 22b/12, اِدْمَلْرِنْ adımların 22a/1.

b. Esre-ye (يَ) ile: يَاقِينُ 22a/1, دِيوَارِينَهْ divarına 66a/6.

Sonda

Metnimizde sonda /ı/ ünlüsünün yazımı iki şekilde görülmüştür:

a. Esre işaretli ye (يَ) ile: اَنِی 26a/12, 2b/6, دَخِي dahı 3a/5, , كَاتِي katı 28b/8, 33a/1, كِتَابِي kitābı 2a/2.

b. Med işaretli ye (يَ) ile: كَاتِي katı 8b/12, مَكْرُوهَاتِي mekrūhātı 3a/5.

Metinde “katı” sözcüğünün hem esreli hem de medli yazıldığı görülmektedir; ancak, çoğunluğunun medli yazılması bu yönde bir eğilim olduğunu göstermektedir.

1.1.5. /i/ Ünlüsü

Başta

Metnimizde başta /i/ ünlüsünün yazımı şu şekillerde görülmüştür.

a. Esre-elif (اِ) ile: اِبْرَاهِيمُ İbrāhīm 22b/7, اِمَامٍ imām 19b/10, اِشْلَمَمٍ işlemem 4a/10.

b. Elif-ye (اِيْ) ile: اِيْدُوبُ idüb 19b/9, اِيْكِي iki 16b/5, اِيْتَدِكْدَنْ itdikden 19b/9.

c. Esre-elif-ye (اِيْ) ile: اِيْگَنْ iken 24a/4, اِيْكِي iki 22b/7, اِيْلَهْ ile 24a/7.

Ortada

Metnimizde ortada /i/ ünlüsünün yazımı iki şekilde görülmüştür.

a. Esre (يْ) ile: بِلْمِشْ bilmiş 25a/12, بِرْدَهْ bir de 22a/10, كِمَسْنَهْ kimesne 23a/11.

b. Esre-ye (يْ) ile: دِيْدِيْدِيْدِي didikde 14b/8, وِيْرِدِيْمْ virdim 25b/12.

Sonda

Metnimizde sonda i ünlüsünün yazımı şu şekillerde görülmüştür.

a. Esre işaretli ye (يَ) ile: اَفَنْدِي efendi 35b/13, اَشْمَسِي Eşmesi 17 a/13, اِيْدِي idici 17a/2.

b. Med işaretli ye (يِ) ile: بَرِي beri 66b/8, عِبَادَتِي 'ibādeti 28a/8, اِيْكِي iki 40a/8.

c. Yalnızca ye (يِ) ile: يَنْكِي yeñi 19a/4.

1.1.6. /o/, /ö/, /u/, /ü/ Ünlüleri

Metnimizde /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlülerini karşılamak için ayrı işaretler kullanılmamıştır.

Aralarındaki fark, sözcüklerin okunuşundan ve cümlelerin anlamından anlaşılmaktadır.

Biz de metindeki örnekleri sözcüklerin gelişine göre ayırarak örnekleri birlikte vermeyi tercih ettik.

Başta

Metnimizde başta /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlülerinin yazımı dört şekilde görülmüştür:

a. Elif-vav ile (او):

/o/ Ünlüsü: اولنلر olanlar 20b/13. Metnin sınırlı olan harekesiz bölümlerinde görülmektedir.

b. Elif-vav-ötre (او) ile:

/o/ Ünlüsü: اول ol 6a/2, اولمیش olmış 2b/2, اولور olur 20b/3, اوتوره otura 22b/13.

/ö/ Ünlüsü: اوتوري ötüri 72a/1, اوتيله öyle 40a/13.

/u/ Ünlüsü: اولشئورب ulaşdurub 32a/6, اويئرسز uyarsız 39b/11.

/ü/ Ünlüsü: اوچ üç 85a/6, اوئرره 39b/13 üzere, اوئررینه üzerine 44a/3.

c. Elif- hemze-vav-ötre (او) ile:

/o/ Ünlüsü: اول ol 2a/13, اولنان olunan 54b/4.

Ortada

Metnimizde ortada /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlülerinin yazımı iki şekilde görülmüştür.

a. Ötre-vav (و) ile:

/o/ Ünlüsü: چوق çok 49b/10, 10b/5, دولاشوب dolaşub 22a/8, قوننده konanda 8b/1.

/ö/ Ünlüsü: دونوب dönüb 12a/7, گؤچمك göçmek 8b/8, سوز söz 12b/11.

/u/ Ünlüsü: بئورر buyurur 11a/12, دورمه durma 13a/5, اوموزين omuzın 24a/1.

/ü/ Ünlüsü: گؤچلك güçlük 14b/7, گؤنئش güneş 40b/13, ائچون içün 49b/11.

b. Ötre (-) ile:

/o/ Ünlüsü: صؤره soñra 2a/12, bu sözcüğün vavlı صؤك soñ 2b/4, şekilde yazımı da görülmektedir. طقور tokuz 2b/5.

/ö/ Ünlüsü: گؤتورسه götürse 10a/13, گؤدهسين gövdesin 19b/10, سؤزلره sözlere 21b/1. Bu sözcüğün vavlı şekilde de سوز söz, 12b/11 yazıldığı görülmektedir.

/u/ Ünlüsü: طقور tokuz 2b/5, اوئنچق okunacak 3a/9.

/ü/ Ünlüsü: بئون bütün 60b/12, گؤندؤز gündüz 62b/7.

Sonda

Metnimizde sonda /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlülerinin yazımı iki şekilde görülmüştür:

Ötreli vav (و) ile:

/u/ Ünlüsü: بو bu 5b/1, صؤ şu 10b/1.

/ü/ Ünlüsü: دئو diyü 19a/11, ئؤ eyü 13b/1, گؤرö girü 26a/11, گؤدö kendü 17b/13.

1.2. Eklerde Ünlülerin Yazılışı

Metinde geçen yapım ve çekim ekleri ayrı ayrı ele alınarak örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2.1. Yapım eklerinde Ünlülerin Yazılışı

1.2.1.1. Addan Ad Yapma Eklerinde

+cAK eki:

Bu ekin ünlüsü metnimizde üstün (◌َ) ile yazılmıştır: بُيُوتُ büyü[k]-cek 50b/7.

+cIK eki:

Bu ekin ünlüsü metnimizde esre (◌ِ) ile yazılmıştır: اِرَاقُ ıra-cık.

+DAş eki:

Metnimizde bu ekin ünlüsü üstün ve elif (◌ِ) ile yazılmıştır. Ekin -deş şekli metnimizde kullanılmamıştır: قَرْدَاشُ qar-daş 21a/11, يَوْلَدَاشُلَرُنْ yol-daş-larından 23a/13.

+KAK eki:

Bu ekin ünlüsü metnimizde üstün (◌َ) ile yazılmıştır: اِرْكُكْلَرِيْلَه er-kek-leriyle 63b/10.

+ki aitlik eki:

Metnimizde -ki aitlik eki şu şekillerde yazılmıştır:

Esre-he (ه) ile: اٰخِرْكُمْ öyle namâzınıñ âhir-ki sünneti 39b/12, اَوَّلْكُمْ öyle namâzınıñ evvel-ki sünneti 39b/12.

Medli ye (ي) ile: اَوَّلْكُمْ evvel-ki 13a/13, صُغْرُكُمْ sonra-ki 13a/13.

Ye (ي) ile: عَرَفَاتْدَهْكُمْ ‘Arafât-da-ki 48b/12.

+IA eki:

Bu ekin ünlüsü metnimizde üstün (◌َ) ile yazılmıştır: طَامْلَه tam-la 66b/12.

+IIK, +IUK eki:

Metinde ek, düzlük yuvarlaklık bakımından kökün ünlüsüne uymakla birlikte, uymayan örneklerine de rastlanmaktadır: فَاخِرْ لِيْ faḫîr-lıg-ı 62a/4, قَبُولُ وُغْنَه kabul-lug-ına 45a/2.

+II, +IU eki:

Metnimizde düz ve yuvarlak şekilleri kullanılmıştır. Ekin düz şekli med işaretli ye (ي) ile, yuvarlak şekli öterli vav (و) ile yazılmıştır: بَوَّيَالِي boya-lı 19a/5, گِيتْمَه لُ gitme-lü 30b/7, يَرْلِي yer-li 13b/12.

1.2.1.2. Addan Eylem Yapma Eklerinde

+IA- eki:

Bu ekin ünlüsü metnimizde üstün (◌َ) ile yazılmıştır: بُوْعَزْلِيَه boğaz-la-ya 53a/10. Ayrıca harekesiz yazıldığı da görülmüştür: بَاغْلِيُوب bağ-la-yub 3a/6. اِشْلَمَ iş-le-mem 4a/10.

+IAş- eki:

Bu ekin ünlüsü metnimizde üstün (◌َ) ile yazılmıştır: هَلَالُشْمَقْدُرُ helâl-laş-mağdur 4b/5.

1.2.1.3. Eylemden Eylem Yapma Eklerinde

-Ar- eki:

Bu ekin ünlüsü metnimizde üstün (◌َ) ile yazılmıştır: چَقَرَه çık-ar-a 82a/3.

-dUr- eki:

Bu ekin ünlüsü metnimizde ötre (◌ُ) ile yazılmıştır: بِنْدُرِرُ bin-dür-ir 9a/12, يَزْدُرْمَغَه yaz-dur-mağa 2a/3.

-DIr- eki:

Bu ekin ünlüsü metnimizde esre (◌ِ) ile yazılmıştır: اَتْدِرْدِكْدَه et-dir-dikde 8b/3.

-I- eki:

Bu ekin yardımcı ünlüsü metnimizde esre (◌ِ) ile yazılmıştır: دِينَلْمِش din-i-l-miş 11b/7. Şu örnekte yalnızca ye (يَ) ile gösterilmiştir: يَزِيلُورُ yaz-ı-l-ur 85b/13.

-n- eki:

Bu ekin yardımcı ünlüsü metnimizde esre (◌ِ) ile yazılmıştır: قَلْنُورُ kıl-ın-ur 9a/3. Harekesiz yazıldığı da görülmektedir: بِلْنِمَكه bil-in-mege 1b/5.

Bu ekin yardımcı yuvarlak ünlüsü metnimizde ötre (◌ُ) ile yazılmıştır: اِيْدُنُورُسَه id-ün-ürse 80b/13, اُولْنِمِيَه ol-un-maya 85b/9.

-Ur- eki:

Bu ekin ünlüsü metnimizde vav (و) ile yazılmıştır: بُوْرُرُ buy-ur-ur 57b/3.

1.2.1.4. Eylemden Ad Yapma Eklerinde

-IcI eki:

Metnimizde bu ekin ünlüsü esre ve ye (يَ) ile yazılmıştır: اِيْدِيْجِي id-ici 17a/2.

-mAK eki:

Metnimizde kalın ünlülü eylem gövdelerine -mağ, ince ünlülü eylem gövdelerine -mek getirilmektedir. Bu ekin ünlüsü metnimizde üstün (◌َ) ile yazılmıştır: كَتُورْمَك getür-mek 6b/13, گِٹْمَك git-mek 6b/6, قُوْجْمَغَه kuç-mağ-a 12b/1, اُوْپْمَكه öp-meg-e 12b/11, يَاتْمَق yat-mağ 62b/9.

-AK eki:

Üstün (◌) ile: أَيْق ay-aķ 74b/4.

-mA eki:

Üstün (◌) ile: يَوْمَكَ yor-ma-nıñ 37b/5.

1.2.2. Çekim Eklerinde ünlülerin Yazılışı**1.2.2.1. Ad Çekimi Eklerinde Ünlülerin Yazılışı****1.2.2.1.1. Çokluk Eklerinde**

Metnimizde ekin ünlüsünün üstün (◌) ile ve harekesiz yazılmış olduğu görülmektedir.

a. Harekesiz yazım: كِتَابِلَرِ kitāb-lar-ın 1b/5.

b. Üstün (◌) ile: أَيَلَرِ ay-ları 17a/9, كِمَسْنَلَرِ kimesne-ler 64b/12.

1.2.2.1.2. İyelik Eklerinde**Teklik Birinci Kişi İyelik Eki: +m**

Ünlüyle biten isimlere doğrudan gelmektedir: رَجَامُ recā-m 2b/3.

Ünsüzle biten eklerle gelirken araya bir yardımcı ünlü almaktadır.

a. Esre (◌) ile: حَجَمُ ḥacc-ım 45b/6, قَتَمَدَه қат-ım-da 11b/4.

b. Ötre (◌) ile: قَوْلُم қул-um 44a/6, پَيَغْمَبَرُم peygamber-üm 44a/3.

Teklik İkinci Kişi İyelik Eki: +ñ

Ünsüzle biten isimlere gelirken araya bir yardımcı ünlü alır. Bu ünlü;

a. Ötre (◌) ile: هُمُومُКИ hümüm-uñ-ı 62a/1, غُمُومُКИ gumüm-uñ-ı 62a/1,

b. Esre ile (◌) نَسْلِكَنْ nesl-iñ-den 62a/2.

Teklik Üçüncü Kişi İyelik Eki: +I, +U, +sI, +sU

Ünsüzle biten ismin sonuna şu şekillerde geldiği görülmüştür:

a. Esre (◌) ile: يَانْدَه yan-ı-nda 10b/7, يِرْيُوزْدَه yiryüz-i-nde 45b/2.

b. Kendisinden sonra ek gelmiyorsa esreli ye (ي) ile: بَاتْدُغِي batduğ-ı 47a/13, كَلْصُويِي күлсу-yı 10b/12.

c. Ünlüyle biten isimlerden sonra +sI olarak gelen iyelik ekinin ünlüsü sin-ye-esre (سي) ile: قَاپُوسِي қапу-сы 58b/4, КЕНДÜСИ кендү-си 53a/10.

ç. +sI iyelik ekinden sonra ek gelirse ye (ي) 'siz esre (◌) ile yazıldığı görülmüştür:

هَيْبَسِينَه hibe-si-ne 10b/9, حِزَاسِينَه һизә-sı-na 59a/2.

Çokluk Birinci Kişi İyelik Eki: +mIz, +mUz

Ekin ünlüsünün ötre (') ile yazıldığı görülmüştür: ديدۇگۈ-مۈز didüğü-müz 48a/3.

Çokluk İkinci Kişi İyelik Eki: +ñIz, +ñUz

a. Ünsüzle biten isimlere gelirken yardımcı ünsüz almıştır: اۈزۈرۈكۈزە üzeri-ñiz-e 47a/5.

b. Ünlüyle biten isimlere doğrudan eklenmiştir: كەندۈكۈزە kendü-ñüz-e 15a/7.

Çokluk Üçüncü Kişi İyelik Eki: +lArI

a. Harekesiz ve med işaretli ye (ي) ile: دۇعالرى du‘ā-ları 15a/9, نىيىتلرى niyyet-leri 23b/3.

b. Harekeli ve medsiz ye (لرى) ile: بەدەنلرى beden-leri 23b/6, دەرلرى deri-leri 24b/4.

c. Harekeli ise üstün ve esre (لر) ile: مۇستەجەبلىرىندىن müstecāb-ları-ndan 15a/11.

ç. Harekeli ise üstün+esre+ye (لرى) ile: ەشلىرىنە eş-leri-ne 47a/7, اۈزۈرلۈرىنە üzer-leri-ne 23a/12.

1.2.2.1.3. Durum Eklerinde Ünlülerin Yazılışı

1.2.2.1.3.1. İlgi Durumu Eki: +Iñ, +Uñ; +nIñ, +nUñ

a. Ünlüyle biten isimlere ötre-vav (و) ile +nIñ, +nUñ şeklinde gelmektedir: ا-نۇڭ a-nuñ 29a/5, بۇنىڭ bu-nıñ 10b/6, جەمىرىنىڭ cemre-niñ 63a/3, دۇعانىڭ du‘ā-nıñ 45a/2, كىشىنىڭ kişi-nüñ 13a/5.

b. Ünsüzle biten isimlere vav (و)’sız gelmektedir: بايرامىڭ bayrām-iñ 63a/13, گۈنىڭ gün-iñ 63b/8, مەزكۈرىڭ mezkūr-uñ 10b/10, سىزنىڭ siz-üñ 47a/5.

Şu örnekte, sözcüğün ünsüzle bitmesine rağmen +niñ ekini aldığı görülmüştür: شەينىڭ şey-niñ 26a/13.

1.2.2.1.3.2. Belirtme Durumu Ekleri: +I, +U, +n

Belirtme durumu ekinin metnimizde şu şekillerde yazıldığı görülmüştür:

a. Esre-hemze (ء) ile: لطفىۋە 2a/10 laṭīfeyi, رىسالىۋە risāle-yi 2a/13.

b. Esre-ye (ي) ile: گۈناھى günāh-ı 4a/7, كىتابى kitāb-ı 2a/2.

c. Medli ye (ي) ile: بۇنى bu-n-ı 7a/6, كەندۈيى kendü-y-i 2a/8, مالنى mal-ı-n-ı 2a/8.

ç. -n ekiyle: مەنئاسىن ma‘nā-sı-n 1a/10, نامازىن namāz-ı-n 47b/1, يۈكىن yük-i-n 8b/3.

1.2.2.1.3.3. Yönelme Durumu Eki: +A

Yönelme durumu ekinin metnimizde şu şekillerde yazıldığı görülmüştür:

a. Üstün-he (ه, ه) ile: بىزە biz-e 1a/12, ھاجە hacc-a 2a/12, ۋىلايەتە vilāyetin-e 2a/12.

b. Harekesiz he (ه) ile: عرفته 'Arafat-a 3a/6, ايلمكه eylemeg-e 1a/10.

c. Üstün-elif (ا) ile: اڭا añ-a 5b/2, اكا añ-a 6b/2.

1.2.2.1.3.4. Bulunma Durumu Eki: +DA

Ek, metnimizde hep /d/li şekilde kullanılmış, /t/li şekline rastlanmamıştır. Ekin ünlüsü metnimizde üstün+he (ه) ile yazılmıştır: جوارمده civārım-da 73a/11, اوزررده üzerin-de 9a/8, ياننده yanın-da 41a/1, يرده yer-de 9b/1.

1.2.2.1.3.5. Ayrılma Durumu Eki: +DAn

Ekin her iki ünlülü şekli de metnimizde vardır. Ünlülerin yazımı şu şekillerdedir:

a. Harekesiz: ثوابدن sevāb-dan 1b/4.

b. Üstün (ه) ile: اوندن evin-den 2b/9, سفرندن sefer-den 6b/8, واردقن vardık-dan 1a/12.

1.2.2.1.3.6. Eşitlik Durumu Eki: +CA

Ekin ünlüsü üstün+he (ه) ile yazılmıştır. Ünsüzü ise /c/li ve /ç/li şekilde tespit edilmiştir: اردنجه ardın-ca 23a/5, 36b/1, دارجه dar-ca 64b/6, پاکچه pāk-çe 50b/8.

1.2.2.1.3.7. Yön Gösterme Eki: +rA, +ArI, +ArU, +rU

+rA Eki:

Ekin ünlüsü üstün+he (ه) ile yazılmıştır: داشره daşı-ra 69b/1, اوزره üze-re 37b/10, صوڭره soñ-ra 27a/4. Bu ilk sözcüğün yazımında esre ve cezmin birlikte kullanılması, kanaatimizce bir kararsızlığı göstermektedir.

+ArI, +ArU Eki:

Bu ekin iki şekilde yazıldığı görülmüştür:

a. İlk ünlü elif (ا), ikincisi vav (و) ile: يوقاروده yuq-arū-da 70a/11.

b. Esre+ye (ه) ile: اوزرينه üz-eri-ne 53a/1.

1.2.2.1.3.8. Araç Durumu Eki: +n, +IA, +IIA

+n

Ekten önceki ünlüler şöyledir:

a. Esre+ye (ه) ile: دكين degi-n 53a/2, 53a/5.

b. Ötre+vav (و) ile: ايجون içü-n 4b/11.

+1A

Ekin ünlüsü şu şekildedir:

Üstün+he (ه) ile: اِنْكَلَهَ anıñ-la 12a/11, bir-le 45a/12, 75a/9.

+IIA

Ek, ünsüzle biten sözcüklere normal olarak gelmektedir. Kimi zaman bitişik yazılırken kimi zaman ayrı yazılmaktadır.

a. Esre (◌) ile: **اَوْلَمَغْلَه** olmag-ıla10b/10.

b. Ye (ي) ile: أنثريلة anlar-ıla 4b/4.

c. Elif+esre+ye (إِلهَ) ile: مَالِ إِيْلَهَ mal ile 12a/1.

1.2.2.1.3.9. Soru Edatı: mI

Bu soru edatının ünlüsü her zaman düzdür. Metnimizde bu edat sözcükten ayrı ve medli ye (يَ) ile yazılmıştır:

getürmek mi 68b/3, ایتْمَكْ itmek mi 68b/3, تَقْدِیْمِ takdîmi mi 36b/4.

1.2.2.2. Fiil Çekimi Eklerinde Ünlülerin Yazılışı

1.2.2.2.1. Şahıs Ekleri

a. Birinci Şahıs Ekleri

Teklik Birinci Şahıs Ekleri

-m eki:

Çoğunlukla görülen geçmiş zaman çekiminde kullanılan bu ek, ünlüyle biten sözcüklere doğrudan, ünsüzle biten sözcüklere araya ünlü alarak yazılmıştır:

يَرْلِغَادِمُ yarlıgadı-m 44a/5, , كَلَّدُمُ kıldu-m 2b/7, اِشْلَمَ işleme-m 4a/10,

-Am eki:

Metnimizde iki sözcükte kullanılmıştır: دِيلَرَم diler-em 14b/5, كُوْنْدَرَم gönder-em 16a/9.

Çokluk Birinci Şahıs Ekleri:

Metnimiz, bu ek açısından oldukça fakirdir. Tek örneği, düz ünlüyle yazılmıştır:

-12 eki:

يَا زَمَزُ yaz-maz-ız 2a/4.

b. İkinci Şahıs Ekleri:

Teklik İkinci Şahıs Ekleri

-sIn eki:

Metnimizde geniş zaman çekiminde esreyle (◌) yazılmıştır: ایدرسین° ider-sin 39b/9.

-ñ eki:

Metnimizde şart çekiminde kullanılmıştır: بُلُورْ سَكْ bulursa-ñ 56a/8.

-n eki:

Ekin ünlüsü ötreyle (◌) yazılmıştır: اولئذن° olundu-n 7a/13, 7b/1.

Çokluk İkinci Şahıs Ekleri:

Metnimizde görülen çokluk ikinci şahıs ekleri şöyledir:

-sIz eki:

Esre (◌) ile: ایدمسیز° ide-siz 21b/3, اثمیهسیز° itmeye-siz 21b/4, اویرسیز° uyar-sız 39b/11.

-sUz eki:

Ötre-vav (◌) ile: قالدورمزسوز° kaldurmaz-suz 55b/4.

c. Üçüncü Şahıs Ekleri

Çokluk Üçüncü Şahıs Ekleri:

Ekin ünlüsü, üstün (◌) ile yazılmıştır: دیرلر° dir-ler 64b/5, گیده لر° gide-ler 67a/9, ایدرلرسة° ider-ler-se 14a/13, ایشمیشلر° itmiş-ler 7b/12, اثمیهلر° itmeye-ler 9a/4.

1.2.2.2.2. Şekil ve Zaman Eklerinde Ünlülerin Yazılışı

1.2.2.2.2.1. Haber Kipleri

Görülen Geçmiş Zaman:

Görülen geçmiş zaman eki -dU, -dI° dir. Ekin ünlüsü şu şekillerde yazılmıştır:

Teklik 1. Şahıs:

a. Esre (◌) ile: ویردیم° vir-di-m 25b/12, یارلیغادیم° yarlığa-dı-m 44a/5.

b. Ötre (◌) ile: بایشلادیم° bağışla-du-m 44a/7, قıldیم° kıl-du-m 2b/7.

Teklik 2. Şahıs:

Ötre (◌) ile: ویردیک vir-dü-ñ 66b/8.

Teklik 3. Şahıs:

Esre (◌) ile: دیدیکه° de-di-ki 14b/6, دیدی° di-di 76b/9, اووقودی° oğu-dı 62a/10.

Çokluk 1. Şahıs: Bu şahıs ekinde görülen geçmiş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Çokluk 2. Şahıs: Bu şahıs ekinde görülen geçmiş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Çokluk 3. Şahıs Eki:

a. Esre ile: دیدیلر° di-di-ler 13a/10, ittiler° it-di-ler 10a/10.

b. Esre- ye (يـ) ile: اِئْمَدِيلَرْ itme-di-ler 66b/9.

Öğrenilen Geçmiş Zaman

Öğrenilen geçmiş zaman eki -mİş şeklindedir. Ekin ünlüsü düzdür. Ekin ünlüsünün yazılışı şu şekillerdedir:

Teklik 1. Şahıs:

Bu şahıs ekinde öğrenilen geçmiş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Teklik 2. Şahıs:

Bu şahıs ekinde öğrenilen geçmiş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Teklik 3. Şahıs:

Esre (○) ile: اِئْمَشْتَرْ et-miş-dür 25a/8, اِئْمَشْتَرْ it-miş-dir 27b/6, اِئْمَشْتَرْ it-miş-dür 27a/13.

Çokluk 1. Şahıs:

Bu şahıs ekinde öğrenilen geçmiş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Çokluk 2. Şahıs:

Bu şahıs ekinde öğrenilen geçmiş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Çokluk 3. Şahıs:

Esre (○) ile: اِئْمَشْتَرْ di-miş-ler 54a/12, اِئْمَشْتَرْ it-miş-ler-dür 4a/1.

Edilgen yapıda: اُولْئْمَشْتَرْ olın-mış-dur 54b/9.

Geniş Zaman Eki:

-r, -Ar, -Ir, -Ur geniş zaman ekleri metnimizde şu şekillerde yazılmıştır:

Teklik 1. Şahıs:

-r eki:

Ekten önceki ünlü üstün (◌ُ), ötre+vav (و) ile yazılmıştır:

Teklik 1. Şahıs: Ünlüyle biten fiile doğrudan gelmektedir: دِيلَرْ dile-r-em 14b/5.

Teklik 2. Şahıs: Bu şahıs ekinde geniş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Teklik 3. Şahıs: دِير di-r 43b/13.

Çokluk 1. Şahıs: Bu şahıs ekinde geniş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Çokluk 2. Şahıs: Bu şahıs ekinde geniş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Çokluk 3. Şahıs: دِيرْلَرْ di-r-ler 51a/9, اَوْقُورْلَرْ oğu-r-lar-dı 44a/10.

-Ur eki:

Ekten önceki ünlü ötre (◌ْ), vav+ötre (وْ)'dir:

Teklik 1. Şahıs: Bu şahıs ekinde geniş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Teklik 2. Şahıs: Bu şahıs ekinde geniş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Teklik 3. Şahıs: طُورُ buyur-ur 68a/4, كَلُّوُ gel-ür 62a/6, كُورُ gör-ür 76a/11, تُورُ ur 68a/6.

Çokluk 1. Şahıs: Bu şahıs ekinde geniş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Çokluk 2. Şahıs: Bu şahıs ekinde geniş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Çokluk 3. Şahıs: اوْلُورْلَر ol-ur-lar 41a/5.

-Ar eki:

Ekin ünlüsü üstün (◌◌) ile yazılmıştır:

Teklik 1. Şahıs: Bu şahıs ekinde geniş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Teklik 2. Şahıs: هَر نَه وَاقِيتِدَه چِقَارْ سَنَسَه her ne vakitde çık-ar-sa-n-sa 7b/7, اِيْدِرْسِنْ id-er-sin 39b/9.

Teklik 3. Şahıs: اِيْهْرَامْدَان چِقَارْ 54a/10, اَوْپَرْسَه öp-er-se 58a/4.

Çokluk 1. Şahıs: Bu şahıs ekinde geniş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Çokluk 2. Şahıs: اَوْپَرْسِز uy-ar-sız 39b/11.

Çokluk 3. Şahıs: اِيْدِرْلَرْسَه id-er-lerse 23b/9, سُوْرَرْلَر sür-er-ler 24a/2.

Geniş Zamanın Olumsuzu: -mAz, eki

Ekin ünlüsü üstün (◌◌), üstün+elif (◌◌) ya da harekesiz yazıldığında yalnızca elifle yazılmıştır.

Teklik 1. Şahıs: Bu şahıs ekinde geniş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Teklik 2. Şahıs: Bu şahıs ekinde geniş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Teklik 3. Şahıs: اَغْلَايَا-مَازْ-سَا ağlaya-maz-sa 45a/10, چِقْمَازْ çık-maz 54a/13, چِقْمَازْدَنْ çık-maz-dan 5a/5.

Çokluk 1. Şahıs: يَازْمَازْ yaz-maz-ız 2a/4.

Çokluk 2. Şahıs: قَالْدُورْمَازْ-سُزْ kaldur-maz-suz 55b/4.

Çokluk 3. Şahıs: Bu şahıs ekinde geniş zaman çekimine rastlanmamıştır.

Edilgen yapıda: قِلْنَمَاز kılın-maz 39b/12.

Gelecek Zaman Eki: -AcAK

Ekin metnimizdeki yazılışı birinci ünlü üstün+he (◌◌), ikinci ünlü üstün (◌◌) ile: اِيْدِمَجْ id-ecek 58a/1. Metnimizde ek, sıfat-fiil göreviyle kullanılmıştır. İlgili başlıkta gösterilecektir.

Teklik 3. Şahıs: -sUn

Ekin ünlüsü ötre (و) ve vav+ötre (و) ile yazılmıştır: بِلْسُون bil-sün 79b/10, 13b/4, اُولْسُن ol-sun 57b/10.

Çokluk 1. Şahıs: -AlUm

Ekin birinci ünlüsü üstün (ُ), ikinci ünlüsü vav+ötre (و) ile yazılmıştır: اِيْدَلُوْم id-elüm 30a/9, 33a/11.

Çokluk 2. Şahıs: -ñ, -n

Metnimizde bu ek, ünsüzle biten sözcüklere geldiğinden, araya ünlü almıştır. Bu ünlü, vav-ötre (و) ile yazılmıştır: بِلُوْن bil-ün, اَوْقُوْيُوْن okuyun 42b/9, اُولُوْكَ ol-uñ 44a/4 15a/8. Şu örnek harekesiz yazıldığından ünlüsü düz okunmuştur: اِيْدِنْكَ id-in-ki 1a/13. *bilün, idin ki, okuyun* örneklerinde ikinci çokluk kişi emir ekinin damak ne'si (ñ) ile yazılması gerekirken diğer örneklerin aksisine nun (ن) 'la yazılması dikkat çekicidir.

Çokluk 3. Şahıs: -sUnlAr

Ekin ilk ünlüsü ötre-vav (و) ile, ikinci ünlüsü üstün (ُ) ile yazılmıştır: دِيْسُوْنَلَرْ di-sünler 4b/8.

Gereklilik Kipi: -melü

Metnimizde beş yerde geçmektedir. İki farklı yazımı bulunmaktadır: Ekin ilk ünlüsü üstün (ُ), ikinci ünlüsü ötre+vav+elif (وا) ya da ötre+vav (و) ile yazılmıştır: كَيْتْمَلُوْ git-melü olduğda 30b/7, كَيْتْمَلُوْ git-melü olsa 55b/1, اَيْتْمَلُوْ it-melü olsa 56b/9, كَيْتْمَلُوْ git-melü olsa 63b/12. Ekin ikinci ünlüsünün ötre-vav-elif (وا) ile yazıldığını, elifsiz yazımların sözcükten sonra gelen sözcüğün de elif (ل) 'le başlamasından kaynaklandığını düşünüyoruz: كَيْتْمَلُوْ اُولْسَه git-melü olsa 55b/1.

1.2.2.2.3. Bildirme Eklerinde Ünlülerin Yazılışı

Teklik 1. Şahıs: Bu şahıs çekiminde bildirme ekine rastlanmamıştır.

Teklik 2. Şahıs: Bu şahıs çekiminde bildirme ekine rastlanmamıştır.

Teklik 3. Şahıs: -dUr

Ekin ünlüsü ötre (و) ile yazılmıştır: بُوْدُرْ bu-dur 25a/3, مَيْسَلْمَانْ دَغِيلْ-دُرْ 16a/11, اُوْزْرَهْدُرْ üzre-dür 17a/7.

Çokluk 1. Şahıs: Bu şahıs çekiminde bildirme ekine rastlanmamıştır.

Çokluk 2. Şahıs: Bu şahıs çekiminde bildirme ekine rastlanmamıştır.

Çokluk 3. Şahıs:-lerdür

Ekin ilk ünlüsü üstün (◌ْ) ikinci ünlüsü ötre (◌ُ) ile yazılmıştır: اِيْتَمِشْتَلَرْدُرُ it-miş-ler-dür 68b/5.

Bildirme ekinin ünlüsü yuvarlak olmakla birlikte şu örneklerde düz şekilde yazıldığını görüyoruz: بُوْدِرُ bu-dır 60b/2, دِيْبِدِرُ dibi-dir 52a/4.

1.2.3. Fiilimsilerde Ünlülerin Yazılışı

1.2.3.1. Sıfat-Fiiller

-AcAK eki:

Ekin her iki ünlüsü de üstün (◌ْ) ile yazılmıştır: كَلَجَكْ gel-ecek sene 66b/6, كِيْدَجَكْ gid-ecek zamānda 66b/4, اوُقْنَجَقْ oğun-acağ du‘aları 41b/9, اوُقْنَجَقْ oğun-acağ du‘a 83a/9. İkinci örnekte dal (◌ِ) harfinin üstünle (◌ْ) birlikte cezm (◌ْ)’lenmesi dikkat çekicidir.

-An eki:

Metnimizde ekin ünlüsünün şu şekillerde yazıldığı görülmüştür:

- Lamelif-med (◌ِ) ile: اُولَانْ nüfesā ol-an hatunlar 67a/8.
- Lamelif-üstün (◌ْ) ile: اُولَانْ vācib ol-an namāzları 9a/7.
- Elif-med (◌ِ) ile: قِلَانْ kılın-an namāzın 9b/4.
- Lamelif (◌ِ) ile: اُولَانْ mev‘ūd ol-an şevābdan 1b/4.
- Üstün (◌ْ) ile: اَتْمَيْنْ ticāret etmey-en kimesne 4b/13, 6b/10.

-r eki:

Metnimizde bir örnekte -r ekine rastladık. Ekten önceki ünlü üstün (◌ْ) ile gösterilmiştir: بَكْلَرُ bekle-r ādem 55b/13.

-dIK, -dUK eki:

Metnimizde bu ek, sıfat-fiil görevinde değil zarf-fiil eki yapımında hâl ekiyle birlikte kullanılmıştır. İlgili başlıkta incelenecektir.

-mAz eki:

Ekin ünlüsü şu şekillerde yazılmıştır:

- Medli elif (◌ِ) ile: اُولْمَازْ ihtiyācı ol-maz bir ādeme 10b/5.

b. Üstün (◌) ile: اِيْتَمَزْ hac it-mez kimesneler 16a/10, نَيْرَمَزْ ne yara-maz şeydür 58a/1, يَرَامَزْ yara-maz muşâhiblerin 13b/1.

-mİş eki:

Ekin ünlüsü esre (◌) ile yazılmıştır: يَيْقُمَشْ yayқан-mış bez 19a/5, 62b/12.

1.2.3.2. Zarf-Fiiller

-dIKCA, -dUKCA

Ekin hem ünlü hem de ünsüzlerinin yazımında ikilikler göze çarpmaktadır. Ekin son ünlüsü üstün+he (◌) ile yazılmıştır. İlk ünlüsünün yazılış şekilleri şunlardır:

Ötre (◌) ile: اَتْدُقْجَا at-duqça 63a/3, اِيْتْمَدُكْجَا itme-dükce 23b/5, قَوْدُقْجَا қо-duqça 37b/8.

a. Vav-ötre (◌) ile: اَتْمَدُوْكْجَا etme-dükce 4b/1.

b. İkili şekilde (esre-ötre): اِيْتْمَدُكْجَا itme-dikce 55a/13. Bu örnekte -dIK/-dUK ikili kullanımı kendisini açıkça göstermektedir. Esre, ötrede baskın yazıldığından -dik olarak okumayı yeğledik.

Ekteki /c/,/ç/ sesi /c/ ile yazılıp ünsüz uyumuna uymamakla birlikte *қодуқча* örneğinde bu kuralın bozulduğunu görmekteyiz.

-dIKdA, -dIKdAn, -dUKdA, -dUKdAn

Ek, sıfat-fiil eki -dIk ile bulunma hâli eki -dA veya uzaklaşma hâli eki olan -dAn ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. Ekin ünlüsü yuvarlak olmakla birlikte düz şekillerine de rastlanmaktadır. Yuvarlak ünlülü şekli ötre (◌), düz ünlülü şekli esre (◌) ile yazılmıştır: چىقْدىقْدَا çık-dık-da 7a/5, گىلْدىقْدَا gel-dik-de 58b/1, اولْدىقْدَا vāşıl ol-duq-da 37a/5, ويرْدىقْدىقْدىقْدَا vir-dük-den sonra 37b/13.

-U eki:

Ekin ünlüsü metnimizde ötre-vav (◌) ile yazılmıştır: 57b/9, دىوْ dey-ü 58a/2, دىوْ diy-ü 55b/4.

-UcAK eki:

Ekin ilk ünlüsü ötre (◌), ikinci ünlüsü üstün (◌) ile yazılmıştır: اولْجَاقْ ol-ucaq 13a/6, اولْجَاقْ öp-ücek 58a/3.

-IncA eki:

Ekin ilk ünlüsü esre (◌), ikinci ünsüzü ise üstün/üstün+he (ه) ile yazılmıştır: كَلْنَجِيَّة gel-ince-ye 60a/13, وَارْنَجَة var-ınca 35b/8. Şu örneklerde ekin ikinci ünlüsünün de esreyle (◌) yazıldığı görülmektedir: چَقْنَجِيَّة çık-ıncı-ya 12b/7, 13b/13, طَوْنَجِيَّة toğ-ıncı-ya 40b/8.

-ken eki:

Ekin ünlüsü üstün (◌) ile: دِيرْكَنْ dir-ken 9a/2, كِيدْرَكَنْ gid-er-ken 63a/8, 3a/8 ve harekesiz olarak: طَوْرَكَنْ tur-ur-ken yazılmıştır.

-mAdIn eki:

Ekin birinci ünlüsü üstün (◌), ikinci ünlüsü esre+ye (ي) ile yazılmıştır: كَلْمَدِين gel-medin 47b/2.

-Up eki:

Ekin ünlüsünün yazılışı şu şekillerdedir:

a. Ötre-vav (و) ile: بَوْلَاشَوْبْ bulaş-up 24a/5, اَوْبُوْبْ öp-üp 22a/6, اَوْبُوْبْ 38b/11, وَارْبْ var-up 67b/1.

b. Şu örnekte esre (◌) ile yazılmıştır: سَكِرْدِيبْ segird-ip 50a/11.

Görüldüğü üzere ekin ünsüzü /b/ (ب) ve /p/ (پ)'li olmak üzere iki şekilde de yazılmaktadır.

2. Ünsüzlerin Yazılışı

2.1. /b/ Ünsüzü

Bu ünsüz, başta, ortada ve sonda /b/ (ب) ile yazılmakla birlikte, *biñ* sözcüğünde /p/ (پ) ünsüzüyle başladığı da görülmektedir.

Başta: بَاشِنْ başın 18a/11, بِيْڭ biñ 84b/7, بِيْڭ biñ 37b/10, بَر bir 10b/5, بُو bu 75b/13.

Ortada: هِيْبَة hibe 29a/9 كِيْبِي gibi 12b/9.

Sonda: پَابْ پَابْ pab pab 31 a/9. Sözcük kökü sonunda bu ikilemede görülen /b/ ünsüzü zarf-fiil ekinde görülmektedir. Onun da yazımı ilgili bölümde gösterilmiştir.

پُ pes pu takdirce 26a/8, bu örnekte “pu” sözcüğünün ünsüzünün /p/ ile yazıldığını görsek de “bu” sözcüğünden başka örneklere rastlamadığımızdan bunun bir yazım yanlışı olabileceğini düşünmekteyiz.

2.2. /ç/ Ünsüzü

Başta: /ç/ ünsüzünün başta yazılışı /ç/ ile dir: چَڪَرُ çeker 9b/1, چَمَقُ çıkmak 2b/9.

Ortada: Ortada hem /c/ hem /ç/li şekilde yazıldığı görülmüştür: , كُجْلُكُ güçlük 14b/7, اِچْمَسَة içmese 16a/7, اِچُونُ için 10a/3, قُجْمَغَه kuçmağa 12b/11.

Sonda: Sonda yazılışı /ç/ ile dir. Az da olsa /c/li yazılışa rastlanmıştır: بَورُجُ borç 71b/10, 71b/10, هِیچُ hiç 26a/12, 4b/13, اُچُ üç 16a/11, 19b/5.

2.3. /g/ Ünsüzü

Metnimizde /g/ ünsüzü kef (ک) ile yazılmıştır.

Başta: گِتمک gitmek 33b/8, گِیе giye 34a/3, گِüneş güneş 38a/10.

Ortada: دَگِلدür degildür 38b/12, دَگِین degin 84a/2, اَگِرُ eger 39a/12, یِگِرمی yigirmi 4a/1.

Sonda: اِگِدیگِندن ig-diginden 9b/8.

2.4. k/қ Ünsüzü

Bu ünsüz, metnimizde ince ünlülü sözcüklerde kef (ک), kalın ünlülü sözcüklerde kaf (ق) ile yazılmıştır.

/k/ ünsüzü:

Başta: کِندُودَن kendüden 12a/2, کِمسَنه kimesne 10a/1, کِشی kişi 11b/2.

Ortada: بَلْکِ belki 12a/2, اِکِندی ikindi 39b/10, تَکْرارُ tekrār 12a/3.

Sonda: دَک dek 40b/12, اِتمَک itmek 12a/3, تَرتْک terk 41a/5.

/қ/ ünsüzü:

Başta: قَچَن қақан 65b/2, قَارْشِی qarşı 41a/9, қ_ıla 81b/2.

Ortada: اوقۇيە oқuya 86b/11, وَقْتُ vaqt 81b/9.

Sonda: اَلْاَقْ alacaq 2a/5, حَقْ Hақ 2b/2.

2.5. /n/ Ünsüzü

Bu ünsüz, metnimizde başta, ortada ve sonda nun (ن) ile yazılmıştır.

Başta: نَسْنَه nesne 5b/3, نِيْجَه niçe 46b/5, نِيْيَتْ niyyet 2b/9.

Ortada: كَانْكَی kanķı 70a/3, نَسْنَه nesne 65a/6, يِنَه yine 71/4.

Sonda: بُوْتُون bütün 70a/4, گُون gün 71a/11, لَكِنْ lakin 70b/4.

2.6. /ñ/ Ünsüzü

Metnimizde bu ünsüz kef (ك) ile yazılmıştır. Yalnız yeñi sözcüğünde nun-kef (نك) birlikte kullanılmıştır. Sözcük başında damak ne'si (ñ) kullanılmamıştır.

Ortada: صَوْنَرَه soñra 73a/3, تَاْنَرِي Tañrı 33a/1, يَالِكُونْ yaluñuz 19b/8, يَالِيْنُوز yalıñuz 19b/12, يِنَكِي yeñi 19a/4, يِنَكِي yeñi 74a/11.

Sonda: بِيْنْ biñ 84b/7, اَوْنِيْنْدَه öñinde 66b/5.

2.7. /p/ Ünsüzü

Bu ünsüz, metnimizde başta ve ortada /p/ (پ) ile yazılmıştır; ancak, sonda /b/ (ب)'li yazımlarına da rastlanmıştır. Çoğunlukla da zarf-fiil eki -Up bu şekilde yazılmıştır:

Başta: پَابْ pab pab 31 a/9, پَاكْ pāk 30b/12, پَكْ pek pek 29b/1, پَسْ pes 29b/1, پِيْغَمْبَرْ Peygamber 74a/1.

Ortada: قَاپُودَنْ qapudan 36a/13, اُوپُپْ öpüp 38b/11, 47a/1, يَپُوشُوبْ yapuşub 66a/8.

Sonda: اُولُوبْ olub 16a/7, شَابْ şap şap 58a/6, يَپْ yap yap 47a/4.

2.8. /s/ Ünsüzü

Bu ünsüz üç ayrı harfle yazılmıştır. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

a. Sin (س) ile: قِسْمْ kısım 17a/7, نَسْنَه nesne 18a/5, پَسْ pes 16b/3, رَاسْ ras 45b/4, سِزْ siz 44a/4, سُنْنَتْ sünnet 18a/8.

b. Sat (ص) ile: خَلَاصْ ḫalāş 13a/1, نَصِيْحَتْ naşīḥat 56a/6, صَاغِيْنْدَه şağında 47b/11, صَقِيْنُوبْ şaқınub 47a/12, صَوْلْ şol 51a/12, صَوْنَرَه soñra 46a/13, وَاَصِلْ vāşıl 48a/6.

c. Se (ث) ile: اَكْثَرِي ekşeri 1b/12, مَثَلْ meşelā 10b/5, ثَوَابِي şevābı 81b/3, وَارِثْ vāriş 29a/3.

2.9. /t/ Ünsüzü

Bu ünsüz iki ayrı harfle yazılmıştır. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

a. Te (ت) ile: اَتْ at 41a/12, اِيْتْمِيَه itmeye 82b/7, تَكْرَارْ tekrār 81b/6.

b. Tı (ط) ile: قَاطْرَه qatre 82a/3, شَرْطْ şart 17b/12, طُوْرْمَدَنْ turmadan 41a/12.

2.10. /z/ Ünsüzü

Metnimizde bu ünsüzün dört farklı harfle yazıldığı görülmüştür. Bunlardan ze (ز) dışında yazılanlar Türkçe sözcük değildir.

a. Dat (ض) ile: فَرَضَ farʿ 85a/6, خَضِرَ ḫıẓır 86a/4.

b. Peltek ze (ذ) ile: اِذَّهَذَ ittiḫāz 78b/12, اِذِّنْ ızın 25b/12, ذِكْرَ zikir 65b/10.

c. Ze (ز) ile: بِزَهَ bize 1a/12, كَوْنُزُ gündüz 82a/11, اَوْزَرَهَ üzre 82a/6, زَحْمَتَ zaḥmet (Ar.) 60a/3.

ç. Zı (ظ) ile: لَفْظَ lafz 77a/1, نَظَرَ naẓar 51a/11, ظَالِمَ zālim 16a/1,

II. SES ÖZELLİKLERİ

1. Ünlüler

1.1. Ünlü Değişimleri

Metnimizde saptadığımız ünlü değişimlerini şöyle sıralayabiliriz:

1.1.1. i/e meselesi (i>e, e>i, è)

Bu konu eski metinlerde olduğu gibi, bizim metnimizde de belirgin değildir. Bir sözcüğün hem /i/ hem /e/li yazımlarının aynı metinde, hatta kimi zaman aynı satırda bulunması, /e/ ile /i/ arasında bir sesin varlığı tartışmalarına yol açmaktadır. Aynı sözcük hem /i/li hem /e/li yazıldığı gibi bazen de her ikisiyle birlikte, yani hem üstün hem esre konarak yazılmaktadır. Bu ise bize doğrudan kapalı /e/ (è)’yi işaret etmektedir.

Metnin imlasına bağlı kalmakla birlikte, bu şekilde yazımları kapalı /e/ (è) olarak okuduk.

Metnimizdeki è ile yazılmış sözcükler şunlardır:

dèdi : Pes ol ḫaḳīm-[i] kāmīl aña dèdi ki 14b/6

ède: ve ba‘dehu meyyit malından şarf ède 29b/11

Metnimizde /i/ ile yazılıp bugün /e/ ile söylenen sözcükler şunlardır:

bişāret “beşaret” cehennem ‘azābıyla bişāret olunurmuş 16b/5-6.

di- “de-” telbiyeyi bir kerre demek farzdur 35a/13.

gice “gece” ziyārete gündüz gitmek evlādur ve gice de gitmek cā’izdür 62b/7.

giç- “geç-” ol iki miliñ arasından giçmek 46b/9, 49a/12.

girü “geri” aḳçeyi girü vārişlere red itmek 26a/11.

ig- “eğ-” eger rükû‘da igdiginden 9b/8.

it- “et-, yap-” haccın ifsād itmiş olur 26a/12.

vir- “ver-” borç virmek cā'iz olmaz 29a/3.

yir “yer” ve illā bir pāk yire bırağa 64a/1.

yidi “yedi” yidi taş ata 53a/3.

Metnimizde ilk hecede eski /e/ sesini koruyarak bugün de aynı biçimde kullanılan sözcükler şunlardır:

ben 4a/10, çekirdegi 50b/6, dek 13b/13, deyüb 66a/6, eliyle 51b/8, erkekleriyle 63b/10, **ertesı** 37a/13, etdügim 42a/8, eyleye 45a/4, evine 82a/10, geçüb 38b/12, gelürse 40a/4, **gerekse** 41a/9, iste- 47a/3, ne 51b/7, nesne 52a/13, sen 7b/6.

Metnimizde eski /e/ sesini koruyarak bugün /i/li biçimde kullanılan sözcükler şunlardır:

eyü 13b/1, **yene** “yine” 22a/9, bu sözcük başka bir yerde “yine” 40b/5 olarak yazılmıştır.

1.1.2. u > i

Eski Anadolu Türkçesinden önce yuvarlak ünlü ile yazılmış bazı kelimeler bu dönemde değişimini tamamlayarak¹ düz ünlüye dönmüştür. Bu durumun etkileri sonraki dönemlerde de görülmüştür. Metnimizde *içün* kelimesi buna örnek gösterilebilir: uçun > içün “için” bu hüşüş içün 25b/4, lāzım geldüğü içün 71b/1.

1.1.3. ü > i

Aşağıdaki sözcüklerin her iki türlü yazılışına da rastlanmıştır. Bu örnek bize ü > i değişiminin henüz tam olarak gerçekleşmediğini göstermektedir:

kendü > kendi, bir ādemiñ kendi malından şübhesi 12a/8, kendüyi refesden ve füsükdan 12b/7.

1.2. Ünlü Uyumu

1.2.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Türkçenin temel özelliklerinden olan kalınlık-incelik uyumu, metnimizde de görülmektedir; ancak, bu uyuma kimi vakit uyulmamıştır. Buna şu örnekleri gösterebiliriz: atduğı 50b/9, faķırlığı 62a/4, olmadığı 21a/13.

¹ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayıncılık, 1993, İstanbul, s.78.

Buna benzer bazı kelimelerin pek çok eserde aynı eklerle yer almış olmasını dikkate aldığımızda söz konusu kelimelerin taban ünlülerinde fonetik gelişmenin olduğunu, dolayısıyla bunlarda dil uyumunun varlığını kabul edebiliriz. Ancak aynı kelimeleri, daha başka kelimelerin gelişmiş şekillerinin de olması gerektiği sonucuna varmak için delil saymak bugünkü veriler ışığında pek mümkün gözükmemektedir.²

-ki Aitlik Eki

Eski Türkçede +kı ve +ki olmak üzere iki şekli olan bu ekin bugün yalnız ince ünlülü biçimi kullanılmaktadır. Metnimizde de ekin yalnız -ki'li biçimi kullanılmış, kalın ünlülü kelime tabanlarına geldiğinde uyum bozulmuştur.

- a. Uyuma giren örnekler: āhır-ki 39b/12, evvel-ki 21b/8.
- b. Uyuma girmeyen örnekler: olan-ki 32b/12, sonra-ki 13a/13.

-ken Zarf-Fiil Eki

Ek metnimizde yalnız ince ünlü iledir. Metnimizde uyuma uyan ve uymayan örnekleri mevcuttur.

- a. Uyuma uyan örnekler: dir-ken 9a/2, öler-ken 16b/2.
- b. Uyuma uymayan örnekler: çıkar-ken 36b/12, oturur-ken 45a/8.

1.2.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Eski Türkçede ve bugün düz olarak kullanılan kimi sözcük ve ekler Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinin ilk dönemlerinde yuvarlak ünlü iledir. Düzlük-yuvarlaklık bakımından sözcük kök ve gövdeleri ile eklerin metnimizde gösterdiği değişiklikler şu şekildedir:

1.2.2.1. Sözcüklerde Yuvarlaklaşma

-G sesinin düşmesi sebebiyle yuvarlaklaşma:

Metnimizde tespit edilen kapu kelimesi -G sesinin düşmesiyle yuvarlak ünlülü hâle gelmiştir: kapıg > kapu “kapı” Mültezem diyü Hacer-i Esved ile kapu arasına dirler 58b/3.

² Musa Duman, "Eski Türkiye Türkçesi Dönemine Ait Bazı Metinlerdeki Dil uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine", Makaleler, Kesit Yayınları, İstanbul, 2008, s. 75-81.

-G sesinin düşmesine karşın düz şeklini koruyanlar:

katıg > katı “katı” haccıñ müsteḥabâtı katı pek çokdur 33a/10.

şarıg > sarı rengi kırmızı ve sarı olmaya 19a/6.

Bir sebebe bağlı olmaksızın yuvarlak ünlü taşıyan sözcükler:

altun “altın” nice yüz altun ve akçe bezek iderler 1b/12.

girü “geri” akçeyi girü vârişlere red itmek lâzım olur 26a/11.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yuvarlak ünlülü olan aşağıdaki örnekler metnimizde düzleşmiştir.

beri giçen seneden beri 66b/8.

karşı kibleye karşı oturmak 53b/4.

1.2.2.2. Eklerde Yuvarlaklaşma

Ünlüsü Aşında Yuvarlak Olanlar

-dIr/-dUr Ettirgenlik Eki:

Oldurma, yaptırma bildiren -dIr/dUr ettirgenlik ekidir. Metnimizde kimi örneklerde ekin ünlüsü yuvarlakken kimilerinde düzleşir:

a. Düz ünlü ile: et-dir-dikde 8b/3, yaz-dır-mağa 2a/5.

b. Yuvarlak ünlü ile: et-dür-e 76a/3, kal-dur-ub 20a/2, ulaş-dur-ub 32a/6, yaz-dur-ub 32b/13.

-dIr/-dUr Bildirme Eki:

Üçüncü şahıs bildirme ekinin ünlüsü metnimizde hem yuvarlak hem de düz olarak görülmektedir:

a. Düz ünlülü: gerek-dir 29b/5, sür-mek-dir 60a/2, tur-mak-dır 30b/4, var-dır 16b/10.

b. Yuvarlak ünlülü: bu-dur 25a/3, çok-dur 82b/10, demek-dür 17a/3, için-dür 18b/3.

Hem esre hem ötreyle harekelenen şu örnek, bu ekin yazımı konusundaki kararsızlığı göstermesi bakımından dikkate değerdir: ايتميشلر دُر itmişler-dür 48b/6.

Ayrıca, ekleşmemiş eski -durur/-turur şekli, metnimizde sınırlı da olsa bulunmaktadır:

yedi tavâf itmek yedişerden bir ‘umre yerine turur 68a/6-7-8-9.

-sUn, -sUnlAr Emir Eki:

Üçüncü teklik kişi emir ekinin ünlüsü metnimizde her zaman yuvarlaktır. Bu ek Eski Türkçede -zUn, -çUn şekillerindedir.³ Metnimizde, Batı Türkçesine geçtiği şekliyle -sUn olarak görülmektedir: bil-sün 13b/4, dime-sün 59a/9, et-sün 26b/5, ol-sun 16a/5. Üçüncü çokluk kişi eki de yuvarlaktır: di-sünler 4b/8.

-Up Zarf-Fiil Eki:

Ekin eski Türkçedeki biçimi -p'dir. Bu ek Batı Türkçesine geçerken ekteki yardımcı ünlü eke katılmıştır. Metnimizde ek, eyleme -ArAk ekine benzer bir tarz anlamı vermektedir:

bulaş-up 24a/5, 38b/11, geç-üp 75b/6,öp-üp 22a/6, var-up 67b/1, yan-up 24b/4.

-Ur- Ettirgenlik Eki:

Ekin ünlüsü metnimizde yuvarlaktır. Oldurma ve yaptırma işlevlidir: deg-ür-e 56a/12, giç-ür-mek 49a/12.

Ünlüsü Sonradan Yuvarlaklaşmış Ekler

-AlIm Çokluk Birinci Kişi Emir Eki:

Bugün düz ünlülü olan bu ekin ünlüsü metnimizde üç yerde yuvarlakken bir yerde bugünkü gibi düz ünlülüdür. Ekin yuvarlak ünlülü kullanımı düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymamaktadır. Metnimizde çok kullanılmadığından ek hakkında kesin bir yargıya varmak zordur:

id-elim 24b/6, id-elüm 72a/3, 30a/9, 33a/11.

-dI, -dU Görülen Geçmiş Zaman Eki:

Görülen geçmiş zaman ekinin 3. şahsı her zaman -dI şeklinde düz ünlü iledir. Birinci şahıs ekinde ünlü, Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlaktır. Bu yuvarlaklık /m/ tesiriyle olmuştur. Ek ayrıca ikinci şahıslarda da yuvarlak ünlülüdür.

-dI: buyur-dı-lar 47a/4, di-di 56a/7, eyle-di 57b/13, oğu-dı 43a/7, okurlar-dı 44a/10, ol-dı 45b/7.

-dU: bağışla-du-m 44a/7, it-dü-m 62a/4, kıl-du-m 2b/7, vir-dü-ñ 66b/8.

³ A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın, TDK Yayınları 532, Ankara, 1995, s. 79.

-(U)m Teklik Birinci Kişi İyelik Eki:

Metnimizde ekin düz ve yuvarlak şekilleri bulunmaktadır. Örnekler, büyük ölçüde ünlü uyumlarına uymaktadır:

-Um: kul-um-ın 44a/1, kul-um 44a/6, peygamber-üm 4a/3.

-Im: civār-ım-da 72a/11, etdüg-im 42a/8, hacc-ım 45b/6, havz-ım-dan 16a/6, kat-ım-da 11b/4, kabir-im-i 72b/10, kalb-im-e 58a/2, recā-m 2b/3, şefāʿat-im 72b/11, üzer-im-e 44a/3.

-(I)mIz, -(U)mUz Çokluk Birinci Kişi İyelik Eki:

Bu ek Eski Türkçede de bugünkü gibi ünlü uyumuna bağlı olarak -mIz, -mUz şeklinde iken Batı Türkçesine geçerken yalnız yuvarlak şekilleri kullanılmıştır⁴. Metnimizde bu ek yalnızca *didigümüz* sözcüğünde yuvarlak ünlülü şekliyle kullanılmıştır: *didig-ümüz* 38b/9, 48a/3, 51a/13.

-(I)ñ, -(U)ñ Teklik İkinci Kişi İyelik Eki:

Metnimizde ekin ünlüsü düz ve yuvarlak olmak üzere iki şekilde de yazılmıştır: *ğumüm-uñ-ı* 62a/1, *hümüm-uñ-ı* 62a/1, *lebbeyk-iñ* 11b/4, *nesl-iñ-den* 62a/2.

Çokluk İkinci Kişi İyelik Eki: Ünlüyle biten isimlere doğrudan eklenmiştir. Ünsüzle biten sözcüklere araya bir yardımcı ünlü alarak gelmiştir. Ekin ünlüsü şu sınırlı örnekte görüldüğü üzere yuvarlak ve düz ünlülüdür:

-(I)ñız : üzeri-ñiz-e 47a/5.

-(U)ñUz: kendü-ñüz-e 15a/7.

İlgi Hâli Eki:

Metnimizde ilgi hâli ekinin düz ve yuvarlak ünlülü şekilleri bulunmaktadır.

+İñ: ünsüzle biten sözcüklere gelmiş ve düz ünlü almıştır: *anlar-iñ* 1b/10, *sen-iñ* 62a/1, *tavar-iñ* 10a/7.

-nİñ: Ek, ünlüyle biten sözcüklere gelip düz ünlü almıştır: *a-niñ* 2b/3, *bu-niñ* 10b/6, *yüzi-niñ* 66a/5, *risāle-niñ* 1b/3.

⁴ Ergin, age, s. 211.

+Uñ: Ek, ünsüzle biten sözcüklere gelmiş ve yuvarlak ünlü almıştır: hacc-uñ 30a/8, siz-üñ 47a/5, süd-üñ 57b/11.

+nUñ: Ek, ünlüyle biten sözcüklere gelip yuvarlak ünlü almıştır: a-nuñ 29a/5, kişi-nüñ 13a/5.

+II, +IU İsimden İsim Yapma Ekleri:

Aslı +IIG, +IUG olan bu ekin Batı Türkçesine geçerken sonundaki ünsüzü düşmüş ve Eski Anadolu Türkçesinde ünlüsü yuvarlak olarak kullanılmıştır. Metnimizde ise ekin ünlüsü düzdür:

+II: Düz ünlüyle biten sözcüklere gelmiş ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymuştur: boya-lı 19a/5, dat-lı 21a/12, dür-li 46b/6.

+sIz, +sUz İsimden İsim Yapma Ekleri:

+IU ekinin olumsuz olması nedeniyle +sUz ekinin ünlüsü yuvarlaktır. Eski Anadolu Türkçesinde yalnız yuvarlak biçimde kullanılan bu ek, Osmanlı Türkçesinde düz biçimlerde de kullanılmıştır. Metnimizde sınırlı sayıda örneği bulunan ekin hem düz hem de yuvarlak şekli vardır. Ekin, bir örnekte düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymadığı görülmektedir:

hisâb-sız 49b/13, iḥrām-sız 17b/10, ‘özür-süz 66a/2, şübhe-süz 7b/3.

-Uñ Çokluk İkinci Şahıs Emir Eki:

Metnimizde iki örneği bulunan bu ek, ünsüzle biten sözcüklere geldiğinden, araya ünlü almıştır. Bu ünlü, düz ve yuvarlak olup bir örnekte düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymamaktadır. bil-ün 15a/8, id-in-ki 1a/13, ol-uñ 44a/4.

-Ur Geniş Zaman Eki:

Eski Türkçede genellikle -Ur, -Ar, tek tük de -Ir ve ünlüyle biten köklere gelen -yUr, -r de geniş zaman eki olarak kullanılmıştır⁵. Bugün birden çok heceli bütün fiil kök ve

⁵ A. Von Gabain, age. s. 80.

gövdelerine, ünlüyle biten bütün fiil kök ve gövdelerine geniş zaman eki olarak -r getirilmektedir⁶. Metnimizde ekin ünlüsü hem düz hem yuvarlak şekilde görülmektedir:

-Ur: Ekin ünlüsü yuvarlaktır: bul-ur-sa 39a/4, gel-ür-se 48b/10, kal-ur-sa 40a/12, kılın-ur 39b/12, ol-ur 40b/10, ol-ur-lar 35b/11,41a/5, otur-ur 39b/7.

-dUKCA Zarf-Fiil Eki:

Bu ek, -dUK sıfat-fiil ekiyle +CA eşitlik hâli ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. Ekin düz ve yuvarlak ünlülü şekilleri mevcuttur. Ek, ünlü uyumlarına uymaktadır: etme-dükçe 4b/1, itme-dükçe 23b/5, ko-duğça 37b/8, ol-duğça 64a/3. Düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan örnekler de vardır: at-duğça 63a/3, varma-duğça 15a/7.

-U Zarf-Fiil Eki:

Batı Türkçesinde -A olan bu ek metnimizde *diyü/deyü* sözcüğünün yazımında yuvarlak ünlülü olarak görülmektedir: dey-ü 12b/10, diy-ü 19a/1.

1.3. Ünlü Türemesi

Türkçede, söyleyiş zorluğu, dil bilgisi kuralları vb. kimi nedenlerle iki ünsüz arasında ünlü türemesi gerçekleşir.

Metnimizde sözcük başında ünlü türemesine tesadüf edilmedi. Sözcük ortasında gerçekleşen türemeler ise Arapça sözcüklerdedir:

kaşır (< Ar. kaşr) 25b/9, kısım (< Ar. kısım) 17a/7, 'özürsüz (< Ar. 'özr) 49a/2, 'özür 49a/4, zikir (< Ar. zikr) 54b/9.

1.4. Ünlü Düşmesi

Çeşitli ses olayları etkisiyle kelimenin bünyesinde bulunan ünlülerden bazıları düşer. Buna ünlü düşmesi denir⁷. Metnimizdeki bazı örnekleri şunlardır:

ağız: ağzı 21a/12, alın: alnın 6a/3, ayır-ı: ayrılıp 21a/7, biribiri: birbirine 32a/6, üzere: üzre 17a/7.

1.5. Hece Kaynaşması (Ünlü Birleşmesi)

⁶ Ergin, age, s. 276.

⁷ Mustafa Özkan, Türkiye Türkçesi Ses ve Yazım Bilgisi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 184.

Ünlü birleşmesi adı da verilen bu ses olayı, ayrı hecelerdeki ünlülerin birleşerek tek bir ünlü durumuna gelmesidir. Metnimizdeki örneklerden kimileri şunlardır:

bu+eyle > böyle, Üç kerre böyle didi 16a/11.

ne+i-se+ne > nesne, aña üç nesne arasında tertîb vâcidür 52a/13.

şu+ile > şöyle, şöylece ma'lûm ola 33a/9.

uş (şu)+ol > şol, şol kimesneler ki 33a/5.

2. Ünsüzler

2.1. Ünsüz Değişimleri

b > v değişikliği

Eski Türkçedeki bazı /b/ler, Batı Türkçesinde /v/ye dönmüştür. Bu ses olayının metnimizdeki bazı örneklerini şöyle sıralayabiliriz:

Sözcük Başında:

bar- > var, namâzın kıla ve andan zemzeme vara 65b/4.

bar > var, hac itmez kimesneler var ise anları harâca keseler 16a/10.

bir- > vir-, vârişler izni virmiş olalar 29b/12.

Sözcük Sonunda:

eb > ev, ol aqçeden evinde komaq ve borcın edâ itmek câ'iz degildir 29a/7.

ğ > v değişikliği

Bu değişime örnek olarak metnimizde şu sözcüğü gösterebiliriz:

şoğuş > şovuş: şovuşdan ötüri libâsın giyse 71b/5. Sözcük, metnimizde bir yerde geçmektedir. Sözcüğün ilk ünlüsünün hem üstün hem ötreyle yazılmış olduğu görülmektedir. Ötre daha baskın olduğundan biz “şavuş” değil “şovuş” olarak okuduk.

k > g değişikliği

Eski Türkçede kelime başında /g-/ sesi bulunmaz, yalnız /k-/ sesi kullanılırdı. Eski Anadolu Türkçesinde bu seslerin birçoğu /g-/ sesine dönmüştür.

g sesinin varlığını sürdüren sözcükler: geçüp 38b/2, gerekse 41a/9, getüre 41b/6, gibi 40a/2, gice 71b/8, girü 26a/11, gün 71b/8 vb.

q > ħ değişikliği

Batı Türkçesinde sıkça görülen bu değişiklik, sözcük başında ve içinde olmaktadır. Şu örnekte değişme gerçekleşmemiştir: *kaṅkī* “hangi”, *kaṅkī kaṭudan girse cā'izdür* 70a/3.

Değişmenin gerçekleştiği örneklerse şunlardır:

daḥī “dahi, bile”, *illā abdest daḥī kifāyet ider* 74a/10.

kaṭun > *ḥaṭun* “kadın”, erkekleriyle *ḥaṭun* kişiler *cemerāta* taş atmada *berāberdürler*. 63b/10.

yohsa “yoksa”, *ṭavāf itmek mi efdāl yohsa* ‘umre getürmek mi efdāl? 68b/3.

t > d değişikliği

Eski Türkçede kelime başında /d-/ sesi yoktu. Eski Anadolu Türkçesinde kelime başındaki /d-/ler Eski Türkçede /t-/ idi. Osmanlıcanın son devirlerinde eski yazıda tı harfi hem /d/ hem de /t/ için kullanılmıştır. Bu durum kalın harfli kelimelerin başındaki t > d değişimini takip etmeyi zorlaştırır⁸. İnce ünlü ile yazılmış sözcüklerin başındaki /t-/ler metnimizde /d-/ye dönmüştür:

degil 5a/5, *degin* 84a/2, *dek* 5b/2, *derileri* 24b/4, *dökülen* 54a/3, *dört* 54a/7, *dürli* 46b/6.

Kalın ünlüyle yazılan sözcüklerin başındaki /t-/ler ise korunmuş ve tı (ط) ile yazılmıştır.

Yalnız, “taşra” sözcüğünde bu kural geçerli olmamış, kelime başında /d-/ sesi görülmüştür: *daşıra* 69b/1. *tur-* eyleminin yazımında ise ikilikler görülmektedir. Kimi yerde t>d değişimi gerçekleşirken kimi yerde t'ler korunmuştur: *du‘āya ṭurmaya* 52a/1, *durma var cennetel* 3a/5. Korunan diğer örnekler: *ṭağ* 64b/6, *ṭamla* 66b/12, *ṭavar* 70b/9, *ṭoğıncıya* 40b/8, *on ṭokkuz* 31a/6, *ṭoğrı* 51a/7, *ṭarnı ṭolıncıya dek* 65b/4, *ṭurmak* 40b/11.

Bununla birlikte bir cümlede, tı ile yazılmasına rağmen cümlelerin anlamına göre ince de okunabilen “ṭonup” “donup, kıpırdamadan durup” طُونُوبْ sözcüğüne rastladık. Sözcük, ince okunduğunda da “ṭönüp” “dönüp” olarak anlama uymasına rağmen, yazılışı temele alarak *ṭonup* olarak okumayı yeğledik. Cümle şudur:

Sa‘ādet ile ṭonup didi ki 76b/9.

2.2. Ünsüz Uyumu

Türkçede ünsüz uyumu, tonsuz ünsüzle biten sözcük kökü veya gövdelerine ünsüzle başlayan bir ek getirildiğinde ekin ünsüzünün tonsuz, tonlu ünsüzle biten sözcük kökü

⁸ Murat Gök, *Kitābu İmāniyye*, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2009, s. 57.

veya gövdelerine ünsüzle başlayan bir ek getirildiğinde ekin ünsüzünün tonlu olması şeklindedir. Metnimizde ünsüz uyumu sınırlı örnekte görülmektedir.

Uyuma girmeyenler:

-dI görülen geçmiş zaman eki: git-di 66b/6, it-di-m 44a/6, it-di 61b/12.

-dIK sıfat-fiil eki: bat-dık-dan 40b/13, dolaş-duk-da 58a/12, it-dik-lerinde 46b/2, öp-dük-den 56a/2.

-dIr, -dUr bildirme eki: demek-dir 47a/5, sünnet-dir 48b/2, yazılmış-dur 59a/9, yok-dur 60a/3.

+dA bulunma hâli eki: ‘Arafat-da 3a/8, itdik-de 6a/1, olduk-da 25b/11, rivāyet-de 5b/6, şabāh-da 83b/1, tavāf-da 36a/2, vakt-i zebīh-de 53a/11.

+dAn ayrılma hâli eki: ‘Arafat-dan 3a/9, güneş-den 24b/4, itdük-den 13b/13, taş-dan 35b/8, vardık-dan 2a/12.

Uyuma girenler:

-CA eşitlik hâli ekinde de benzeşme gerçekleşmezken (ör. atduķca 63a/3) şu örnekte benzeşmenin gerçekleştiği görülmektedir: ķoduķ-ķa 37b/8.

2.3. Ünsüz Türemesi

Ortada /-y-/ ve /-n-/ türemesi: Ünlüyle biten bir sözcüğe ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde arada bir yardımcı ünsüz türemektedir. Metnimizdeki bazı örnekleri şunlardır:

-y-: di-y-e 54a/1, du‘ā-y-ıla 61b/12, getürme-y-üp 23b/6, nefsi-y-çün 25a/11, olduğu-y-çün 55b/1.

-n-: anası-n-dan 12b/9, dābbesi-n-den 74b/3, didikleri-n-de 1b/2.

2.4. Ünsüz Düşmesi

Seslerin birbirleriyle olan ilişkileri sırasında gramer birliğindeki ünsüzlerden biri düşer, buna ünsüz düşmesi denir. Türkçede en çok düşme eğilimi gösteren ünsüzler damak ünsüzleri (k, g, ğ) ile akıcı (l, n, r, y) ünsüzleridir.⁹ Metnimizde görülen ünsüz düşmelerini şöyle örnekleyebiliriz:

Orta hecede /-g-/ düşmesi

⁹ Özkan, age, s.179.

kergek > gerek, Mekke-i Mükerrremeye girmek kaçdı olsa gerek 17b/7.

Orta hecede /-l-/ düşmesi

keltür- > getür-: Ramazānda bir ʿumre getürmek benüm ile bir hac itmek gibidür. 68a/4.

oltur- > otur-: ve soñra hatīb minbere çıkup oturur 39b/7.

Son seste /-l/ düşmesi:

Metnimizde *ol* “o” işaret sıfatının yazımında ikilik yaşanmaktadır. Kimi zaman bu sözcükte son ses /-l sesi düşerken kimisinde korunmaktadır. Hatta aynı cümlede bir sözcük arayla iki ayrı yazımın birlikte görülmesi dikkat çekicidir.

o : bir dağı ben o günāhı işlemem diye 4a/10.

ol: didigümüz tağ ol tağdur ki üzerinde bir kûbbe yapılmışdur 38b/9.

İkili kullanım: ve eger ol ādem o günde ölürse 84a/3.

İlk seste /b-/ düşmesi

Bu ses olayı, Batı Türkçesinin bir özelliğidir. bol- fiilinin başındaki ünsüz Batı Türkçesinde düşmektedir:

bol- > ol-: sizüñ üzeriñize olsun 47a/5.

Son seste /-g/, /-ğ/ düşmesi

elig > el: el kaldurup duʿā ide 38b/3.

kapuğ > kapı: her kanķısı kapıdan girse cā'izdür 75a/10-11.

katığ > katı: tenhā ise ve amma katı pek izdiḥām olursa 56a/4.

şarığ > sarı: rengi kırmızı ve sarı olmaya 19a/6.

Ek başında /-ğ/ düşmesi

kulgağ > kulak: tekbirde kulakları berāberi kaldura 55b/7.

Ünsüz tekleşmesi:

Bu düşme, Arapça sözcüklerdeki ikiz ünsüzlerin şedde ile gösterilmemesi olayıdır:

hacc > hac: bir kimesne hac idüp 66b/4.

Hakḳ > Haḳ: Haḳ subḥāne ve teʿālā ḥazretlerine 78b/8.

Benzer hece düşmesi:

Bu hece düşmesi, *tur-* eyleminden gelen *turur*'un sonundaki *-ur* hecesinin düşmesiyle meydana gelmiştir. Metnimizde bir kez görülen eski *turur* şekli ayrı tutulursa bu ekin *-dUr*, *-dIr* şeklinde yazıldığı görülür:

me'sûr olan du'âlar kıatı pek çok-dur 82b/10, tevbeniñ şurûtı üç-dür 4a/5.

Şu örnekte söyleyişte görülen hece düşmesinin yazıya geçirildiği görülmektedir: *itmeyim* < itme-ye-yim 14b/7.

2.5. Ünsüz İkizleşmesi

Bu ses olayı, bir ünsüzün iki kez söylenmesidir. Metnimizde şu örnekler, Türkçe sözcüklerde bu ses olayının örnekleri olarak gösterilebilir:

eyyüce “iyice”: o kısmiñ ahkâmın eyyüce zabt idüp 21a/2.

ıssı “ısı”: ıssı veya şovuk 71b/5,

toğkuz “dokuz”: sünnetleri on toğkuz sünnetdür 31a/6.

yeddi “yedi”: yeddi kerre sūre-i Fātiha ve yeddi kerre 85a/12-13.

B. ŞEKİL BİLGİSİ

1. YAPIM EKLERİ

1.1. Fiilden Fiil Yapan Ekler

Bu öbeğe giren ekler eylem kök ve gövdelerinden yeni eylemler türetmeye yarar. Bu ekler eylem kök ve gövdelerine veya isimden türetilmiş eylemlere gelir.

-Ar- eki

Ettirgenlik ve oldurganlık görevli bu ek, metnimizde geçişsiz fiilleri geçişli duruma getirerek oldurma bildirmektedir: gözinden bir iki kaçre yaş *çıķara* 82a/3, esvābların *çıķarup* 23b/8.

-dIr-, -dUr- eki

Eylemlerden oldurma ve yaptırma bildiren bir ektir. Metnimizde düz ve yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılmıştır. Bazı örnekleri şunlardır:

getürmek (< kel-tür-) 3a/12, *indürür* 9a/12, *ķaldurup* 19b/1, *yazdırmaķa* 2a/5.

-der-, -ter- eki

Bu ek çok az kullanılan, işlek olmayan bir faktitif ekidir¹⁰. İşleklik alanı çok dardır. Bugün de gönder-, dönder- vb. birkaç sözcükle kullanımı sınırlıdır. Metnimizdeki örneği şudur: *ķōnderem* 16a/9.

-l-, -n- edilgenlik ekleri:

Özneyi belirsizleştirerek edilgen eylemler kuran eklerdir. Metnimizdeki kimi örnekleri şunlardır:

¹⁰ Ergin, age, s. 213.

-l-: *dökülen* 54a/3, *dökülmüş* 66a/2, *soyulır* 24b/5.

-n-: *bulunan* 25b/6, *bulunmasa* 9a/13, *ğaflet olunmaya* 18b/1.

Çift Edilgenlik: Şu örnekte -l ve -n edilgenlik ekinin birlikte kullanılarak çift edilgenlik yapısının oluşturulduğu görülmektedir: *dinilen* 69b/1.

-n- eki:

Geçişli eylemlere getirilerek edilgenlik eki olan -n- den ayrı olarak dönüşlü eylemler kurar. Dönüşlü eylemlerde özne hem işi gerçekleştiren hem de işten etkilenen durumundadır. Metnimizde bazı örnekleri şunlardır:

dutuna 19a/4, murād *idünürse* 36a/1, *ihrāmlanup* 61a/9.

-ş- eki:

Bir işi birden çok kişiyle, karşılıklı ya da birlikte yapma anlamı veren, yani işteşlik görevli bir fiilden fiil türetme ekidir. Metnimizde şu örnekleri verebiliriz: *helāllaşmağdur* 4b/5.

Şu örneklerde ise ek, işteşlikten çok dönüşlülük anlamı kattığından işteşlik eki olarak kabul edilemez düşüncesindeyiz: dudakları *bulaşup* 24a/5, Beytu'llahı *dolaşup* tavāf ide 60b/2.

-Ur- eki:

Bu ek, metnimizde geçişsiz fiilleri geçişli duruma getirerek oldurma bildirmektedir: *degüre* 56a/12, *giçürmek* 49a/12.

1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler

Bu öbeğe giren ekler eylem kök ve gövdelerinden adlar/isimler türetmeye yarar. Bu ekler eylem kök ve gövdelerine veya addan türetilmiş eylemlere gelir.

-I, -U eki:

Eski Türkçedeki -ğ ve -g fiilden isim yapma ekinin Batı Türkçesinde düşmesi ve -i, -i yardımcı sesinin fiilden isim yapma ekinin fonksiyonunu üstlenmesi ile ortaya çıkmış bir ektir¹¹. Metnimizde düz ve yuvarlak şekilleri görülmektedir: *kapıdan* 75a/12, *kapudan* 36a/13.

¹¹ Ergin, age, 182.

-IcI, -UcI eki:

Ekin metnimizdeki tek örneği düz ünlülü olup işi yapan, eden anlamında ad kurmuştur: *inkâr idici* 17a/2.

-n eki:

İşleklik sahası geniş olmamakla birlikte kullanılagelen bir ektir. Türettiği isimler çoğunlukla eylemi gerçekleştireni, olanı veya yapılanı işaret eder. Metnimizde olanı ifade etmektedir. Metnimizdeki örneği şudur: *bütün* 24a/4.

-sU eki:

Metnimizde yatsu sözcüğünün yazımında görülmekte olup yuvarlak ünlülü şekliyle kullanılmış ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymamıştır. Vakit adı türetmiştir: *yatsu* 48a/7.

1.3. İsimden İsim Yapan Ekler

Bu öbeğe giren ekler ad kök ve gövdelerinden yeni adlar/isimler türetmeye yarar. Bu ekler isim kök ve gövdelerine veya fiilden türetilmiş isimlere gelir.

+cAKeki:

Metnimizde yaklaşıklık anlamı katmıştır: *büyü[k]cek* 50b/7.

+IncI eki:

Sıra sayı sıfatı türetme eki olan bu ekin metnimizdeki bazı örnekleri şunlardır: *altıncı* 3a/11, *toğuzuncı* 3b/1.

+CIK eki:

Metnimizde yaklaşma anlamı katmıştır. Tek örneği şudur: *ıra[k]cık* 51b/1.

+DAş eki:

Birliktelik, ortaklık anlamı katan ekin -deş şekli metnimizde kullanılmamıştır. Metnimizdeki örnekleri şunlardır: *yoldaşlarından* 23a/13, *kar[ın]daş* 21a/11.

+KAK eki:

İşlek olmayan bir ektir. Metnimizdeki örneği şudur: *erkekleriyle* 63b/10.

+IA eki:

Bu da işlek olmayan bir ektir. Eski Türkçede isimden fiil yapma eki iken sondaki -G sesinin düşmesiyle fonksiyon değiştirmiştir. Türkiye Türkçesinde *kışla*, *yayla*, *damla* vb. sınırlı sözcükte yaşamaktadır. Metnimizde şu örneği görmekteyiz: *ıamlıa* 66b/12.

+IİK, +IUK eki:

Alet, yer, topluluk, vasıf adları ve soyut adlar türetir. Metnimizde soyut adlar türetmiştir. Metinde ek, düzlük yuvarlaklık bakımından kökün ünlüsüne uymakla birlikte, uymayan örneklerine de rastlanmaktadır: *faķırlıķı* 62a/4, *ķabulluđına* 45a/2.

+II eki:

Temel işlevi sıfat olarak kullanılan özellik adları türetmektir. Metnimizde düz şekilleri kullanılmıştır: *boyalı* 19a/5, *yerli* 13b/12.

1.4. İsimden Fiil Yapma Ekleri

Bu öbeğe giren ekler ad kök ve gövdelerinden eylemler türetmeye yarar. Bu ekler isim kök ve gövdelerine veya fiilden türetilmiş isimlere gelir.

+A- eki:

İsimlerden olma ve yapma bildiren eylemler türetir. Eski Türkçe döneminden sonra işlekliği azalan ekin, metnimizdeki örnekleri şunlardır: *dilese* 55a/4, *yarlığanur* 54b/11.

+dA- eki:

Yapma ifade eden ekin tek örneği şudur: *istedüklerinde* (<iz+de-) 47a/3.

+IA- eki:

İşleklik alanı geniş olan ek, günümüz Türkçesinde de sıkça kullanılmaktadır. İsimlerden yapma ve olma bildiren eylemler türetir. Ekin, metnimizdeki kimi örnekleri şunlardır: *bağlayub* 3a/6, *boğazlaya* 53a/10, *işlemem* 4a/10.

+IAş- eki:

Aslında +IA- isimden fiil ve -ş- fiilden fiil yapma eklerinin birleşmesiyle oluşmuş bu eke metnimizde şu örneği verebiliriz: *helāllaşmağdur* 4b/5.

1.5. Birleşik Fiiller

Yabancı kökenli sözcükler, yardımcı eylemlerle birleşik fiile dönüştürülmektedir. Metnimizde bunun örneklerini şöyle sıralayabiliriz:

al-: *abdest almak* 10b/2, *nefes alup* 35a/9.

bul-: *hazır bulunan* 25b/6, *vuşul bulduğıyçun* 75b/14.

eyle-: *hac eyle* 14b/8, *müdāvet eyleye* 82b/13, *şarf eyleye* 80a/12, *tavāf eyleye* 36a/2.

it-: *iktisār itse* 54a/8, *secde iderler* 10a/3, *teveccüh itdükde* 57a/7, *zebîh itmezden* 53a/11.

kıl-: *efdal kıla* 36b/5, *mülāhaza kıla* 57b/13, *müstaḥzar kıla* 76a/12, *rivāyet kılar* 42b/3.

ol-: *edā olınmışdur* 80a/8, *ğaflet olunmaya* 10a/5, *ihtiyacı olmaz* 10b/5, *nüfesā olan* 67a/8.

2. İSİM VE FİİL ÇEKİMİ

2.1. İSİM ÇEKİMİ

2.1.1. İsimlerde Sayı ve Çokluk Ekleri

Sayı İsimleri

Asıl Sayı İsimleri: Nesnelerin sayısını gösteren isimlerdir. Örneklerden de anlaşılacağı üzere metnimizde bu isimler çoğunlukla asıl sayı sıfatı olarak kullanılmıştır.

altmış beş : *altmış beşden* 24b/7.

bir : *bir kurbān vācib olur* 52b/7.

beş : *beş on akçe virüp* 2a/2.

biñ : *biñ ḥasene yazar* 84b/6.

dört : *şurūṭı dördür* 4b/3.

iki : *iki rekʿat namaz kılar* 5a/6.

- kırk** : *kırk güne dek* 15a/9.
on : *on günāh mahv olur* 61a/2.
on dört : *on dört tavāf bir hac yerine turur* 68a/7.
on yeddi : *on yeddisi* 30a/6.
on tokkuz: *on tokkuz sünnetdür* 31a/6.
üç : *üç nesne arasında tertīb vācibdür* 52a/13.
yedi : *Beyt'ullahı yedi şavṭ tavāf itse* 60b/12.
yedi yüz : *yedi yüz hasene virilür* 37b/9.
yetmiş : *yetmiş sevāb* 37b/11.
yetmiş biñ: *yetmiş biñ melā'ike mü'ekkedür* 59b/10.
yigirmi bir: *yigirmi bir tavāf* 68a/9.
yüz : *yüz kerre* 43b/6.
yüz biñ : *yüz biñ olmak üzere* 37b/10.

Sıra Sayısı İsimleri: Nesnelerin sayılarının derecelerini gösteren sayı isimleridir. Metnimizde tespit ettiğimiz sıra sayısı isimleri şöyledir:

- altıncı** : *altıncı fāsil* 3a/11.
beşinci : *beşinci fāsil* 3a/9.
dördüncü : *dördüncü fāsil* 3a/8.
ikinci : *ikinci tavāf* 21b/7.
sekizinci : *sekizinci fāsil* 3a/13.
tokuzuncu : *tokuzuncu fāsil* 3b/1.
üçüncü : *üçüncü fāsil* 3a/8.
yedinci : *yedinci fāsil* 3a/12.

Çokluk Ekleri

Metnimizde isimlerin çokluğu +lAr ekiyle sağlanmış olup ismin sayısının çokluğunu bildirme göreviyle kullanılmıştır. Eklendiği soyut ve somut isimleri çokluk durumuna getirmiştir. Metnimizdeki kimi örnekleri şöyle sıralayabiliriz: *ādemler* 16a/9, *anlar* 6b/2, *direkler* 80a/5, menāsik *kitāblarından* 1a/10, nāfile *namāzları* 9a/5, *vāciblerden* 31a/4.

2.1.2. İsimlerde İyelik Şekilleri

Teklik Birinci Kişi İyelik Eki: +m, +(I)m, +(U)m

Teklik birinci kişi iyelik eki -m, sonuna geldiği isme, birinci teklik kişinin sahip olduğunu bildirme göreviyle kullanılmıştır. Ek, ünlüyle biten isimlere doğrudan, ünsüzle biten isimlere araya bir yardımcı ünlü alarak gelmektedir. Bu görev ve şekliyle metnimizde belirlediğimiz bazı örnekler şunlardır: *haccım* 45b/6, *katımda* 11b/4, *kulum* 44a/6, *peygamberüm* 44a/3, *recām* 2b/3.

Teklik İkinci Kişi İyelik Eki: +n, +(I)ñ, +(U)ñ

Teklik ikinci kişi iyelik eki, sonuna geldiği isme, ikinci teklik kişinin sahip olduğunu bildirme göreviyle kullanılmıştır. Ek, ünlüyle biten isimlere doğrudan, ünsüzle biten isimlere araya bir yardımcı ünlü alarak gelmektedir. Bu görev ve şekliyle metnimizde belirlediğimiz bazı örnekler şunlardır: *gumūmuñı* 62a/1, *hümūmuñı* 62a/1, *lebbeykiñ* 11b/4, *nesliñden* 62a/2.

Teklik Üçüncü Kişi İyelik Eki: +I, +sI

Teklik üçüncü kişi iyelik eki, sonuna geldiği isme, üçüncü teklik kişinin sahip olduğunu bildirme göreviyle kullanılmıştır. Ek, ünlüyle biten isimlere +sI, ünsüzle biten isimlere +I olarak gelmektedir. Bu görev ve şekliyle metnimizde belirlediğimiz bazı örnekler şunlardır: güneş *battuğı* 47a/13, *hibesine* 10b/9, *hizāsına* 59a/2, *kapısı* 58b/4, *kendüsi* 53a/10, *yanında* 10b/7, *yiryüzinde* 45b/2.

Çokluk Birinci Kişi İyelik Eki: +UmUz

Çokluk birinci kişi iyelik eki, sonuna geldiği isme, birinci çokluk kişinin sahip olduğunu bildirme göreviyle kullanılmıştır. Ekin metnimizde kullanımı sınırlıdır. Yalnızca *didüğümüz* sözcüğünün yazımında -ümüz şekli kullanılmıştır. Düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymamaktadır: *didüğümüz* 48a/3.

Çokluk İkinci Kişi İyelik Eki: +ñIz, +ñUz

Çokluk ikinci kişi iyelik eki, sonuna geldiği isme, ikinci çokluk kişinin sahip olduğunu bildirme göreviyle kullanılmıştır. Ekin metnimizde kullanımı sınırlıdır. Yalnızca ince ünlülü şekilleri kullanılmıştır. Ünlüyle biten isimlere doğrudan eklenmiş, ünsüzle biten

isimlere gelirken yardımcı ünsüz almıştır. Bu görev ve şekliyle metnimizde belirlediğimiz örnekler şunlardır: *kendüñüze* 15a/7, *üzeriñize* 47a/5.

Çokluk Üçüncü Kişi İyelik Eki: +lArI

Çokluk üçüncü kişi iyelik eki, sonuna geldiği isme, üçüncü çokluk kişinin sahip olduğunu bildirme göreviyle kullanılmıştır. Ek, üçüncü teklik kişi iyelik eki +I ile çokluk eki +lAr'ın birleşmesiyle oluşturulmuştur. Bu görev ve şekliyle metnimizde belirlediğimiz bazı örnekler şunlardır: *bedenleri* 23b/6, *derileri* 24b/4, *du'aları* 15a/9, *müstecâblarından* 15a/11, *niyyetleri* 23b/3, *üzerlerine* 23a/12.

2.1.3. İsimlerde Hâl ve Hâl Ekleri

2.1.3.1. Yalın Hâl:

İsmi, hâl eklerinden hiçbirini almamış hâline yalın hâl/durum adı verilir. Metnimizden bazı örnekler şunlardır: *hatun* 54b/4, *Peygamber* 6a/1, *yüz* (çehre) 28a/13.

2.1.3.2. Belirtme Hâli Eki: +I, +n

Eklendiği isme fiilin doğrudan etkide bulunduğunu bildirir. Metnimizde kullanılan belirtme durumu ekleri şunlardır:

-I: *bunı* 7a/6, *günâhı* 4a/7, *kitâbı* 2a/2, *kendüyi* 2a/8, *lañîfeyi* 2a/10, *risâleyi* 2a/13.

-n: *ma'nâsın* 1a/10, *namâzın* 47b/1, *şaçların* 54b/5, *yükin* 8b/3. Bu örneklerde iyelik ekinden sonra gelen yardımcı ünsüz -n, belirtme durumu eki görevini üstlenmiştir.

2.1.3.3. Yönelme Hâli Eki: +A

Bu ek, sonuna eklendiği isme eylemin yaklaştığını, yöneldiğini bildirir. Ünsüzle biten sözcüklere doğrudan, ünlüyle biten sözcüklere araya bir yardımcı ünsüz alarak gelir. Eski Türkçedeki şekli +GA, +KA olan bu ekin ünsüzleri zamanla düşerek bugünkü şeklini almıştır. Yönelme durumu ekinin metnimizde bazı örnekleri şunlardır: *aña* 5b/2, *'Arafata* 3a/6, *bize* 1a/12, *eylemege* 1a/10, *hacca* 2a/12, *vilâyetine* 2a/12.

2.1.3.4. Bulunma Hâli Eki: +dA

Bu ek, eklendiği isme eylemin nerede gerçekleştiğini ya da gerçekleşeceğini bildirir. Metnimizde hep /d/li şekilde kullanılmış, /t/li şekline rastlanmamıştır. Ek, ünsüzle biten

sözcüklere doğrudan, ünlüyle biten sözcüklere araya bir +n yardımcı ünsüzü olarak gelir. Bulunma durumu ekinin metnimizdeki bazı örnekleri şunlardır: *civārında* 73a/11, *girüde* 55b/12, *üzerinde* 9a/8, *yanında* 41a/1 *yerde* 9b/1.

2.1.3.5. Ayrılma Hâli Eki: +dAn

Eklendiği isimden eylemin gösterdiği hareketin uzaklaştığını bildirir bir ektir.

Ekin her iki ünlülü şekli de metnimizde vardır. Ek, ünsüzle biten sözcüklere doğrudan, ünlüyle biten sözcüklere araya bir -n yardımcı ünsüzü olarak gelir. Ayrılma durumu ekinin metnimizdeki bazı örnekleri şunlardır: *evinden* 2b/9, *Minādan* 62b/8, *seferden* 6b/8, *sevābdan* 1b/4, *vardıkdan* 1a/12.

2.1.3.6. Eşitlik Hâli Eki: +CA

Bu hâl, eklendiği isme eşitlik, benzerlik, gibilik anlamı katar. Durum eki olan +CA, tarihi metinlerde ve lehçelerde eşitlik, mukayese, sınırlama gösterme gibi, birkaç görevi üzerinde toplamış bulunuyor¹². Ekin metnimizde /c/ ve /ç/li yazımlarının bazı örnekleri şunlardır: *ardınca* 23a/5, *darca* 64b/6, *pākçe* 50b/8.

2.1.3.7. Yön Gösterme Hâli Eki: +rA, +ArI +ArU

Eylemin meydana geldiği ya da geleceği yönü gösteren eklerdir. Orhun Türkçesinde +ğArU, +ñArU, +Aru, +rA şeklindedir. Batı Türkçesinde ise ek başındaki ünsüz düşmüştür. Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlülü olarak kullanılan bu ek, metnimizde hem düz hem yuvarlak olarak karşımıza çıkmaktadır.

+rA Eki:

daşıra 69b/1, *şoñra* 27a/4, *üzere* 37b/10.

+ArI, +ArU Eki:

üzerine 53a/1, *yūkaruda* 70a/11.

2.1.3.8. Vasıta Hâli Eki: +n, +IA, +IIA

¹² Zeynep Korkmaz, "Türk Dilinde +ça Eki ve Bu ekle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1. Cilt, TDK Yayınları: 629, Ankara, 1995, s. 12-84.

Türkçede asıl vasıta durumu eki +n'dir. Bugün bu ek Türkiye Türkçesinde artık zarf olarak kullanılan bazı kelimelerde kalıplaşmış biçimiyle sürmektedir. Bugün vasıta durumunun karşılanması için *ile* edatından ve bunun ekleşmiş biçimi +lA'dan yararlanılmaktadır¹³. Ek, eylemin ne zaman, ne ile ve nasıl yapıldığını bildirir. Bundan ötürü cümlede zarf görevindedir. Metnimizde bazı örnekleri şunlardır:

+n: *ardın ardın* 66b/13, *degin* 53a/2, *yayan* 70b/9.

+lA: *anıñla* 12a/11, *birle* 45a/12.

+lIA: *anlarıla* 4b/4, *mal ile* 12a/1, *olmağıla* 10b/10.

2.1.4. İsimlerde Soru ve Soru Eki

+mI: Türkçede kullanılan soru eki +mI, +mU şeklindedir. Metnimizde yuvarlak ünlülü biçimi kullanılmamıştır. Kimi örnekleri şunlardır:

getürmek mi 68b/3, *itmek mi* 68b/3, *tağdîmi mi* 36b/4.

2.2. FİİL ÇEKİMİ

2.2.1. Şahıs Ekleri

Eylem çekiminde hareketi gerçekleştiren ve olan kişiyi belirten eklerle şahıs/kişî eki denir. Metnimizdeki şahıs eklerini şöyle sıralayabiliriz:

2.2.1.1. Teklik Birinci Şahıs Ekleri

Eylem çekiminde hareketi gerçekleştiren ve olan kişinin teklik birinci kişi olduğunu bildiren eklerdir. Metnimizde tespit ettiğimiz teklik birinci şahıs eklerini şöyle sıralayabiliriz:

-m eki:

Çoğunlukla görülen geçmiş zaman çekiminde kullanılan bu ek, ünlüyle biten sözcüklere doğrudan, ünsüzle biten sözcüklere araya ünlü alarak gelmiştir: *işlemem* 4a/10, *kıldum* 2b/7, *yarlıgadam* 44a/5.

-em eki:

Metnimizde iki sözcükte kullanılmıştır: *dilerem* 14b/5, *gönderem* 16a/9.

2.2.1.2. Teklik İkinci Şahıs Ekleri

¹³ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay: 575, Ankara, 2007, s. 233.

Eylem çekiminde hareketi gerçekleştiren ve olan kişinin teklik ikinci kişi olduğunu bildiren eklerdir. Metnimizde tespit ettiğimiz teklik ikinci şahıs eklerini şöyle sıralayabiliriz:

-sIn eki:

Metnimizde geniş zaman çekiminde kullanılmıştır: *idersin* 39b/9.

-ñ eki:

Metnimizde geniş zamanın şart çekiminde kullanılmıştır: *bulursañ* 56a/8.

-n eki:

Görülen geçmiş zaman çekiminde kullanılmıştır: *olundun* 7a/13.

2.2.1.3. Teklik Üçüncü Şahıs Ekleri

Eylem çekiminde hareketi gerçekleştiren ve olan kişinin teklik üçüncü kişi olduğunu bildiren eklerdir. Teklik üçüncü şahıs eki fiil çekiminde eksiz olarak sağlanmaktadır: *kurtulur* 25a/1, *oğuya* 34a/13, *oturur* 39b/7.

2.2.1.4. Çokluk Birinci Şahıs Ekleri:

Eylem çekiminde hareketi gerçekleştiren ve olan kişinin çokluk birinci kişi olduğunu bildiren eklerdir. Metnimizde bu ekin tek örneği şudur:

-ız eki: *yazmazız* 2a/4.

2.2.1.5. Çokluk İkinci Şahıs Ekleri:

Eylem çekiminde hareketi gerçekleştiren ve olan kişinin çokluk ikinci kişi olduğunu bildiren eklerdir. Metnimizde -ñUz, -ñIz, -UñUz ekleri kullanılmamıştır. Metnimizde görülen çokluk ikinci şahıs ekleri şöyledir:

-sIz eki: *idesiz* 21b/3, *itmeyesiz* 21b/4, *uyarsız* 39b/11.

-sUz eki: *kaldurmazsuz* 55b/4.

2.2.1.6. Çokluk Üçüncü Şahıs Ekleri:

Eylem çekiminde hareketi gerçekleştiren ve olan kişinin çokluk üçüncü kişi olduğunu bildiren eklerdir. Metnimizde çokluk üçüncü şahıs eki -lAr'dır. Bazı örnekleri şöyle sıralayabiliriz: *dirler* 64b/5, *gideler* 67a/9, *iderlerse* 14a/13, *itmeyeler* 9a/4, *itmişler* 7b/12.

2.2.2. Şekil ve Zaman Ekleri

Cümlede yüklem görevinde bulunan fiil ya da fiil soylu kelimelerin zaman, şahıs, teklik ve çokluk kavramı veren eklerle girdiği şekle¹⁴ fiil çekimi denir.

2.2.2.1.Haber Kipleri (Bildirme)

Görülen Geçmiş Zaman:

Hareketin görülen geçmiş zamanda meydana geldiğini haber veren kiptir. Bu kip ekinde konuşan kişi eylemi görmüştür. Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman kipi eki -dI, -dU, -tI, -tU, metnimizde -dI, -dU şeklindedir. Ek, metnimizde düzlük-yuvarlaklık uyumuna her zaman uymamaktadır. Çokluk birinci ve ikinci şahıs eklerinde görülen geçmiş zaman çekimine rastlanmamıştır. Ekin şahıslara göre örnekleri şöyledir:

Teklik 1. Şahıs: *bağışladım* 44a/7, *virdim* 25b/12, *yarlıgadım* 44a/5.

Teklik 2. Şahıs: *virdüñ* 66b/8.

Teklik 3. Şahıs: *dédi ki* 14b/6, *didi* 76b/9, *oğudı* 62a/10.

Çokluk 3. Şahıs Eki: *didiler* 13a/10, *itmediler* 66b/9, *itdiler* 10a/10.

Öğrenilen Geçmiş Zaman

Eylemi anlatan kişinin bu eylemi başkasından duyduğunu bildiren kip ekidir. Öğrenilen geçmiş zaman eki Türkiye Türkçesinde -mIş, -mUş'tur. Metnimizde de aynı şekilde var olduğunu görmekteyiz. Ekin bir ve ikinci teklik ve çokluk şahıslarda çekimi bulunmamaktadır. Diğer şahıslarda şu örnekleri sıralayabiliriz:

Teklik 3. Şahıs: *etmişdür* 25a/8, *itmişdir* 27b/6, *itmişdür* 27a/13.

Çokluk 3. Şahıs: *dimişler* 54a/12, *itmişlerdür* 4a/1.

Edilgen yapıda: *olunmuşdur* 54b/9.

Geniş Zaman Eki:

Eylemin geniş zamanda meydana geleceğini haber veren zaman ekidir. Geniş zaman eki, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçelerinde olduğu gibi metnimizde de -Ar, -r, -Ur şekillerindedir.

-Ar eki: Ekin ünlüsü düzdür, ekin teklik ve çokluk birinci şahıs çekimleri yoktur.

Teklik 2. Şahıs: sefere her ne vakitte *çıkarsansa* çık 7b/7, *idersin* 39b/9.

¹⁴ Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, s. 92.

Teklik 3. Şahıs: iḥrāmdan *çıkar* 54a/10, *öperse* 58a/4.

Çokluk 2. Şahıs: *uyarsız* 39b/11.

Çokluk 3. Şahıs: *iderlerse* 23b/9, *sürerler* 24a/2.

-r eki: Ünlüyle biten fiile doğrudan gelmektedir. Ekin yalnızca aşağıda belirtilen şahıslarda çekimi vardır.

Teklik 1. Şahıs: *dilerem* 14b/5.

Teklik 3. Şahıs: *dir* 43b/13.

Çokluk 3. Şahıs: *dirler* 51a/9, *okurlardı* 44a/10.

-Ur eki: Ekin yalnızca aşağıda belirtilen şahıslarda çekimi vardır.

Teklik 3. Şahıs: *buyurur* 68a/4, *gelür* 62a/6, *görür* 76a/11, 57b/6, *turur* 68a/6.

Çokluk 3. Şahıs: *olurlar* 41a/5.

Geniş Zamanın Olumsuzu: -mAz, eki

Söylenen eylemin hiçbir zamanda gerçekleşmediğini/gerçekleşmeyeceğini bildirir. Aslında -ma, -me olumsuzluk eki ile -z fiilden isim yapma ekinde meydana geldiği açık olan -mAz Türkçede başlangıçtan beri menfi partisip ve dolayısıyla geniş zaman eki olarak kullanılan tek ek durumuna gelmiştir¹⁵. Metnimizde de geniş zamanın olumsuzluk eki -mAz olarak kullanılmıştır. Ekin yalnızca aşağıda belirtilen şahıslarda çekimi vardır:

Teklik 3. Şahıs: *ağlayamazsa* 45a/10, *çıkmaz* 54a/13.

Çokluk 1. Şahıs: *yazmazız* 2a/4.

Çokluk 2. Şahıs: *kaldurmazsuz* 55b/4.

Edilgen yapıda: *kılınmaz* 39b/12.

Gelecek Zaman Eki: -AcAK

Eylemin gelecek zamanda gerçekleştirileceğini ifade eder. Metnimizde gelecek zaman ifadesine yer verilmemiş, gelecek zaman kipi eki -AcAK kullanılmamıştır. Metnimizde bu ek, kip eki değil sıfat-fiil eki göreviyle kullanılmıştır. İlgili başlıkta gösterilecektir.

¹⁵ Ergin, Türk Dil Bilgisi, s. 279.

Şimdiki Zaman Eki:

Metnimizde şimdiki zaman için özel bir ek kullanılmamıştır. Şimdiki zaman, pek az görülüp bu da çoğunlukla geniş zaman ekiyle karşılanmıştır. Günümüz Türkçesinde kullanılan ve yorı- eyleminden gelen -yor şimdiki zaman kipi eki, metnimizde kullanılmamıştır. Metnimizde şimdiki zamanı karşılayan geniş zaman yapılarının birkaç örneği şöyledir: *ben sebîlu'llahda küffâr ile cihâd etmek dilerem* 14b/5, *elem çeker olsa* 9b/1.

2.2.2.2. Dilek Kipleri (Tasarlama)

Fiilin olumlu veya olumsuz yöndeki gerçekleşmesini, tasarlanan dilek, istek, şart, gereklilik veya emir kavramları içinde veren kipler¹⁶. Bu kipler zaman ifade etmeyip şekil bildirmektedir.

İstek Kipi: -A

Tasarlanan eylemin istendiğini bildirir. Metnimizde -A şeklindedir. Ekin, yalnızca aşağıda verilen şahıslarda çekimi vardır. Bazı örnekleri şunlardır:

Teklik 3. Şahıs: *döke* 65b/6, *oğuya* 75b/11, *ola* 58a/3, *öpe* 58a/3.

Çokluk 2. Şahıs: *idesiz* 21b/3, *itmeyesiz* 21b/4.

Çokluk 3. Şahıs: *çıkalır* 54b/8, *etmeyeler* 23b/3, *ideler* 24a/8, *virneyeler* 25b/6.

Şart Kipi: -sA

Eylemin şart şeklinde tasarlandığını ifade eder. Metnimizde şart çekimi -sA ile gerçekleştirilmiştir. Ekin yalnızca aşağıda verilen şahıslarda çekimi vardır, bazı örnekleri şunlardır:

Teklik 2. Şahıs: *bulursañ* 56a/8.

Teklik 3. Şahıs: *atsa* 63a/10, *dilese* 69a/9.

Çokluk 3. Şahıs: *giderlerse* 41a/4, *ihrâmlansalar* 18a/5.

Edilgen Yapıda: *içilse* 65b/8.

Emir Kipi

¹⁶ Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, s. 208.

Tasarlanan eylemi emir olarak bildirir. Metnimizde kullanılan emir kipi eklerini ve örneklerini şöyle sıralayabiliriz:

Teklik 1. Şahıs: -AyIm: Metnimizde olumlu ve olumsuz olmak üzere iki örneğine rastlanmıştır: *ideyim* 9a/2, *itmeyim* 14b/7.

Teklik 2. Şahıs: -gIl: *bilgil* 24a/1. Daha çok eksiz kullanımı görülmüştür: *durma*, *var cennete dāhil ol* 13a/5.

Teklik 3. Şahıs: -sUn: *bilsün* 79b/10, *dimesün* 59a/9, *olsun* 57b/10. İkinci örnekte emir kipinin olumsuzunun -mA olumsuzluk ekiyle yapıldığı ve eylemin yapılmaması gerektiğini bildirdiği anlaşılmaktadır.

Çokluk 1. Şahıs: -AlUm: *idelüm* 30a/9, 33a/11.

Çokluk 2. Şahıs: -n, -ñ: *bilün* 15a/8, *oluñ* 44a/4.

Çokluk 3. Şahıs:-sUnlAr: *disünler* 4b/8.

Gereklilik Kipi

Tasarlanan eylemi gereklilik açısından bildirir. Metnimizde gereklilik anlamı şu şekillerde sağlanmıştır:

Gereklilik eki ve ol- eylemiyle: *gitmelü olduğda* 30b/7, *gitmelü olsa* 55b/1, 63b/12, 64a/12, *itmeli olsa* 56b/9.

Şart ekinden sonra gerek sözcüğü getirilerek: *dartılsa gerekdür* 54a/6, *içmese gerekdür* 16a/7.

Eylemin mastar şeklinden sonra gerek sözcüğü getirilerek: *düşmek gerekdür* 52a/5, *yemek gerekdir* 29b/7.

2.2.3. Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimi

Birden çok kip ekinin i- ek eylemi aracılığıyla üst üste gelerek oluşturdukları fiil çekimi şekline birleşik zamanlı fiil çekimi denir. Metnimizde belirlediğimiz birleşik çekimli fiil şekilleri şunlardır:

Hikâye Şekli

Asıl fiil kipine ek fiilin görülen geçmiş zamanı i-dI ya da bunun ekleşmiş şekli olan -dI eki getirilerek yapılır. Eylemin görülen geçmiş zamanda oluştuğunu bildirir. Metnimizde pek az görülen hikâye şekli çekimleri şöyle sıralanabilir:

Geniş Zamanın Hikâyesi: Metnimizde tek örneği vardır. Bu örnekte de i- ek fiili düşürülmüştür: *oğurlardı* 44a/10.

Rivayet Şekli

Asıl fiil kipine ek fiilin öğrenilen geçmiş zamanı i-mİş ya da bunun ekleşmiş şekli olan -mİş eki getirilerek yapılır. Eylemin sonradan fark etme anlamını bildirir. Metnimizde rivayet şekli çekimleri şöyle sıralanabilir:

Geniş zamanın rivayeti: *olunurmuş* 16b/5, *olurmuş* 13a/8.

Şart Şekli

Birleşik çekimde şart eki, asıl fiil kiplerinin karşıladığı eylemi şarta bağlar. Asıl fiil kiplerine i- ek fiiliyle -sA şart eki getirilerek yapılır. Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

Öğrenilen geçmiş zamanın şartı: *varmışsa* 60a/4.

Geniş zamanın şartı: *ağlayamazsa* 45a/10 (olumsuz geniş zamanın şartı), *bulursa* 39a/4, *iderse* 68b/9, *itmezse* 63a/11 (olumsuz geniş zamanın şartı), *kılırsa* 47b/3, *olursa* 19a/5.

Görülen geçmiş zamanın şartı: *olmadısa* 55a/5, *itdise* 61a/9, *hâşıl oldıysa* 13b/4.

Şart Çekimi Yığılması: Şu örnekte iki şart ekinin üst üste gelmesi sonucu şart çekimi yığılması görülmesi dikkate değerdir: sefere her ne vakitte *çıkarsansa* çık 7b/7,

3. SÖZCÜK TÜRLERİ

3.1. İSİMLER

Canlı, cansız varlıkları, somut ve soyut kavram, durum vb. bildiren sözcük türüne isim denir.

3.1.1. Özel İsimler

Özel ad: Diğerlerinden ayrı özelliklere sahip varlık, kişi ya da topluluk isimlerine özel ad denir. Metnimizde özel adlara sıkça yer verilmiştir. Bu özel adlar, eserimizin dinî bir eser olması dolayısıyla dinî mekânlar -özellikle hac mekânları-, şahsiyetler, varlıklar vb. adlardır. Kişi adları herkesçe bilinenler olduğu gibi, herkesçe bilinmeyen kişi adları da metnimizde mevcuttur. Özel ada örnek olarak şunları söyleyebiliriz: *Allahu 'azîmü'sşândan* 9a/1, *Bağdâd ve Başra* 17b/4, *Fatihadan* 5a/6, *İmâm-ı Kırâtî* 4a/2,

Ka'be-i şerîfe 17b/5, *Medîne-i Münevverede* 3b/1, *Mekkeye* 3a/2, *Mensek-i Kübrâda* 13b/9, *Müslimân* 16a/11, *Mescidi'l-ḥarâma* 21b/11, *Muḥammed* 85b/3, *Şafâ ile Merve* 22a/7, *Türkîce* 1b/8, *Zü'l-ḥuleyfedir* 17b/5.

3.1.2. Cins İsimler

Benzerleriyle aynı özelliklere sahip, aynı cinsten varlıkların genel adı olarak tanımlayabileceğimiz cins isim, özel isimlerin tersine benzerleri çok olan varlıkların adıdır. Metnimizdeki birkaç cins isim örneği şöyledir: *gündüz* 85b/8, *iḥrâm bezi* 24a/8, *kalbi* 20/3, *kapu* 85b/1, *kişi* 30a/5, *omuzların* 36a/5, *tağ* 38b/9.

3.2. İSİM TAMLAMASI

İyelik eki almış bir ismin iyeliğin işaret ettiği ve ilgi ekiyle kendisine ilişkilendirilmiş bir başka isimle kurduğu sözcük öbeğine isim tamlaması denir. Metnimizde belirtili ve belirtisiz isim tamlaması vardır.

Belirtili İsim Tamlaması: İki isim unsuru, aitlik, içinde bulunma, sınırlandırma, belirtme vb. anlam ilgileri çerçevesinde birbirine bağlanır¹⁷. Belirtili isim tamlamasında tamlayan ilgi, tamlanan iyelik ekini alır. Metnimizde tespit ettiğimiz bazı örnekleri şunlardır: *anıñ cezâsı* 13a/3, *bunıñ yanı* 10b/6, *günüñ evveli* 8a/4, *kişinüñ ḥaccı* 13a/5, *niçesiniñ omuzları* 24b/3.

Belirtisiz İsim Tamlaması: Bu tamlama türünde ikinci isim unsuru bir ilgi ekiyle ilk isim unsuruna bağlanmadığından aitlik anlamı belirgin değildir. Belirtisiz isim tamlamasına metnimizde şu örnekleri verebiliriz: *ba'zılar yanı* 68a/5, *gül şuyı* 10b/12, *ḥac zamānı* 27a/8, *kendü 'aynı* 17b/13, *kendü tarafı* 71b/12, *sulṭân günü* 15a/2.

Özel İsimlerle Kurulan Tamlamalar: Bu tamlamalarda tamlayan özel isim olup ilgi hâli ekini alır, tamlanan özel isim değildir. Metnimizdeki bazı örnekleri şunlardır: *Ḥacc-ı 'Ani'lgayr bahşı* 27b/3, *Ḥanefiyye 'ulemâsı* 40a/1, *Rükni Yemānî cānibi* 70a/4, *Yahūdi ölümü* 15b/10.

¹⁷ Leyla Karahan, Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları: 58, Ankara, 2005, s. 42.

3.3. SIFATLAR

Sıfatlar, özellik ve belirtme bildiren sözcüklerdir. İsimlerin önüne gelerek onları çeşitli açılardan niteler ya da belirtirler. İsim soylu bu sözcükler, cümledeki durumuna göre sıfat görevini üstlenirler. Metnimizde görülen sıfat çeşitlerini şöyle sıralayabiliriz:

3.3.1. Niteleme Sıfatları

Varlıkların özelliklerini bildiren sıfatlardır. Metnimizde şu örnekler niteleme sıfatına örnek gösterilebilir: *bindürir ve indürür* kimesneleri 9a/12, *cemî*¹⁸ günâhdan 13a/1, *eski pāk yaykanmış* bez 19a/4 *hac eyleyen* kişiniñ 14a/5, *şoñ* nefesde 2b/4.

3.3.2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatı, gösterme, soru, sayı sıfatlarıyla belgisiz sığata verilen ortak ad¹⁸. Metnimizdeki belirtme sıfatlarını ve örneklerini şöyle sıralayabiliriz:

3.3.2.1. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları, adı işaret yoluyla belirtir. Metnimizdeki bazı işaret sıfatları şunlardır:

bu: *bu taqđırce* 11a/8, , *bu kitābı* 33b/2.

o : *o tavāfiñ* 31a/8.

ol : *ol bezleri* 35a/3, *ol şuyı* 11a/3, *ol tağdur* 38b/9.

şol: *şol kimesneler* 33a/5.

3.3.2.2. Sayı Sıfatları

İsimlerin sayılarını belirten sıfatlardır. Metnimizdeki sayı sıfatları ve kimi örnekleri şunlardır:

Asıl Sayı Sıfatları: *bir* muqaddime ve *tokuz* fasıl 2b/5, *iki* kısım 17a/7, *on* günâh 61a/2, *yetmiş* şevâb 37b/11, *yigirmi bir* tavâf 68a/9, *yüz* altun ve akçe 1b/12.

Kesir Sayısı Sıfatları: Paylaşma, bölme ifade eder, metnimizde fazla değildir: *dört bölükden bir bölük* 54a/7, *ol yedi yüzün her biri* 37b/9.

Sıra Sayısı Sıfatları: *altıncı* fasıl 3a/11, *beşinci* fasıl 3a/9, *dördüncü* fasıl 3a/8, *ikinci* tavâf 21b/7.

¹⁸ Berke Vardar, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2007, s. 37.

3.3.2.3. Belirsizlik Sıfatları

Bu sıfat türü, varlıkları belirsiz olarak belirten sıfatlardır. Metnimizdeki kimi örneklerini şöyle sıralayabiliriz:

bir	: <i>bir âdeme</i> 32b/3.
bütün	: <i>bütün bedeni</i> 70a/4.
cümle	: <i>cümle saçların</i> 54b/5.
çok	: <i>çok kimesne</i> 70b/13.
her bir	: <i>her bir adımın</i> 37b/8, <i>her bir namâzı</i> 40a/5.
her kaçkı	: <i>her kaçkı kapudan girse cā'izdür</i> 70a/3.
her ne	: <i>her ne mekânda</i> 39a/5.
hiçbir	: <i>hiçbir kimesne</i> 35b/6.
niçe	: <i>niçe yükler</i> 46b/5.

3.3.2.4. Soru Sıfatları

Adları soru yoluyla belirten sıfatlardır. Metnimizdeki kimi örneklerini şöyle sıralayabiliriz:

kaçkı: *kaçkı tağ* 38b/10.

ne: *belki tavarın başı ne tarafa ise ol cânibe kıla* 10a/7, *ve şolında ne kadar eşya var ise* 35b/10. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere “ne” soru sıfatı burada belirsizlik sıfatı göreviyle kullanılmıştır.

3.4. ZAMİRLER

Kişilerin ya da diğer canlı ve cansız varlıkların adının yerini tutan, onları çeşitli anlam ilişkileriyle temsil eden ad soylu sözcüklere zamir adı verilir. Metnimizdeki zamirleri şu başlıklarla sıralayabiliriz:

3.4.1. Şahıs Zamirleri

Teklik Birinci Şahıs: Metnimizde teklik birinci şahıs zamiri “ben”dir: *ben* 4a/10, 14b/6, *benim* 16a/4.

Teklik İkinci Şahıs: Metnimizde teklik ikinci şahıs zamiri “sen”dir: *sen* 56a/7, *seni* 14b/6, *senin* 62a/1.

Teklik Üçüncü Şahıs: Metnimizde teklik üçüncü şahıs zamiri şunlardır:

a: *anıñ haccı ve ziyâreti kabûl olmasına işâretdür* 82a/5, *hiç anı ıslâh itmek mümkün olmaz* 26a/12, *zîrâ aña sibâriş olunan hac afâkîdür* 27a/11.

ol: *ol dağı Ka'bede bir kurbân alup boğazlar.* 71b/12.

Çokluk Birinci Şahıs: Metnimizde çokluk birinci şahıs zamiri “biz”dir. Metnimizde yalnızca üç yerde geçmiştir: *bize* 1a/12, 3b/9, 84b/2.

Çokluk İkinci Şahıs: Metnimizde çokluk ikinci şahıs zamiri “siz”dir. Metnimizde yalnızca üç yerde geçmiştir: *siz* 44a/4, *sizler* 21b/3, *sizüñ* 47a/5.

Çokluk Üçüncü Şahıs: Metnimizde çokluk üçüncü şahıs zamiri “anlar”dır:

anlar dağı dönüp aña diyeler ki 6b/2, *anlara ol risâleyi yazdırmağa* 2a/13, *anlarıñ hacları hac-cı mebrûr ve maqbûl ola* 1b/10.

3.4.2. İşaret Zamirleri

Varlıkları işaret yoluyla karşılayan zamirlerdir. Metnimizdeki işaret zamirlerini şöyle sıralayabiliriz:

anlar: *anları tamâmen kazâ etmedükce* 4b/1, *gözi var anlar ile görür* 57b/6.

bu: *andan çıkdıkdı bunu diye* 7a/6, *eger bir kimesne cemî' malını buna şarf itse şey-i kalîldür* 2a/8, *yanlarında bunları bindürir ve indürür kimesneleri* 9a/11.

3.4.3. Soru Zamirleri

Adların yerini soru yoluyla tutan zamirlerdir. Metnimizdeki soru zamiri “ne”dir: *anıñ şerefîyyetine delîl ne ola* 66a/3, *ne buyurur* 15b/1.

3.4.4. Belirsizlik Zamirleri

Adların yerini belirsizlik ilgisiyle tutan zamirlerdir. Metnimizdeki belirsizlik zamirlerini şöyle sıralayabiliriz:

cümle: *cümlesinden içtinâb idüp şağına* 25a/4, *mezheb-i Hanefîde cümleden ef'daldür* 19b/7.

biri, her biri: *her birine bir kurbân vâcib olur* 41a/5, *kişi bu mezkûr vâciblerden birisin* 31a/4.

hebisi: *hebisine anıñla selâm iderdi* 77a/2.

her kim: *her kim ki baña bu du'â ile du'â ide anları da yarlıgadum* 62a/2.

her ne, her nerde: *‘ameli her ne ise aña göre ‘amel ideler 21a/3, her nerde ursa cā’izdir 41b/3.*

kimse: *ol kimseyi ‘azābdan ḥalāṣ itmek ola 28a/10.*

kimesne: *hiçbir kimesne yokdur ki 35b/6.*

3.4.5. Dönüşlülük Zamiri

Şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlama sahip olan zamirlerdir. Metnimizdeki dönüşlülük zamiri kendü/kendi’dir. Bazı örneklerini şöyle sıralayabiliriz:

kendü: *ḥac kendüniñ olup aḳçe zāmin olur 29a/1, kendi içün nāfile ḥac itmeden 27b/12, kendine istiḳbāl eyleye 51a/12, kendü malından yemek gerekdir 29b/7.*

3.5. ZARFLAR

Sıfatın, fiilin ya da başka bir zarfın önüne gelerek onlarla çeşitli anlam ilişkileri kuran sözcük türleridir. Metnimizde saptadığımız zarf çeşitlerini şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

3.5.1. Zaman Zarfları

Fiillerin zamanını bildiren sözcük türleridir. Metnimizde tespit ettiğimiz bazı zaman zarfları şunlardır:

evvel, evvelā: *du‘ā itmezden evvel niyyet idüp 19b/1, evvelā cemī‘ günāhlarına 3b/12.*

şoñra: *güneş toğduḳdan şoñra 38a/10.*

gice: *ol gice Müzdelifede yatmaḳ sünnetdür 48b/12.*

gün: *> arefe günü güneş toğduḳdan şoñra 31b/7.*

gündüz: *ziyārete gündüz gitmek evlādur 62b/7.*

henüz: *bu du‘ānıñ şevābın henüz yazup tamām itmediler 66b/9.*

her gün: *her gün ve illā bāri cum‘a günü 80b/5.*

imdi: *diñle imdi 21b/1.*

kaçan: *kaçan Mināda şabāḥ namāzın kıılup 38a/9-10.*

pes: *pes bundan ma‘lūm oldı ki 23a/10.*

3.5.2. Yer Zarfları

Fiillerin yönünü bildiren sözcük türleridir. Metnimizde tespit ettiğimiz bazı yer zarfları şunlardır:

aşağa: *gözlerin aşağıya şalıp yere bağa* 76a/7.

daşıra: *Mekkedden daşıra* 69b/1.

karşı: *kibleye karşı turup duāya meşgūl ola* 41a/8.

3.5.3. Miktar Zarfları

Azlık ve çokluk bildiren zarflardır. Metnimizde tespit ettiğimiz bazı miktar zarfları şunlardır:

çok: *çok cehenneme müsteḥaḥ olan* 42b/7, *çok okuyun* 42b/9, *çok ḥamd ü senā idüp şükr ide* 79b/10.

kadâr: *Hacer-i Esvedî Cebel-i Ebā Ḳubeys kadar ḥalk idüp* 57b/4, *ne kadar ki imāma ve Cebeli Raḥmete yakın ṭurmak mümkün olursa eḫdâldir* 41b/1.

katı “çok”: *katı pek çokdur* 82b/9.

3.5.4. Durum Zarfları

Eylemlerin durumunu ve tavrını bildiren zarflardır. Bunlar zarf görevli sözcüklerle sağlanabileceği gibi başka sözcük türleri de durum zarfı olarak kullanılabilir. Metnimizde tespit ettiğimiz bazı durum zarfları şunlardır:

böylece: *böylece itmek evlâdur* 27a/6.

girü: *aḳçeyi girü vârişlere red itmek lâzım olur* 26a/11.

şöylece: *şöylece ma‘lūm ola* 33a/9.

tizce: *adımların yakın yakın atup tizce tizce yürüye* 36a/6.

yaḳın: *adımların yakın yakın atup tizce tizce yürüye* 36a/6.

3.6. EDATLAR

Cümlede kelime ve kelime grupları arasında ilgi kuran, anlam ve görevi cümle içinde birlikte bulunduğu kelimelerle beliren unsura “edat” denir¹⁹. Metnimizde tespit ettiğimiz çeşitli edatlar şöyledir:

¹⁹ Burhan Paçacıoğlu, Türk Dili ve Kompozisyon, Sivas, 2004, s. 148.

3.6.1. Bağlama Edatları

Bu edatlar, sözcük, sözcük öbekleri ve cümleler arasında ilgi ve bağ kuran sözcüklerdir.

ammā: Şart bildirme göreviyle: *ḥarām mal ile itse ammā ki şūrūt-ı ḥaccı yerine getürse* 12a/5.

eger: Şart bildirir ve genellikle -sA şart ekiyle birlikte kullanılır: *eger kıbleye istiḳbāl itmeden ‘āciz ise* 10a/10.

ki: *kişiye evlā budur ki evvel kendü nefsiyçün hac itmiş ola* 25a/11.

kim: *kaşd ide bula kim gözinden bir iki tamlı yaş gele* 66b/11.

lakin: *lakin ḥaccı şahīḥdür* 32b/1.

meger ki: *illā meger ki ‘özri ola* 9a/9.

meger: *zīrā anıñla iḥrāmlanmaḡ meger mekrūḥdur* 19a/7.

tā: Uzaklık bildirir: *tā güneş batıncaya dek* 45b/11, *tā Mekkeye dāḥil oluncaya dek* 24a/10.

tā ki: *tā ki Mekkeye dāḥil olduklarında* 21a/3.

ü: *çok ḥamd ü şenā idüp şükr ide* 79b/10.

ve: Metnimizde en çok kullanılan bağlama edatıdır. Zarf-fiil eklerinden sonra bile getirilmesi dikkat çekicidir: *anıñ ḥaccı ve ziyāreti* 82a/5, *du‘ā ide ve daḡı Mescid-i Ḳubāya varup anda namaz kıla* 81b/2, *selām virüp ve bunı diye* 80b/8.

veyā: *büyücek veyā küçük olursa* 50b/7.

veyāḥūd: *ḥurma çekirdeḡi kadar veyāḥūd baḡla kadar ola* 50b/6.

ya: *tırāş olsa ya tavāf itse* 52b/6.

zīrā: Sebep bildirir: *zīrā anlara baḡmaḡ ‘ibādetdür* 80a/3.

zīrā ki: *zīrā ki ba‘zı muḥrime iḥrām içinde işlemesi* 24b/6.

3.6.2. Son Çekim Edatları

Kelime, kelime öbeği ya da cümlelerin sonuna gelerek onları kendisinden önceki veya sonraki öğelere bağlama görevi olan edatlardır. Metnimizde tespit ettiğimiz son çekim edatları şöyledir:

bile: Pekiştirme bildirir: *başında kıl yogısa da bile başına usturayı yürütmek lâzımdur* 71a/9.

birle: Beraberlik bildirir: *bātınen tahāret birle vaḡfeye tura* 45a/12.

da: Kuvvetlendirme, pekiştirme bildirir: *anda nāzik olup da gısl ide* 74a/9, *tekrār bir de ‘umre getürse* 71a/8.

daḥı: *insān gözleri üzerine yürüse ve daḥı tezellül ve tevāzu‘dan* 74b/9.

+dAn beri: *giçen seneden beri* 66b/8.

+A deḡin: Yönelme durumu ekiyle kullanılır, zaman ve yer bildirir: *ta aḡşāma deḡin aña du‘ā ve istiḡfār iderler* 84a/2.

-A dek: *evine gelinceye dek aña bi‘izni’llahı te‘ālā mekrūh nesne işābet itmeye* 5b/2.

gibi: Benzetme ilgisi kurar: *bunı okusa raḡmet içinde iki ayaḡı şuda yüzer kimesne gibi yüzer* 61a/5.

içün: Sebep ilgisi kurar: *zemzem-i şerif her ne murād içün içilse* 65b/8.

ile: *birbirine enva‘ dürli ḡabīḡ kelāmlar ile şetim iderler* 46b/6.

üzere: Tarz bildirir: *lakin bu vech üzere olmaḡ evlādur* 70b/4.

3.6.3. Ünlem Edatları

Türlü duyguları anlatan veya bir doğa sesini yansıtan kelimelere²⁰ ünlem denir. Metnimizdeki ünlem edatı olarak yalnızca, seslenme bildiren yā kullanılmıştır:

yā: *añā vaḡiy itdi ki yā Ādem, sen beni bir du‘āyla du‘ā itdi[ñ] ki* 61b/12, *didı ki yā ‘Ömer sen bir ḡavī ādemsen* 56a/7, *nidā idüp der ki yā ‘Abdullah ṡariḡahu müstaḡīm* 7a/12.

3.2. FİLLER (EYLEMLER)

Fiil/eylem, bir hareketi karşılayan sözcüklerdir. Nesnelerin zaman ve mekâna baḡlı olarak gerçekleştirdiḡi her türlü harekete fiil/eylem denir.

3.2.1. Fiil Çatısı

Fiillerin nesne ve öznelerle göre durumlarına çatı denir.

3.2.1.1. Öznesine Göre Çatılar

3.2.1.1.1. Etken Çatı

Gerçekleştirilen eylemin belli bir öznesinin bulunduğu fiil çatılarına etken çatı denir. Bu çatıda özne, gerçek öznedir. Metnimizde şu cümleleri etken çatıya örnek gösterebiliriz:

²⁰ Türkçe Sözlük.

birbirine enva' dűrli řabűh kelāmlar ile řetim iderler 46b/6. (özne: onlar)

Műzdelifeye vāřıl olduřda evvel ezan okur ve řoņra iķāmet ider 48a/10. (özne: o)

3.2.1.1.2. Edilgen Çatı

Öznenin yapılan işin etkisinde kaldığını belirten çatı. Türkçede edilgen çatı, etken çatıdan -l-, -n- çatı ekleriyle türetilir²¹. Metnimizdeki kimi örnekler şunlardır:

řaflet olunmaya 67a/13, *gűneřden omuzları ve arřaları yanup da derileri soyulır* 24b/4.

3.2.1.1.3. Dönüşlü Çatı

Dönüşlü çatılı fiillerde özne hem işi gerçekleştiren hem de işten etkilenen durumundadır. Geçişli fiillere -n- eki getirilerek yapılır. Metnimizde bazı örnekleri şunlardır:

iki iřrām bezlerin birin beline başlayup ve birini de arřasına dutuna 19a/3-4.

ve műmkin olan tıybeler ile tıyblana 74a/11-12.

3.2.1.1.4. İşteş Çatı:

Bir işi birden çok kişiyle, karşılıklı ya da birlikte yapma anlamı veren fiil çatısıdır.

Metnimizde řu örneği verebiliriz:

ve dördincisi anlar ıla řelāllařmařdur 4b/4-5.

3.2.1.2. Nesnesine Göre Çatılar

3.2.1.2.1. Geçişli Çatı

Nesne ögesi olan ya da nesne ögesini kabul eden fiil çatılarına geçişli çatı adı verilir.

Metnimizde řu örnekleri geçişli çatıya örnek verebiliriz:

‘Arafātda veyāřūd yolda ařřām namāzın kılmaya 47b/1.

bize lisān-ı Tűrkű űzre bir műfġd, muřtařar risāle cem‘ idin 1a/12-13.

3.2.1.2.2. Geçişsiz Çatı

Geçiřli çatının tersine, cűmlede nesne ögesi olmayan veya nesne ögesini kabul etmeyen çatılara geçişsiz çatı denir. Metnimizde řu örnekleri geçişsiz çatıya örnek verebiliriz:

İttifāķen gelecek sene de gine geldi 66b/6.

²¹ Berke Vardar, age, s.88.

Mescid-i Kurnıbdā kıbleye karşı vakfeye tura 49b/2-3.

3.3. FİİLİMSİLER

3.3.1. İsim-Fiiller

-İş, -mA, -mAK, ekleri aracılığıyla ada dönüşen eylemlere isim-fiil denir. Bir başka söyleyişle fiil isimleridir. Metnimizdeki isim-fiiller ve örnek kullanımlarını şöyle sıralayabiliriz:

-İş: Bu ekle isimleştirilmiş sözcüğe rastlayamadık.

-mA: *bulmada* 18b/9, *gitmeniñ* 36b/9, *işlemesi* 24b/6, *kılmada* 9b/1.

-mAK: *çıkmak* 2b/9, *kılmak* 9a/5, *öpmege* 12b/10, *yazdırmaga* 2a/5.

3.3.2. Sıfat-Fiiller

Varlıkların hareket özelliklerini bildirme yoluyla o varlığı karşılayan sözcüklere sıfat-fiil denir. Metnimizdeki sıfat-fiiller ve örnek kullanımlarını şöyle sıralayabiliriz:

-AcAK eki: *gelecek sene* 66b/6, *gidecek zamānda* 66b/4, *oķunacaķ du‘ā* 83a/9, *oķunacaķ du‘āları* 41b/9.

-An eki: *kılınan namāzın* 9b/4, *mev‘ūd olan sevābdan* 1b/4, *nūfesā olan ķatunlar* 67a/8, *ticāret etmeyen kimesne* 4b/13, *vācib olan namāzları* 9a/7.

-Ar eki: *bekler ādem* 55b/13.

-dİlk, -dUK eki: Metnimizde bu ek, sıfat-fiil eki görevinde değil, -dA bulunma hāli ekiyle birleşerek zarf-fiil görevinde kullanılmıştır: *çıkdıķda* 7a/5, *geldikde* 58b/1, *vāşıl olduķda* 37a/5, *virdükden şoñra* 37b/13.

-mAz eki: *ķac itmez kimesneler* 16a/10, *iķtiyācı olmaz bir ādeme* 10b/5, *ne yaramaz şeydür* 58a/1, *yaramaz muşāhiblerin* 13b/1.

-mİş eki: *yayķanmış bez* 62b/12.

3.3.3. Zarf-Fiiller

Eylemlerin durumlarını bildiren sözcüklerdir. Metnimizdeki zarf fiiller ve örnek kullanımlarını şöyle sıralayabiliriz:

-AndA: *ķonanda* 8b/1, *çıķanda* 7a/11.

-dİKCA, -dUKCA: *atduķca* 63a/3, *etmedükçe* 4b/1, *itmedikce* 55a/13, *itmedükçe* 23b/5, *ķoduķça* 37b/8.

-dIKdA, -dIKdAn: *çıkıldıkda* 7a/5, *geldikde* 58b/1, *vâşıl oldukda* 37a/5, *virdükden* *soñra* 37b/13.

-dUKdA: *aldukda* 28b/3, *girdükde* 31a/3, *ıkodukda* 8a/6.

-U eki: *deyü* 58a/2, *diyü* 55b/4 57b/9.

-UcAK eki: *olucak* 13a/6, *öpücek* 58a/3.

-IncA eki: *gelinceye* 60a/13, *toğıncıya* 40b/8, *varınca* 35b/8.

-ken eki: *dirken* 9a/2, *giderken* 63a/8, *tırurken* 3a/8.

-mAdIn eki: *gelmedin* 47b/2.

-Ip, -Up eki: *bulaşup* 24a/5, *öpüp* 22a/6, *segirdip* 50a/11, *varup* 67b/1.

METNİ KURARKEN TUTULAN YOL

Çalışmamızda önce eserin çeviriyazılı metnini oluşturduk. Okuma sırasında varak ve satır numarasını () ile gösterdik (ör. 1a/1). Eserdeki Arapça bölümleri özgün biçimleriyle metne ekledik.

Yalnızca özel adların yazımında büyük harf kullandık; ancak, özel adlardan sonra, bugünkü yazı dilinde kullanılan yazım kurallarına uymadık. Metnin daha kolay anlaşılması için noktalama işaretlerini kullandık. Çok az bir bölümü harekesiz olan metni harekelere bağlı kalarak bire bir çevirdik. Harekesiz olan sözcüklerin başka yerlerde yazılışlarını göz önünde bulundurduk ya da cümlelerin anlamı ve sözcüğün yapısına göre biz değerlendirdik. Yanlış yazıldığı kanısına vardığımız sözcükleri düzelterek söz konusu sözcüğün metindeki biçimini dipnotla gösterdik. Dil incelemesinde sözcüklerin ve eklerin tespitinde dönem eserleriyle ilgili çalışmaları göz önünde bulundurduk ve gerektiğinde karşılaştırmalarda bulunduk. Sözlük bölümünü hazırlarken sözlüklerde bulamadığımız ya da anlamından emin olamadığımız sözcükleri cümle ve metindeki anlamına göre anlamlandırdık ve bu sözcüklerin yanına (?) işareti koyduk.

Çalışmamız, dil bilgisi, metin ve sözlük olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dil incelemesini de ses ve şekil bilgisi olmak üzere iki bölüme ayırdık. Dil incelemesinde ağırlığı yazım konusuna verdik.

METİN

1a(1)

- (2) الْحَمْدُ لِلَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْمَوْفِقِ مِنْ شَأْنِ الْعِبَادِ
- (3) لَلْوَقُوفِ بِعَرَفَةَ مَعَ الْخَاصِّ وَالْعَامِّ وَالصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ عَلَى
- (4) مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلَّمَ
- (5) الَّذِينَ هُمْ مَنَارَاتُ الْهُدَى وَمَصَابِيحُ الظُّلَامِ صَلَوَاتُهُ
- (6) سَلَامًا دَائِمِينَ بِلَا انْقِصَامٍ أَمَّا بَعْدُ فَيَقُولُ الْعَبْدُ
- (7) بِمَوْلَا مِصْطَفَى الرَّبِّ الْبَارِكِ سِرَّاهُ نَبِيٍّ وَنَبِيِّ غُفْرَانِهِ
- (8) الْمُنِيبِ الدَّلِيلِ الرَّاجِي عَفْوَ عَمَلِهِ الشَّهِيدِ بَيْنَ الْأَخَوَاتِ

(9) vakta ki ba'zı huccāc-[1] müslimîn beynennās mu'teber olan (10) menāsik kitāblarından kelām-ı 'Arabîniñ ma'nāsın fehm eylemege (11) kudretleri olmadıgı eelden bu haqîr-i pür-takşîre iltimās (12) eylediler ki bize lisân-ı Türkî üzre bir müfîd, muhtaşar risāle (13) cem' idin ki kişi ihrāma girüp hacc-ı şerîfî tamamen edā idinceye dek 1b(1) lâzım ve mühim olan mesā'illeri ve ed'iyeleri câmi' ola (2) didiklerinde suvāllerine icābet olunup bu müfîd, muhtaşar (3) risāleniñ cem'i cür'et olunmuşdur. Muqābelesinde mev'ūd (4) olan şevābdan hissedār olmak ricāsıyla. Zîrā ki hacc 'ilmi (5) 'ale't-tamām bilinmege Mekkede mücāvîr olup da menāsik kitābların (6) tettebbu' ve mevāzı' nüsükleri müşāhede etmek ile olur (7) ve bu 'abd-i zaîfîñ kuvvallahu te'ālā fîtā'ata Bārî te'ālādan (8) ricāsı oldur ki huccāc-ı Beytullah olanlar eger bu Türkîce (9) risāleyi kendülerinden ayırmayup ve içinde mezkûr (10) olan menāsik üzere hac itseler anlarıñ hacları hacc-ı (11) mebrûr ve maqbûl ola ve 'acebdir ki 'avām-ı huccācîñ (12) ekşeri dünyā metā'ı almada nice yüz altun ve akçe bezek (13) iderler ammā ki hacca geldiklerinde hacların ıslāh itmegiçün 2a(1) menāsik-i hacc bilür bir 'ālime şey'i qalîl vërmede tevaqquf iderler (2) veya bu Türkîce kitābı bir kâtibe beş on akçe virüp (3)

yazdurmağa sa‘y itmezler ve eger bu risāleyi kâtibler beş altundan (4) eksige yazmazız diseler ‘âkıle lâıyık olan oldur ki (5) dünya metā‘ı alacak akçeyi bu kitāb yazdırmağa beğel (6) ide. Zîrā üzerine hac vâcib olup da cemī‘i ‘ömrinde (7) tā evvel zamāndan bu zamāna degin işledügi günāhlardan (8) kendüyi ħalāş itmegiçün. Eger bir kimesne cemī‘ malını (9) buna şarf itse şey-i ħalīldür

لَا يُضَيِّعُ أَجْرَ الْحَسَنِ (10) قَالَ تَعَالَى اللَّهُ

ve her kim ki bu risāle-i lâıfeyi (11) yazdurup ve içinde mezkûr olan menāsik üzre (12) hac itse ve vilāyetine vardıkdan soñra ħacca gider ħacılarā i‘lān (13) idüp ve anlara ol risāleyi yazdırmağa terğīb²² 2b(1) itse şek yokdur ol ādem ehli ĩmānıñ ħaccın²³ ıslāh (2) itmege sebep olmış olur. Pes Ĥaĥ sūbhānū ve te‘ālādan (3) recām oldur ki lūtfından ve kereminden anıñ dīnini²⁴ (4) ıslāh ide ve soñ nefesde ĩmān-ı kāmīl ile ħatm (5) ide ve bu risāle-i lâıfeye bir muĥaddime ve tokuz fasıl (6) ve bir ħātime üzere tercüme olunmışdur ve anı

الْحَيُّ يَا أَيُّهَا رَبِّ الْعَالَمِينَ (7) كَرِيمٌ إِنَّا سَكِينُ

ismiyle müsemmā kıldum

(8) وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ وَعَلَيْهِ التَّكْلَافُ

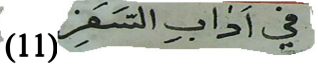
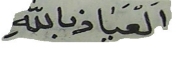
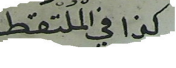
Muĥaddime: Kişi (9) ħacc-ı şerīfe niyyet idüp evinden çıĥmak ħaşd (10) etdikde ādāb-ı sefer ve ba‘zı fezā‘il-i ħacc ve ħac (11) farz olup da tārık-i ħac aĥvālin beyān ider ve delīl-[i] (12) muĥaddime kişi mevākīt-i ħaremden bir Mīĥata vāşıl olup (13) ħacc-ı şerīfe niyet itmek murād itdikde keyfiyyet-i ihrām 3a(1)²⁵ ve muĥrime lāzım ve mühimm olan eşyālarda (2) bile tafşıl üzre zikir olunmışdur. Tā Mekkeye dāĥil (3) oluncaya dek ve ħac-[ı] ‘anılgayr aĥvāli ve ħaccıñ ferā‘izi (4) ve vâcibâtı ve sūnneti ve müsteĥabâtı ve ihrāmıñ mübāĥâtı (5) ve mekrūĥâtı daĥı beyān olunmışdır. Evvelki faşıl (6) Mekkeyi Mükerrmeden ihrām bağlayup ‘Arafata gitmek aĥvālin (7) beyān ider. İkinci faşıl Mekkedden Mināya gitmek aĥvālin (8) beyān ider. Üçüncü faşıl Minādan ‘Arafata gitmek aĥvālin beyān ider. Dördüncü faşıl ‘Arafatda vaĥfe tūrurken (9) okunacak du‘āları beyān ider. Beşinci faşıl ‘Arafatdan (10) döndükde Mināda vāĥi‘ olan menāsik-i ħaccı beyān ider. (11) Altıncı faşıl tavāf-[ı] ziyāret aĥvālin beyān ider. (12) Yedinci faşıl Mekkedden ‘Umre getürmek aĥvālin beyān (13) ider. Sekizinci faşıl tavāf-[ı] veda‘ aĥvālin beyān 3b(1) beyān ider. Tokuzuncı faşıl Medīne-i

²² Metnin burasında “itmek” yazılmış ve üzeri kırmızı kalemle karalanmış.

²³ metinde: ħaccıñ

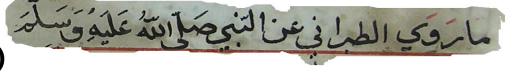
²⁴ metinde: diynini

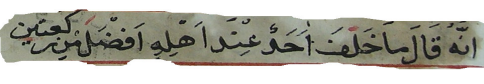
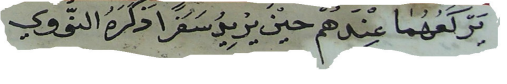
²⁵ Metnin burasında “oluncaya dek” yazılmış ve üzeri kırmızı kalemle karalanmış.

Münevverede Habîb-i (2) Ekrem ‘aleyhi’s-selâm hazretlerinin kabır-[i] şerîfin ziyâret (3) itmek ahvâlin beyân ider. Hâtîme Habîb-i Ekremden (4) mervî ve aşhâb-ı kirâmdan ve tâbî’inden me’sûr olan (5) du‘aları beyân ider. Ve’l-hâşıl bu risâleden müfîd (6) ve müstefîd olan ihvândan ricâ olunur ki bu hakîr-i (7) pürtağşîr dağı müstecâbü’-d-da‘ve olan emâkin-i (8) müteberrikelerde hayr du‘adan ferâmûş itmeyeler ve (9) kendülerine ve bize Allahu ‘azîmü’s-şândan hüsn-[i] hâl ve (10) hüsn-[i] hâtîme taleb edeler. (11) ya’ni kişiye lâzımdur hacc-ı şerîfe niyyet (12) idüp sefer murâd itdikde evvelen cemî‘ günâhlarına peşimân (13) olup tevbe-i naşûhıñ 4a(1) tefsîrinde ‘ulemâ raḥîme-hüma’llahu-te‘âlâ yigirmi üç kavıl üzre (2) ihtilâf itmişlerdür. İmâm-ı Kurtubî, tefsîrinde beyân itdüğü (3) üzere aḥsen-i aḳvâl oldur ki tevbe-i naşûh tevbeniñ (4) şurûṭı ile olunan tevbeye derler ve tevbeniñ şurûṭı (5) üçdür. Eger tâ’ib kendüyi ile Allahu ‘azîmü’s-şân mâ- (6) beyninde olan günâhdan ötüri tövbe iderse şurbül- (7) hamr veya zinâ gibi evvelkisi fi’l-hâl o günâhı (8) terk itmek ve ikincisi ezmân-ı sâbıkada anı (9) itdigine peşimân olmak ve üçüncüsü ‘azm ve cezm (10) eyleye ki bir dağı ben o günâhı işlemem diye amma ki (11) ferâ’izden ve vâcibâ[t]dan ba‘z-ı şeyde tefrîṭ ve tağşîr (12) itdüğü günâhdan ötüri olursa mücerred dil ile (13) istiğfâr itmek ve kalb ile peşimân olmak kifâyet itmez. 4b(1) Mâdâm anları tamâmen kazâ etmedükce ve eger tâ’ib (2) kendi ile vesâ’ir nâs mâbeyninde olan günâhdan (3) ötüri tevbe iderse pes şurûṭı dördtür. (4) Üçü bâlâda mezkûr olandır ve dördüncüsü anlar ıla (5) helâllaşmağdur. Gâflet olunmaya ve dağı kişiye lâzımdır ki (6) hacc itmek murâd itdikde maḳşûdı üzerinde olan (7) farz-ı ıskâṭ ve rızâ’ul-laha taḥşîl ola. Pes riyâ (8) ve süm‘a ve kendüye hâcî disünler diyü kaşdı olmaya (9) ve dağı kalbin ticâret niyyeti[n]den berî eyleye. Bâri ticâret (10) iderse zımnen ola kaşd olmaya. Ya’ni evinden (11) çıkkıḳda sâfî hac içün çıka ve ef‘âlî haccı tamâmen (12) edâ itdikden soñra ticaret iderse hacca zarar gelmez. (13) Amma ki hiç ticâret etmeyen kimesne ile 5a(1) ile bile hac şevâbında berâber de olmaz ve dağı üzerinde (2)²⁶ ferâyizden ve vâcibâtdan kazâlar var ise (3) anları kazâ eyleye ve üzerinde olan hıḳûḳ-ı nâsı (4) dağı şâhiblerine edâ eyleye ve dağı müsteḥabdur (5) evinden çıkmazdan evvel vaḳt-i kerâḥet degil ise (6) iki rek‘at namaz kıla. Rek‘at-ı ulâda Fatihadan soñra (7) Kul-

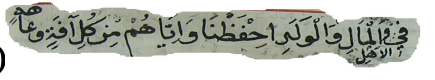
²⁶ Metnin burasında “olmaz” yazılmış ve üzeri kırmızı mürekkeple karalanmış.

yā-eyyühe'l-kāfirün suresin ve rek'at-ı şānide (8) Kul-hu-va'llahu-çhad süresin okuya ve selāmdan şoñra (9) Āyet'el-kürsi ve Li-lā-fi-kureyş süresin okuya.

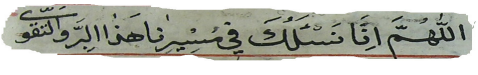
(10) (11)

(12) (13)

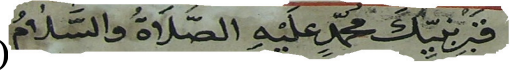
5b(1) bu taqdırce kişi evinden (2) çıkup şāniye evine gelinceye dek aña bi'izni'llahi te'ālā (3) mekrūh nesne işābet itmeye ve dağı bu

du'āyı okuya: (4) (5)

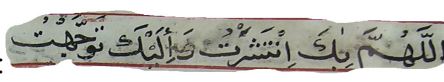
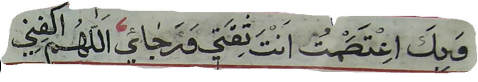
(6) ve bir rivāyetde bu du'adan şoñra bunu da okuya: (7)

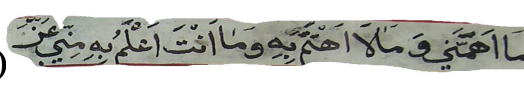
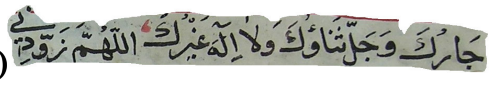
(8) (9)

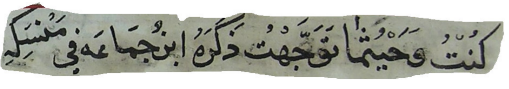
(10) (11)

(12) (13)

ve dağı (13) müsteħabdur namāzını tamām idüp du'ā itdikden şoñra 6a(1) kılkmak²⁷ murād itdikde aşhāb-ı kirāmdan Enes bin Mālik hāzretleri Peygamber 'aleyhi's-selāmdan (2) rivāyet itdügi du'āyı okuyup da kılka ve ol du'ā (3)

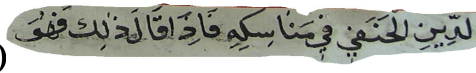
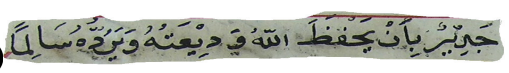
budur: (4)

(5) (6)

(7) (8)

(9) ve dağı ehlü ve 'iyālin ekāribü ve ihvānın tevdi' (10) idüp ve bunu okuya

(11) (12) (13)

(13) 6b(1)

²⁷ metinde: kılkmak

وَجَزِيلُ الطَّافَةِ وَجَبِيلُ عَوَائِدِهِ (2) سَلَامًا بِكُورِ اللَّهِ تَعَالَى وَيُخَوِّدُ مِنْ اسْتَوْدَعَهُ آمِينَ

ve anlar dağı dönüp aña (3) diyeler ki (4) فِي حِفْظِ اللَّهِ وَكَفَيْهِ رَوْدُكَ اللَّهُ التَّقْوَى

تَوَجَّهَتْ (5) وَجَنَّتْكَ الرَّحْمَةُ وَغَفَرَ ذَنْبَكَ وَوَجَّهَكَ الْخَيْرَ آمِينَ ve şahş üzerine haq olan hıkk-ı (6)

İslâmdandır. Sefere gitmek murâd itdiklede varup (7) ihvânına selâm vire ve ihvân üzerine dağı haq (8) olındandır. Ol âdem seferden geldiklede anlar gelüp aña (9) selâm vireler ve dağı muķim olanlara müsteħabdur. Sefere (10) giden âdeme bizi amâkin-i müteberrükelerde ħayr du‘adan ferâmüş itme diyeler. Zîrâ aşşâb-ı kirâmdan ħazret-i (12) ‘Ömer radıy'allahu ‘anh Peyğamber ‘aleyhi's-selâm ħazretlerinden ‘umre (13)

getürmeklige izin taleb itdiklerinde sa‘âdet ile 7a(1) aña buyurdılar ki يَا أَخِي

أَشْرَكْنَا فِي دُعَائِكَ فَقَالَ عَمْرُو الشَّمْسُ لِقَوْلِهِ يَا أَخِي رَوَاهُ أَحْمَدُ وَهَذَا الْفُطْرُ

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَا أَحَبَّ أَنْ يُلِيَّهَا مَطْلُوعًا عَلَيْهِ (2) وَفِي لَفْظٍ يَا أَخِي

يَا أَخِي وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَصَحَّحَهُ وَرَوَى (4) ابْنُ مَاجَهَ بَعْضُهُ (5) ve dağı müsteħabdır

evinden çıkdıkda (6) bunu diye: بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ

مِنْ بَيْتِهِ بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ (8) أَلَا اللَّهُ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَنْ قَالَ يَعْني إِذَا خَرَجَ

قِيَّتَ الْحَرْثَ رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَغَيْرُهُ (10) أَلَا اللَّهُ يَقَالُ لَهُ حِينَئِذٍ هَدَيْتَ وَكُفَيْتَ وَ

ya‘ni bir âdem (11) evinden çıkanda bu du‘âyı okusa bir melek aña (12) nidâ idüp der ki yâ ‘Abdullah tarîkahu müstaķim hidâyet (13) olundun, kifâyet olundun ve dünyâ ve

âĥiret ve dağı a‘dâ ya‘ni مِنْ الْحَيِّ وَالْأَبَدِيِّ طَبِين 7b(1) şerlerinden ħıfz olundun ve dağı müsteħabdur evinden çıkmazdan (2) evvel veya soñra rızau'llahı²⁸ ya‘ni

لَا لِيَشِيخُ نِسْوَاهُ (3) fuķara-ı müslimînden eķallî yedi kimesne şübhesüz ħelâl (4)

malından bir miķdâr şadaķa eyleye كَذَا التَّوَارِثِ ħatta (5)

أَيَّ وَقْتٍ شِئْتَ (6) قَالَ بَعْضُ السَّلَفِ نَصَرْتُ عَلَى الْفُقَرَاءِ وَسَافَرْتُ ya‘ni sen fuķarâya

²⁸ Metnin burasında “te‘âlâ” sözcüğü yazılmış ve sözcüğün üzeri kırmızı mürekkeple karalanmış.

(8) **قَالَ الشَّيْخُ** şadaka eyle de (7) ve sefere her ne vakitte çıkarsansa çık

(9) **كَأَنَّهُ يَشْتَرِي سَلَامَةً مِنَ اللَّهِ تَعَالَى بِمَا يَسَّرَ مِنَ الصَّدَقَةِ** **وَقَطَّبَ الَّذِينَ رَحِمَهُ اللَّهُ إِنَّ سَبَبَ ذَلِكَ السَّلَامَةُ سَبَبٌ**

(10) ve dağı müsteħabdur şehirden ħurūc-ı ħamīs gününe müsādif (11) ola. Zīrā Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ħaccū'l-veda‘da sa‘adet (12) ile ol günde ħurūc

itmişler **إِنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ مَآ حَاجَّ فِي سَفَرِهِ لَا يَوْمَ** (13) **فِي صَحِيحِ التَّجَارِي**

8a(1) **الْخَيْسِ وَالْأَبَارِجِ** işneyn günü çıka. Zīrā Peyğamber ‘aleyhi’s- (2) selām Mekke-i Mükerrmeden Medīne-i Münevvereye ol günde (3) hicret itmişlerdür ve ayıñ evvelinde sefere çıkmak evlādur (4) āhirinde çıkmakdan ve günüñ evvelinde çıkmak evlādur revālden (5) soñra çıkmadan ve dağı müsteħabdur tavarā binmek kaşd (6) itdükde ayağın üzengiye kudukda bismi’llah diye ve dābbe üzerine (7) müstaķīrr olup oturdukda el-ħamdü-li’llah diye ve tavar (8) yürümege başladıkda bunu okuya

كَذَا فِي الشَّرْعَةِ (10) **سَخَّرْنَا هَذَا وَمَا كَالَهُ مُقَرَّنِينَ وَنَا إِلَى تَيْلَافٍ** (9) **سُجَّانَ الَّذِي** ve ba‘dehū

bunu dağı okuya **اِيْ ظَلْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذَّنْبَ** (12) **سُجَّانَكَ** (11)

وَعَنْهُ وَفِي الْحَدِيثِ قِصَّةٌ ذَكَرَهَا الرَّمْدِيُّ فِي الشَّرْحِ (13) **إِلَّا أَنْتَ لِحَدِيثٍ عَلَى صَحِيحِ اللَّهِ عَنْهُ رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ**

8b(1) ve dağı bir menzile konda bunu diye: **رَبِّ أَنْزِلْنِي مِنْكَ** (2)

مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ve tavar üzerinden (3) yükin etdirdikde bu du‘āyı okuya:

اللَّهُ أَعُوْذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ كُلِّهَا مِنْ شَرِّ خَلْقٍ (5) **بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى** (4)

أَعْطَيْنَا خَيْرَ هَذَا الْمَنْزِلِ وَخَيْرَ مَا فِيهِ وَالْقِنَاسُ (6) **وَدَرَاءٌ وَبِرَّ سَلَامَةً عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ اللَّهُمَّ**

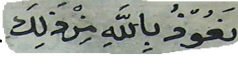
(7) **وَشَرِّ مَا فِيهِ** tā ol menzilden gidince kendüye bi’izni’llahi (8) te‘ālā zarar gelmeye ve kaçan bir menzilden göçmek murād (9) itdükde bu du‘āyı okuya:

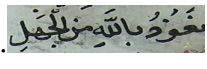
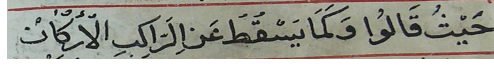
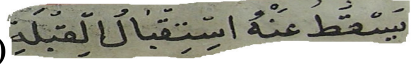
فِي مَقَلَّتِنَا وَمَنْوَانَا اللَّهُمَّ كَمَا أَخْرَجْتَنَا مِنْ مَنَازِلِنَا (11) **لِلْحَدِيثِ الَّذِي عَافَانَا** (10)

هَذَا سَائِلِينَ بَلَّغْنَا غَيْرَ أَمِينٍ كَذَا فِي مَشْرِقِ (12) **طَائِفَةِ أَمِيرِ الْحَاجَّ** ve dağı

katı pek ħazer ide yolda (13) namāz²⁹ terk itmeden veya ħūd namāzı vaktinde kılmayup

²⁹ “Namāzı” sözcüğündeki “i” harfi kırmızı mürekkeple karalanmış.

9a(1) kazāya komadan. Pes Allahu ‘azīmü’sşāndan mağfiret taleb **(2)** ideyim dirken ‘ikābına mazhar olur **(3)** ve seferde sünnetler tamām kılınur. Farz kıyās idüp kaşr **(4)** itmeyeler. Ğaflet olunmaya ve ma‘lūm ola ki farzdan ğayrı **(5)** nāfile namāzları tavar üzerinde kılmak cā’izdür. Dābbe **(6)** her ne tarafa müteveccih olursa olsun ya‘ni istikbāl-i **(7)** kıble şart degildür amma ki farz ve vācib olan **(8)** namāzları bilā ‘özü tavar üzerinde kılmak cā’iz degüldür. **(9)** İllā meger ki ‘özri ola. Meşelen kişi mariz olup **(10)** binüp inmege kudreti olmaya veya pîr-i fāni veya ‘avrat **(11)** olup kendü kendine binüp inmege kudreti olmasa **(12)** ve yanlarında bunları bindürir ve indürür kimesneleri de **(13)** bulunmasa veyahūd endügi vakitte kâfileye yetmekde **9b(1)** elem çeker olsa veyahūd inüp namāzı yerde kılmada **(2)** haramî havfı olsa. Pes bu sûretde tavar üzerinde **(3)** teyemmüm ile ve imā‘ ile ya‘ni işâret ile farz namāzı **(4)** kılmak cā’izdir ve bilgil ki tavar üzerinde kılınan³⁰ namāzın **(5)** cevārî bigayrı rükû‘ı ve sücûdî imā’ iledür. Ya‘ni **(6)** rükû‘da ve sücûdda başın aşağı egüp işâret **(7)** itmek ile olur. Ancağ secde itdikde başın ziyâdece **(8)** aşağı eger rükû‘da igdiginden ve kezâlik mahfede **(9)** tahtı revānda namāzı imā ile kılınur, rükû‘ ve sücûd ile **(10)** kılınmaz. Meger tavarı tırdurup mahfe veya taht-ı revān **(11)** altına bir ağaç koyalar. Bir ucı yerde ola. Pes ol vakitte **(12)** secde ve rükû‘ ile kılmak cā’izdür. **(13)**

 Gerekse dābbe sa'ire olsun gerekse vākıfe **10a(1)** olsun ve çok kimesne bu mes'eleden ğāfil olup **(2)** tavar üzerinde namāz kıldıkda yük üzerine başın **(3)** koyup secde³¹ iderler, cā’iz degildür. **(4)** Zîrā tavar üzerinde namaz işâret ile kılınur. **(5)** Ğaflet olunmaya ve farz namāzı tavar üzerinde kıldıkta **(6)** kıbleye karşı turmak ba‘zı ‘ulemā katında³² şart degildir. **(7)** Belki tavarın başı ne tarafa ise ol cānibe kıla. **(8)** **(9)** ve ba‘zılar tafşil **(10)** itdiler. Eger kıbleye istikbāl itmeden ‘aciz ise **(11)** her ne tarafa kılsa cā’izdür ve illā istikbāl-i kıble **(12)** şartdur ve dağı bilgil ki bir kimesne **(13)** teberrüken hediyyelik için zemzem şuyı götürse aña **10b(1)** ol şu

³⁰ metinde: kılınan

³¹ metinde: secide

³² metinde: kıtında

yanında mevcūd iken teyemmüm itmek cā'iz degildir. Belki (2) ol şu ile abdest almak vācibdür. Hattā Vāqı'ātda dir ki (3) miskīn cāhil hācılar yanlarında kumkuma ile mā'i zemzem mevcūd (4) iken teyemmüm idüp namāz kırlar. Namāzları fāsiddür. Meger ki hīle³³ (5) ide. Meşelen bir şuyı çok teyemmüme ihtiyācı olmaz bir ādeme hibe (6) ide. Ol dağı alup kabz ide ba'dehu yine bunıñ yanında (7) emānet qoya. Şoñra selāmet ile vardıkda yine ol buña hibe (8) ide. Gezāfī ibnū'l Hümām ve ğayrihi lakin bu tarīk üzre olan (9) hīleye³⁴ i'tirāz vārid olur ki şahş-ı mezbūrede hibesine (10) rücū' itmek kudreti olmağıla mā'i mezkūruñ isti'māline (11) kādır olmış olur. Pes yine teyemmüm cā'iz olmaz ve bir hīle³⁵ dağı (12) budur ki³⁶ getürdigi mā'i zemzeme nişfindan ziyāde gül şuyı (13) veya bir şey-i āher katup tā ki mā'i muqayyed ola. Abdeste şarfı 11a(1) cā'iz olmaya ve ma'lūmdur ki bu taqdırce ol şu zemzemlikden (2) çıkar.

وَلَدَا قَيْلَ وَالْأَحْوِطُ أَنْ يَكْبَهُ عَلَى وَجْهِهِ يَنْقُطُ عَنْهُ

(3) الرَّجُوعُ كَذَا فِي قَعِّ الْعَيُوبِ Ya'ni hīle³⁷ idüp ol

şuyı (4) ābdeste şarf etmemede ihtiyāt oldur ki bir vech üzerine (5) hibe ide ki rücū' münkaṭı' ola. Ya'ni bir ādeme kumkuma ile (6) şuyı hibe ide. Ol dağı anıñ muqābelesinde aña bir şey (7) hibe ide ve dönüp ol ādem dağı kumkuma ile şuyı eski (8) şāhibiniñ yanında emānet qoya. Pes bu taqdırce namāz vaḳti (9) geldükde ol şu yanında mevcūd iken teyemmüm itmek cā'izdür. (10) Zīrā ol şu, yanında emānetdür ve emānete hıyānet cā'iz degildir (11) ve dağı küllī hāzer ile hāzer eyleye hārām mal ile hac itmeden. (12) Zīrā Resūlu'llahi şalla'llahu 'aleyhi vesellem buyurur: إِذَا حَجَّ (13)

الْحَجَّ مَا نَالَ الْحَرَامَ فَقَالَ لَيْتَكَ اللَّهُمَّ لَيْتَكَ قَالَ اللَّهُ

11b(1)

تَعَالَى لَيْتَكَ وَلَا سَعْدَ لَكَ حَتَّى تَرُدَّ مَا فِي يَدَيْكَ

ya'ni (2) kişi hārām mal ile hac idüp lebbeyk allahümme lebbeyk didükde (3) Allahu 'azīmü'sşān tarafından aña hıṭāb gelür ki لَا لَيْتَكَ وَلَا (4) سَعْدَ لَكَ ya'ni seniñ lebbeykiñ³⁸ ve sa'deykiñ³⁹ benim katımda maqbūl (5) olmaz. Tā elinde olan hārām malı

³³ metinde: hīyle

³⁴ metinde: hīyle

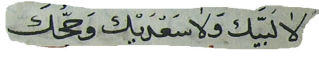
³⁵ metinde: hīyle

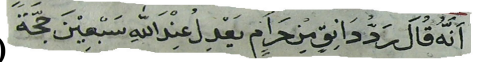
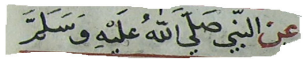
³⁶ Metnin burasında üzeri karalanmış bir sözcük var.

³⁷ metinde: hīyle

³⁸ metinde: lebbeykin

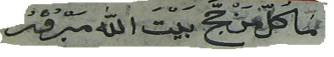
³⁹ metinde: sa'deykin

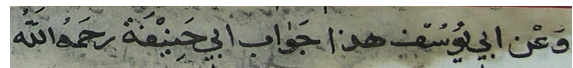
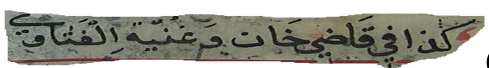
şāhiblerine redd itmedükce (6) ve rivāyet-ü uhrāda (7)

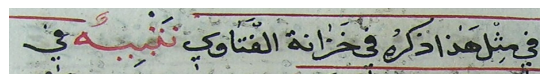
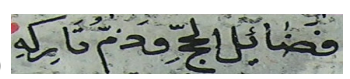
 (8)   dinilmiş

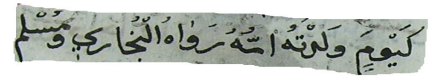
(9) ya'ni Resūl-ü Hudā ve Nebiyyi Kibriyā şallal'ahu 'aleyhi vesellem buyurur: Harāmdan (10) bir dāniği şāhibine red itmek Allahu 'azīmü'sşān katında yetmiş (11)

hacca berāberdür (12)

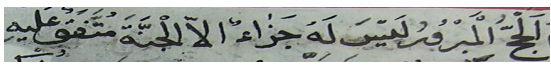
(13) hatta Ahmet bin Hanbel mezhebinde 12a(1) kavlı-ü şāhîh oldur ki harām mal ile hac eyleyen ādemiñ (2) haccı cā'iz olup kendüden farz sākıt olmaz. Belki (3) tekrār helāl mal ile bir dağı hac itmek lāzımdur amma (4) mezheb-i Hanefiyyede ve Mālikiyde ve Şāfi'iyde bir kimesne (5) harām mal ile itse amma ki şürūṭ-ı haccı yerine getürse (6) haccı cā'iz olup ancak kendüden farz sākıt olup (7) lākin hac şevābına nā'il olmaz. Belki andan mahrūm qalur. (8) Ğaflet olunmaya. Pes bir ādemiñ kendi malından şübhesi (9) olsa ve helāl mal ile hac itmek dilese aña hîle budur ki (10) bir āhar kimesneden qarzu'llah hacca kifāyet miqdārı borç (11) idüp ve anıñla hac ide. Ba'dehū kendi şübheli malından (12) borcın edā ide.

 (13)

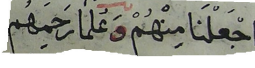
12b(1) (2) ya'ni bu tenbîh fezā'il-i hac ve (3) tārik-i haccıñ zemmi beyānındadır. Qālu Resūlu'llah şallal- (4)

lahu 'aleyhi vesellem: (5)

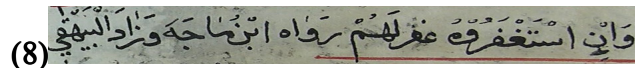
Ya'ni bir kimesne (6) rızā'ullah-ı hac itse ihrāma girdikten soñra tā ihrāmdan (7) çıkıncıya dek kendüyi refeşden ve füsūkdan hıfz (8) itse ol ādem günāhdan pāk olup cümle günāhı gider, (9) anasından toğduğı günde pāk olduğı gibi. (10) Refş deyü cimā' itmege ve 'avratlar katında cimā'a müte'allık (11) söz söylemege ve öpmege ve kuçmağa dirler ve fisk deyü cümle (12) harāma ve menhiyyāta dirler. Pes eger muhrim olan kimesne kendüyi (13) cemī' menhiyyātdan ve ihrāmıñ mahzūrātından hıfz idüp de 13a(1) hac itse cemī' günāhdan hālāş olur ve kāle salla'llahu (2) 'aleyhi vesellem:

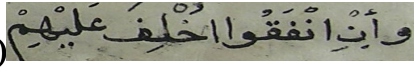
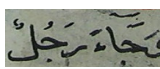
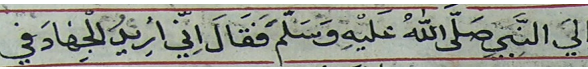
 (3) Ya'ni bir kimesne hacc-ı mebrūr ile hac itse anıñ cezāsı oldur ki (4) kıyāmet günü olup qabrden haşr olduğda aña dinile ki (5)

durma, var cennete dâhil ol. Pes ma'lûm oldu ki kişinüñ haccı (6) hacc-ı mebrûr olucağ cemî' günâhları mağfûr olup (7) hiç aña yevm-i kıyâmetde hisâb olunmayup bilâ hisâbin (8) velâ 'azâbin cennete dâhil olanlardan olurmış. (9)

 Allahu te'âlâ. Hacc-ı mebrûrîñ (10) tefsîrinde ihtilâf itmişlerdür ba'zılar didiler ki (11) hacc-ı mebrûr deyü maqbûl olan hacca derler ve hacc-ı maqbûl (12) olmağın⁴⁰ 'alâmeti budur ki hac itdikden soñra kişi (13) kendüye nazar ide. Eger hacdan soñraki hâli evvelki hâlerinden 13b(1) eyü olup meşelen yaramaz muşâhiblerin

terk idüp (2) dünyâ kendüye ye'sriha hâkîr görünüp ve kendüye âhîret (3) cānibine ve şulehâ ve 'ulemâ meclislerine hâzır olmak râğbeti (4) hâşıl oldıysa bilsün ki hacc-ı maqbûl olmağın 'alâmetidür (5) ve eger hacdan soñra hâli ahsen hâle tebdîl olmayup belki (6) evvelki nâmeşrû' olan aqvâlin ve ef'âlin ve yaramaz muşâhiblerin (7) terk idüp de ve âhîret cānibine râğbet gelmezse bilsün ki (8) hacc-ı maqbûl olmadığına 'alâmetdür ve ba'zılar hacc-ı mebrûrî (9) âher tefsîr ile beyân itmişlerdür. Mensek-i Kübrâda zıkr (10) olunmuşdur. Ve'l-hâşıl hacc-ı maqbûl olmanın bir de 'alâmeti (11) budur ki haccıñ cemî' şürûtin ve erkânın ve vâcibâtın ve sünnet (12) ve âdâbın gözedüp yerli yerine getüre ve ihrâma girüp (13) niyyet itdükden soñra tâ ef'âl-i haccı tamâm idüp ihrâmdan çıkıncıya dek 14a(1) kendüyi günâh-ı şağâyirden ve kebâyirden ve muhrime haram olan (2) eşyâlardan içtinâb idüp hıfz ide ve tarîk-i hacda nafaçası (3) ve cümle levâzımı helâl ve tayyîbden ola ve dahı maşşûdı ancak (4) üzerinde olan farz-ı iskâtı ve rızâ'ullâhı tahşîl (5) ola. Pes bu minvâl üzre hac eyleyen kişiniñ haccı mebrûr ve (6) maqbûldür. İnşâ'llahu te'âlâ ve kâle şalla'llahu 'aleyhi (7) vesellem:

  (8)

 (9) Ya'ni huccâc-ı Beyt'ullah (10) olanlar ve 'umre Allahu 'azîmü'sşânîñ zîrleridür. (11) Eger du'â iderse du'âlarına icâbet olunur ve eger (12) istigfâr iderlerse günâhları yarlıganur ve her ne ki (13) infâk iderlerse üzerlerine mahlûfdur. 14b(1) (2)

⁴⁰ metinde: olmağın

سَبِيلَ اللَّهِ فَقَالَ لَا أَدْلَكَ عَلَى جِهَادٍ لَا سَوْكَةَ فِيهِ قَالَ

بَلَى قَالَ الْحَجَّ رَوَاهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ فِي مُصَنَّفِهِ (3)

Ya'ni bir kimesne (4) Peygamber 'aleyhi's-selāmdan su'āl idüp dir ki ya Resūlu'l- (5) lah ben sebīlu'llahda küffār ile cihād itmek dilerem. (6) Pes ol ḥakīm-[i] kāmīl aña dedi⁴¹ ki ben seni bir cihāda dalālet (7) itmeyim ki anda diken olmaya. Ya'ni güçlük ve cefā olmaya. Ol (8) ādem, belī yā Resūl'ullah didikde aña didi ki var ḥac eyle (9) saña

sebīl'ullahda cihād şevābı ḥāşıl olur ve kâle (10) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْحَاجِّ وَلِمَنْ اسْتَغْفَرَ

(11) لَهُ الْحَاجُّ رَوَاهُ الْيَبَّهَقِيُّ فِي سُنَنِهِ

Ya'ni Peygamber 'aleyhi's-selām (12)

sa'ādet ile du'ā idüp buyurdu ki اللَّهُمَّ اغْفِرْ

(13) لِلْحَاجِّ

Ya'ni ya Rabbī sen huccāc-ı

Beyt'ullah olanları yarlığa 15a(1) ve daḥı ḥuccāc-ı Beyt'ullah olanlar her kime istiğfār iderlerse (2) anları da yarlığa ve ma'lūmdur ki sulṭān gününin du'āsı (3) redd

olunmaz فَمِنْهَا الْحَاجُّ وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ

(4) الْحَاجُّ لَا تَرُدُّ حَتَّى يَجِدَ رَوَاهُ ابْنُ الْجَوَّزِيِّ فِي رَوَايَةٍ

(5)

فَاغْتَنِمُوا بِدُعَائِهِ فَإِنَّ دُعَاءَهُ مُسْتَجَابَةٌ

Ya'ni huccāc-ı (6) Beyt'ullah olanlarıñ du'aları

red olunmaz, tā evlerine (7) varmaduḳca. Pes anlarıñ du'aların kendüñüze ḡanīmet (8) bilün ve bir rivāyetde evlerine vardıḳdan şoñra üç (9) güne dek ve bir rivāyetde kırk güne dek du'aları (10) müstecābdur. Pes anlardan ricā olunur ki bu abd-i (11) zāifī daḥı da'vāt-ı müstecāblarından ferāmūş (12) itmeyeler ve daḥı ma'lūm ola ki bir ādem ḥacca gitmege kâdir (13) iken gitmese bâķī Peygamber 'aleyhi's-selām anıñ ḥaḳḳında 15b(1)

ne buyurur: مِنْ مَلَكَ رَأَى أَوْ رَحَلَهُ يَتَلَفَعُ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ

(2) عَلَيْهِ السَّلَامُ فَلَا يَمُوتُ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا وَذَلِكَ إِنْ

(3) اللَّهُ تَعَالَى يَقُولُ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ

(4) سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُودًا عَلَى الْعَالَمِينَ رَوَاهُ الرَّبِيعُ

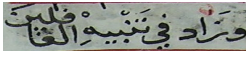
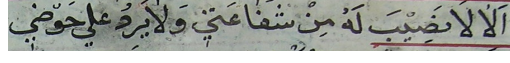
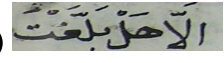
(5) Ya'ni Allahu 'azīmü's-şān mü'mininden kâdir olanlar üzerine (6) bir kerre ḥac itmegi farz eyledi. Pes bir kimesne ḥac gitmege kâdir iken (7) terk itse Peygamber

'aleyhi's-selām anıñ ḥaḳḳında buyurur: (8) فَلَا عَلَيْهِ أَنْ يَمُوتَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا

Ya'ni ol ādem (9) öldüğü vaḳitde her ne ḥāl üzerine ölürsen ölsün (10) gerekse Yahūdi ölümü ile ve gerekse Naşrānī ölümü (11) ile tāriḳ-i ḥacca zācīre ve mānī' olmada kifāyet ider. Ḳur'ān-ı (12) 'azīmü's-şānda tehdīden ve “menterek” yirine ve “men keferen” vāķi

⁴¹ metinde: dedi

(13) olduğu meger ki hacca terk itmede māni‘-i şer‘isi ola. Meşelen 16a(1) marîz olmak gibi tā ölünceye dek veyāhūd zālīm hākimlerden (2) biri anı hac itmeden men‘ itmek

gibi (3) (4)

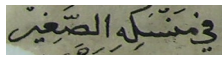
Ya‘ni Peygamber ‘aleyhi’s-selām buyurır: Bilā ‘özr (5) hacca terk eyleyen kimesne agāh olsun ki aña yevm-i kıyāmetde (6) benim şefā‘atimden naşib yokdur ve dağı benim havzımdan (7) Kevşerimden mahrūm olup da içmese gerekdür ve aşhāb-[1] kirāmdan (8) ‘Ömer ibnü'l Hattāb rađi-y’allahu ‘anh buyurur ki tahkik-i kaşd (9) itdüm ki her cānibine ādemler gönderem. Her ne vilāyetde hac (10) farz olup da hac itmez kimesneler var ise anları harāca (11) keseler. Anlar Müslimān degildür. Üç kerre böyle didi ve dağı (12) aşhāb-ı kirāmdan ‘Abd’ullah bin ‘Abbas rađi-y’allahü ‘anhümā (13) buyurur ki her kim ki hacca yetecek miqdārı malı olup da hac 16b(1) itmese veya zekūt farz olacak miqdārı malı olup da (2) zekūt vermese illā ki ölrken bir dağı dünyāya rücū‘ (3) itmegi taleb ider, hacca ve zekūtı tedārik itmegiçün. Pes (4) bundan ma‘lūm oldu ki mü'minlere ölrken cennet beşāret (5) olunurmuş amma ki bu iki farz[1] terk idene cehennem (6) ‘azābıyla bişāret olunurmuş. Zīrā eger cennet bişāret (7) olunsa bir de dünyāya rücū‘ itmek talebin⁴² itmezdi. (8) Belki iştiyākı ol cānibine olup da dār-ı selāma (9) girmeklik taleb iderdi. Hacca terk iden kimesne (10) gāfil olmaya ki bundan aña gāyet çok hafv vardır ki (11) su'-i hātime ile gide.

(12)

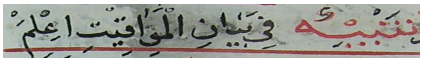

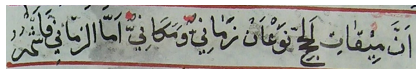
Sinān Efendi

(13) bundan murād va’llahu a‘lem ya budur ki üzerine hac farz 17a(1)

olup da terk idene ziyāde tevbilḥ ve tahvīfdür veyāhūd (2) hac farz olduğunu inkār idici

olduğı hālde terk (3) iderse dimekdür (4)

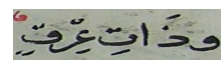
(5)

(6)

(7)

Ya‘ni ma‘lūm ola ki

mikāt-ı hac iki kısım üzredür. (8) Bir kısım mikāt-ı zamānī ve bir kısmına mikāt-ı mekānī (9) dirler. Mikāt-ı zamānī eşhūr-i hacdır ya‘ni hac ayları ki Şevval (10) ve Zülki‘de ve ‘aşeretü eyyāmin min zi’lhiçce ve mikāt-ü mekānī (11) beşdür. Birisi Zü’l-

⁴² metinde: talebiñ

huleyfedir ki aña halk ‘Ali kuyusu (12) dirler. Şamdan veya Medîne-i Münevvereden gelen kimesnelerin (13) haklarında ve biri de Cuḥfedir ki aña halk Râbiğ Eşmesi 17b(1) dirler. Mısırdan gelen kimesnelerin haklarında ve biri de Yelemlem (2) dür. Yemenden gelenlerin haklarında ve biri de Qarndur. Hicâz (3) ve Tâ’if tarafından gelenlerin haklarında ve biri de Zât-ı ‘Irq (4) dur. Bağdâd ve Başra cânibinden gelenlerin haklarında ve bu (5) mevâķit-[i] ḥamse Ka’be-i şerîfe ta’zîm içün vaz’ (6) olunmuşdır. Pes her kime de ki Mekke-i Mükerrremeye girmek kaçdı (7) olsa gerek ḥacc-ı şerîf veya ‘umre veya gayrı ḥâcet içün (8) aña vâcibdür ki mîķât yerine geldükde aḥd-ı nüsükünden (9) birine ya ḥacca veya ‘umreye iḥrâma girüp niyyet eyleye. (10) Pes eger mîķâtı iḥrâmsız tecâvüz itse Ka’beye ta’zîm (11) itmiş olmaz. Belki günâhkâr olup kurbân da vâcib olur. (12) kişi bi’zzâti bu mîķâtların kendüsinden iḥrâmlanmak şart (13) degildür. Belki vâcib olan kendü ‘aynından veyâhûd muķâbelesinden 18a(1) iḥrâmlanmaḥdur ve ma’lûm ola ki bir yolda iki mîķât (2) olsa o yoldan geçenlere evlâ ve efḍal oldur ki evvelki (3) mîķâtdan iḥrâma gireler. Meşelen ehl-i Medîne ve ehl-i Şam gibi. (4) Pes anlar ‘Ali Qapusu nâm maḥalde iḥrâmlanmasalar belki Râbiğ (5) Eşmesinden iḥrâmlansalar câ’izdir ve bir nesne lâzım gelmez (6) amma ki anlara evlâ ve efḍal ‘Ali qapusından iḥrâmlanmaḥdur (7) ve kaçan bir âdem mîķâta vâsıl olup iḥrâma girmek murâd (8) itdikde sünnet oldur ki evvelâ bedeninden izâlesi (9) lâzım olanları izâle ide. Meşelen bıyıqların ve dırnaqların (10) kesmek ve koltuğ altın ve ud yirin tırâş itmek gibi. (11) Amma ki başın tırâş itmeye. Zîrâ sünnet oldur ki iḥrâm (12) tamâm olduğdan sonra tırâş ola ve andan sonra gusl eyleye (13) eger kâdir olursa ve illâ abdest daḥı kifâyet ider. 18b(1) Lakin gusl itmek efḍaldür. Ğaflet olunmaya

وَهَذَا الْعُسْلُ

(2) لِلنَّظَافَةِ لَا لِلطَّهَارَةِ حَتَّى تَوُورَ بِهِ الْحَائِضُ وَالنَّفْسَا

(3) كَذَلِكَ فِي قُرْعَةِ الْعُيُوبِ

Ya’ni bu gusl nezâfet içündür (4) ṭahâret içün degildür. Hatta ḥâyız ve nüfesâ olan (5) ḥâtunlar mîķâta vâsıl olup iḥrâma girmek kaçd (6) itdiklerinde anlar bile gusl idüp ve sonra iḥrâma girmek (7) müsteḥabdur. Belki sünnet bile dimişler ve her gusl ki bu ma’nâ (8) içün ola. Abdest daḥı anın yerin tutar. Sünnet yerin (9) bulmada amma ki fażiletde gusl şevâbına berâber olmaz ve eger (10) bu mezkûr olanları itmese belki hemân gövdesin pāk (11) itmeden ve gusl itmeden iḥrâmlansa muḥrim olmuş olur. (12)

Lakin fazîlet fevt olur ve dağı yanında mevcûd olan (13) tayyibler ile beden⁴³ tayyibleyüp buğûrlaya lakin bir tayyib 19a(1) eyle ki ihrâmında eşeri levni kalmaya amma ki ihrâm bizlerin (2) tayyibleyüp ve buğûrlaya. Zîrâ terk evlâdır ve dağı iki ihrâm (3) bezlerin birin beline bağlayup ve birini de arkasına dutuna (4) ve bezler yeñi ve beyâz olmak efðaldür. İllâ ki eski pâk (5) yayқанmış bez ile boyalı ve dikilmiş olursa da olsun (6) ihrâm itmek câ'izdür ancak rengi kırmızı ve sarı olmaya. (7) Zîrâ anıñla ihrâmlanmak meger mekrûhdur ve eger ol mîkâtda (8) mu'ayyen mescid var ise mescide vara ve illâ kişi çadırında (9) bile ihrâmlansa câ'izdür. Eger vakt kerâhat-[i] şalat degil (10) ise iki rek'at şalat-[1] ihrâm veya sünnet-i ihrâm (11) diyü niyyet idüp namaz kıla. Rek'at-ı ulâda Fâtihâdan sonra (12) Kul-yâ-eyyühe'l-kâfirün süresin ve rek'at-[1] şânide (13) kezâliki Kul-huva'llahu-eḥad süresin okuya ve selâmdan sonra 19b(1) el kaldurup du'â itmezden evvel niyyet idüp ihrâma (2) gire.

قَالَ أَهْلُ النَّاسِكِ اعْلَمُوا أَنَّ وَجْهَ الْأَحْرَامِ

(3)

ثَلَاثَةُ الْفَرَاغِ وَالْتَمَتِ وَالْأَوَادِ وَأَفْضَلُهَا عِنْدَنَا الْإِلَاقِ

ثُمَّ الثَّانِي ثُمَّ الثَّالِثِ

(4) Ya'ni ma'lûm ola ki aḡsâm-[1] ihrâm (5) 'ulemâ-i menâsik kat⁴⁴larında üç nev' üzredür. Birine (6) kırân derler ya'ni hac ile 'umreye birden niyyet etmek ve bu (7) kısım mezheb-i Ḥanefide cümleden efðaldür ve birine de (8) temettü' derler. Ya'ni hacda mîkâtdan yalunuz 'umreye niyyet (9) idüp ve ef'al-[i] 'umreyi tamâm itdikden sonra Mekkedden (10) hacca niyyet itmek ve bu kısım İmâm Aḡmed bin Ḥanbel ḡazretleri (11) katında cümleden efðaldür ve birine de ifrâd bi'l-hacc derler. (12) Ya'ni mîkâtdan hemân yalunuz hacca niyyet itmek ve bu kısım (13) İmâm Mâlik ve Şâfi'i ḡazretleri katlarında cümleden efðaldür. 20a(1) Pes eger kişi kırâna niyyet itmek dilerse⁴⁵ ihrâm namâzın (2) kılop selâmdan sonra el kaldurup du'â itmezden evvel (3) 'umre ile hacca birden ḡalbi ile niyyet idüp ve lisân ıla bunı (4) diye:

دَيِّهِ اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْعُمْرَةَ وَالْحَجَّ فَيَسِّرْهُمَا لِي وَيَقْبَلْهُمَا

(5)

مِنِّي نَوَيْتُ الْعُمْرَةَ وَالْحَجَّ وَاحْرَمْتُ بِهِمَا اللَّهَ تَعَالَى

(6) ve andan sonra üç kerre telbiye idüp diye

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ

(7)

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ

(8)

النِّعْمَةُ لَكَ وَالْمَلِكُ لَا شَرِيكَ لَكَ

ve telbiyeden

sonra (9) ḡabîbu'llaha şalavat idüp ve el kaldurup du'â ide (10) ve rabbü'l-'âlemînden

⁴³ metinde: bedenîñ

⁴⁴ metinde: kıt

⁴⁵ metinde: dilerse

dünyevî ve uhrevî hâcetlerin dileye (11) ve me'sûr olan du'âyı okuyup da kalka

سَخَطَكَ وَالنَّارَ اللَّهُمَّ لَكَ بِشَرِّكَ (13) اٰیَسْتَلٰكَ بِرُضَاكَ وَالْحَمْدُ وَاعُوْذُ بِكَ مِنْ (12) اَللّٰهُمَّ

اَلْحَرَمَ اَسْتَعِيْذُ بِكَ وَجَبْهَكَ الْكَرِيْمَ وَاسْتَلِّ (2) وَدِيْ مِنْ السَّلَامِ وَالطَّيِّبِ وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ حَرْتَنِيْ 20b(1)

niyyet (3) idüp ve telbiye itmek ile muhrim olmuş olur ve fezā'il-[i] (4) telbiye ve

telbiyeye müte'allık ba'z[1] اَحْكَامُ فَضْلِ الْاَحْرَامِ (5) Mekke el-Müşerrefede zıkr

olunmuşdur ve eger mütemetti' olmak dilerse (6) yalnız 'umreye qalbi ile niyyet idüp

dil ile bunu diye (7) اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْعَمَلِ فَتْنَةً يَّجَالِيْ وَتَقَبَّلْهُ مِنِّىْ (8)

نَوَيْتُ الْعُمْرَةَ وَاحْرَمْتُ بِهَا قَدْرَ تَعَالٰى

ve andan sonra telbiye (9) ide ve eger müfrid

bi'l-hac olmak dilerse yalnız hemān hacca niyyet (10) idüp ve bunu

diye اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْعَمَلِ فَتْنَةً يَّجَالِيْ (11) مَنِ نَوَيْتُ الْحَجَّ وَاحْرَمْتُ بِهِ لَلّٰهُ تَعَالٰى ve andan

sonra telbiye (12) idüp ve du'ā ide. Fā'ide ma'lūm ol[a] ki huccāc-ı Beytu'llah (13)

olanlar Mīkāta vāşıl olup ve bu aqsām-ı şelāşeden her 21a(1) kankısı iḥtiyār idüp anıñla

muhrim olmak dilerse üzerine (2) lāzım oldur ki o kısmıñ aḥkāmın⁴⁶ eyyüce zabt (3)

idüp bileler tā ki Mekkeye dāḥil olduklarında 'ameli her ne ise (4) aña göre 'amel ideler.

Zīrā bu aqsām-[1] şelāşeniñ her biriniñ (5) ḥükmi āhere muḡāyirdür ve huccācdan çok

kimesneler Mīkāta (6) geldiklerinde bu ma'nādan ḡāfil olduklarıyçun sürüden (7) ve

çobandan ayrılup kalan koyun gibi müteḥayyir qalup (8) ne idecegin bilmezler. Pes

anlara lāzımdur ki Mīkāta gelmezden (9) evvel yanlarında olan menāsik kitāblarından

veyāḥūd (10) menāsik bilür bir 'ālimden bu aqsām- ı şelāşeniñ aḥkāmın (11) zabt idüp

bileler. Zīrā meşhūr meşeldür ki qardaş, (12) insān mücerred bal demek ile aḡzı datlı

olmaz ve daḡı (13) beden dā'imā teneffüsten müstaḡni olmadıḡı gibi insān 21b(1) daḡı

'ilm-i dīnden müstaḡni olmaz. Diñle imdi sözlere bu (2) aqsām-ı şelāşeniñ her biriniñ

ḥükmin başkaca başkaca beyān (3) edim. Tā ki sizler daḡı aña göre 'amel idesiz ve

kendümi ve (4) evlādlarımı ḡayr du'adan ferāmūş itmeyesiz. Pes Mīkāta vāşıl (5) olan

kişi kırāna niyyet itse anıñ ḥükmi oldur ki Mekkeye⁴⁷ (6) dāḡil olduḡda iki ṭavāf idüp ve

iki sa'y ider evvelki (7) ṭavāf, ṭavāf-ı 'umredür ve ikinci ṭavāf, ṭavāf-ı ḡudümdür ve (8)

⁴⁶ metinde: aḥkāmın

⁴⁷ Metinde bu satırın yanına şu not eklenmiş: Kırana niyyet edeniñ ḥükmi.

evvelki sa'ý, 'umreniň sa'yidür ve ikincisi hacciň sa'yidür (9) ve kiři bu iki tavâf ve iki sa'ýi muttaşılan⁴⁸ biri biri ardı sıra (10) itse de cā'izdür. Lākin evla ve efđal belki sünnet olan oldur ki (11) kārın olan kimesne Mescidi'l-ħarāma dāħil olduħda evvelā tavâf-ı (12) 'umre deyü niyyet idüp yedi kez Ka'beyi tolaşup tavâf ide (13) ve bu tavâfiň üç evvelki şavtında remel ide ya'ni omuzların 22a(1) silküp de adımların yakın yakın atup tezce tezce yürüye (2) ve yedi şavtında bile ıztıba' ide. ya'ni sađ omuzların (3) açup ve iħrām bizin sađ koltuđı altından alup şol (4) omuzı üzerine bırađa ve tavâf[ı] tamam itdikden şoňra (5) Maķām-ı İbrāhīm ardında iki rek'at namāz kıla ve ba'dehū Mültezemde (6) tırup du'ā ide ve Ĥacer Esvedi bir de tekrār öpüp bāb-ı (7) Şafādan çıkup Şafā ile Merve arasında yedi kez (8) dolaşup sa'ý ide ve bu sa'ý 'umreniň sa'yidür ve ba'dehū (9) yene bir de Mescidi'l-ħarāma dāħil olup tavâf-ı kudüm deyü (10) niyyet idüp minvāl-i sâbık üzre tekrār bir de tavâf ide (11) ve tavâf tamām itdükden şoňra⁴⁹ tekrār Şafā ve Merve arasında (12) bir de sa'ý ide ve bu ikinci sa'ý hacciň sa'yidür. Sa'ý tamām (13) itdikde şakınup Merve de başın tırāş itmeye. Zırā 22b(1) cināyet itmiş olup ve hem iki kurbān daħı vācib olur. (2) Ėaflet olunmaya. Belki muħrim olduđu hāl üzre Mekke de o-⁵⁰ (3) tırup ve şoňra ĥuccāc ile bile 'Arafata gide ve eger temettü'e (4) niyyet itdiyse ya'ni Miķātdan yalıñuz 'umreye niyyet itdiyse ĥükmi oldur ki ol kiři Mescidi'l-ħarāma dāħil (5) olduħda tavâf-ı 'umre deyü niyyet idüp minvāl-i sâbık (6) üzre yedi kez Ka'beyi dolaşup tavâf ide ve tavâf[ı] (7) tamām itdikde maķām-ı İbrāhimde iki rek'at tavâf namazın (8) kıla ve ba'dehu Mültezemde tırup du'ā ide ve Ĥacer-[ı] Esvedi tekrār (9) bir de istilām idüp de bāb-ı Şafādan çıkup yedi kez (10) Şafā ve Merve arasında dolaşup sa'ý ide ve sa'ý (11) tamām itdükden şoňra Merve de başın tırāş idüp ve (12) iħrāmdan çıkup esvābın⁵¹ giye ve ĥelāl olduđu hālde (13) Mekke de otura ve şoňra ehl-i Mekke ĥacca niyyet idüp 'Arafata 23a(1)⁵² gitdiklerinde ol daħı yalıñuz ĥacca niyyet idüp 'Arafata gide (2) ve eger müfrid bi'l-ħac ise ya'ni yalıñuz ĥacca niyet etdiyse anıñ (3) ĥükmi oldur ki Mescidi'l-ħarāma dāħil olduħda tavâf-ı kudüm (4) deyü niyet idüp bir tavâf ide ve eger ol ādem ĥac sa'yin (5) tavâf-ı kudüm ardınca vaķt-i aşlısi üzerine taķdīm (6) etmek dilerse tavâf-ı kudümde

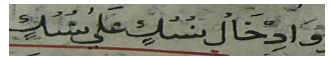
⁴⁸ metinde: mutaşşılan

⁴⁹ metinde: itdün şoňra

⁵⁰ Metinde bu satırın sonuna şu not eklenmiş: temettü'e niyyet ideniň ĥükmi

⁵¹ metinde: esbābın

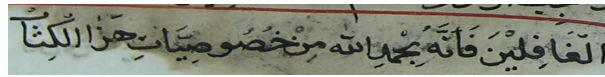
⁵² Metinde bu satırın başına şu not eklenmiş: Yalıñuz ĥacca ideniň ĥükmi.

vech-i meşrūh üzre (7) remel ve ıztıba' ider ve illā hemān sā'ir nāfile tavāflar gibi (8) bir tavāf ider ve tavāf ve sa'yi tamām itdükden sonra evvelki (9) hāl üzre ihrām içinde oturup ve sonra huccāc ile (10) bile 'Arafāta gide. Pes bundan ma'lūm oldu ki huccācdan (11) kārın veya müfrid bi'l-hac olan kimesneler Mekkeye vāşıl (12) olduklarında ve telebbüs itdikleri nüsükün üzerlerine vācib (13) olan ef'āl-i işledikten sonra yoldaşlarından mütemetti' 23b(1) olan kimesne ef'al-i 'umreyi tamām idüp tırāş (2) olduğdan sonra Mekkedden hacca niyyet itdikde anlar daḥı aña (3) mütāba'aten tekrār bir de hacca niyyet etmeyeler. Belki evvelki niyyetleri (4) kāfidür ve ihrāmdan çıkmayalar. Tā 'Arafātdan dönüp (5) Mināda başların tırāş itmedükce ḥuşūsā ki aralarında (6) ba'zıları ihrāmda durmağa bedenleri tākāt getürmeyüp (7) 'özr ile esvābların⁵³ giyerler. Pes anlardan muḥakḳāken 'özr (8) zā'il olup ve esvābların⁵⁴ çıkarup da ihrām bezlerin (9) kuşanduklarında eger tekrār bir de yine hacca niyyet iderlerse (10) cehl sebebi ile tekrār üzerlerine bir hacc-[1] āḥer de vācib (11) olur.

olduğıyçun bir ḳurbān da (12) vācib olur.

(13)

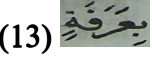
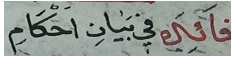
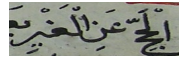
24a(1) fā'ide diger bilgil ki mevsim-i hacda huccācdan ba'zı kimesneler (2) teberrüken Ḥacer-i Esvede gülāb⁵⁵ sürerler. İhrām içinde olan (3) kimesneler sehv ile Ḥacer-i Esved ḳurumazdan evvel yaş (4) iken öpüp istilām itdiklerinde eger bütün dudakları (5) bulaşup muṭayyeb olursa ḳurbān vācib olur (6) ve illā şadaḳa lāzım gelür. Zīrā vücut-ı cezāda 'āmid (7) ile sāhi beraberdür. Ğaflet olunmaya. Pes Ḥacer-i Esvedi yaş (8) bulduklarında ihrām bezi ile silüp ba'dehu istilām ideler (9) ve daḥı ma'lūm ola ki mīḳāt⁵⁶dan ihrāma girüp (10) tā Mekkeye dāḥil oluncaya dek ihrām içinde dā'im omzın (11) açmak lāzım degildür. Belki sünnet olan oldur ki Mescidi'l- (12) ḥarāma dāḥil olup da 'umre tavāfına veyāḥūd tavāf-ı (13) ḳudüme niyyet itmezden evvel ıztıba' idüp sağ 24b(1) omuzın aç ve tavāf tamām itdükde müsteḥabdur ki (2) 'ale'l-fevr gine omuzın örte ve ekşer-i nās bundan (3) ḡāfil olup tā Mekkeye dāḥil oluncaya dek niçesiniñ (4) güneşden omuzları ve arḳaları yanup da derileri (5) soyulır. Ğaflet olunmaya ve bu muḥtaşarda bu ḳadarı ile iḳtifā (6) idelim.

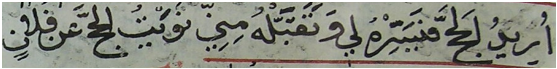
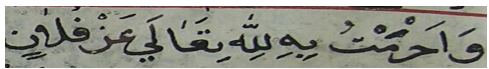
⁵³ metinde: esbābların

⁵⁴ metinde: esbābların

⁵⁵ metinde: güllāb

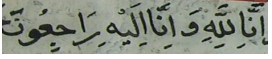
⁵⁶ metinde: miyḳāt

Zirā ki ba‘zı muhṛime iḥrām içinde işlemesi (7) ḥarām olan nesneler altmış beşden daḥı ziyādedür. (8) Ba‘zısın işlemede ḥaccı fāsıd olur ve ba‘zısında (9) üzerine ḳurbān veya şadaḳa lāzım gelür. Pes muhṛime (10) lāzımdur ki muḥarremāt-ı iḥrāmı bilüp tā ki andan içtināb (11) üzre ola ve eger muhṛim olan kişi bu zıkr olunan (12) muḥarremātın birini irtikāb idüp işlese (13) cimā‘dan ġayrı ḥaccı cāliz olup üzerinden farz 25a(1) sākıt olur. Ḳurbān veya şadaḳa etmegile ḳurtulur amma ki (2) ḥaccı maḳbūl olup da kendüye şevāb ḥāşıl olmaz. Zirā (3) ḥaccı maḳbūl olmağa bir şart daḥı budur ki kişi muḥarremātın (4) cümlesinden içtināb idüp şaḳına. Tebyirü’l-maḥārīm (5) şāḥibi Sinān Efendi Ḳurreti’l-‘uyūn ismi ile müsem mā olan (6) kitābında ve Türkīye tercüme etdüğü Mensik-i Şaġirinde (7) iḥrāmın muḥarremātın ve mübāḥātın⁵⁷ tafşıl üzre beyān (8) etmişdür. Anda taleb olına (9) ya’ni bu fā’ide-[i] ‘aẓıme ḥacc-ı ‘Ani’lġayrın (10) aḥkāmı beyānındadır. Evvelā ma‘lūm ola ki bedel-i ḥacc olan (11) kişiye evlā budur ki evvel kendü nefsiyçün ḥac itmiş (12) ola ve hem ḥacc aḥvālın bi’t-tamām bilmiş ola ve daḥı (13) şālih ve muttakī kimesne ola. Zirā ḥacc-ı ‘Ani’lġayrın bi’t-tamām 25b(1) yigirmi şartı vardur. Pes bedel-[i] ḥac olan kimesne üzerine (2) aḥvāl-i ḥaccı bilüp ve şartları yerli yerine getürmek (3) lāzımdur. Tā ki ḥaccı şāḥih olup meyyitiñ zımmeti (4) berī ola ve bu ḥuşuş için meyyitiñ vārişi veyāḥūd (5) vaşisi ve maḥalle imāmı ziyāde taḳayyüd idüp ḥac aḳçesini (6) her bir ādeme virmeyeler ve meclis-i vaşiiyetde ḥāzır bulunan (7) vā’iz efendilerden ve imāmlardan ricā olunur ki (8) vaşiiyet iden ādeme i’lām ideler. Vaşiiyet etdikde (9) yalıñuz ḥac üzerine ḳaşır etmeye. Belki tafşıl idüp (10) di ki benim için ḥac iden kimesne muḥayyer olup Mīḳāta (11) vāşıl olduğda aḳsām-ı iḥrāmdan her ḳanḳısın ihtiyār (12) idüp anuñla iḥrāmlanmaḳ dilerse aña izin virdim. (13) Gerekse ‘umre ve gerekse ifrād bi’l-ḥac veya ḳırān. Tā ki bedel olup 26a(1) gelen kişiye āsān ola ve eger vaşiiyet iden kişi bu (2) tafşili etmeyüp mutlak ḥacca vaşiiyet iderse bedel (3) olan kişiye lāzımdır ki Mīḳāta geldikde ol ādemiñ niyyetine (4) yalıñuz ḥacca niyyet idüp ve bunu diye:

(5) (6)

ve ba‘dehu telbiye ide (7) ve bedel-i ḥac olan kişi niyyet itdikde böylece niyyet itmek

⁵⁷ metinde: mübāḥātın

(8) efdaldır. Ğaflet olunmaya. Pes bu taqdırce bedel (9) olan kimesne eger Mîkâtdan ‘umreye niyyet idüp ve (10) ba‘dehu Mekkedden hac itse hac kendiniñ olup üzerine (11) akçeyi girü vârişlere red itmek lâzım olur ve meyyitiñ (12) hacın ifsâd itmiş olur. Hiç anı ıslâh itmek mümkün (13) olmaz. İllâ iki şeyniñ birisiyle ya budur ki vârişlere 26b(1) akçeyi ol âdemden alup tekrâr meyyitiñ vilâyetinden bir de (2) hac etdüreler veyahüd ol hacı fâsid iden kişi tekrâr (3) meyyitiñ vilâyetinden gelüp anıñ içün Mîkâtdan ihrâma (4) girüp bir de hac ide. Bu ikisinden ğayr cevâze vechi yokdur. (5) Gerekse ‘umreyi kendi içün niyyet etsün ve gerekse meyyit (6) içün. İkisi bile câ'iz degildir. Fî zamânına ekşer-[i] nâs (7) bundan ğâfildür. Bedel olup da meyyitiñ hacın ifsâd (8) iden katı çokdur hatta Sinân (9) Efendi Mensek-i Şağîrinde didi ki câhil-i ehl-i ‘ilm şüretinde (10) kimesne ‘umreye niyyet itmek câ'izdür deyü fetvâ virdüğine (11) aldanmaya. Zîrâ akçe alup bedel olan kişi ‘umreye ve kırâna (12) niyyet itmek câ'iz olmaz. Meger vaşîyyet iden izin virmiş (13) ola ve dahı ma‘lûm ola ki bedel-i hac olan kişi Mısırdan 27a(1) gemiyle ramazânda veya dahı evvel Mekkeye teveccüh etdikde bu (2) varıdan kendüyi ğalâş etmek içün gemi ile Yenbû‘ (3) nâm maħalle vâşıl olduĝda gemiden çıkup Medîne-i Münevverede (4) Ĥabîb-i Ekrem ziyâretin ğaşd idüp gide ve soñra hac (5) vakti geldikde Mîkât⁵⁸dan ol âdemiñ niyyetine ihrâma (6) girüp hac ide ve böylece itmek evlâdur. Bedel- i hac olan (7) kişi Mîkât⁵⁹a bi-lâ ihrâm tecâvüz idüp de esvâb⁶⁰ ile (8) Mekkeye dâhil olup ba‘dehu hac zamânı olduĝda varup (9) mevâķît-i ħamseniñ birinden ol âdemiñ niyyetine ihrâma (10) girmeden amma ki ol âdeme Mekkede ihrâmlanmaĝ câ'iz (11) degildir. Zîrâ aña sibâriş olunan hac afâķîdür yoħsa (12) hac-ı Mekki degildir ve bu ikinci vechi merĥûm Sinân Efendi (13) Ĥacc-ı ‘Ani’lĝayr risâlesinde beyân itmişdür. Lâkin anda 27b(1) dahı ba‘zı ‘ulemânıñ ħılâfı vardır. Pes vech-i evlâ (2) üzerine işlemek şâniden efdaldür. Ğaflet olunmaya. (3) ve Ĥacc-ı ‘Ani’lĝayr baĝşinde bundan dahı ziyâde tafşîl (4) vardır. Kütüb-ü Muṭavvelâta nazar oluna. Ĥuşûşa ki merĥûm (5) Sinân Efendi Türkiye tercüme itdüĝi risâlesinde (6) tafşîl üzre beyân itmişdir ve bu mezkûr olan (7) yigirmi şart farz olan hac içündür amma nâfile (8) hacı tamâmen hacıñ ferâ'izi bulunduĝdan soñra her ne vech (9) üzre

⁵⁸ metinde: Miykât

⁵⁹ metinde: Miykât

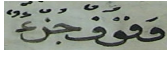
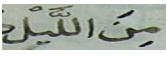
⁶⁰ metinde: esbâb

edā iderse de cā'izdür ve daḥı ma'lūm ola ki (10) kişi kendi ḥaccın edā itdikden soñra āḥer kimesne içün (11) ḥac idüp ve anı borçdan ḥalāş itmek evlādur. (12) Kendi içün nāfile ḥac itmeden lākin mezkūr olan şürūṭa (13) 'ālim olmaḵ şartı ile ve daḥı niyyet-i mücerred taḥşil-i dünyā **28a(1)** dünyā içün ḥac itmek olmaya. Belki murādı meyyiti 'azābdan (2) ḥalās itmek ola ve aḳçeyi ḥacca vesile ide. Ḥaccı aḳça (3) olmaḡa vesile itmeye ve eger ḥac itmeden murādı mücerred aḡz-ı (4) derāhim olsa amma ki ḥaccı şerā'it-i üzre edā itse (5) meyyitden ḥac sākıt olur amma kendüye aḡādiş-i (6) şerīfede fezā'ili Ḥacc-ı 'Ani'lḡayr ḥaḳḳında mev'ūd olınan (7) şevāblar yazılmaz. Niyeti ḥāşıl olmadıḡıyçün belki kendüye (8) günāḥ ḥāşıl olur. 'İbādeti dünyāya vesile itmegiçün. (9) Pes āḥer kişi içün ḥac iden kimesneniñ murādı hemān (10) ol kimseyi 'azābdan ḥalāş itmek ola ve kendüye (11) daḥı Mekkeye varup niçe ṭavāf ve niçe a'māl-i şāliḥa (12) ve niçe ḥayrāt itmek ola ve ol emākin-i mübārekeye (13) yüz sürüp kendüye teḡarūbi ila'llahi ḥāşıl olmaḵ **28b(1)** niyyetin kıla. Dünyāya müte'allıḳ aşlā ve ḳaṭ'ā murādı (2) olmaya. Lākin insān Mekkeye vāşıl olmada zād ile rahleye (3) muḥtācdur. Pes vārişden aḳçeyi alduḡda muḥtāc olduḡı (4) yerlere şarfın ḳaşd ide ve kişi aḳçe alup āḥer içün ḥac itmek (5) ⁶¹ihlāşa māni' degildür. Niyyeti ḥayr olursa ve şerā'it-i (6) mezbūre risāle-i mezkūrede zikr olunmuşdır. Anda taleb olına (7) ve daḥı ma'lūm ola ki bedel-i ḥacca aḳçe olan kişi yolda aḳçeyi (8) ḳatı pek isrāf ile ḥarc itmeye. Belki ḥuccāc-ı müslimīn mā- (9) beyninde ma'rūf ve ma'ḳūl olan yirlere kifāyet miḳdārı (10) şarf ide ve eger ol aḳçeden ḥarc itmeyüp de bir āḥer (11) kimesneye ḥidmet iderek anıñ yanında geçinüp gelse (12) veyāḥūd fuḳarā devesine binüp müft gelse veyāḥūd (13) yolıñ ekşerin yayan yürüyüp ḥacc itse bu şüretlerde **29a(1)** ḥac kendüniñ olup aḳçe zāmin olur ve ol (2) aḳçe ile āḥere ziyāfet itmek veya şadaḳa veya bir kimesne[ye] (3) borç virmek cā'iz olmaz. Meger meyyit veya vāriş izin (4) virmiş ola. Zīrā ol aḳçe meyyitiñ mülki ḥükmi (5) üzredür. Ḥac iden kişiniñ mülki olmaz. Belki anıñ (6) yanında emānetdir. Hemān ancak yolda ma'rūf olan (7) yerlere şarf itmeḡe ḳādir olur ve ol aḳçeden evinde (8) ḳomaḳ ve borcın edā itmek cā'iz degildir. Vārişler anı (9) almaḡa ḳādir olurlar meger ki aña hibe ideler. Vireşe (10) arasında şabi yok ise ve illā anıñ ḥişşesin (11) girüye edā itmek lāzımdır ve ba'dehu⁶² edā'i'l-ḥac aḳçeden (12) fazla ḳalanı girü vārişe redd itmek

⁶¹ Metnin burasında bir sözcüğün üzeri kırmızı mürekkeple karalanmış.

⁶² metinde : ba'du

gerektür. Meger hacca (13) vaşıyyet iden akçeden fazla kalanı benden hac idene 29b(1) virilsün dimiş ola. Pes bu şüretde vereşeye (2) redd lâzım olmaz ve illâ fazla kalan vâriş haqqıdır. (3) ol ecilden bedel-i hac olan cinâyet idüp de üzerine (4) kurbân veya şadağa vâcib olsa maşşûş kendi (5) malından itmek gerektür ve akçe alan kişi Şama veya Mısıra (6) ‘âdet üzre olan vakıtden evvel gelse ve anda (7) ikâmet eylese kendü malından yemek gerektür. Tâ kâfile (8) cem‘ oluncaya dek ve kezâlik te’cîl idüp Ka’be-i (9) şerîfe hac vakıtden evvel ramazânda veya şevvalde (10) gelse tâ yevm-i terviye oluncaya dek kendü malından (11) yemek gerektür ve ba‘dehu meyyit⁶³ malından şarf êde. Meger ki (12) vârişler izni virmiş olalar. (13)

 ma’lûm ola ki 30a(1) hacciñ farzları üçdür. Biri ihrâmdur ki mezheb-i (2) Hâfiyde şartdur ve ikincisi vuķûf vakıtnde bir lahza (3) mikdârı ‘Arafâtta тұрмақdır ve üçüncisi ‘Arafâtdan sonra (4) tavâfdur ki aña tavâf-ı ziyâret ve tavâf-ı ifâza (5) dirler. Kişi eger bunlardan birisin terk eylese hacci câ’iz (6) olmaz ve amma vâcibleri yigirmi dört vâcibdür. On (7) yeddisi ittifâkıdür ve bākisi ihtilâfıdır. Lakin (8) bu muhtaşarda haccuñ müttefekun⁶⁴ ‘aleyhi olan vâcibleri (9) üzerine iktişâr idelüm. Biri Miķâtdan ihrâm- (10) lanmaқdur ve biri Şafâ ile Merve arasında sa‘y itmekdür (11) ve biri sa‘yi yayanca yürüyüp êtmekdür. Eger yayan (12) yürümege kâdir ise ve biri ‘Arafâtta güneş batıncaya dek (13) тұрмақdur ve biri güneş batdıқdan sonra 30b(1) dür. ‘Arafâtın âhir haddında Miyyler yanında vakfeye тұranların (2) haқlarında ya’ni giceden bir an ‘Arafâtta bulunmaқ⁶⁵ vâcibdür (3) ve biri Müzdelifede şabâh namâzından sonra imâm ile (4) vakfe idüp du‘âya тұрмақdır ve biri Minâda üç (5) günde bile cemrelere taş atmaқdur ve biri tırâş vaқti (6) geldikde başın tırâş itmekdür veyâhūd saçın kırkmaқdur (7) ve biri âfâķi olanlara Mekkedden gitmelü olduқda tavâf-ı (8) vedâ‘ itmekdür ve biri yürüyüp tavâf itmege kâdir (9) olan kimesne yürüyerek tavâf itmekdür ve biri her (10) tavâf ardında iki rek‘at tavâf namâzın kılmaқdur (11) ve biri muṭlaқа tavâfda ḥadeşden⁶⁶ ṭahâretdür ve

⁶³ metinde : miyyit

⁶⁴ metinde : mutaffakun

⁶⁵ metinde : bulunmaқ

⁶⁶ metinde : ḥadeşeynden

biri (12) tavâfda setr-i ‘avret itmekdür ve biri vâcib tavâfı pāk (13) esvāb⁶⁷ ile tavâf itmekdür ve biri vâcib tavâfın ekşerinden 31a(1) ya’ni dört şartından ziyâdesi vâcibdür ve biri tavâfı (2) Hacer-i İsmâ‘îl ardından tavâf itmekdür ve biri iki nüsûgünde (3) birine niyyet idüp ihrâma girdükde dikili esvāb⁶⁸ giymemekdür. (4) Kişi bu mezkûr vâciblerden birisin bi-lâ⁶⁹ ‘özü kaçd ile (5) veya sehv ile terk eylese hacı fâsid olmaz lakin (6) kurbân lâzım olur ve amma sünnetleri on tokkuz sünnetdür. (7) Biri tavâf-ı kudümdür. Müfridbi’lhacc veya kârin olanlara (8) ve biri her tavâf ki ‘ağabince sa‘y ola. O tavâfıñ üç (9) evvelki şavtlarında remel itmek ve dördünde pab pab⁷⁰ (10) yürümek sünnetdür ve biri o tavâfıñ yedi şavtında (11) bile ıztıbâ‘ itmekdür ve biri Şafâ ile Merve arasında (12) sa‘y iderken miyleyn-i ahzereyn mâbeyninde havle idüp (13) yelmekdür. Remel ve ıztıbâ‘ ve hervelene itdügi ‘an-ı karîb 31b(1) beyân olunur. İnşâ’llahu te‘âlâ ve biri bayrâm gicesi⁷¹ (2) Müzdelifede yatmağdur ve biri ‘arefe günü Mescid-i İbrâhîmde (3) iki namâzı cemâ‘atle bir ezân ve iki kâmet ile birden (4) cem‘ idüp kılmağdur ve biri Minâ giceleri Minâda (5) yatmağdur ve biri Zî’lhicce ayınıñ sekizinci günü ki aña yevm-[i] (6) terviye dirler. Güneş toğduğdan sonra sükûn ve vakâr (7) ile Minâ cânibine teveccüh etmekdir ve biri ‘arefe günü güneş toğduğdan sonra (8) Minâdan ‘Arafât cânibine teveccüh itmekdür ve biri her bâr telbiye (9) itdükde ref‘-i şavt ile üç kerreye dek tekrâr itmekdür (10) ve biri tağayyür zamân ve mekân olduğda telbiye itmekdür ve biri (11) ihrâma girmek kaçd etdikde gûsl etmek veyahûd (12) abdest almağ ve ba‘dehu iki rek‘at ihrâm namâzın (13) kılmağ ve ba‘de’s-selâm bi-lâ faşl niyyet idüp ve telbiye 32a(1) itmekdir ve biri tavâfıñ her şavtında Hacer-i Esvedi istilâm (2) itmekdür ve bir rivâyetde Rûkn-i Yemânı dağı istilâm itmek (3) sünnetdür ve biri kişi tavâf idüp sa‘ye çıkmağ murâd (4) itdükde tekrâr bir de Hacer-i Esvedi istilâm imekdür ve biri (5) tavâfda zıkr ve du‘â itmekdir ve biri tavâfıñ ve sa‘yin şavtları (6) mâbeyninde muvâlât itmekdür. Ya’ni birbirine ulaşıdurup (7) araların bi-lâ ‘özü faşl itmekdür ve biri ‘arefe günü (8) vakfe için gûsl itmekdür ve biri bayramıñ üçüncü (9)

⁶⁷ metinde : esbâb

⁶⁸ metinde : esbâb

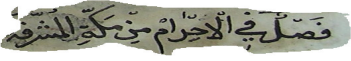
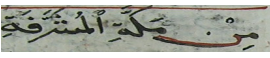
⁶⁹ metinde: be-lâ

⁷⁰ Bu sözcüğün anlamını bulamadık; ancak, 36a/6’da remelin tarifi yapılmıştır. Remelde hızlı, tezce tezce adım atmak gerektir. Burada da “O tavâfıñ üç evvelki şavtlarında remel itmek ve dördünde pab pab yürümek sünnetdür” deniyor. Demek ki remel itmek ile pab pab yürümek aynı şey değildir. Aynı olsa idi şavtlar ayrılmaz, hepsi için remel itmek denirdi. Öyle ise pab pab, “tezce tezce”nin karşısı yani “yavaş yavaş” olmalıdır.

⁷¹ metinde: giycesi

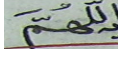
günü ba'de'z-zevāl cemerāt-ı şelāşiye taş atup Mekkeye (10) göçüp gitdikde Muḥaṣṣabe nām maḥalde eḳalli bir sā'at (11) miḳdārı tırup du'ā itmekdür. Nitekim maḥalle geldikde (12) beyān olunur inşā'allahu te'ālā kişi bu mezkūr (13) sünnetlerden birin bilā 'özü kaçden terk eylese isā'et itmiş 32b(1) olur. Lakin ḥaccı şaḥīhdür. Qurbān ve şadaḳa daḥı lāzım gelmez. Fā'ide (2) ma'lūm ola ki ḥaccıñ farzların bilmek farzdur ve vāciblerin bilmek (3) vācibdür ve sünnetlerin bilmek sünnetdir ve müsteḥābların bilmek müsteḥābdur. Pes bir ādeme ḥac farz (4) olsa ve ḥaccıñ farzların öğrenüp bilmese günāhkār olur (5) farz terk itdüğü için ve kezālik bir ādem ḥaccıñ vāciblerin (6) bilmese 'aşı olur. Vācib terk itdüğü için ve amma (7) bir ādem ḥac itse velākin ḥaccıñ sünnetlerin bilmese ol ādem (8) 'aşı olmaz lakin 'itāb olunur ve ol sünnetlerin (9) şevābından maḥrūm ḳalır. 'Acebdür ki zamāne ḥuccācı ḥaccıñ (10) farzların ve vāciblerin ve sünnetlerin öğrenmege himmet (11) itmezler. Belki farzdan ve vācibden ve sünnetden mertebede (12) aşağı olanki ḥaccıñ müsteḥabāt⁷²ındandır. Menāsik kitāblarında (13) olan du'aları yazdurup ve çalışup ezber 33a(1) idüp okurlar. Tañrı te'ālānıñ farzını ve vācibini (2) terk idüp Tañrı te'ālāya 'aşı olmağı ḳabūl (3) iderler ve Resūlū'llah sünnetlerin terk idüp ve sünnet (4) şevābından maḥrūm ḳalmağı ḳabul iderler. Ma'ḥazā yetmiş (5) müsteḥabıñ bir sünnet ḳadar şevābı vardır. Na'm şol (6) kimesneler ki ḥaccıñ farzların ve vāciblerin ve sünnetlerin cemī'an terk itmeyüp (7) farz ve vācib ve sünnet şevāblarıyla müsāb oldukları gibi anlara müsteḥab (8) olan oldur ki ol du'aları daḥı okuyup müsteḥab şevābıyla da (9) müsāb olalar. Şöylece ma'lūm ola

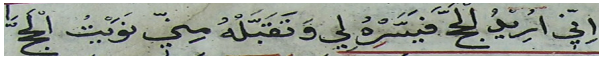
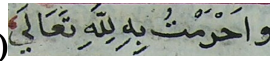
وَاللّٰهُ الْغَادِي إِلَى طَرِيقِ الصَّلَاةِ

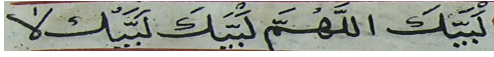
(10) ve amma ḥaccıñ müsteḥabları ma'lūm ola ki ḥaccıñ müsteḥabatı ḳatı pek çokdur. (11) Lakin bu muḥtaşarda meşḥūrları üzerine iḳtişār idelüm. Nitekim (12) de beyān olunmuşdur amma iḥrāmıñ (13) mübāḥatı ve mekrūhātı ve cināyāta müte'allıḳ ba'zı mesā'il bu kitābıñ 33b(1) āḥirinde müstakilen muḥtaşar bir risālede beyān (2) olunmuşdur. Raḥmet aña kim bu kitābı yazdıḳda (3) veyāḥūd yazdurduḳda ol risāle bile yazup (4) veyāḥūd bile yazdura faşl (5) ya'ni bu faşıl Mekke-i (6) Mükerrmeden iḥrāma girmeniñ beyānındadır. (7) Ma'lūm ola ki ḳaçan bir ādem Mekke-i Mükerrmeden (8) iḥrām baḡlayup 'Arafāta gitmek murād (9) itdikde sünnet oldur ki

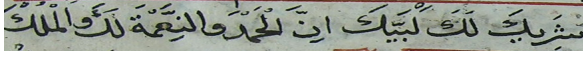
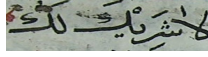
⁷² metinde: müsteḥabbāt

evvelâ bedeninden izâle (10) lâzım olanları izâle eyleye ve andan sonra (11) gusl eyleye. Eger kâdir olursa ve illâ abdest (12) dağı kifâyet ider. Lakin gusl itmek efdaldür. (13) Ğaflet olunmaya ve dağı yanında mevcûd olan tıybeler 34a(1) ile bedenini tayyibleyüp ve buğûrlaya. Lâkin bir tayyib eyle ki (2) ihrâmda eşeri ve levni bâkî kalmaya ve dağı (3) iki ihrâm bezlerin giye ve bezler yeñi ve beyâz (4) olmak efdaldür ve illâ eski pâk (5) yaykanmış bez ile ihrâmlanmak câ'izdür ve (6) andan sonra Mescidi'l-harâma dâhil olup tahıyyatı'l-mescid (7) tavâfiñ ide. Vakt-i kerâhet degil ise mağâm-ı İbrâhim (8) ardında iki rek'at tavâf namâzın kıldıkdan sonra eger (9) altın olu[k] altı tenhâ ise iki rek'at şalât-ı ihrâm (10) veya sünnet-i ihrâm diyü namâz kıla. Rek'ât-ı ulâda Fâtıha- (11) dan sonra Kul-yâ-eyyühe'l-kâfirün süresin (12) ve rek'at-ı şânide kezâlik Kul-hü-va'llahu-ehad süresin (13) okuya ve selâmdan sonra el kaldurup

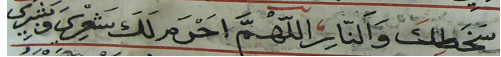
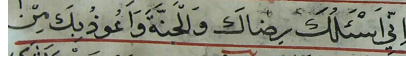
34b(1) du'â itmezden evvel hacca niyyet idüp ve bunu diye (2)

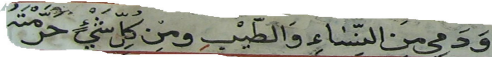
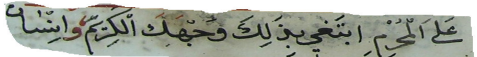
 (3) ve andan sonra

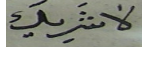
üç kerre telbiye (4) idüp diye (5)

 (6) ve telbiyeden sonra

Habibu'llaha şalavât-ı (7) şerife getüre ve el kaldurup du'â ide ve rabbü'l - (8) 'âleminden dünyevî ve uhrevî hâcetlerin dileye (9) ve me'sûr du'âyı okuyup da kalka

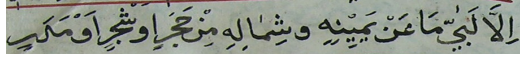
 (11) (10)

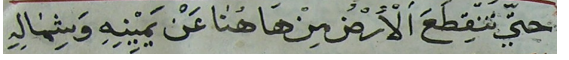
(12) (13)

35a(1) niyyet idüp ve telbiye itmek ile muhrim olmuş (2) olur. Zîra ihrâm niyyet ve telbiyeden 'ibâretdür yoğsa (3) mücerred ol bezleri giymek degildür. Ğaflet olunmaya ve ihrâmda (4) mesnûn olan telbiye budur. Pes muhrime lâzımdur. Telbiye (5) itdikde bu elfâza ri'âyet idüp ğalat okumaya (6) ve ba'zı kelimâtın dağı noğsân itmeye amma ki ziyâde itmek (7) câ'izdür. Belki Mezheb-i Hanefîde ve Mâlikîde müsteħabdır (8) bile ve müsteħabdır ki telbiye itdikde (9) didikde nefes alup vakfe ide ve ba'dehu (10) ile ibtidâ ide. Kezâ fi't-şarâbulusı ve dağı (11) inne'l-hamdde olan hemze-i kisre ile ve fetħa ile de bile (12) okumak câ'izdür. Lakin kesri evlâ ve muhtârdur ve ihrâm (13) içinde telbiyeyi bir kerre demek farzdur amma

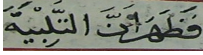
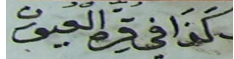
tağayyür-[i] zamān **35b(1)** ve mekân olduğda telbiye itmek sünnet-[i] mü'ekkededür ve dā'im (2) her hâlde demek müsteḥabdur. Zīrā ḥaccīn⁷³ ziyneti telbiyedür. Kāle (3)

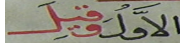
Resūlu'llahi şalla'llahu 'aleyhi ve-sellem (4)

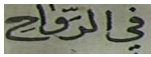
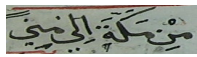
 (5)

 (6)

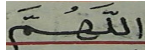
(6) ya'ni Peyğamber 'aleyhi's-selām buyurur: Hiçbir kimesne yokdur ki (7) telbiye itdikde illā ki sağ cānibinden ve şol cānibinden (8) tā inkıṭa'-ı arza varınca taşdan ve ağaçdan ve mederden (9) anuñ ile bile telbiye iderler ve bir rivāyetde sağında (10) ve solında ne kadar eşya var ise anuñ ile bile telbiye (11) idüp de eylūğine şehādet idüp

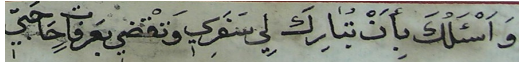
şāhit olurlar. (12) farz ve sünnet ve mendūb (13)

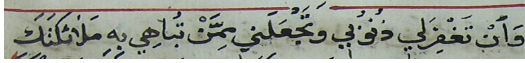
Sinān Efendi raḥimehu'llahu te'ālā ve andan sonra eger ḥaccīn **36a(1)** sa'yin 'Arafata gitmezden evvel taqḍīm itmek murād idünürse (2) kalkup nāfile bir tavāf eyleye ve ol tavāfda ızṭiba' (3) ide ya'ni sağ omuzın açup ve iḥrām bezin sağ (4) koltuğı altından alup şol omuzu üzerine bırağa ve üç evvelki (5) şavṭlarında remel daḥı eyleye. Ya'ni omuzların silküp (6) ve adımların yakın yakın atup tizce tizce yürüye. Zīrā her (7) tavāf ki ardı sıra sa'y ola. Anda remel ve ızṭiba' itmek (8) sünnetdür amma remel tavāfiñ üç evvelki şavṭlarındadır (9) ve ızṭibā' tavāfiñ yedi şavṭında bile lāzımdur. Remele (10) kıyās olunmaya ve tavāfı tamām itdükde sağ omuzın örte (11) ve Maḳām-ı İbrāhīm ardında iki rek'at tavāf namāzın kılup (12) ve Mültezemde du'ā idüp ve Hacer-i Esvedi bir de istilām idüp (13) bāb-ı Şafādan veya ğayrı ḳapudan çıkup Şafāya vara. **36b(1)** Bayrām güninde farz tavāfiñ ardınca idecegi sa'y-[i] vācibe (2) niyyet idüp Şafa ve Merve arasında sa'y eyleye ve ol (3) sa'y ḥaccīn sa'yidür. Pes 'Arafātdan döndükde ancak tavāf (4) ziyāreti idüp bir de sa'y eylemez. Lakin sa'yiñ taqḍimi mi (5) efḍal yoḥsa te'hīr[i] mi efḍal kıla (6) lakin bu ḥılāf ḳārin olan kimesneniñ ğayrindedür (7) amma ḳārin olan ādeme sa'y taqḍīm itmek efḍaldür. Belki

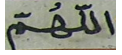
(8) sünnetdür. Bilā-kelām ğaflet olunmaya. Faşıl (9) ya'ni bu faşıl Mekkenen Mināya gitmeniñ (10) beyānındadır. Bilgil ki Zi'l-ḥicce ayınıñ sekizinci günü ki aña yevm-i (11) terviye dirler. Sünnet oldur ki güneş toğduḳdan sonra Mekke-i (12) Mükerrermeden çıkup Minā cānibine müteveccih ola ve şehirden çıkarken

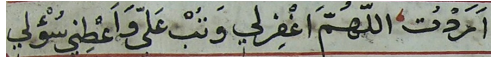
⁷³ metinde: ḥaccin'

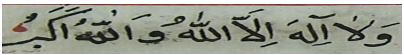
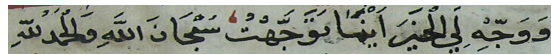
müteveccih ola ve bu du‘âyı okuya: (12)

 (13)

38b(1) (2) ve kaçan Müzdelife nām maḥali

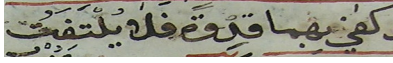
geçüp Cebel-i Raḥmet görindikde (3) el kaldırıp du‘ā ide ve bu du‘âyı okuya:

(4) (5)

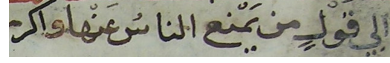
 (7) Zīrā

isticābet-i du‘ā olunan (8) maḳāmların biri daḥı oldur. Ğaflet olunmaya ve Cebel-i Raḥmet (9) didigümüz taḡ ol taḡdur ki üzerinde bir ḳubbe yapılmışdır. (10) Cebel-i Raḥmet ḳanḳı taḡ olduḡı bilinmeden ötüri pes (11) ol ḳubbeyi ziyāret itmek ve öpüp ve elin ve yüzün (12) sürmek bed‘atdır. Cā’iz degildür. ‘Avām-ı ḥalḳıñ işledüğine (13) naḡar olunmaya. Minvāl-i sābıḳ üzre gāḥ telbiye ve gāḥ 39a(1) zikir ve du‘ā itmeden fāriḡ olmaya. Tā arz-ı ‘Arafāta dāḥil (2) oluncaya dek ve ‘Arafāta vāşıl olduḡda ḥavle ile bile bir yere (3) nāzil ola. Lakin Cebel-i Raḥmet ḳurbında bir yere nāzil olmak (4) evlā ve efḍaldür. Eger tenhā bir yer bulursa ve illā ‘Arafāt cümlesi (5) mevḳıfdur. Her ne mekānda nāzil olursa olsun. Zīrā (6) ol günde yer ḥātırı için insān biri biri ile ḥuşūmet (7) itmek cā’iz degildür. Ğaflet olunmaya ve ‘Arafātta bir yere nāzil (8) olduḡda telbiyeye zikre ve du‘āya ve ḥazret-i Resūl-i (9) Ekreme şalla’llahu ‘aleyhi-ve-sellem ḥazretlerine şalavāt-ı şerīfe (10) getürmege meşḡul ola. Tā zevāl vaḳti olıncaya dek. (11) Pes zevāl vaḳtinden bir sā‘at evvel ḡusl eyleye. Vaḳfe (12) için eger ḳādir olursa ve illā abdest daḥı kifāyet (13) ider. Lakin ḡusl itmek efḍal ve ecr-i ekmeldür ve andan 39b(1) Mescid-i İbrāhime vara. Vaḳt-i kerāhet degil ise iki rek‘at (2) taḥiyyatü’l-mescid namāzın ḳıla ve öyle vaḳti dāḥil olduḡda (3) öyle namāzı ile ikindi namāzın imām ile bile bir ezān (4) ve iki iḳāmet birle bir yerden cem‘ idüp ḳıla ve ṭarīḳ-i (5) cem‘ oldur ki mescide varup otura. Zevāl vaḳti (6) olduḡdan şoñra ḳalḳup dört rek‘at öyle namāzınıñ (7) evvelki sūnnetin ḳıla ve şoñra ḥatīb minbere çıkup oturur ve mü’ezzin ezān okur ve ḥatīb ḥuṭbeyi tamām (8) itdikden şoñra mü’ezzin iḳāmet ider. Öyle namāzınıñ (9) farz[1] diyü niyyet idüp iḳtidā idersin imāma ve (10) selāmdan şoñra yine mü’ezzin bir de iḳāmet ider. İkinci (11) namāzınıñ farzı diyü niyyet idüp uyarsız imāma. (12) Pes öyle namāzınıñ āḥirki sūnneti ḳılınmaz ve amma öyle namāzınıñ evvelki sūnneti ḳılınur.

Sābıka zıkr (13) olunan minvāl üzere Şāfi'yye 'ulemāsından İbni Hümā'a 40a(1) ve Hānefiyye 'ulemāsından Sinān Efendi mensiklerinde (2) zıkr itdikleri gibi ve

(3)

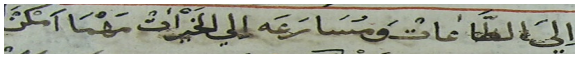
Mescid-i İbrāhīme

varmayup (4) ve iki namazı 'Arafātda kılmak lāzım gelürse İmām-ı A'zam (5) rahma'llahu te'ālā kavli üzere her bir namāzı kendü (6) vaktinde kılmak lāzımdur. Pes iki namāzı bir yerden kılmak cā'iz (7) degildür amma ki İmāmeyn-i Celīleyn rahmehuma'llah kavlleri (8) üzere 'Arafātda bile iki namāzı bir yerden cem' idüp (9) kılmak cā'izdür ve insān bu kavleyniñ her kaçkısı ile 'amel (10) iderse cā'izdür. Lakin ameliyyātda İmām-ı A'zam kavli eķvādur. (11) Ğaflet olunmaya ve 'Arafātda İmāmeyn kavlleri üzere kılmak (12) lāzım gelürse yalañuz da қалursa da bile minvāl-i sābıķ (13) üzere bir ezān ve iki ikāmet birle öyle namāzı ile ikindi 40b(1) namāzın birden⁷⁵ kıla ve bir yerde namāz kılinmaz. Tā Müzdelifeye (2) gelinceye dek. Ğaflet olunmaya ve Mescid-i İbrāhīmde şalātınıñ (3) cem'inden fāriğ olduķdan sonra mescidde eglenmeyüp

'ale'l- (4) fevr du'adan sonra bir baş yine 'Arafāta gide. Zīrā ki

(5)

efḍaldür (6) ve vakfeniñ evvel vakti 'arefe

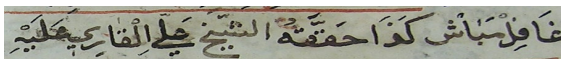
günü güneş zevālī geçdikden sonra (7) dāhil olur ve āhir vakti tā bayram güniniñ şubḥ-[1] şādıķı (8) toğıncıya dekdir. Eger bir kimesne bu zamānda bir sâ'at (9) ya'ni bir lahza miķdārı anda bulunsa ḥacca yetişmiş (10) olur ve illā ḥac fevt olmuş olur ve 'Arafātda zevālden sonra (11) vakfeye bir sâ'at lahza miķdārı тұрмақ farzdur (12) ve amma imtidād-ı vukūf zevālden tā güneş batıncaya dek (13) vācibdür ve güneş batdıķdan

sonra vukūf

41a(1) bir vācib-i müstaķildür 'Arafātın āhir ḥaddında

Miyller yanında (2) vakfeye тұran kimesneleriñ haķlarında. Pes eger ol (3) kimesne ger güneş batdıķdan sonra İmām Mehreme şāl (4) virdigi gibi Miyllerden giçüp giderlerse ol vācibi (5) terk itmiş olurlar. Her birine bir қurbān vācib olur. (6)

(7)

ve 'Arafāta imām ile

bile kıbleye (8) karşı тұrup du'aya meşğul ola. Gerekse imāmiñ (9) ardında ve gerekse sağında ve şolında kıbleye karşı (10) du'aya тұra ve ellerin sâ'ir zamānda du'aya қaldurdıķı (11) gibi қaldura ve 'Arafāta deve üzerinde du'aya тұрмақ (12) evlādur. At

⁷⁵ Metinde "bir yerden" yazılmış ve "yer" sözcüğü kırmızı mürekkeple karalanmıştır.

ve kıtır üzerinde du‘āya tırmadan ve (13) yayan olan kimesne ayağı üzerine tırup du‘ā itmek 41b(1) efdaldür. Oturup ve yatup du‘ā itmeden ve ne kadar ki imāma (2) ve Cebeli Rahmete yakın tıрмаk mümkün olursa efdaldır ve (3) illā ‘Arafātın cümlesi mevkıfdur, her nerde tırsa cā’izdir. (4) Gāh telbiye ve gāh tehlil ve gāh tekbir ve gāh tahmīd ve gāh (5) tesbīh ve gāh Hāzret-i Resūl-i Ekrem ‘aleyhi’s-selām hāzretlerine (6) şalavâtı şerīfe getüre ve dahı kendüye ve vālideynine ve (7) akāribine ve aḥbābına ve sālir mü’minin ve mü’mināta du‘ā (8) idüp ve istiğfār taleb eyleye ve ‘Arafātta vakfede (9) tırupken okunacak du‘āları okuya ve ol du‘ālar budur: (10)

فصل في الدعوات المروية عن النبي صلى الله عليه

والمأثورة عن الصحابة رضي الله عنهم (11)

ya’ni bu faşıl (12) ‘Arafātta Hāzret-i Resūl-i Ekrem salla’llahu ‘aleyhi ve-sellemden mervī (13) olan du‘ālar dahı aşḥāb-ı kirāmdan me’sur olan du‘āların 42a(1)

beyānındadır. Kāle Resūlu’llahi şalla’llahu ‘aleyhi ve-sellem **افضل** (2)

الذي دعا يوم عرفة وافضل ما قلت انا والنبين من قبل

لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد (3) (4)

وهو على كل شيء قدير الحديث

ya’ni Resūl-i Huda ve Nebiyy-i (5) Kibriya şalla’llahu

‘aleyhi ve-sellem buyurur: Du‘āların efdalı ‘arefe (6) günü[ni]ñ du‘āsıdır ve ‘arefe güninde benden evvel gelen enbiyā-i (7) ‘izām ‘aleyhimü’s-selātü ve’s-selām etdikleri du‘āların (8) efdalı ve benim etdügim du‘āların efdalı bu du‘adır:

لا اله الا الله وحده لا شريك له (9)

له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير اللهم (10)

اجعل في سمعي نوراً وفي بصري نوراً وفي قلبي نوراً

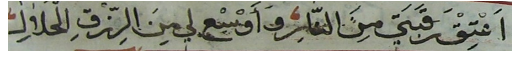
اللهم اشرح لي صدري وبيّر لي أمري اللهم اني (11)

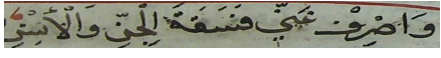
اعوذ من وسواس الصدر وشات الامر وسر

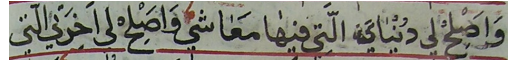
بك من القبر فشر ما لي في الليل فشر ما لي في النهار (12) (13)

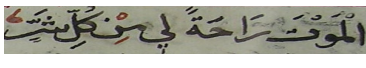
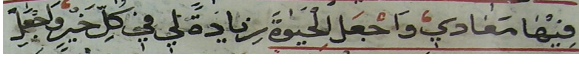
42b(1) **ومعربوا ليعتدوا** İbn-i İbi’d-dünyā (2) hāzretleri Kitāb-ı Azāḥıyda aşḥāb-[1] kirāmdan ‘Allā İbn-i Ebā (3) Tālib hāzretlerinden rivāyet kıılır ki hāzret-i ‘Ali raḍiya’l- (4) lahu ‘anh ‘Arafātta vakfede tırupken buyurup didi ki (5) ben her sene ‘Arafātta vakfeye tıрмаkılığı terk itmeme (6) mādām ki kayd-[1] ḥayāttayım⁷⁶. Zīrā ki yeryüzinde bir gün yokdur ki (7) ol gün ekşer ola. Çok cehenneme müsteḥak olan (8) kimesneler azād olmak cihetinden ‘arefe gününden pes bu (9) du‘āyı çok

⁷⁶ metinde: ḥayata yem

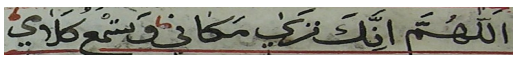
oğuyun deyü buyurdılar: (10) (11)

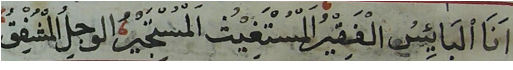
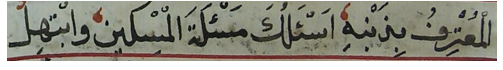
 ve Şaḥīḥ-i Müslimde (12) sābit ve mervī olan du‘ā-yı nebevī ile daḥı du‘ā ide. Zīrā (13) dūnyā ve āḥiret ḥayrını cāmi‘dür ve ol du‘ā budur:

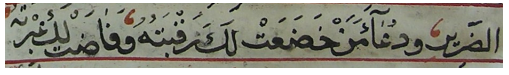
 (2) (1) 43a

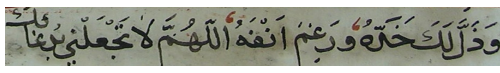
 (4) (3) aşḥāb-

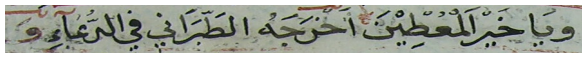
1 kirāmdan ‘Abdullah (5) ibn-i ‘Abbās raḍiya’llahu ‘anhümā ḥazretleri buyurur: Peyğamber (6) ‘aleyhi’s-selām ‘Arafâtta tūrurken bu du‘āyı (7) okudı:

 (8)

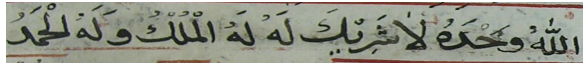
 (9) (10)

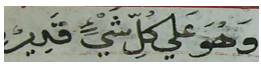
 (12) (11)

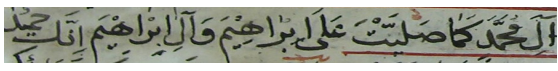
 (13) 43b(1)

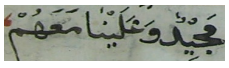
 (2) (3) ve aşḥāb-ı kirāmdan Cābir bin

‘Abdullah raḍiya’llahu ‘anhümā (4) ḥazretleri Peyğamber ‘aleyhi’s-selātü ve’s-selāmdan (5) rivāyet ider ki eger ümmetinden bir ādem ‘arefe vakfesinde (6) müstakbil-i kıble

olduğı ḥâlde yüz kerre (7) (8)

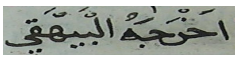
 dise yüz kerre daḥı Kıl- (9) hu-va’llahu eḥad sūresin okusa ve yüz kerre (10) daḥı Ḥazret-i Resūl-i Ekrim ‘aleyhi’s-selām ḥazretlerine (11) şalavāt idüp

dise (12) (13)

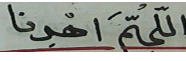
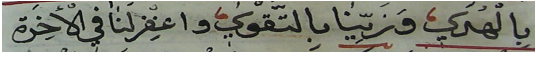
 Allahu ‘azīmü’s-şān dir ki: Yā melā’iki, 44a(1) benim bu kulumıñ

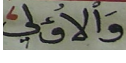
cezāsı nedir ki beni naḳāyışdan tenzīḥ (2) idüp ve tevhīd ve tekbīr ve ta’zīm idüp de beni (3) bildi ve benüm üzerime şenā idüp ve peyğamberüm üzerine (4) şalavāt getürdi.

İmdi siz şāhid oluñ taḥkīk (5) ben anı yarlıgādım ve ne kadar kimesneye şefā‘at iderse (6) şefā‘atın kabūl itdim ve eger benden bu kulum cümle ‘Arafāt (7) ehlin dilerse aña

bağışladım diye (8) aşḥāb-ı kirāmdan ‘Abdullah bin

‘Ömer raḍi- (9) ya’llahu ‘anhüma ḥazretleri ‘Arafâtta tūrduklarında ref-i şavt (10) idüp

ve bu du‘âyı okurlardı: (11)

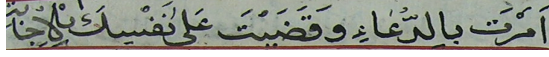
(12) ve sonra biraz mübarek şavtların alçak (13) idüp ve bunu okurlardı:

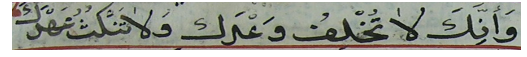
44b(1)

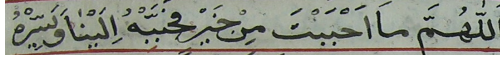

(2)

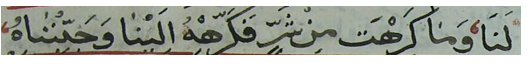

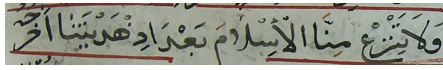
(3)

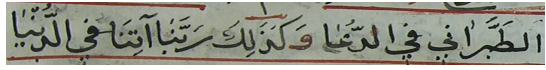
(4)

(5)

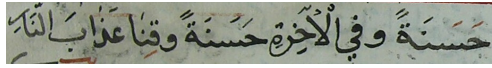

(6)

(7)

(8)

(9) âyetin tekrâr be tekrâr okuyup du‘â ide. İmâm

Cümdi (10) İbn-i Cür'ic hazretlerinden rivâyet itdüğine binâ'en ve dağı (11) Şahîlheynde mezkûrdur. Peygamber 'aleyhi's-selâmın ekşeriyyâ (12) du‘ası bu idi. Kezâ Zikre ibn-i Cemâ'a ve du‘ânın (13) evvelinde el-hamdü-li'llah ve âhîrinde âmîn ve ortasında Hazret-i 45a(1) Resûl-ü Ekrem 'aleyhi's-selâma şalavât ide. Zîrâ bu tarîk (2) üzre du‘â itmek du‘ânın kabullığına işâretdür. Ğaflet (3) olunmaya ve mümkün olduğu miqdâr Kur'an-ı 'azîmü's-şândan (4) dağı tilâvet eyleye. Zîrâ İmâm Mücâhid kavli üzre (5) 'arefe güninde Kur'an okumak ef'daldür. Zikr ve du‘â itmekden (6) ve gâh gâh eşnâ-i du'âda telbiye eyleye. Zîrâ ihrâm içinde (7) telbiye itmek ef'dal 'ibâdetdür ve dağı ictihâd eyleye (8) bula kim vakfede тұrurken bir miqdâr ağlayup ve (9) ziyâde tazarru' eyleye. Zîrâ ki ancılayın maķâmıda ağlamak (10) delîl-i icâbet ve 'alâmet-i sa'âdetdür ve eger ağlayamazsa (11) bari kendüyi ağlamışlara teşbîh eyleye ve dağı zâhiren (12) ve bâtinen tahâret birle vakfeye тұra ve mümkün olduğu (13) miqdâr ekleinde ve şürbinde ve lûbsinde ve rûkûnında ve 45b(1) ve nazârında ve kelâmında harâmdan ictinâb üzerine (2) ola ve küllî hâzer ile hâzer ide. Zîrâ yir yüzinde 'arefe (3) cem'iyyeti gibi bir faẓiletli⁷⁷ cem'iyet yokdur ve feẓâ'il-i (4) yevm[-i] 'arefe huşûşâ ki vakfe cum'a günine ras (5) gelse tafşîl üzre Mensék-i Kübrâda zikr olunmuşdır. (6) Anda taleb oluna ve dağı ğâlib-i zannı bu ola kim haccım (7) maķbûl ve sa'yim meşkûr ve zenbim mağfûr oldu (8) deyü Allahu 'azîmü's-şâna hüsn-i zan üzerine ola. (9) Ve'l-hâşıl imâm ile bile sâbıķan mezkûr olan minvâl (10) üzere kıbleye karşı тұrup du'â itmeden hâlî (11) olamaya tâ güneş batıncaya dek. Vakta ki güneş batmağa (12) qarîb olduķda bunu okuya:

⁷⁷ metinde: faẓiyyet

الهي لاحتبيني من

(13)

رحمتك فإستوف حالي إن رجعت منك

46a(1)

حائبا أعوذ بك يا سدي من ذلك الهي غيونا

(2)

أما لي إليك ناظر وأيدي مطامعي إلى جود

(3) حاسرة

ve kaçan güneş bata тұrurken Müzdelife cānibine (4) teveccüh itmezden

evvel bunı okuya:

اللهم لا

(5)

تجعل له أحر العمد في هذا الموقف وارزقني أبرأ

(6)

ما أبقيتني وأجعلني اليوم مقلما متجما مرميا

(7)

مستجابا دعائي مغفورا ذنوبي وأجعلني من الريم

(8) فورك وأعطني أفضل ما أعطيت أحدا منهم من الرزق

(9)

والريوان والتجاف والغفران والرزق الواسع

(10) الحلال الطيب وبارك في جميع أموري وما أجمع

(11)

اليه من أهل أو مال أو ولد قليل أو كثير بارك علي

(12) وعليهم

ve güneş batup imām Mehreme şāl virdikden (13) sonra sükun ve vaqār

birle Müzdelife cānibine müteveccih 46b(1) ola. ‘Arefe haddı ma‘lūm olmağışun iki

mil⁷⁸ vaz‘ olunmışdur. (2) Ekşeriyyā huccāc vakfeden rucu‘ itdiklerinde ol iki miliñ (3)

arasından geçmekligi hacciñ vācibātından veyāhūd sünnetden (4) zan iderler. Pes ol

arada bir mertebe birbirine izdiham (5) iderler ki niçe⁷⁹ yükler düşüp ve esvāb⁸⁰ zāyi‘

olur (6) ve birbirine enva‘ dūrlı kabih kelāmilar ile şetim iderler (7) ve belki aralarında

deveniñ ve nāsiñ izdihamından maqtūl (8) kimesne de bulunur. Hālbukim ol iki miliñ

arasından (9) giçmek hiçbir şey degildür ve mezkūr olan ef‘ālden (10) ictināb vācibdir.

Belki Mezheb-i Erba‘ada sünnet (11) olan budur ki imām ve sā’ir nās sükun ve vaqār

birle (12) yolıñ vāsi‘ olan yerine gidüp kimesneye ezā ve cefā (13) itmemekdür. Hatta

Peyğamber ‘aleyhi’s’selātü ve’s-selām sa‘ādet 47a(1) ile ‘Arafatdan rucu‘ itdükde

huccācdan ba‘zıları pek pek (2) yürümek ve develere dārb-ı şedid ile dārb itmek (3)

istedüklerinde mübārek eliyle anlara işāret idüp (4) التأسر عليكم بالسكينة

diyü buyurdılar. Ya‘ni yap yap (5) yürümek sizün üzeriñize olsun dimekdir. Zīrā hacda

(6) eylik pek pek yürümek degildir. Belki eylik yolda (7) eşlerine rıfķ ve mülāyimet

itmede ve cemī‘ menāhiddin (8) ictināb idüp ve fuķarāya ve mesākine tām virmede

(9) ve bildüğine ve bilmedüğine selām-[1] beğel itmede ve söyledüğine (10) yap yap

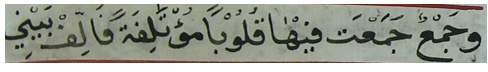
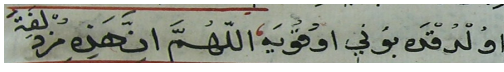
söylemekdür ve Müzdelifeye giderken (11) gāh telbiye ve gāh tekbir ve gāh tehlil ve

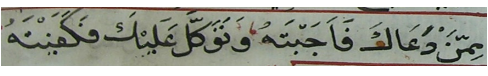
⁷⁸ Metinde tüm “mil” sözcükleri “miyl” biçiminde yazılmış.

⁷⁹ metinde: niçe

⁸⁰ metinde: esbāb

sā'ir ezkāṛ ve (12) istiğfārdan ḥālī olmaya ve şaḳınup ol günü (13) sā'ir günlere kıyās idüp güneş battuğı⁸¹ gibi 47b(1) 'Arafātda veyāḥūd yolda aḥşām namāzın kılmaya. Belki Müzdelifede (2) kıla. Pes bir ādem Müzdelifeye gelmedin aḥşām namāzın (3) kıalarsa cā'iz degildür ve Müzdelifede bir de i'āde itmek (4) vācibdür. Ğaflet olunmaya ve Müzdelife nām maḥale yaklaştığında (5) müstehab oldur ki te'eddüben ve tavāzu'en devesinden (6) inüp yayanca yüriye ve kaçan Müzdelifeye dāḥil (7) olduğda bunu

oқuya: (8)

(9) (10)

(11) andan yolın ya şağında ya (12) şolında Cebel-[i] Kuzah ya'ni Meş'eri'l-ḥarām qurbında bir yere (13) nāzil ola amma ki şaḳınup yol üzerine nāzil 48a(1) olmaya. Zira hem kendüye hem yoldan geçenlere ezā ve zaḥmet (2) ḥāşıl olur. Gerekse 'Arafātda ve gerekse Müzdelifede ve Mināda (3) olsun. Ğaflet olunmaya ve Cebel-i Kuzah didüğümüz tağ ol tağ- (4) dur ki mescid anıñ eteginde binā olunmışdur. Pes ol aralıkda (5) bir yere qonmak efdaldür ve illā Müzdelife cümlesi mevqıfdur. (6) Her ne mekānda nāzil olsa cā'izdür ve Müzdelifeye vāşıl (7) olduğda 'ale'l-fevr aḥşām namāzı ile yatsu namāzın (8) bir ezān ve bir ikāmet ile bir yerden cem' idüp kılmaga sa'y eyleye. Zirā bu iki namāzı Müzdelifede bir yerden (9) kılmada te'cıl müstehabdur. Ğaflet olunmaya ve ṭarık-i cem' budur ki (10) Müzdelifeye vāşıl olduğda evvel ezan oқur ve soñra (11) ikāmet ider. Evvel aḥşām namāzınıñ farzın⁸² kılar. (12) Selāmdan soñra bilā ikāmet mutaşşılan yatsu namazınıñ (13) farzın⁸³ kıla ve selāmdan soñra bir kerre tekbir-i teşrik ve üç kerre 48b(1) telbiye eyleye ve soñra iki rek'at aḥşām namāzınıñ (2) sünnetin ve yatsu namāzınıñ iki rek'at son sünnetin⁸⁴ (3) ve vitir-i vācibi kıla. Pes aḥşām namāzınıñ sünneti terk (4) olunmaz. Belki yatsu namāzınıñ farzın⁸⁵ kıldıqdan soñra kılınur. (5) Hażreti Mevlānā 'Abdur-rahmāni'l-cāmi ve Şeyḫ 'Aliyyü'l-kāri (6) menseklerinde bu minvāl üzre taşriḥ itmişlerdür. (7) ğaflet olunmaya ve aḥşām namāzın kıldıqda (8) edā

⁸¹ metinde: battuduğı

⁸² metinde: farzın

⁸³ metinde: farzın

⁸⁴ metinde: sünnetin

⁸⁵ metinde: farzın

diyü niyet idüp kıla. Kıza deyü niyet itmeye ve bu (9) iki namâzı cemâ'at ile kılmak sünnet-i mü'ekkededir ve cemâ'at (10) bulmayup yalnız kılmak lâzım gelürse kezâlik minvâli (11) sâbık üzre cem' ider. Zîrâ Müzdelifede bu cem' (12) vâcibdür amma 'Arafatdaki cem' sünnetdir ve ol gice (13) Müzdelifede yatmak sünnetdür ve şabâh namâzın kıldıktan sonra 49a(1) imâm ile bile du'âya turmak vâcibdür. Pes bir âdem gice (2) ile fecri şâdık tülû' itmeden 'özürsüz Minâya gitmek (3) ile bir kurbân vâcib olur. Gerekse müfridbi'lhac ve gerekse (4) kârın olsun. Ammâ 'özür ile gidene bir şey lâzım gelmez. Ğaflet (5) olunmaya ve ol giceyi mümkün olduğu miqdâr 'ibâdet ve (6) ta'âta ve zıkr ve tilâvete tazarru' ve du'âya meşgûl (7) ola ve üzerinde hakkı olan kimesneler için Hâk te'âlâ (8) hâzretlerinden mağfiret taleb ide. Zîrâ Müzdelifede icâbet-i (9) du'â mev'ûddur ve hem ol gice şerefi zamân ve şerefi (10) mekân ile müşerref olan bir gicedür. Zîrâ hem leyle-i 'ıyd (11) ve hem meş'eri'lharâmdır. Pes mü'mine ol giceyi ğaflet ile (12) giçürmek lâıyk degildür ve kaçan şubh-ı şâdık tülû' (13) itse sünnetdür ki şabâh namâzın vaqt-i galesde ya'ni 49b(1) evvel vaqıtde ve imâm ile kılmak müsteħabdur ve fûrâda da (2) kılmak câ'izdür ve namâz kılındıktan sonra Mescid-i Kurnıbdâ (3) kıbleye karşı vaqfeye tura. 'Arafa[t]da tırduğı (4) gibi ve ellerin kaldurup Allahu te'âlâ hâzretlerine ħamdü (5) şenâ ide ve hâzreti resûli ekrem 'aleyhi's-selâtü ve's-selâma (6) şalavâtı şerife getüre ve telbiye ide ve 'Arafatda okudığı (7) du'aları müyesser olursa tekrâr bir de okuya ve (8) istiğfâr-ı kişir ve tehlil ide

رَبَّنَا آتِنَا فِي النَّارِ

(9)

حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

ayetin (10) çok

okuyup tekrâr ide ve ziyâde tazarru' ile du'â (11) ide. Kendü nefsiyçün ve sâ'ir Müslümânlar için ehemmu mühim (12) olan oldur ki Allahu 'azîmu'sşândan ħüsnü ħâl ve ħüsnü (13) ħâtıme ve ħisâbsız cennet taleb ide ve Müzdelifede 50a(1) bir sâ'at miqdârı vaqfeye turmak vâcibdür amma ki (2) güneş toğmağa iki rek'at namâz kılmak mikdârı zamâna dek (3) turmak sünnet-i mü'ekkededür. Ğaflet olunmaya ve vaqfe (4) tamâm olduğda sünnet oldur ki sükûn ve vaqar birle (5) Mina cânibine müteveccih ola

ve bu du'âyı okuya: اللَّهُمَّ

(6)

إِلَيْكَ أَفْضْتُ وَمِنْ عَذَابِكَ أَسْفَقْتُ وَإِلَيْكَ

(7)

تَوَجَّهْتُ وَمِنْكَ رَجَبْتُ اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنِّي سَلَامِي

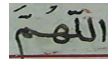
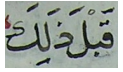
(8)

وَعَظَمَ أَجْرِي وَأَرْحَمَ تَرْغِي وَأَسْجَيْ مَعُونِي وَعَظِي

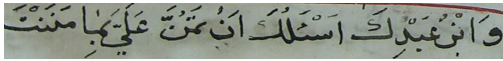
(9) سَوَّيْ

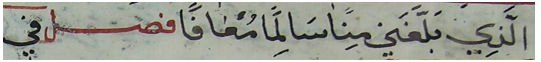
andan minvâli sâbık üzre telbiyeye ve sâ'ir (10) ezkâra meşgûl ola ve Vadi-i

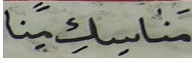
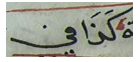
Muhsır nām maḥalle geldüğünde⁸⁶ (11) segirdip sür‘atle geçüp eger yayan ise ve illā

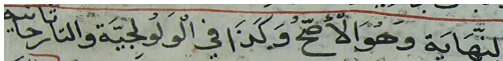
dābbesin (12) tahriḳ ide ve segirdürken bu du‘āyı okuya: 50b(1) ve cemreye atacak taşları her ne mekândan alsa (2) câ’izdür. Ammā ki müsteḥab belki sünnet budur ki bayrām (3) günü Cemre-i ‘Uḳbāya atacak yedi dāne taş Müzdelifeden (4) ala ve bakısın Minaya giderken yol kenarından devşire⁸⁷ (5) ve taşları gerekse gice devşirsün⁸⁸ gerekse gündüz (6) ve taşların büyüklüğü hurma çekirdegi kadar veyaḥūd (7) bakla kadar ola ve eger bir miḳdār büyücek veya küçük (8) olursa da bile câ’izdür ve ol taşları bir pākçe (9) yerden ala ve atdugi vaḳit de pāk yayḳayup da ata. Zīrā (10) ḥaccı maḳbūl olanın taşları göge ref’ olsa (11) gerekdür. Ğaflet olunmaya ve Mināya

vāşıl olduğda bunu (12) deye: (13)

 51a(1)

(2) (3)

(4) ya’ni bu faşıl Mināda vāḳi’ olan (5) ef‘āl-i ḥaccın beyanındadır. Kişi Mināya vāşıl olduğda (6) ṭarīḳ-i vusṭadan ya’ni orta yoldan Cemre-i Ulāyı (7) ve Cemre-i Vusṭāyı giçüp toğrı bir baş⁸⁹ (8) Cemreti’l-‘aḳabeye gide ve Cemre-i ‘Aḳabe Beytu’llah cānibinde (9) olan cemreye dirler. Zīrā ol gün Cemre-i ‘Aḳabeden (10) ḡayrı bir de taş atılmaz. ‘Avām-ı ḥalkın işledüğine (11) nazar olunmaya ve Cemre-i ‘Aḳabeye vāşıl olduğda cemrenin (12) kendine istiḳbāl eyleye. Mekke-i Mükerreme şol cānibinde (13) ve Minā şağında ḳala ve Cemre didigümüz binādan beş 51b(1) zıra’ ya’ni beş arşun miḳdārı ıracık ṭura (2) ya daḥı ziyāde artuḳ uzak ṭura ve baṭn-ı vādiden (3) ya’ni yol tarafından Cemreye yedi dāne taş ata ve (4) keyfiyyeti’r-recm⁹⁰i oldur ki taş şehādet barmağıyla (5) ve baş barmağının arasında tutup ata (6)

 (7) ve bu keyfiyyet üzre taş tutup atmak evlā ve müsteḥabdur ve hem ḥalka esheldür. Her ne (8) ṭarīḳ ile atılsa câ’izdür ve

⁸⁶ metinde: geldüğünde

⁸⁷ metinde: düşre

⁸⁸ metinde: düşürsün

⁸⁹ Metnin burasında bir sözcüğün üzeri kırmızı mürekkeple karalanmış.

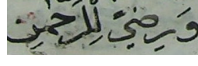
⁹⁰ metinde: keyfiyyeti’r-recm

dağı taşı sağ eliyle (9) tutup ata ve atıldıkda kolun koltuğı altı açılıncaya dek (10) kaldura

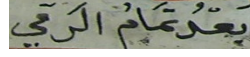
ve her bir taşı atıldıkda sünnet oldur ki (11)

(12)

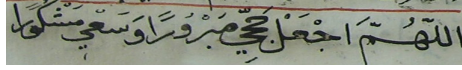

deye ve

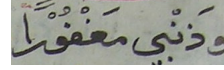

bu du'ayı

(13) okuya:

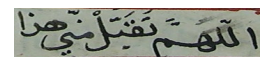

52a(1)

ve telbiyeyi evvelki taşı

atdukdā (2) kaç' eyleye ve taşı atdukdā binānıñ kendüsine niyyet (3) idüp atmaya. Belki anıñ dibine ata. Zîra emkân-ı (4) remyi anıñ dibidir⁹¹. Binā aña alâmet içün vâzı' olunmuşdur. (5) Pes atılan taşlar ol binānıñ dibine düşmek (6) gerekdür ve eger taş bir zirā' mîkdârı uzak düşse (7) cā'iz olmaz. Bir de i'āde itmek vâcibdür. Güzāfi (8) İbnü'l-hümāmî ve bu maķāmda bundan dağı ziyāde tafşil (9) vardır. Mensek-i Kübrāda zikir olunmuşdur ve kaçan (10) bayrām günü Cemre-i 'Aķabeye yedi taş atup fāriğ (11) olduķdan sonra anda du'āya tūrmaya. Belki yolda (12) giderken du'ā ide ve eger ol kimesne müfrid bi'l-hac ise (13) aña üç nesne arasında tertib vâcibdür. Evvelā 52b(1) Cemre-i 'Uķbāya yedi taş ata ve sāniyen başın tırāş (2) eyleye ve sālisen tavāf ziyāreti ide. Pes İmām-ı A'zām (3) rahma'llahu kavli üzre müfrid bi'l-hac olan kimesne bu (4) üç ef'ālî zikr olunan tertib üzre itmek (5) vâcibdür ve eger taķdīm veya te'hîr itse meşelen (6) tırāş olsa ya tavāf itse remy-i cimār⁹²dan evvel (7) bir ķurbān vâcib olur. Zîrā ki vâcib terk itmiş (8) olur ve müfrid bi'l-hac olana hac ķurbānı vâcib degildür. (9) Belki müsteħabdur ve eger ķurbān itmek murād idünürse (10) ķārin veya mütemetti' haķlarında olan tertibe ri'āyet (11) itmek evlādur ve eger ķārin veyāhūd mütemetti' ise (12) anlara İmām-ı A'zām rahma'llahu kavli üzere dört (13) nesne tertib üzre itmek vâcibdür. Pes eger ba'zısını 53a(1) ba'zısı üzerine taķdīm veya te'hîr iderse ķurbān (2) vâcib olur ve ol dört nesne budur: Evvelā (3) Ħamara-i 'Uķbāya yidi taş ata ve sāniyen şükrāne ķurbānıñ (4) kese ve sālisen tırāş ola ve rābi'en tavāf ziyāreti (5) ide ve eger bu tertib üzre itmeseler dem lāzım olur. (6) Meşelen şükrāne ķurbānıñ tırāşdan sonra itse veya taş (7) atmadan tırāş olsa veya tavāf ziyāreti itse (8) taş atmadan bir dem lāzım olur. Ğaflet olunmaya ve dağı (9) müsteħab oldur ki kişi ķurbānıñ kendü binefsihi (10) boğazlaya. Eger ķādir olursa ve illā bāri kendüsi (11) vaķt-i zebihde hāzır ola ve ķurbān zebih itmezden evvel (12) veya ba'dehu du'ā idüp diye

(13)

⁹¹ metinde: dibiydir

⁹² metinde: rem-i cimār

وَعَظَمَ أَجْرِي عَلَيْهَا وَذَجَجْتُ الشَّكَّ أَوْحَدِهِ الْأَصْحَى وَأَجْعَلَهَا قَرْنًا لَوَحْيِكَ 53b(1) bundan ğayrı

şürût (2) ve ādābı vardır. Mensek-i Kübrāda zikr olunmuşdur ve zebħden (3) fāriğ olduğdan soñra tırāş ola ve tırāş olduğda (4) kıbleye karşı oturmak ve bir bir tırāş olunan ādemiñ (5) sağından başlamak efďaldür ve tırāş olurken (6) Allahu ekber dimeden ħālī olmaya. Zīrā eyyām, eyyām-[1] teşrikdür (7) ve bu du‘āyı daħı okuya:

وَأَعُوْزُ عَلَيْنَا وَقَضَىٰ عَنَّا شَكَّكَ اللَّهُمَّ هَذِهِ نَاصِي (8) الْحَرَمُتَهُ عَلَى مَا حَصَرْنَا (9)

وَإِنِّي سَيِّئَةٌ وَأَرْفَعُ لِي دَرَجَةً فِي الْجَنَّةِ اللَّهُمَّ (10) بِيَدِكَ فَاجْعَلْ لِي بِكُلِّ شَعْرَةٍ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ (11)

أَغْفِرْ لِي وَلِلْمُحَلِّقِينَ وَالْمَقْصِرِينَ يَا وَاسِعَ الْغَفْرِ (12) بَارِكْ لِي فِي نَفْسِي وَتَقَبَّلْ مِنِّي اللَّهُمَّ (11)

(13) āmin ve daħı kendüye ve vālideynine ve meşāyiħine ve sālir 54a(1) mü'minīn ve mü'mināta du‘ā idüp diye: اللَّهُمَّ (2) اغْفِرْ لَنَا وَلِإِبَائِنَا وَلِأُمَّهَاتِنَا وَلِلْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ

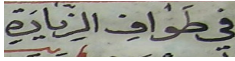
بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ (3) ve başından dökülen (4) saçları bir yeri işüp defn eyleye. Zīrā yevmü'l-cezāda (5) mizānda sālir a‘māl-i šālīħa ile bile dartılsa (6) gerekdür. Ğaflet olunmaya ve sünnet oldur kişi tırāş (7) olduğda bütün başın tırāş eyleye ve eger dört (8) bölükden bir bölük üzerine iktışār itse na‘m (9) İmām A‘zam rahma'llahu te‘ālā mezhebinde iħrāmdan (10) çıkar velākin rub‘ üzerine iktışār mekrūhdur. Zīrā (11) terk-i sünnet itmiş olur ve amma İmām Mālik (12) mezhebinde ve ba‘zılar Aħmed bin Ħanbel mezhebinde bile dimişler (13) bütün başın tırāş itmedikce iħrāmdan çıkmaz ve ‘ulemā-i 54b(1) Ħanefiyyeden Şāriħ el Hidāye İbnü'l-hümām ħazretleri (2) daħı ol kavli ihtiyār itmişlerdür. Ħatta kāle (3)

وَهُوَ الظَّاهِرُ مِنْ حَيْثُ الْأَدْلَةُ غَافِلٌ مَبَاشٍ (4) ve ħatun kişiler Ħamri'l-‘aķayaya

taş atup (5) fāriğ olduğdan soñra cümle saçların bir yere (6) cem‘ idüp ve uçlarından bir barmagın boğumu (7) miķdārı kesmek vācibdür. Tā ki iħrāmdan (8) çıkarlar ve

فَضَائِلُ رَمَحِيٍّ إِلَى الْخَاءِ وَالْخَلْوِ (9) Mensek-i (9) Kübrāda zikir olunmuşdur. Muħaşşalā oldur

ki kişi (10) her bir taş atdıķda ğünāh-ı kebirelerden bir ğünāhı (11) yarlıģanur ve tırāş olduğda her bir kıldan ötüri (12) bir ħasene yazılır ve bir de ğünāhın maħv olur (13) ve tırāş vaķt[i] geldükde bir muħrim bir muħrim-i āħeriñ başın 55a(1) tırāş itmek cālīzdür

ve bir nesne lâzım gelmez. Faşıl (2) ya'ni bu faşıl tavâf-ı ziyâretin⁹³ (3) beyânındadır. Kaçan tırâşdan fâriğ olup tavâf-ı (4) ziyâreti itmek dilese efdalı bayramın evvelki (5) güninde itmekdür ve eger mümkün olmadısa bâri ikinci (6) güninde veyâhüd üçüncü gününde itmekdür ve bu üç (7) günden sonra vaqt-i fazîlet fevt olup ve vaqt-i (8) kerâhet dâhil olur ve bir âdem tavâfı ziyâreti bi-lâ 'özü (9) bu üç günden sonra itse İmâm-ı A'zam kavli üzre (10) bir kurbân vâcib olur. Zîrâ ki İmâm A'zam katında (11) tavâf-ı ziyâreti üç bayrâm günleri içinde itmek (12) vâcibdür ve İmâmeyn-i Celîleyn katında vâcib (13) degildür. Velâkin bi-lâ 'özü te'hîri mekrûhdur. Terk-i 55b(1) sünnet olduğıyçun ve kaçan tavâf-ı ziyârete gitmelü olsa (2) müsteħab oldur ki bâbü's-selâmdan Mescidi'l-harama dâhil (3) olup ve sağ omuzu Hacer-[i] Esvede muķâbil geldükde ellerin (4) kaldurmazsuz. Tavâf-ı ziyâret diyü niyyet idüp diye (5) ve andan (6) sonra Hacer-[i] Esvede muķâbil gele. Eger tenhâ⁹⁴ olup (7) ve zahmet ise ellerin evvelki tekbîrde kulaqları (8) berâberi qaldura. Zîrâ tavâfın evvelki tekbîri namâzın (9) evvelki tekbîr[i]ne müşâbihdür ve andan bismillahi vallahu ekber (10) deyüp iki elini Hacer-i Esved üzerine qoya ve iki eli arasından (11) Hacer-i Esved bi-lâ şavt öpe. Hacer-i Esved kişi tenhâ (12) bulduķda üç kerre dek öpmek câ'izdür. Eger girüde (13) bekler âdem yok ise ve illâ bir kerre öpmek iktifâ ide. 56a(1) Zîrâ Hacer-i Esved öpmek sünnetdür ve ezâ mü'mine haramdır (2) ve Hacer-i Esved öpdükden sonra ba'zılar katında secde (3) itmek ya'ni öpdükden sonra alnın qomaķ câ'izdür. Eger (4) tenhâ ise ve amma qatı pek izdiķâm olursa Hacer-i Esvede (5) halka ezâ iderek varmaya. Zîrâ ki menhiydür. Hatta (6) Peygamber 'aleyhi's-selâm Hâzreti 'Ömere naşîhat⁹⁵ idüp sa'âdet (7) ile didi ki yâ 'Ömer sen bir kavî âdemsen keşret haynında (8) halka müzâhime idersen eger fürce bulursañ var istilâm (9) it ve illâ hemân tekbîr ve tehlîl idüp istiķbâl (10) ile geķüp git. Pes bu şüretde sağ elin bismi'llahi (11) vallahu ekber deyüp Hacer-i Esvede degürmege ķâdir olursa elin (12) degüre ve avcın için öpe ve illâ ya'ni öpmeden ve elin (13) degürmeden 'âciz olursa ellerin omuzları berâberi 56b(1) qaldura. Bismi'llahi vallahu ekber deyüp elleriyle Hacer-i Esved[d]en (2) yaña işâret idüp ve elin

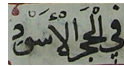
⁹³ metinde: ziyâretin

⁹⁴ Metnin burasında "ise" yazımış ve üzeri kırmızı mürekkeple karalanmış.

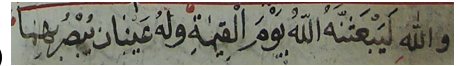
⁹⁵ metinde: naşîhat

için öpe. Hâşıl-[1] kelâm (3) Hacer-i Esvedi ibtidâ'i tavâfda istilâm itmeniñ üç vechi (4) var: Biri Hacer-i Esvedi öpmege kâdir olmak ve biri de öpmege (5) kâdir olmayup lâkin sağ elin degirmege kâdir olmak. (6) Pes bu iki şüretde ibtidâ'i tavâfda Hacer-i Esvedi istilâm (7) iderken ellerin kulağı berâberi qaldura. Namâzda qaldurduğu (8) gibi ve qatı pek izdiham olup da öpmege ve elin degürmege (9) kâdir olmasa bil ki uzakdan işâret itmelü olsa (10) bu şüretde ellerin tekbîr itdükde omuzları berâberi (11) qaldura ve bu tafşîl tavâfıñ ibtidâ şavtındadır amma (12) tavâfıñ bâkî kalan şavtlarında Hacer-i Esvedi öpmege veya (13) elin degürmege kâdir olduğda ellerin ref' itmeye. Belki 57a(1) hemân tekbîr idüp de istilâm ide ve eger öpmege ve elin (2) degürmege kâdir olmasa izdihamdan ötüri pes (3) bu şüretde ellerin omuzları berâberi qaldura. Tekbîr (4) ve tehlîl ve tahmîd ve şalavât virüp de ellerin için Hacer-i (5) Esvedden yaña işâret idüp yüzüne süre ve öpe (6) ve mezkûr olan tafşîl üzre istilâm sünnetdür. Ğâfil (7) mebâş ve kişiye lâzımdur ki Hacer-i Esvede teveccüh itdükde (8) gâyet huşû' ve iclâliye teveccüh ide ve dağı mülâhaza (9) ide ki cennet taşlarından bir mübarek taşdur ve enbiyâ-i (10) 'izâm 'aleyhimü's-selâtü ve's-selâm anıñ üzerine (11) mübarek ellerin koyup öpüp ve dudakların degürmişlerdür ve melâ'ike-i muqaddîs dağı anı istilâm itmişlerdür. (12) Qâl

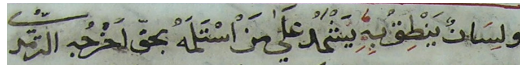
Resûlü'llah şallallahu 'aleyhi vesellem

(13)

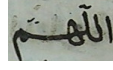
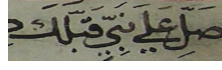
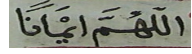
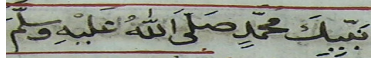
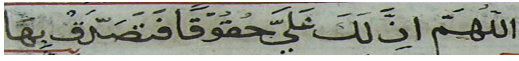
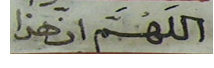
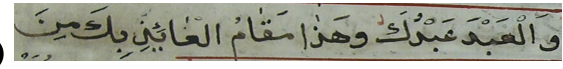
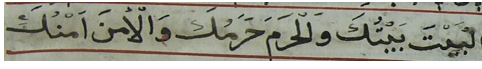
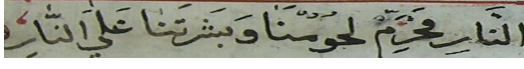
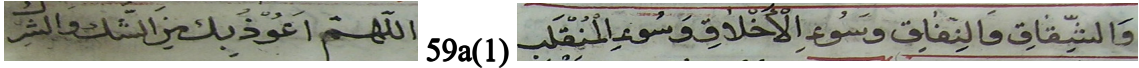
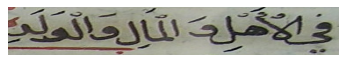
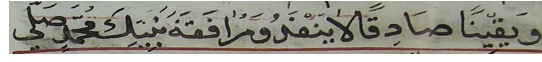
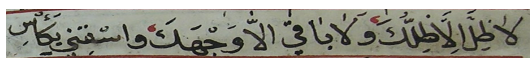
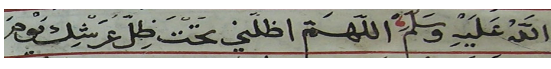
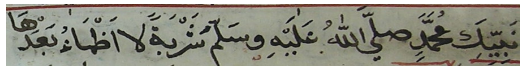
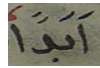
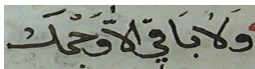

57b(1)

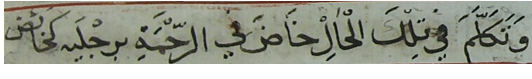
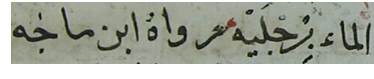

(2) ya'ni Resûlü Hüdâ ve Nebiyyi

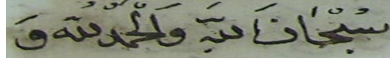
Kibriyâ şalla'llahu 'aleyhi vesellem kısm idüp (3) buyurur ki Allahu 'azîmü's-şân haqqıyçun kıyâmet güninde (4) Allahu te'âlâ hazretleri Hacer-i Esvedi Cebel-i Ebâ Kubeys kadar (5) halk idüp de maşşer yerine ba's ider. Hâlbukim iki (6) gözi var anlar ile görür ve dağı ağız ve dili olup da (7) a'la şavt ile kendüyi dünyâda ta'zîm ile istilâm (8) idenleri Hâk subhâne ve te'âlâdan recâ idüp baña (9) bunları bağışla diyü şefâ'at ider ve dağı ma'lûm (10) olsun ki Hacer-i Esved cennetden nâzil olduğda anıñ (11) beyâzlığı südüñ beyâzından dağı beyâz idi ve ziyâsı (12) şarka ve garba irerdi amma ki benî âdemiñ günâhları anı (13) siyâh eyledi. Pes anı istilâm eyleyen kişi mülâhaza kıla. Günâh 58a(1) ne yaramaz şeydür ki bunıñ gibi Hacere te'sîr idecek ya benim (2) kalbime dağı ziyâde te'sîr ider deyü günâhdan ictinâb (3) üzre ola ve Hacer Esvedi öpücek gâyet edeb ile öpe. Meselen (4) bir âdem bâdişâh elini ne vech ile edebâne öperse anı dağı (5) ziyâde edeb ile öpe ve öperken dudağı şavt itmeye ve yüzün gözin

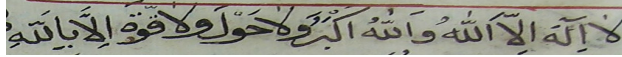
(6) sürüp şap şap öpüp diliyle yal[a]maya. Zîrâ ki edebden hâricdür. (7) Küllî hâzer ile hâzer ide. Hâcer-i Esvedi istilâm itdükde (8) dimeden ‘avâm-ı halk didikleri gibi. Zîrâ ki ma‘nâsı (9) fâsid-i müvhimdür. Meger ki te'viline kâdir ola ve şübheli (10) şeyden şakınmak evlâdur ve fezâ'il-i Hâceri Esved ve'l-mağâm ve'l-Mültezem (11) Menseki Kübrâda zîkr olunmuşdur ve kaçan Hâcer-i Esvedi istilâm (12) idüp dolaşdukdâ bu du‘âyı okuya: (13) 58b(1) ve Mültezem-i şerîf berâberine geldikde (2) bunu okuya: (3) ve Mültezem diyü Hâcer-i Esved ile kapu arasına dirler ve Ka‘be (4) kapısı berâberine geldikde bunu okuya: (5) (6) (7) ve bu du‘âyı okıyan (8) kişi didükde murâdı Mağâm-ı İbrahim (9) ‘aleyhi’s-selâm olmaya. Belki mağâmdan durduğı yeri (10) kaşd ide ve gâyetden kendü nefsin⁹⁶ kaşd ide. (11) Kezâ hâkx’ el-şeyh ‘Ali El Kâri ‘aleyhi rahmetü’l-bâri ve Rûkn-i (12) ‘Irâkî berâberine geldükde istilâm ve işâret itmeksüziñ (13) bu du‘âyı okuya 59a(1) (2) andan altun oluk hizâsına geldikde (3) bunu okuya: (5) (4) (6) (7) (8) ve kişi bu du‘âyı okudukda (9) dimesün nitekim menâsik kitâblarında yazılmışdur. Zîrâ (10) ma‘nâ-yı fâsid-i müvhimdür. Gaflet olunmaya ve Rûkn-i (11) Şamî berâberine geldikde

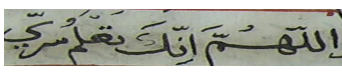
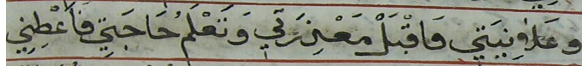
⁹⁶ metinde: nefsiñ

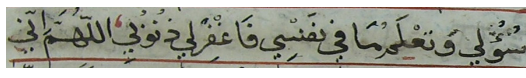
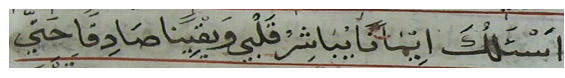
(9) (10) ya'ni

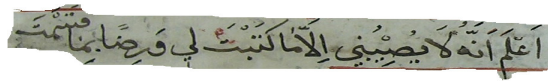
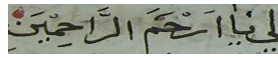
Resûl-i Hüdâ (11) ve Nebîyy-i Kibriyâ şalla'llahu 'aleyhi vesellem buyurur: Ümmetimden bir âdem (12) Beyt'ullahı yedi şavt tavâf itse ve bütün tavâfında (13)

ancak bu du'âyı okuyup 61a(1)

 dise (2) günâhlarından on günâh mahv olur ve on da şevâb yazılır (3) ve on da cenetde derecâtı 'âlî⁹⁷ olur ve dağı kişi niyyet (4) idüp tavâfa başladukda bunı okusa rahmet (5) içinde iki ayağı şuda yüzer kimesne gibi yüzer (6) ve faẓā'il-i tavâf tafşil üzre Menseki Kübrâda (7) zikir olunmuşdur. Anda taleb olana ve hacda farz olan (8) tavâf bu tavâfdur ve eger muḳaddemâ ḥaccıñ sa'yin taḳdîm (9) itdise tavâf-ı ḳudüm ardınca veya Mekkedden ihrâmlanup (10) ba'dehu nâfileten itdüğü tavâfıñ ardınca bir de tavâf-ı (11) ziyâretde remel itmek ba'dehu sa'y itmek vâcib (12) degildür ve eger muḳaddemâ ḥaccıñ sa'yin itmedise pes bu (13) tavâfda üç evvelki şavtlarında remel itmek ve ba'dehu sa'y 61b(1) itmek lâzımdur ve amma ızṭibâ' bu tavâfda mutlaḳa sâḳıtdur. (2) Ğaflet olunmaya ve tavâfı tamâm itdikden sonra eger vaḳt-i kerâḥat (3) degil ise iki rek'at tavâf namâzıñ Maḳâm-ı İbrâhîm ardında (4) ḳıldıkdan sonra du'â ide ve âdem 'aleyhi's-selâmiñ du'âsın (5) dağı okuya ve ol du'â

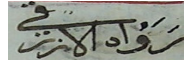
budur: (6) (7)

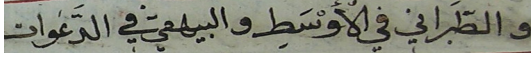
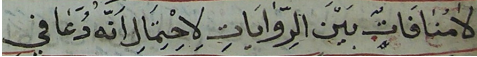
 (8)

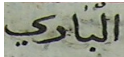
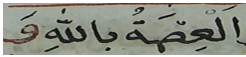
(9) (10) ḥadîs-i şerîfde geldi ki Âdem 'aleyhi's- (11) şelâtü ve's-selâm bu du'âyı okudukda Allahu 'azîmü's-şân (12) añâ vahiy itdi ki yâ Âdem, sen beni bir du'âyıla du'â itdi[n] ki ol (13) du'âda saña icâbet itdüm ve cümle günâhların yarlıgadım 62a(1) ve cümle hümümüñi ve ğumümüñi tefrîc idüp giderdim ve seniñ (2) nesliñden her kim ki baña bu du'â ile du'â ide anları da yarlıgadum (3) ve cemî' hümümların ve ğumümların giderdim ve iki gözleri (4) arasında olan faḳırlığı dağı def' itdüm ve cemî' aşşı (5) idenler aşşısında⁹⁸ anlara dağı ziyâde aşşı virdüm (6) ve dünyâ anlara gelür yüzi üzerine sürindüğü hâlde (7) amma ki

⁹⁷ Metinde burada bir sözcüğün üzeri kırmızı mürekkeple karalanmış.

⁹⁸ metinde: işşısında

hiç dünyāya raġbetleri olmaya (8)

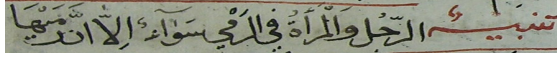
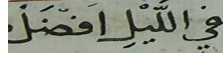
 ve İbn-i (9) ‘Asākir bir rivāyetde Hāzret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām bu du‘āyı (10) ħalf-[1] maķāmda okudu ve bir rivāyetde Mültezem-i şerīfde (11) ve bir rivāyetde Müstecādda ya‘ni Rūkn-i Yemānī yanında ve (12) (13)

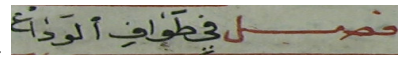
62b(1) ve tavāf-ı ziyāretten fāriġ olduğda Mekkede (2) tırmayup Mināya gide ve şalāt-ı zuhrı anda kıla ve (3) Mekkede de kılsa cā'izdür. Belki meşāyih-i Hānefiyyeden (4) İbnü'l Hümām hāzretleri hāzret-i Resūl-ü Ekrem ‘aleyhi’s-selām (5) şalāt-ı zuhrı Mekke-i Mükerrermede kılduġın ‘aqlen ve naqlen (6) edille ile tercih itmişdür. Ġaflet olunmaya ve tavāf-ı (7) ziyārete gündüz gitmek evlādur ve gice de gitmek cā'izdür (8) velākin Minādan ġayrı bir yerde yatmamak şart[1] ile. Zīrā (9) Minā gicelerinde Mināda yatmak sünnetdür. Ġaflet olunmaya ve (10) kaçan bayrāmlar ikinci günü olsa sünnet oldur ki vaqt-i (11) zevāl dāhil olup ve şalāt-ı zuhrı edā itdikden sonra (12) eline yayķanmışıca pāk yigirmi bir taş ala ve Cemre-i (13) Ulādan ibtida ide ve Cemre-i Ulā didigümüz Mescid-i 63a(1) Hayf cānibinde olan cemredür. Pes andan başlayup (2) minvāl-i sābık üzre yedi dāne taş ata ve her taşı (3) atduķca tekbir ide. Ba‘dehu cemreniñ üsti yanından (4) geķup de Kıble cānibine müteveccih olduġı hālde tırup (5) du‘ā ide. Zīrā ol maħalde du‘ā maķbūldür ve ba‘dehu Cemre-i (6) Vusṭaya gele. Aña daħı tertib-i mezbūr üzre yedi taş (7) atup alçaķ yanına geķup de Kıbleye karşı tırup du‘ā ide (8) ve ba‘dehu Cemre-i⁹⁹ ‘Uķbāya varup aña daħı yol tarafından yedi taş ata ve anda du‘āya tırmaya. Belki dönüp giderken du‘ā ide ve daħı ma‘lūm ola ki (9) bu günde zevālden evvel taş atmak cā'iz degildür. Eger (10) bilmeyüp de zevālden evvel atsa ba‘dehu zevālden sonra (11) bir de i‘āde ide ve eger i‘āde itmezse dem vācib olur (12) ve çok kimesne bundan ġāfildür ve (13) kaçan ki bayrāmiñ üçüncü günü olsa kezālik minvāl-i sābık 63b(1) üzre ba‘de’z-zevāl şalāt-ı zuhrı edā etdikden sonra (2) ‘ale’t-tertib Cemre-i¹⁰⁰ Ulādan ibtida idüp ve Cemre-i (3) ‘Uķbāda hātım ide ve bu üç günde bile Cemre-i ‘Uķbāya (4) rākiben atmak ve ġayrısına māşıyen

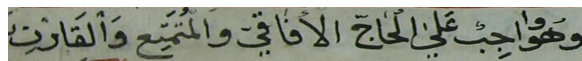
⁹⁹ metinde: Cemere-i

¹⁰⁰ metinde: Cemere-i

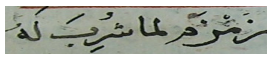
atmak efdaldür. Ğaflet (5) olunmaya ve bayramın üçüncü günü zevâlden sonra Cemerât-ı (6) Selâsiyye ‘ale’t-tertib taş atup fâriğ olduktan sonra (7) Mekkeye göçüp gitmek câ’izdür ve ol günde giden bir nesne (8) lâzım gelmez ve durduğu günüñ remyi sâkıt olur.

(9) (10) ya’ni erkekleriyle

hatun kişiler cemerâta (11) taş atmada berâberdürler. İllâ ki hatun kişilere göre atmak (12) evlâdur. Gündüz atmadan ve kaçan Mekkeye gitmelü olsa (13) ve bikisnece ziyâde taş kalsa eger bir muhtâc âdem var ise 64a(1) aña vire ve illâ bir pâk yire bırak. Pes yeri işüp defn (2) itmek bir şey degildür. ‘Avâm-ı halkın işledüğine nazar (3) olunmaya ve Minâda olduğca Mescidi’l-hayfda mümkün olduğca (4) ziyâdece namâz kıla. Huşûşâ ki cemâ’at ile ola. (5) Zîrâ ol mescid bir mübârek mesciddür. Enbiyâ-i ‘ızâmdan (6) yetmiş peygamber anda namâz kılmışdur ve orta yerde bir kûbbe (7) vardır. Hâzret-i Risâlet Penâh ‘aleyhi’s-selâm hâzretleriniñ (8) sa’âdet ile çadır kurduğu yerdir ve ol kûbbeniñ (9) mihrâbında ve kûbbeye muttasıl olan minâreniñ kurbında (10) namâz kılop ve du’â ide. Zîrâ ba’zı kütübde Hâzret-i (11) ‘Aleyhi’s-selâm oralarda namâz kılmışdur deyü taşrih (12) itmişlerdür. Ğaflet olunmaya ve kaçan Mekkeye gitmelü olsa (13) sünnet budur ki bir baş Minâdan Mekkeye gitmeye. Belki Muhaşşabe 64b(1) nâm maḥalde ekalli bir sâ’at miqdârı turup du’â ide (2) ve andan sonra gide ve bu sünnet bu zamânda metrûktur (3) ‘ulemâ ‘âmilin kalmadığı için ve Muhaşşab didigümüz (4) maḥal mu’allâ mekâbirinden yukarı anda bostânlar ve ‘uşşeden (5) dükkânlar vardır. Ol araya dirler: Bir ucı mekâbire iner (6) ve bir ucı bostânlardan yukarı bir darca iki tağ (7) arası vardır aña varur. Pes ol aralıkda bir sâ’at konmağ (8) ile ve deve üzerinde turup du’â itmek ile sünnet (9) edâ olur. Ğaflet olunmaya (10)

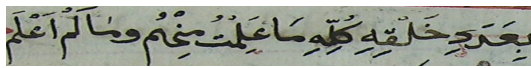
 ya’ni (11) bu faşıl tavâf-ı vedâ’ aḥvâlin beyân ider. Bilgil ki âfâkî (12) olan kimesneler üzerine ef’âl-i haccı tamâm idüp (13) fâriğ olduktan sonra Mekke-i Mükerrmeden çıkup gitdükde 65a(1) bir tavâf itmek vâcibdür ve ol tavâfa tavâf-ı vedâ’ (2) dirler. Pes ‘özürsüz terk idene kurbân vâcib olur (3) ve kişiye müsteḥâb olan oldur ki tavâf-ı vedâ’ idüp (4) fâriğ olduktan sonra ‘ale’l-fevr gide amma ki gitmeyüp ba’zı (5) meşâlih için bir iki gün tursa hatta bir nesne miqdârı (6) olursa da bile tavâfı câ’izdür ve bir nesne lâzım gelmez (7) velâkin tavâf bir de tekrâr i’ade itmek efdaldür ve tavâf-ı (8) vedâ’ın evvel vaḳti tavâf-ı ziyâretten

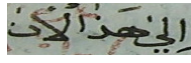
şoñradur ve âhir (9) vakti âhir-[i] ‘umre[ye] dekdür. Hatta bir âdem tavâf-ı vedâ‘ bir yıldan¹⁰¹ şoñra (10) itse edâdur, kazâ degildür ve dahı ma‘lûm ola ki (11) tavâf-ı vedâ‘ sâ‘ir nâfile tavâflar gibi bir tavâfdur. Anda (12) remel ve ızıtbâ‘ ve sa‘y yokdur ve tavâf-ı vedâ‘da (13) ta‘yîn-i niyyet şart degildür. Belki asl niyyetü’-t-tavâf 65b(1) kifâyet ider. Lakin niyyet itdükde tavâf-[1] vedâ‘ deyü (2) niyyet itmek evlâdur ve kaçan biri tavâf-[1] vedâ‘dan (3) fâriğ olsa Maķâm-ı İbrâhîm ardında iki rek‘at tavâf (4) namâzın kıla ve andan zemzeme vara. Kârı tolıncıya dek (5) zemzemden içe ve bakısın başına ve yüzine ve üstüne (6) teberrüken döke. Kâl Resûlu’llahi şalla’llahu ‘aleyhi ve-sellem:

ماء (7)

ya’ni zemzem-i şerîf her ne murâd (8) içün içilse bi’izni’llahi te‘âla ol murâd hâşıl (9) olur ve zemzemiñ fezâ’ili çokdur. Menseki Kübrâda (10) zikir olunmuşdur. Ve’l-hâşıl bir şey ki cennetden çıka (11) İsmâ‘îl ‘aleyhi’s-selâm içmek içün ve Ka‘be kurbında (12) ola ve Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm çıkarmış ola ve enbiyâ’i (13) ‘ızâmdan yetmiş peygamber aña du‘â itmiş ola ve Seyyidü’l- 66a(1) mürselîn Mi‘râc gicesinde mübârek qalbini anıñla (2) yuyup da fazla qalanı yine zemzem kuyusına dökölmiş ola. (3) Pes bundan ziyâde anıñ şerefiyyetine delîl ne ola (4) ve andan şoñra Mültezem-i Şerîfe gelüp iltizâm ide ve (5) keyfiyyet-i iltizâm oldur ki insân gögsini ve yüziniñ (6) sağ yanın Ka‘beniñ dıvarına deyüp ve iki ellerin (7) başı üzerinden iki cânibe uzadup ziyâde tazarru‘ (8) ve huşû‘ ile Ka‘beniñ astarına yapuşup (9) bir sâ‘at mıkdarı tırup du‘â ide. Evvelâ Hâk (10) subhâne ve te‘âlâ hâzretine hâmd ve şenâ ide ve şâniyen Peygamber (11) ‘aleyhi’s-selâma şalavât-ı şerîfe getüre ve sâlişen (12) huşûl-ü murâdât-ı dünyeviye ve uhreviyye içün gâyet (13) tazarru‘ ve hulûş-ı ikbâl ile du‘â ide ve andan gider olduğda 66b(1) gelüp Ka‘be qapısı öninde

tırup bu du‘âyı okuya: (2) (3)

hikâyet olunmuş ki (4) bir kimesne hac idüp vilâyetine gidecek zamânda Ka‘beniñ (5) qapısı öninde tırup bu mezkûr du‘â[yı] okuyup da giçüp (6) gitdi. İttifâken gelecek sene de gine geldi. Hac idüp Ka‘be qapısı (7) yanında tırup bu du‘âyı gine okudı. Hâtifinden nidâ geldi ki (8) yâ ‘Abdu’llah Kirâmen Kâtibîne zahmet virdüñ. Giçen seneden beri (9) bu du‘ânıñ

¹⁰¹ metinde: yaldan

şevābın henüz¹⁰² yazup tamām itmediler. Kezā zikruhu (10) Sinān Efendi fī ba‘z muhtaşarāta ve andan varup Ka‘beniñ (11) alt ışigin öpe. Kaşd ide bula kim gözinden bir iki (12) tamlı yaş gele Ka‘beden iftirāk içün ve andan Hacer-[i] Esvedi (13) istilām ide ve Ka‘beniñ aşğa cānibinden ardın ardın 67a(1) gide bu du‘āyı okuyarak

اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَمَلِ

(2)

مِنْ بَيْتِكَ الْحَرَامِ وَإِنْ جَعَلْتَهُ فَعَوَّضِي عَنْهُ الْجَنَّةَ بِالْآخِرِ

(3)

الرَّاحِمِينَ تَائِبُونَ غَائِبُونَ لَنَا حَامِدُونَ وَاحْتِشَاءُ

(4)

قاصِدُونَ صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَذَا الْآخِرُ

(5) وَحْدَهُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

ve

qādir

(6)

olduğı miqdār fuḡarāya şadaḡa

daḡı ide. Hacda vāḡī‘ (7) olan taḡşir içün ve hem selāmet-i ṭarīḡe daḡı (8) vesīledür ve bilgil ki ḡayīze ve nüfesā olan ḡatunlar (9) mescid ḡapusunda ṭurup du‘ā ideler ve andan gideler (10) ve ṭavāf-ı vedā‘¹⁰³ terk itdükleriçün bir şey (11) lāzım gelmez ve ṭavāf tamām idüp ardın ardın (12) gitdükde elvedā‘ yā Ka‘betu’llah elvedā‘ yā Maḡām-ı İbrāḡim (13) dimeye. Zīrā ki bid‘atdūr. ḡaflet olunmaya ve andan Medīne-i 67b(1) Münevvereye varup Peyḡamber ‘aleyhi’s-şelātü ve’s-selāmıñ ḡabr-i (2) şerīfin¹⁰⁴ ziyāret itmek ḡaşdı ile الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ (3) عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ diyerek gide. tā ki ḡitām-ı mensek¹⁰⁵ (4) ola ve seyr-i ḡaremeyn-i şerīfeyn mābeynini cāmī‘ ola (5) ve daḡı kendüye ziyāretu’llahı ve ziyāret-ü Resūli’llahı ḡaşıl (6) ola.

أَوَّلُهُ اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا رِيَاةَ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ

(7)

وَالسَّلَامُ فَفَعَّلَ فِي الْعَرَةِ وَهِيَ الْحَجَّةُ الصَّغْرَى

(8) وَالْعَرَّةُ سِتَّةٌ مُؤَكَّرَةٌ عَلَى الْخِتَابِ

ya’ni bu faşıl ‘umre etmek

(9)

aḡvālin

beyān ider. Ma‘lūm olsun ki ‘umre iştilāḡı (10) fuḡahāda dōrt şeyden ibāretdür: Ya’ni iḡrām (11) ve ṭavāf ve sa‘y ve tīrāş. İḡrām şartdur ve ṭavāf rükndür (12) ve sa‘y ve tīrāş vācibdür ve ‘umreye elḡucetü’s-şagrı (13) dirler. Ya’ni küçük ḡac dimekdür. Zīrā ba‘zı ‘ulemā ḡıtında 68a(1) iki ‘umre bir ḡac gibidür. (2)

قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرَّةٌ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ حَجَّةً

(3)

مَعِيَ رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتَّيْمِيُّ وَالتَّحَاكُمُ

ya’ni Peyḡamber ‘aleyhi’s- (4) şelātü ve’s-selām buyurur: Ramażānda bir ‘umre getürmek benüm (5) ile bir ḡac itmek gibidür. Ya’ni şevāb cihetinden ve ba‘zılar (6)

¹⁰² Metnin burasında bir sözcüğün üzeri kırmızı mürekkeple karalanmış.

¹⁰³ Metnin burasında bir sözcüğün üzeri kırmızı mürekkeple karalanmış.

¹⁰⁴ metinde: şerīfīñ

¹⁰⁵ metinde: mesek

yanında yedi tavâf itmek yeddişerden bir ‘umre yerine тұrur. (7) Pes bu қавл үзre on dört tavâf bir hac yerine тұrur (8) ve ba‘zılar yanında üç ‘umre bir hac yerine тұrur. Pes bu қавл (9) үзre yigirmi bir tavâf bir hac yerine тұrur. Ya‘ni sevâb (10) cihetinden

اِخْتَلَفُوا فِي الطَّوَافِ وَالْأَعْتِمَارِ أَتَاهُمَا أَفْضَلُ وَذَكَرُوا (11) سُبْحَانَ الْمُسَهِّلِ عَلَى عِبَادِهِ تَبَيَّنَ

وَالثَّانِي الْعَمَّةُ أَفْضَلُ وَالثَّلَاثُ أَنْ اسْتَعْرَقَ رَمَان (13) فِيهِ ثَلَاثَةُ أَوْجِهٍ الْأَوَّلُ أَنَّ الطَّوَافَ أَفْضَلُ مِنَ الْعَمَّةِ (12)

أَفْضَلُ كُنْ فِي قَرَّةِ الْعَيُونِ (2) الْأَعْتِمَارُ بِالطَّوَافِ فَالطَّوَافُ أَفْضَلُ وَالْأَوَّلُ الْأَعْتِمَارُ 68b(1) ya‘ni

Mekke'de olanlara tavâf (3) itmek mi efđal yohsa ‘umre getürmek mi efđal? ‘Ulemâ (4) rahmehuma’llahu te‘ālâ bu mes'e'lede üç қавл үзre ihtilâf (5) itmişlerdür. Қавл-i evvel oldur ki tavâf efđaldür (6) ‘umreden. Қавл-i sâni oldur ki ‘umre efđaldür tavâfdan. Қавл-i sâlis (7) oldur ki eger bir âdem ‘umreye varup ve gelüp tavâf (8) ve sa‘y idüp tırâş oluncaya dek ol miqdâr zamânı (9) eger tavâfa şarf iderse tavâf efđaldür ve illâ ‘umre (10) efđaldür ve bu maқâmda bundan dağı ziyâde tafşil (11) vardır. Mensek-i Kübrâda zıkr olunmışdur ve dağı bilgil ki (12) kişi ‘ömri içinde bir kerre ‘umre getürmek ba‘zı ‘ulemâ kıtında (13) vâcibdür ve ba‘zılar yanında sünnet-i mü'ekkededür ve ba‘zılar 69a(1) yanında farz-ı kifâyedür. Lakin қавл-i şahih ve muhtâr budur ki (2) ‘umre sünnet-i mü'ekkededür ‘umreniñ aḥkâmı hacciñ aḥkâmı (3) gibidir. İllâ ba‘zı mesâ'ile de Mensek-i Kübrâda zıkr olunmışdır (4) ve kişi ef‘âl-i hacı tamâm idüp eyyâm-ı teşrik ya‘ni Minâ (5) günleri giçdükdən soñra zîrâ eyyâm-ı teşrikde ‘umre getürmek (6) mekrühdur. Pes hacciñ ‘aқabince ‘umre getürmek huccâcdan (7) ba‘zı kimesnelere göre sünnet-i mü'ekkededür ve ba‘zılarına (8) göre müsteḥabdur.

فَاطِمَةُ (9) فَافْهَمِ الْفَقَّ بَيْنَهُمَا أَنْ كُنْتَ

getürmek dilese tariki (10) oldur ki evvelâ bedeninden izâlesi lâzım olanları (11) izâle ide ve dağı gısl ide. Eger қадір olursa ve (12) illâ abdest dağı kifâyet ider ve yanında mevcüd (13) olan ıyblar ile ıyblana ve dağı iki ihrâm bezlerin 69b(1) giye ve Mekke'den dağıra Hilde Ten‘im dinilen mekāna (2) gide eger vaқt kerâhet-i şalât degil ise iki (3) rek‘at sünnet-i ihrâm deyü niyyet idüp namâz kıla. (4) Rek‘at-ı ulâda Fatihâdan soñra Qul-yâ-eyyühe’l-kâfirün (5) süresin ve rek‘at-ı sâni de kezalik Qul-hu-va’llahu eḥad (6) suresin oқuya ve selâmdan soñra el қaldurup (7) du‘â itmezden evvel

‘umre niyyet idüp diye: اللَّهُمَّ (8) اِنِّي اُرِيدُ الْعَمَّةَ فَتَقَبَّلْهَا مِنِّي نَوَيْتُ (9)

الْعَمَّةَ وَأَحْرَمْتُ بِهَا اللَّهَ تَعَالَى

ve andan sonra üç kerre (10) telbiye idüp diye:

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ

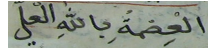
(11)

لَا شَرِيكَ لَكَ كَيْتُكَ ابْنُ الْحَدِّ وَالنِّعْمَةُ لَكَ

(12)

وَالْمَلِكُ لَا شَرِيكَ لَكَ

ve ba'dehu Peygamber 'aleyhi's-selâma (13) şalavât ide

ve du'â idüp kılka ve telbiye itmeden 70a(1) hâlî olmaya. tâ tavâfa niyyet idüp Hacer-i Esvedî istilâm (2) idinceye dek ve andan Mescidi'l-ğarâma dâhil ola ve mescidiñ (3) her kankı kapudan girse cā'izdür amma ki bâbü's-selâmdan (4) girmek evlâ ve efđaldür ve andan bütün bedeni Rükni Yemânî (5) cānibine geçüp ve sağ omuzı Hacer-i Esvede muķâbil (6) geldükde tavâf-[1] 'umre deyü niyyet idüp Ka'beyi yeddi ¹⁰⁶(7) şavt deverân ide ve bu tavâfıñ üç evvelki şavtlarında (8) remel itmek ve yedi şavtında bile ıztıbâ' itmek ya'ni (9) sağ omuzın ¹⁰⁷açmak sünnetdür. Zîrâ bir tavâf ki ardı sıra (10) sa'y ola. Anda remel ve ıztıbâ' sünnetdür. Ğaflet olunmaya (11) ve keyfiyyet-i istilâm ve ıztıbâ' yukaruda faşl-ı (12) tavâf ziyâretinde zıkr olunmuşdur. Tekrâra hâcet yokdur (13) ve Hacer-[i] Esvedî istilâmdan sonra 70b(1) Mültezemde du'âya tûrmaya. Belki varup Maķâm-ı İbrâhîm (2) ardında iki rek'at tavâf namâzın kıla ve ba'dehu Mültezemde (3) tûrup du'â ide. Zîrâ bir tavâf ki ardı sıra sa'y ola. (4) Anda du'â mu'ahğhardur. Lakin bu vech üzere olmak evlâdur (5) ve illâ 'aksisi de ¹⁰⁸cā'izdür ve Hacer-[i] Esvedî bir de istilâm (6) idüp de ba'dehu Şafâ ve Merve arasında yedi kez sa'y (7) ide ibtidâsı Şafâdan ve hatmî Merve de ola. (8) kişi sa'yi gerekse hacda ve gerekse 'umrede beyân itmek (9) vâcibdür ve eger bir âdem yayan yürümege kâdir iken tavar (10) üzerinde sa'y itse mādâm Mekkededür tekrâr üzerine (11) ol sa'y yayan bir de i'âde itmek vâcibdür ve (12) eger i'âde itmezse bir kurbân vâcib olur. Fî zamânına (13) çok kimesne buña mübtelâdur. 71a(1) ve sa'y tamâm itdükden sonra başın tırâş (2)

idüp ve libâsın giye. Ve'l-hâşıl 'umresin tamâm (3) idüp tırâş olduğdan sonra ihrâmdan çıkar (4) ve tırâş olmada sünnet budur ki cümle başın tırâş (5) ide ve eger dört bölükden bir bölüğü tırâş itse (6) na'm-[1] ihrâmdan çıkar lakin mekrûhdur. Zîrâ terk-[i] sünnet (7) itmiş olur ve eger bir âdem evvelki 'umreyi tamâm idüp (8) başın tırâş itdükden sonra tekrâr bir de 'umre getirse (9) başında kıl yogısa da bile başına usturayı yürütmek (10)

¹⁰⁶ Metnin burasında "şavt" yazılıp üzeri kırmızı kalemle karalanmış.

¹⁰⁷ metinde: omuzıñ

¹⁰⁸ metinde: 'aksise de

lâzımdır. Pes usturayı yürütmeden esvâbın¹⁰⁹ giyse (11) eger bir gün veya bir gice tursa kurbân lâzım olur. (12) ve illâ şadağa lâzım gelür ve eger bir âdem ‘umre getürse (13) tırâş olmadan tekrâr bir ‘umre dağı itse bir kurbân 71b(1) lâzım olur. Zîrâ derhâl nüsük a‘lâ nüsük lâzım geldüğü için ve eger başın tırâş (2) itdikden sonra bir de ‘umreye varsa lakin evvelki (3) ‘umresinde tırâş olduğda rubu‘dan a‘all tırâş olmuş (4) olsa yine bir dem lâzım olur ve eger ‘umre iden kimesne (5) ma‘zûr olsa pek ıssıdan veya şovuğdan ötüri libâsın giyse eger hemân tavâf ve sa‘y idüp de (6) ‘ale’l-fevr tırâş olursa bir fakîre nısf-ı şa‘ (7) buğday veya kıymetin şadağa ide ve eger tavâf ve sa‘y idüp (8) tırâş olmadan bir gün veya bir gice tursa bir dem lâzım (9) olur ve anı bilmeyüp de ehline rücû‘ itse kurbân (10) üzerinde borç kalur. Eger vilâyetinde boğazlasa ol borç (11) edâ olmaz. Pes hacca gider bir âdeme bir kurbân bahâsın (12) teslîm idüp ve anı kendü tarafından vekîl ider ol (13) dağı Ka‘bede bir kurbân alup boğazlar. Ol âdemiñ 72a(1) üzerine vâcib olan kurbândan ötüri ol vakitde (2) anıñ zimmeti berî olur. Ğaflet olunmaya ve bu muhtaşarda (3) bahş-i cinâyâtda bu kadar ile iktifâ idelüm. Faşl (4)

فِي زِيَارَةِ سَيِّدِ الْمُسْلِمِينَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ya‘ni (5) bu faşıl Medîne-i Münevverede kabr-i şerîfi ziyâret itmek (6) ahvâlin beyân ider.

أَعْلَمُ أَنَّ زِيَارَةَ سَيِّدِ الْمُسْلِمِينَ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِإِجْمَاعِ الْمُسْلِمِينَ مِنْ أَكْثَرِ الْأُمَّةِ

(7)

(8) وَأَفْضَلُ الطَّاعَاتِ وَأَحْسَنُ الْمَسَائِعِ لِنَيْلِ الرِّجَاجِ

(9) وَتَنْبِيْهُ مِنْ رَحْمَةِ الْوَاجِبَاتِ بِتَوْفِيقِ اللَّهِ مِنَ الْوَاجِبَاتِ

(8)

(10) مَنْ لَهُ سَعَةٌ وَتَرَكَهَا غَفْلَةً عَظِيمَةً وَجَفْوَةً كَبِيرَةً

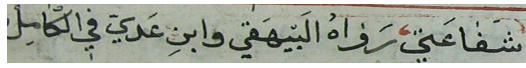
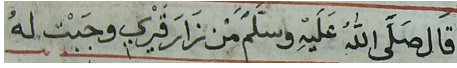
(10) ya‘ni ma‘lûm olsun ki (11) Peyğamber

‘aleyhi’s-selâmiñ kabr-i şerîfin¹¹⁰ ziyâret (12) اَلْمُسْلِمِينَ اَعْظَمُ

‘azam-ı kurubâtdandır ve fażl-ı tã‘atdandır ve (13) ‘inda’llahi derecât-ı uhreviyyeye nâ’il olmağa ercâ ve sâ’ildendür 72b(1) ve dîn-i İslâmda vâcibât derecesine yakın olanlardandır. (2) Belki ba‘zı ‘ulemâ katında nefis-i vâcibâtdandır. Ümmet-i (3) Muḥammedden kâdir olan kimesnelere pes ziyâret-[i] nebiyyi terk (4) itmek ğaflet-[i] ‘azîmedür ve cefvet-i kebîredür. Ya‘ni ğalîze-i (5) cesîmedür ve kabr-i şerîfi ziyâret idenlere şefâ‘at (6) olmak va‘de olunmuşdur. (7) تَنْبِيْهُ فِي فَضَائِلِ الزِّيَارَةِ

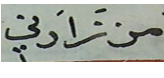
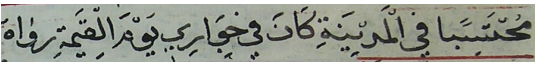
¹⁰⁹ metinde: esbâbın

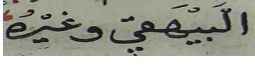
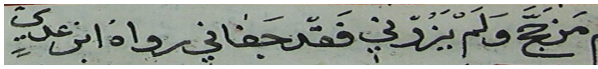
¹¹⁰ metinde: şerîfiñ

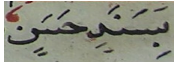
ya'ni (8)

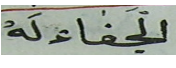
(9) Peygamber ‘aleyhi’s-selätü ve’s-selâm buyurur : Ümmetinden bir âdem (10) benim kabrimi ziyâret itse tahkîk aña yevm-i kıyâmetde (11) benim şefâ‘atim vâcib olur ve bu makâmda ba‘zı fużalâdan (12) su'al ve vücûh-ı şelâse üzre cevâb zıkr olunmuşdur. (13) Mensek-i Kübrâda beyân olunmuşdur ve kâle şalla'llahu ‘aleyhi 73a(1) vesellem

ya'ni Peygamber ‘aleyhi’s-selâm buyurur: Bir kimesne hac (3) itdikden soñra gelüp ben vefât itdükden soñra kabrimi (4) ziyâret itse tahkîk ol beni şağlıgımda ziyâret (5) itmiş gibidür ve kâle

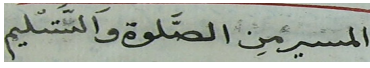
şalla'llahu ‘aleyhi vesellem (6)

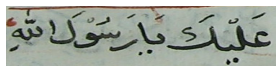
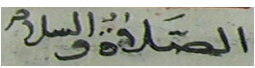
(7) ya'ni Peygamber ‘aleyhi’s-selätü ve’s-selâm (8) buyurur: Bir kimesne beni ziyâret itmede şevâb-ı ‘azîm olmak (9) i'tikâdın niyyet idüp de Medîne-i Münevverede beni ziyâret (10) itse ve Medîne-i Münevvereye gelmeden beni ziyâretten gayrı murâdı olmasa (11) tahkîk ol âdem kıyâmetde benim civârımda olur ve kâle şalla'l- (12) lahu ‘aleyhi vesellem (13)

 ya'ni Peygamber ‘aleyhi’s-selâm buyurur: Bir kimesne hac 73b(1) itdükden soñra gelüp beni ziyâret itmese tahkîk (2) ol âdem baña cefâ itmiş olur.

 (3) ve'l-hâsıl ziyâret-i nebi hakkında çok (4) ahâdiş-i şerîfe ve âşâr-ı latîfe vârid olmışdur. Mensek-i (5) Kübrâda mufaşşalan zıkr olunmuşdur.

Anda taleb olana (6) (7)

 ya'ni vaqtâ ki kişi (8) Medîne-i Münevvereye müteveccih olsa müsteħabdur yolda (9) giderken Peygamber ‘aleyhi’s-selätü ve’s-selâma şalavât

(10) ile selâm ziyâde idüp diye: (11) zîrâ makâma münâsibdür. Belki (12) edâ ferâyizden ve zarûriyyât-ı ma‘âşdan fâriğ olan (13) evkâtını şalavât-ı şerîfe getürmege şarf eyleye ve dağı 74a(1) yolda giderken Peygamber ‘aleyhi’s-selâma mensûb olan (2) mesâcid-i şerîfeleri ve kezâlik meşâhid-i me'sûreleri (3) tettebbu' idüp ziyâret iderek gide. Huşûşâ ki (4) ezvâc-ı tâhirâtdan

Ümmü'l-mü'minîn Meymüne hazretleriniñ (5) kabri şerîfi şeref nâmı ile müsemmâ olan maḥaldedür. Pes (6) anları ziyâret idüp gide ve ol maḥal vâdi Fâtıma (7) ile ve Ten'îm nâmı ile müsemmâ olan maḥal mâbeynindedür. (8) Ğaflet olunmaya ve kaçan 'Ali kapısı nâm maḥalle vâsıl olsa (9) anda nâzik olup da ğusl ide. Eger kâdir olursa (10) ve illâ abdest daḥı kifâyet ider ve pâkce¹¹¹ libâsların (11) giye. Yeñi ve beyâz olmak efḍaldür ve mümkün olan tıybeler ile (12) tıyblana ve cemî' günâhlarına beşimân olup tevbe-i (13) naşûh ile tevbe eyleye. Kaçan Medîne-i Münevvereye yaklaşıp 74b(1) uzakdan kûbbe-[i] muḥaddeseyi gördükde Peygamber 'aleyhi's-selâm (2) ziyâde şalavat idüp ve ḥayr-ı dâreyn ile du'â ide (3) ve mümkün olduğı miqdâr tevâzu'en lillahi ve'r-

resûle dâbbesinden (4) inüp yayan yürüye. **خَافِيَا بَايَا** ya'ni yalın ayağ ve (5)

ağlayarak eger kâdir olursa ḥattâ **قِيلَ لِلْوَمَشِيِّ** (6) **هَذَاكَ عَلَى أَحَدَاكَ وَبِذَلِكَ الْجَهْدُ مِنْ تَقَالِيدِهِ وَتَقَالِيدِهِ**

(7) **كَانَ بَعْضُ الْوَأَجِبِ بَلَّمِ يَفْ بِمَعْتَشَارِ عَشْرِ** ya'ni (8) ne yayan yürümek ḥattâ dinilmiş ki eger mümkün olursa (9) insân gözleri üzerine yürüse ve daḥı tezellül ve tevâzu'dan (10) tākāt-i meḥûddan¹¹² cümle bezl eylese Peygamber 'aleyhi's-selâmıñ (11) ümmeti üzerine olan ḥaḳlarından on bölükden bir bölüğün (12) edâ itmiş olmaz.

عَلَى بَصَرِي لَمْ أَفْضُ حَقَّ وَابِي لِحَقِّ آدَبِي (13) **كَمَا قِيلَ لَوْجَتَكُمْ قَاصِدًا سَعِي** ve kaçan

Medîne-i 75a(1) Münevvereniñ ḳal'a kapısına vâsıl olduğda dâḥil (2) olurken bunu

oḳuya: **بِسْمِ اللَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ** (3) **لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ رَبِّ ادْخُلْنِي مِنْ أَيْمَنِكَ ادْخُلْنِي مِنْ أَيْمَنِكَ ادْخُلْنِي مِنْ أَيْمَنِكَ** (4)

اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَأَرْزُقْنِي مِنْ رِزَايَةِ (5) **مُحَمَّدٍ صَدِّقٍ وَأَجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا فَاضِلًا**

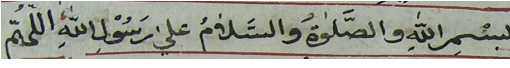
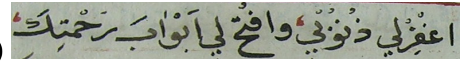
(6) **رَسُولِكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا رَزَقْتَ** (7) **أُولِيائِكَ وَأَهْلَ طَاعَتِكَ وَأَنْفِذْ فِي مِنَ النَّارِ وَافْعِرْ**

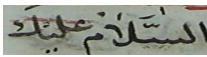
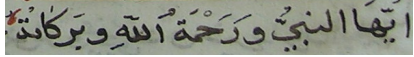
(8) **لِي وَارْحَمْنِي يَا حَيُّ مَسْئُولٌ** ve andan zâhiren ve bâṭnen (9) ḥuzû' ve ḥuşû' birle

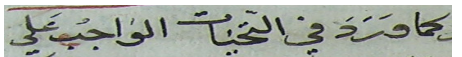
toğrı Mescid-i Resûlî'llahı (10) ḳaşd idüp gide ve mescid-i şerîfe her ḳanḳısı (11) ḳapıdan girse cā'izdür. Lakin evlâ ve efḍal bâb-ı (12) Cibrîl aleyhi's-selâmdan dâḥil ola ve illâ bâb-ı (13) selâmdan gire ve ḥatun kişilere gice ile ziyâret 75b(1) itmek evlâdur gündüz itmeden ve mescid-i şerîfe vâsıl (2) olduğda ibtidâ'en sağ ayağın şoḳup ve bunu

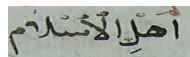
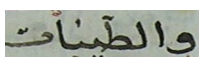
¹¹¹ metinde: bakce

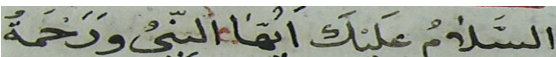
¹¹² metinde: meḥûdeñ

diye: (3) (4)

ve mescid-i (5) şerife bāb-ı Cibrilden dāhil olduğda hücre-i şerifiñ ardından Ağavāt-ı Harem-i Muhterem sākin oldukları (6) mevzi¹¹³in önünden geçüp toğrı Ravza'-i Şerifeye (7) vara. Ravza deyü kabir-i şerif ile minber arasına dirler. (8) Pes ol aralıkda vaqt-i kerāhet degil ise iki rek'at (9) taḥiyyatü'l-mescid namāzın kıla. rek'at-ı ulāda Fātiḥadan soñra (10) Kūl-yā-eyyühe'l-kāfirūn sūresin ve rek'at-[1] şānide (11) Kūl-hu-va'llahu ehad sūresin okuya ve namāzı tamām (12) idüp selām virdikden soñra Allahu 'azimü's-şāna (13) ḥamdü ve şenā idüp şükr ide. Bu ni'met-i 'azimiyye ve minnet-i (14) cismiyye vuşul bulduğıyçun ve ḥayr-[1] dāreyn ile du'ā 76a(1) eyleye ve andan ziyāde heybet ve vaḳār ve tezellül ve ḥaya birle (2) kabir-[i] muḳaddese toğrı teveccüh ide. Arkasın kıble cānibine (3) ve yüzün kabir-i şerif ve vech-[i] muḳaddes cānibine teveccüh etdüre (4) ve şübbāke pek yakın varmaya. Zīrā terk-i edebdür. Belki tırdığı (5) yer ile ve şübbākin mābeyni dört arşun kadar uzak (6) ola. Aḳall¹¹⁴ olmaya ve andan namāzda тұrur gibi ellerin bağlayup (7) ve gözlerin aşāğa şalup yere baḳa ve ḳalbiñ cemī' 'avā'ik¹¹⁵ (8) ve alā'ik¹¹⁶den fāriğ ide ve Peyğamber 'aleyhi's-şelātü ve's-selām (9) kabir-i şeriflerinde ḥay olup da kendüye selām virenleriñ (10) selāmların işidüp de redde cevāb etdügin ḳalbine ihzāre (11) ide ve Peyğamber 'aleyhi's-selāmıñ şüret-i kerīmelerin kendü (12) ḥayālinde müstaḥzar kıla. Güyā önünde görür gibi ve andan (13) şavt-ı vasat ile selām idüp diye: (14)

zīrā eşerde vārid 76b(1) olan selām budur: (2)

 hattā 'ulemā muḥaddişinden ba'zılar dirler ki (3) Peyğamber 'aleyhi's-selām sa'adet ile mi'rāc[a] gitdiklerinde (4) kaçan ḥuzūr-ı 'izzetde vird ḳıllarında (5) didiler. Allahu 'azimü's-şān tarafından

ḫıṭāb-ı (6) 'izzet gelüp (7)

 dinildi. Peyğamber 'aleyhi's-selām baḳdı ki (8) Allahu 'azimü's-şān

¹¹³ metinde: mevza'

¹¹⁴ metinde: aḳl

¹¹⁵ metinde: avāyık

¹¹⁶ metinde: alāyık

selāmi kendüye taḥşîş itdi. Sa‘adet (9) ile tonup didi¹¹⁷ ki

السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ

(10) الصَّالِحِينَ ve Cibrîl ‘aleyhi’s-selām bu mu‘āmeleyle vâ- (11) kıf olduğda sa‘adet

ile didi ki: (12) اَشْهَدُ (13) انْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

Pes bundan ma‘lûm oldu ki elfāz-ı selāmdan 77a(1) bundan efḍal bir lafz yokdur ve eger olaydı Allahu (2) ‘azîmü’s-şān ḥebisine anıñla selām iderdi. Hattâ (3) daḥı aşḥāb-ı kirāmdan ‘Abdu’llahu bin ‘Ömer Allahu ‘anhümā ḥazretleri (4) Peygamber ‘aleyhi’s-selāmıñ kabri-şerîfin¹¹⁸ ziyāret itdiklerinde (5) selāmdan bu kadar ile iktifā iderlerdi ve eger bundan (6) daḥı ziyāde tafşîl üzre selām itmek dilerse bunu (7) diye:

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ

(8)

يَا حَبِيبَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَلِيلَ اللَّهِ السَّلَامُ

(9)

عَلَيْكَ يَا صَفِيَّ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ

(10)

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مَنْ أَرْسَلَهُ اللَّهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

(11)

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَاتَمَ النَّبِيِّينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ

(12)

إِمَامَ الْمُتَّقِينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا شَفِيعَ الْمُسْلِمِينَ

السَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلَى إِخْوَانِكَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ

(13)

77b(1)

وَعَلَى آلِكَ وَأَهْلِ بَيْتِكَ أَجْمَعِينَ وَعَلَى الْمَلَائِكَةِ الْمُقْبِلِينَ

(2)

وَسَائِرِ عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ جَزَاكَ اللَّهُ عَنَّا أَفْضَلَ

(3)

وَأَكْمَلَ مَا جَرَّبَ بِهِ رَسُولًا عَنْ أَمَّتِهِ وَنَبِيًّا عَنْ قَوْمِهِ

(4) ve andan bir zirā‘ miḳdārı sağ cānibine yūriye. Ḥazret-i (5) Ebu Bekri’s-şıddîk raḍiya’llahu ‘anh ḥazretlerine selām (6) virmek içün pes ol maḥalde ṭurup diye:

السَّلَامُ

عَلَيْكَ يَا خَلِيفَةَ رَسُولِ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا

(7)

(8)

صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَزِيرَ رَسُولِ اللَّهِ

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا عِلْمَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا

(9)

(10)

صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ فِي الْغَارِ وَرَفِيقَهُ فِي الْأَشْفَارِ

(11)

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَفْضَلَ الْبَشَرِ عَدَا الْأَنْبِيَاءِ السَّلَامُ

عَلَيْكَ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ جَزَا

(12)

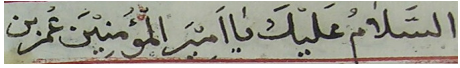
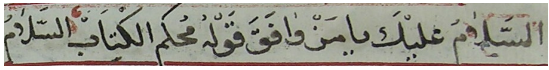
(13)

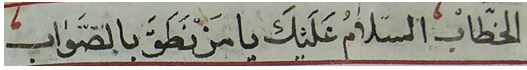
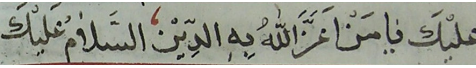
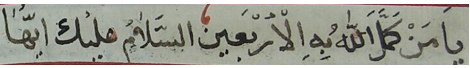
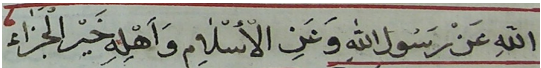
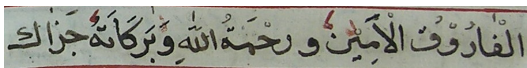
اللَّهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَعَنِ الْإِسْلَامِ وَأَهْلِ خَيْرِ الْأُمَمِ

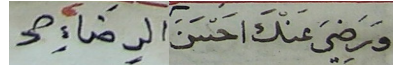
78a(1) وَرَضِيَ عَنْكَ أَحْسَنُ الرِّضَاءِ ve andan yine bir zirā‘ (2) miḳdārı sağ cānibine yūriye ‘Ömer bin Elḥattāb raḍi- (3) ya’llahu ‘anh ḥazretlerine selām virmek içün pes anda (4)

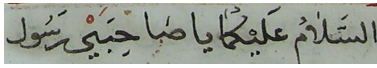
¹¹⁷ metinde: diydi

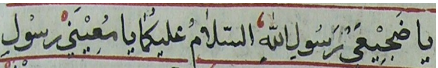
¹¹⁸ metinde: şerîfin

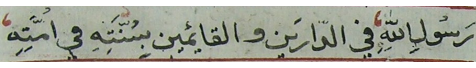
(5) diye: turup

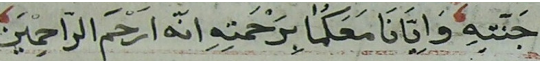
(6) (7) (8) (9) (10)

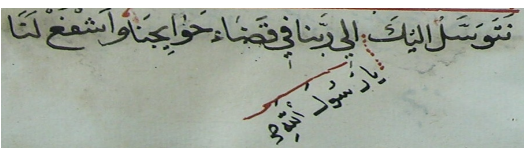
(11) ve andan nısf-ı zırâ' mıkḍârı (12) şolına rücû' idüp
de Şeyheyn-i Mükerrerremeyniñ muhâzâtında (13) turup diye:

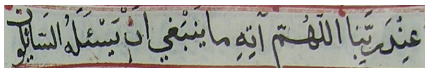
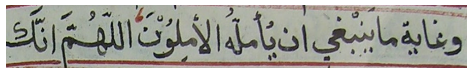
 78b(1)

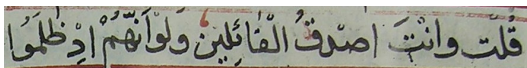
(2) (3)

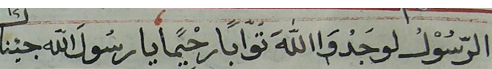
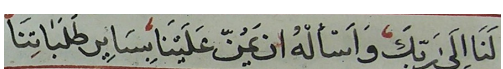
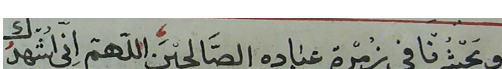
(4) (5)

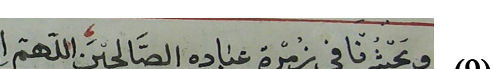
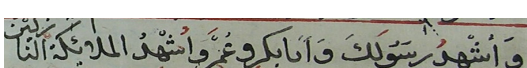
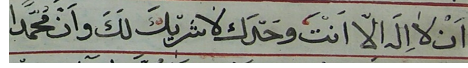
(6) ve andan (7) Peyğamber 'aleyhi'sşelâtü
ve's-selâmiñ mübârek vech-i muḳaddesi (8) karşısında evvel tûrduğı yerde turup da
Ḥaḳ subḥâne ve (9) te'âlâ ḥazretlerine ḥamd ve şenâ idüp ve Peyğamber 'aleyhi's-
selâma (10) şalavât ide ve ellerin sâ'ir zamânda du'âya qaldurdığı (11) gibi qaldura ve
dağı Peyğamber 'aleyhi's-selâmi ḥuşûl-ı murâdât-ı dünyevî (12) ve uhrevî içün şefî'

ittihâz idinüp diye: (13) 79a(1)

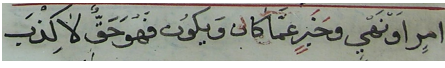
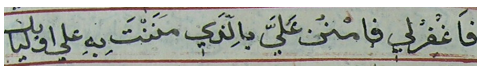
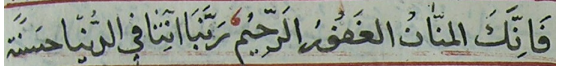
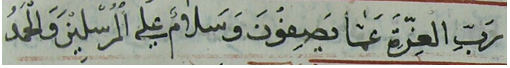
(2) (3)

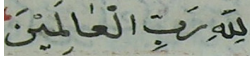
(4) (5)

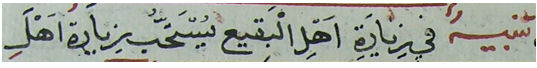
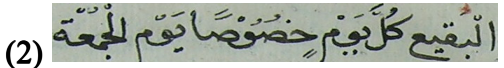
(6) (7) (8) (9)

(10) (11) (12)

(12)

- (13) 79b(1)
- (2) (3)
- (4) (5) (6)

 ve andan tevbe iderek kabir-i şerîf ile (7) ravza arasında тұrup iki rek'at namāz kılup (8) ve du'ā ide ve Hāq subhāne ve te'ālā ḥazretlerine kendüye (9) bunıñ gibi 'ālī maqāmı ziyāret itmek müyesser itdügiçün (10) çok ḥamd ü şenā idüp şükr ide ve kişi kendüye ḡanīmet bilsün (11) Medīne-i Münevverede ikāmeti. Evḳatıñ ve ezmānıñ 'ibādet (12) ve tā'ata¹¹⁹ şarf itmegi meşelen Mescid-i Resūli'llahda beş vaḳt (13) namāzı cemā'at ile kılmaḳ gibi ve Harem-i Resūli'llahda bir kere 80a(1) ḥatm-i şerīf itmek gibi ve hücre-i şerīfeye ve kubbeye-i münīfeye (2) zāhiren ve bāṭinen ḥuzū' ve ḥuşū' birle nazar itmek gibi. (3) Zirā anlara bakmaḳ 'ibādetdür. Beytu'llaha bakmaḳ 'ibādet (4) olduḡı gibi ve daḡı esāṭin-i fāzıla ya'ni Ravza-i¹²⁰ Resūlu'llahda (5) olan direkler¹²¹ kıtında namāz kılup ve du'ā ide¹²² (6) ve Peyḡamber 'aleyhi's-selāma şalavāt-ı şerīfe getürmek gibi ve Medīne-i (7) Münevvere[niñ] fezā'il[i] ḥuşūsında eḥādīş-i şerīfe çokdur. (8) Mensek-i Kübrāda zikir edā olınmışdur ve daḡı Peyḡamber 'aleyhi's-selāma (9) mensūb olan mesācid-i şerīfeleri ve meşāhid-i me'sūreleri (10) ve ābār-ı kerīmeleri ziyāret itmede tekāsül ve tegāfül itmeye. Ve'l-ḥāşıl (11) mümkün olduḡı miḳdār cümle evḳāt ve ezmānın rızā- (12) u'llaha mazḥar¹²³ olan eşyāya şarf eyleye ve bu risāleniñ (13) cāmi'i abd-i za'if-i pür taḳşir[i] daḡı du'adan ferāmūş 80b(1)

itmeye (2)

ya'ni kişiye müsteḥabdur (3) Peyḡamber 'aleyhi's-selām ve şāḥibeyn-i kirāmeyni ziyāret idüp (4) fāriḡ olduḡdan soñra varup ehl-i daḡı ziyāret (5) ide. Mümkün olursa her gün ve illā bāri cum'a günü (6) ola ve anda medfūn olan aṣḡāb-ı kirāma ve evlād-ı (7) 'izāma ve ezvāc-ı tāḥirāta ve sā'ir mü'minīn ve mü'mināta niyyet idüp (8)

¹¹⁹ metinde: tā'ita

¹²⁰ Metinde, kırmızı kalemle karalanmış ve düzeltilmiş bir sözcük var.

¹²¹ Metnin burasında kırmızı mürekkeple karalanmış bir sözcük var.

¹²² Metnin burasında kırmızı mürekkeple karalanmış bir sözcük var.

¹²³ metinde: müzhar

selām virüp ve bunu diye:

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارِ قَوْمٍ

(9)

مُؤْمِنِينَ وَإِنَّا أَنشَاءُ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ أَنْتُمْ لَنَا ط

(10)

وَنَحْنُ لَكُمْ بَعْدُ سَأَلْنَا اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ اللَّهُمَّ

اغْفِرْ لِأَهْلِ بَقِيعِ الْغَرْقَدِ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلَهُمْ أَجْمَعِينَ

(11)

(12) ve bu miqdār ile ziyāret-i icmālî

hâşıl olur ve eger (13) tafşîl üzre murād idünürse Mensék-i Kübrāda taleb 81a(1) eyleye ve andan şoñra halk mābeyninde meşhūr olan kabirleri (2) bir bir ziyāret ide. Huşūşā aşhāb-ı kirāmdan Şāliş (3) Elhulefā ve Cāmi‘ Elkūrān A‘ni ‘Oşmān İbn-i ‘Affān hāzretleriniñ (4) kabir-i şerīf¹²⁴ belki kişiyē lāyık olan oldur ki selām-ı icmāliden (5) şoñra cümleden evvel ‘Oşmān İbn-i ‘Affān hāzretlerine selām (6) virüp ve bunu diye:

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ

(7)

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا إِمَامَ الْمُتَّقِينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا

(8)

خَلَفَاءَ الرَّاشِدِينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ذَا النُّورَيْنِ

(9)

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مَجْمَعَ جَيْشِ الْعَسْكَرِ بِالنَّقْدِ وَالْعَيْنِ

السَّلَامُ عَلَيْكَ مِنْ جَمْعِ الْقَرَابَةِ بَيْنَ الدَّفَتِينَ السَّلَامُ

(10)

عَلَيْكَ يَا صَبُورًا عَلَى الْأَكْدَارِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا شَهِيدَ

(11)

الذَّارِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مَنْ بَشَّرَ النَّبِيَّ الْمُحْتَارَ بِخَوْلِ

(12)

الْحَبَّةِ مَعَ الْأَبْرَرِ السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

(13)

81b(1) ve andan şühedā-i Uhūda varup anlara selām virüp ve (2) du‘ā ide ve dağı Mescid-i Kubāya varup anda namaz kıla. Hādīs-i (3) şerīfde geldigi anda iki rek‘at namāz kılanda bir ‘umre şevābı (4) yazılur ve dört rek‘at kılanda bir kul azād itmiş (5) kadar şevāb yazılur ve kaçan kişi ehline rücū‘ itmek (6) dilese müsteḥab oldur ki tekrār bir de kabir-i şerīfî ziyāret idüp (7) ve Mescid-i Resūlī’llah[1] tevdī‘ idüp gide ve tārīķi oldur ki (8) Mescid-i Resūlī’llāha dāḥil ola. Mihrāb-ı Resūlī’llāhda (9) veya Ravza-i Şerīfde vaķt-i kerāhet degil ise iki (10) rek‘at namāz kıla ve Ḥaķ subḥāne ve te‘ālādan şihḥat ve (11) ‘āfiyet ile yine bir de gelmek taleb idüp ve bunu diye: (12)

اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْ هَذَا آخِرَ الْعَهْدِ بَيْنِكَ وَمَسْجِدِهِ

(13)

حَرَمِهِ وَيُسْرِلِي الْعَوْدَ إِلَيْهِ وَالْعُكُوفَ لَدَيْهِ وَأَزِدْنِي

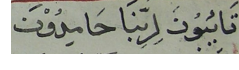
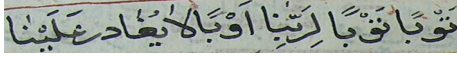
82a(1) الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَرَدِّ نَا إِلَى أَهْلِنَا

(2)

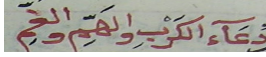
سَالِمِينَ غَائِبِينَ آمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

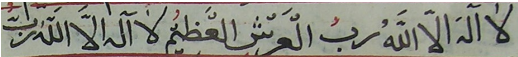
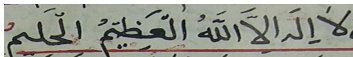
(3) ve kaşd ide bula kim gözinden bir iki kaçre yaş çıkara. Zīrā (4) bir ādemin Mekkedden veya Medīne-i Münevvereden firāķı içün (5) gözinden yaş çıkısa anıñ ḥaccı ve ziyāreti kabūl olmasına (6) işāretdür ve andan minvāl-i sābık üzre Peygamber

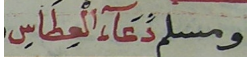
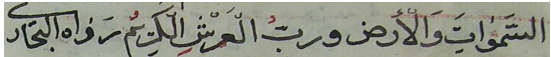
¹²⁴ metinde: şerīfīñ

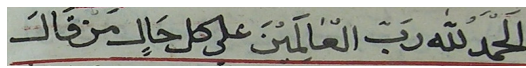
‘aleyhi’s-selāmın (7) kabir-i şerifin¹²⁵ ziyâret idüp ağlayarak dönüp gide ve (8) kaçan kendü vilâyetine karîb olduğda bunu diye: (9) ve dahı müsteħabdur. Kişi (10) evine vuşûli vaktin¹²⁶ ehli ve ‘ıyâline i‘lâm ide (11) ve gündüz dâhil ola ve şehre dâhil olduğı gibi (12) toğrı mescide varup vakt-i kerâhet degil ise (13) iki rek‘at namâz kıla ve andan evine dâhil olup 82b(1) ve bunu okuya (2) ve andan evinde dahı iki rek‘at namâz kılup (3) ve kendüsine bir nesnede hacc-[1] şerif ve ziyâret-i Muştafâ (4) ‘aleyhi’s-selâm müyesser olduğıçun dâ'imâ her hâlde (5) şükr üzerine ola ve bâkî kalan ‘ömrün¹²⁷ rızâu’llaha muvâfık (6) olan a‘mâli şâlihaya şarf ide ve bu risâleniñ câmi‘in¹²⁸ (7) dahı

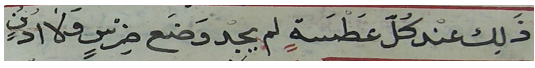
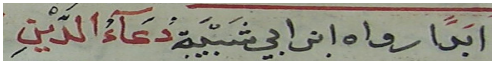
du‘adan ferâmûş itmeye. ma‘lûm (8) olsun ki Hâbib-i Ekrem ‘aleyhi’s-selâmdan mervî (9) ve aşhâbı kirâmdan me’sûr olan du‘alar katı pek (10) çokdur ve cümle da‘vât üzerine müdâveme ve muvâzene (11) müşküldür. Huşûşâ fî zamânına pes kişiye lâıyk olan oldur ki (12) du‘alar içinden hâline evfâk ve kalbine ark ve lisânına (13) aħaff olan du‘alar üzerine müdâvemet eyleye ve ol 83a(1) du‘alar budur:

 ya‘ni def‘-i hemm ve ğam içün (2) okunacak du‘a budur:

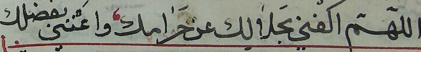
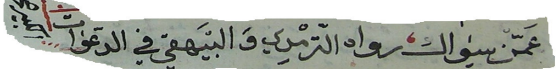
 (4) (3)

 (5) ya‘ni kişi aħsırdıkdı

okunacak du‘a (6) budur: (7)

 (8)

ya‘ni kişi deyne mübtelâ (9) olduğda deynden halâş olmak içün okunacak du‘a budur:

 (10) (11)

(12) ve dahı aşhâb-ı kirâmdan Ma‘kal Bin Seyâr hâzretleri Peyğamber (13) ‘aleyhi’sşelâtü ve’s-selâmdan rivâyet kılduğı du‘âyı 83b(1) şabâhda ve aħşâmda

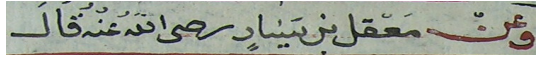
¹²⁵ metinde: şerîfîn

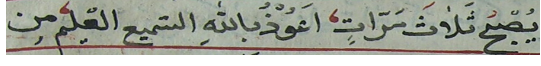
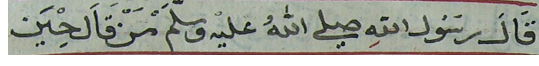
¹²⁶ metinde: vaktiñ

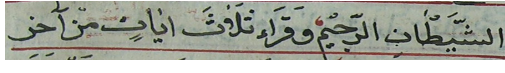
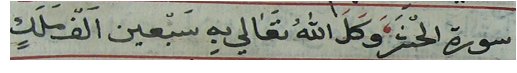
¹²⁷ metinde: ‘ömrün

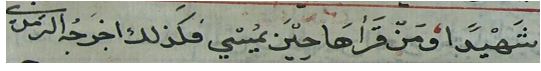
¹²⁸ metinde: câmi‘iñ

oğumağa müdâvemet ide. (2) Zîrâ dünyâ ve âhîret hayrını câmi'dür. Gâflet (3)

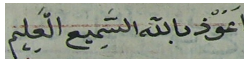
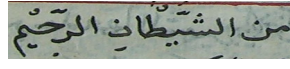
olunmaya ve ol du'â budur: (4)

 (5)

 (6) (7)

 (9) (8)

(10) ya'ni Peyğamber 'aleyhi's-şelâtü ve's-selâm buyurur: Eger bir âdem şabâha (11)

dâhil olduğda üç kerre (12) dise ve ardı sıra

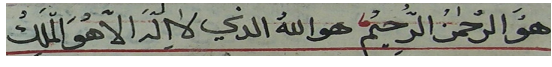
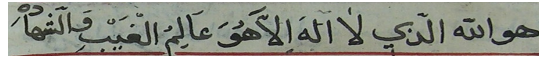
sûre-i haşrın¹²⁹ (13) âhîrinden üç âyeti dahı tilâvet okusa Allah te'âlâ 84a(1) hazretleri

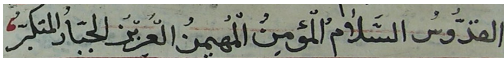
luṭf ve kereminden yetmiş biñ melâ'ike mü'ekkel (2) kılup tâ aḥşâma degin aña du'â ve

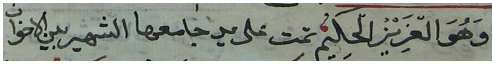
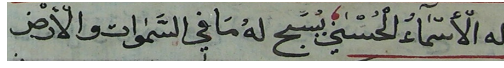
istiğfâr (3) iderler ve eger ol âdem o günde ölürse şehîd olup (4) şühedâ ile bile haşr ola

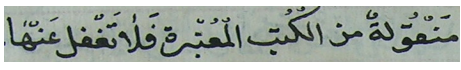
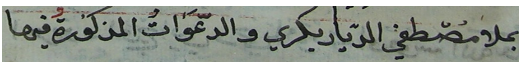
ve eger aḥşâma dâhil olduğda (5) bu du'âyı okusa kezâlik tâ şabbâh degin melâ'ikeler

(6) aña istiğfâr iderler. Gâfil mebâş ve ayât-ı şelâse budur (7)

 (8)

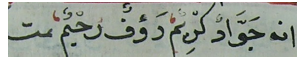
 (10) (9)

 (12) (11)

 84b(1) (13)

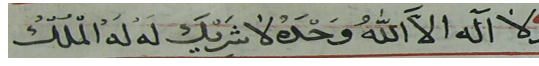
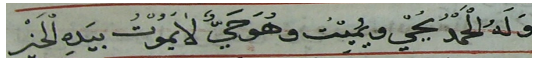
ricâ olunur ki (2) bu fakîr[i] dahı du'âdan ferâmûş itmeyeler ve kendülerine ve bize (3)

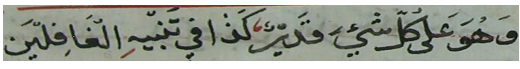
Allahu 'azîmü's-şândan ḥüsn-i ḥal ve ḥüsn-i ḥâtime taleb ideler. (4)

 Eger bir âdem çarşıya (5) girdükde bu du'âyı okusa Allah te'âlâ

hazretleri aña biñ (6) biñ ḥasene yazar ve biñ biñ de günâhın maḥv ider ve (7) biñ biñ de

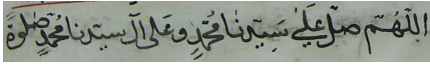
cennetde derecâtın 'âlî ider ve ol du'â (8) budur:

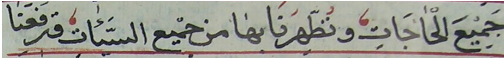
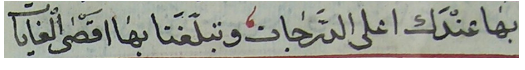
 (9)

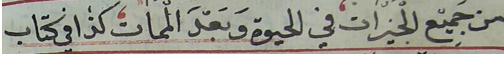
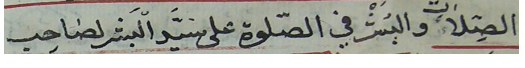
 (10) derya ḥavfindan (11) emîn olmağ içün biñ

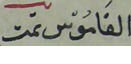
kerre bu şalavât-ı şerîfi getürse (12) garkdan ḥalâş ola. bi'izni'llahi te'âlâ ve ol du'â

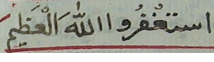
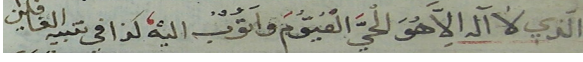
¹²⁹ metinde: haşrın

85a(1)   budur: (13)

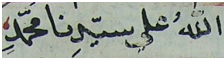
(2) (3)

(4) (5)

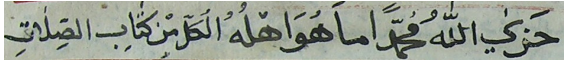
(6) farz namāzın ‘aķabinde üç kere bunu (7) dise cemī‘ günāhdan ħalāş ola:

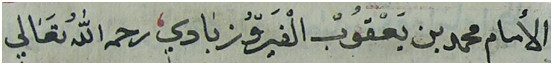
(8) (9) kişi bir meclisde

oturduķda bunu dise Allah te‘ālā ħazretleri (10) bir melek müvekkil kılup ol meclisde olanları ħalk-ı ğıybet (11) itmeden men‘ ider ve eger meclis tamām olup ħalkduķda bunu (12) dise ol melek sā’ir ħalkı anları ğıybet itmeden men‘ ider. (13) Ġaflet olunmaya.

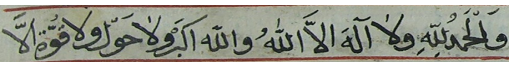
85b(1) kişi bunu diduķde kendüye rahmet

(2) ħapularından yetmiş ħapu açılır. Ġaflet olunmaya. Şalla’llahu (3) ‘alā Muĥammed insān bunu didiķde biñ gün yetmiş kātib (4) ‘āciz olur bu du‘ānıñ şevābın yazmadan.

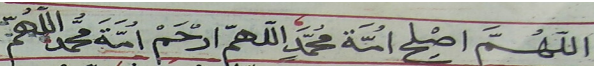
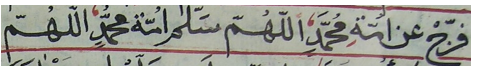
(5) (6) Ġaflet olunmaya.

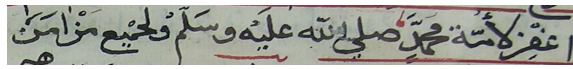
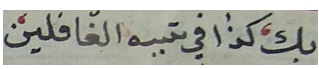
(7) (8) kişi bu du‘āyı bir kerre okusa gice ve gündüz Allahu ‘azīmü’ş-şān (9) zākir olan

ķullardan¹³⁰ yazılır. Ġaflet olunmaya. (10)

(11) (12)

kişi bu du‘āyı her (13) farz namāzından sonra okusa abdāldan yazılır. Ġaflet olunmaya. 86a(1)

(2)

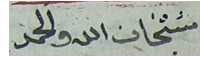
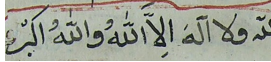
(3) (4) ve daķı

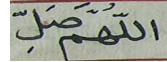
ħızır ‘aleyhi’s-selām İbrāĥīm (5) Teymi ħazretlerine hediye itduķı müsebbā‘āt-ı ‘aşr du‘āsın (6) şabāĥda ve aĥşāmda okumaķa müdāvemet eyleye. Hücce’l-islām (7) Ebū Ĥāmid El-Ġazzālī ħazretleri İĥyāsında ve İmām Ebū Tālib (8) El-Mekkī Kuvvetü’l-ķulūb nāmı ile müsemmā olan kitābında tā’ife-i (9) meşāyih-i ‘azām ve zümre-i

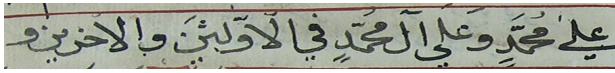
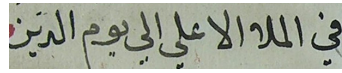
¹³⁰ metinde: ķullardan

abdâldan Kürn İbn-i Vebere Һazretlerinden (10) rivâyet kılup ve tafşîl üze bu du‘ânıñ fażîletin¹³¹ (11) ve şevâbın beyân itmişlerdür. ve müsebbba‘ât-ı (12)

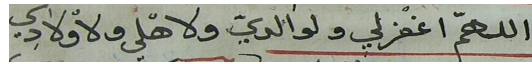
‘aşere budur yeddi kerre sūre-i Fātiha ve yeddi kerre Ḵul e‘uzu bi-rab- (13) bi’n-nās ve yeddi kerre sūre-i Ḵul e‘uzu bi-rabbi’l-felaḳ ve yeddi 86b(1) kerre sūre-i Ḵul huva’llahu eḫad ve yeddi kerre sūre-i Ḵul yā eyyühe’l-kāfirün (2) ve yeddi kere Āyete’l-kürsî ve

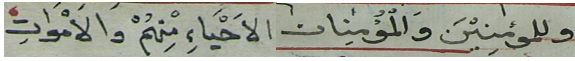
yedi kerre (3) ve yedi kerre Peygamber ‘aleyhi’s-

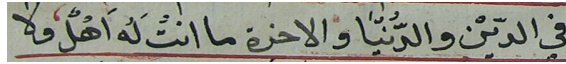
(4) selāma şalavāt idüp ve bunı diye: (5)

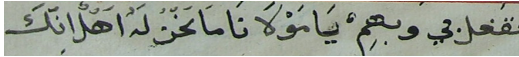
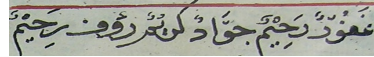
 (6) ve yedi

kerre kendüye (7) ve vālideynine ve ehl ve evlādına ve (8) sâ’ir mü’minîn ve mü’mināta

istigfār idüp diye: (9) (10)

 ve yedi kerre daḫı bu du‘âyı (11) okuya

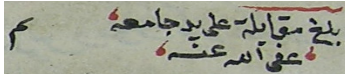
(12) (13)

 87(1) ve’l-ḫāşıl

mümkün (2) olduḡı miḳdār şabbāḫda ve aḫşāmda bu du‘âyı (3) okumaḡa müdāvet

idüp ve bu ‘abd-i za‘îf ü pür-taḳşîr[i] (4) daḫı du‘ādan ferāmūş itmeye ve müsebbba‘āt-[1]

‘aşrıñ şevābı (5) tafşîl üze Mensek-i Kübrāda zıkr olunmuşdur. (6)

¹³¹ metinde: fażîletin

[Ek]¹³²

(1) Esselāmü ‘aleyküm ve rahmetu’llahi ve berekātüh, benim rûḥ-[-]ı revānım (2) Aḥmed Efendi ḥazretleri, bacanağımız Bekir Efendiniñ zevcesi (3) bir maraḫa mübtelā olmağıla cenāb-[-]ı şerīfden şifā bulması (4) içün gerek biz ve gerek Bekir Efendi ve gerek Şeyḫ Ḥamdi Aḥmed (5) ve gerek marīze olan ḫatun cümlemiz ricā ideriz. (6) Lütf u kerem idüp ḫātıra geldikçe ol mübārek (7) maḫāmları du‘ādan ferāmūş buyurmayasız. Bu sipārişi (8) yerine getirürseñiz Allah te‘ālā cenāb-[-]ı şerīf dünyevī ve uhrevī (9) murādāt-[-]ı maḫşūdınıza nā’il-[-]i merām eyleye. (10) 1163 23 Cemāziyelevveli (11) ketebe Maḫmuṭ.

¹³² Eserin sonuna daha sonraki zamanda yazıldığı anlaşılan başka bir el yazısıyla bu metin eklenmiştir.

SÖZ VARLIĞI

-‘A, A-

‘abd-i za‘îf ü pür-takşîr: Kusur dolu güçsüz kul.

‘abd-i zaîf: Gücsüz kul.

‘aceb: Şaşma, hayret, garip.

‘âciz: Eli ermez, gücü yetmez olan.

‘âciz ol-: Aciz olmak.

‘âdet: Usul, görenek, alışılmış davranış.

‘âfiyet: Sağlık, selamet, sıhhatli olmak.

‘ağabinde: Arkasından, hemen arkadan.

‘âkıl: Akıllı, akıl sahibi.

‘âklen ve naklen: Akıl ve haberlerin nakline göre. Akıl ve nakil yolu gözetilerek.

‘aksi: Ters, zıt.

‘alâmet: İşaret, belirti.

‘alâmet-i sa‘âdet: Mutluluk işareti.

‘ale’l-fevr: Hemen, birdenbire, acele.

‘ale’t-tertîb: Tertibli olarak, sırasıyla.

‘ale’t-tamâm: Tamam olarak.

‘aleyhi rahmetü’l-bâri: Rahmet üzerine olsun.

‘aleyhi’ş-şelâtü ve’s-selâm: Salât ve Selam onun üzerine olsun, mealinde Hazreti Muhammet'in adı duyulunca söylenmesi sünnet olan bir duâdır.

‘aleyhi’s-selâm: Selam onun üzerine olsun.

‘âlî: Yüce, yüksek.

‘âlî it-: Yüceltmek.

‘âlî ol-: Yüce hâle gelmek.

‘âlim: Çok bilen, bilgin.

‘âlim ol-: Âlim olmak.

‘amel it-: Yerine getirmek, işlemek.

‘amel: Dinî bir emri yerine getirme, tatbik etme; itaat, ibadet.

‘âmid: Bilerek hata işleyen.

‘âmil: Yapan, işleyen.

‘an-ı karîb: Yakından.

‘Arafât: Mekkenin 16 kilometre doğusunda hacıların arefe günü toplandıkları tepe ve bunun eteğindeki ova.

‘Arafāt ehli: Arafat’ta ikamet edenler.

‘Arafāt keşîretü’l-berekāti : Bereketi bol Arafat.

‘arefe: Bir önceki gün. Zilhicce ayının 9. (kurban bayramından bir önceki) gününe verilen ad.

‘arefe cem‘iyyeti: Arefe günü vakfeye duran topluluk.

‘âşî: İsyancı, günahkâr.

‘âşî ol-: İsyankâr olmak.

‘aşeretü eyyāmin min zî’lhicce: Zilhicce ayının onuncü gününe kadar.

‘avā’ik: Mânialar, engeller, müşküller.

‘avām-ı huccāc: Halk tabakasından hacılar.

‘avām-ı halk: Halk tabakası.

‘avrat: Kadın.

‘aynı: Tıpkı.

‘azāb: Eziyet, büyük sıkıntı, şiddetli elem.

‘azîmü’ş-şān: Şanı büyük, namı çok yüce.

‘azm ve cezm: Kesin karar, niyet.

‘azm ve cezm eyle-: Kararlılıkla niyet etmek.

ābār: Kuyular.

ābār-ı kerîme: Kıymetli kuyular.

ābdest: Namaz vs. için din icabına göre el, ağız, burun, yüz, kolları ve ayakları yıkama, kulaklara, boyna ve başa meshetme.

ābdest al-: Abdest işini gerçekleştirmek.

ādāb: Edepler, terbiyeler, yol yordam.

ādāb-ı sefer: Yolculuk edepleri.

ādem: İnsan, adam.

Ādem: Dünyaya ilk gelen insan, Hz. Âdem.

āḫer: Başka, diğer.

āḫir: Son, en son.

āḫir-i ‘umre: Umrenin sonu.

āḫiret: Dünyadan sonraki yaşanacak olunan, sonsuz olduğuna inanılan öbür dünya.

āmin: Öyle olsun. Allah, dualarımızı kabul eyle, anlamında kullanılan bir söz.

ān: En kısa zaman dilimi.

āsān: Kolay.

āsān ol-: Kolay olmak.

āṣār-ı laṭîfe: Latife (hoş söz) eserleri.**a:** O, işaret zamiri.

abdāl: Derviş, ermiş.

aç-: Bir şeyi kapalı durumdan açık duruma getirmek.

a’dā: Düşmanlar.

adım: Yürümek için yapılan ayak atışlarının herbiri.

afākî: Mikat sınırları dışında yaşayanlar.

ağaç: Meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli olan, uzun yıllar yaşayabilen bir bitki.

agāh: Haberdar, bilgisi olan.

agāh ol-: Haberdar olmak.

ağavāt-ı harem-i muhterem: Muhterem harem ağaları.

ağlamak: Gözyaşı dökmek.

ağız: Yüzde bulunan, ses çıkarmaya, besin tüketmeye ve soluk almaya yarayan organ.

aḥādīṣ-i şerīfe: Mübarek hadisler.

aḥbāb: Dostlar, dost.

aḥd-ı nüsük: Allah için ibadet etme sözü.

aḥkām-ı feẓā'il: Fezail hükümleri.

aḥkām: Hükümler.

aḥsen: Güzel, en güzel.

aḥsen-i aḳvāl: En güzel sözler.

aḥsır-: Burun zarlarının gıcıklanmasıyla solunum kaslarınınbirden kasılması üzerine,ağız ve burundan hızlı ve gürültülü soluk boşaltmak.Aksırmak.

aḥşām : Gündüzün son ve gecenin ilk saatleri.

aḥvāl: Hâller, durumlar.

aḥvāl-i hac: Haccın hâlleri.

aḥz-ı derāhim: Dirhemler alma, kazanma.

aḥaff: Pek hafif, çok hafif.

aḥaff ol-: Hafif olmak, kolay anlaşılmaq.

aḳall: Daha az.

aḳall ol-: Daha az olmak.

aḳārib: Akrabalar.

aḳçe: Para.

aḳsām- ı şelāşe: Üç kısım.

aḳsām-ı iḥrām: İhramın kısımları.

aḳvāl: Sözler, kaviller.

al-: Bir şeyi bulunduğu yerden çeşitli araçlarla ayırmak.

a'lā: En yüksek.

a'lā şavt: Yüksek ses.

alā'ik: Alâkalar, mânialar.

alāmet: İşaret, iz, belirti.

alçaḳ: Yüksek olmayan.

alçaḳ it-: Alçak hâle getirmek.

aldan-: Kanmak, yanılmak.

Allah: Tanrı.

Allahu 'anhümā: Allah her ikisinden [de razı olsun.]

Allahu ekber: Tanrı uluların ulusudur.

Allahu te'ālā: Yüce Allah.

alın: Yüzün saçlarla kaşlar arasındaki bölümü.

alt: Bir şeyin yere bakan yanı, üst'ün karşıtı.

altıncı: Beşinciden sonra gelen sıra sayısı sıfatı.

altmış beş: Altmış beş sayısı.

altun: Kolay işlenen, değeri yüksek bir maden.

Altun Oluk: Kâbe'nin damında biriken yağmur sularının dışarıya akmasını sağlamak amacıyla Hatim'in bulunduğu taraftaki duvarın üstüne yerleştirilen altından yapılmış oluk.

amâkin-i müteberrûke: Mübarek mekânlar.

a‘mâl-i şâliha: Salih ameller.

amelıyyât: Ameller, işler. Bir bilginin iş olarak tatbiki.

amma: Ama, fakat, lakin.

aña: Ona, işaret zamiri.

ana: Çocuğu olan kadın, anne.

ancağ: Ama, fakat, lakin.

ancılâyın: Onun gibi.

anda: O anda, o zaman.

arż-ı ‘Arafât: Arafat yeri.

ara: İki şeyi birbirinden ayıran uzaklık.

aralık: İki şey arasındaki bölüm.

ard: Arka, geri.

ardı sıra: Arkasından.

ardın ardın: Arka arka, geri geri.

ardınca: Arkasından, ondan sonra.

arğ: Ulaşma.

arğa: Bir şeyin sırt durumunda olan düzeyi, ön karşıtı.

arşun: Bir uzunluk ölçüsü.

artuğ: Fazla.

aşhâb-ı kirâm: Hz. Muhammet’in ashabı, sahabeleri.

aşlâ ve kaç‘â: Hiçbir zaman.

aşşı: Fayda.

aşşı id-: Fayda etmek.

aşl: Asıl, kök, gerçek.

astar: Bez örtü.

aşağa: Bir derece, bir kademe sonra, altta olarak.

aşağı: Bir şeyin alt bölümü, yukarı karşıtı.

aşere: Onlar, on rakamı.

at: Yük ve binek hayvanı, at.

at-: Bir cismi bir yere doğru fırlatmak.

avıç/avuç: Elin içi, avuç.

ayağ: Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü.

âyât-ı şelâse: Üç ayet.

âyet: Kur’an’ın cümlelerinden herbiri.

ay: Art arda gelen iki yeni ay arasında geçen süre.

ayır-: Bölmek.

ayrıl-: Bir yerden, bir şeyden, bir kimseden uzaklaşmak.

azâd it-: Özgür bırakmak.

azâd ol-: Özgür bırakılmak.

a‘zam-ı kurubât: En büyük yakınlıklar.

-B-

bâ: İle, sahip.

bâb-ı Şafâ: Safa kapısı.

bâb-ı Cibrîl: Cebrail kapısı.

bâb-ı selâm: Selam kapısı.

bâbü’s-selâm: Selam kapısı. Mescid-i Nebevi’de bulunan, Ravza-i Mutahhara’yı ziyaret etmek

isteyenlerin muhakkak geçtikleri
kapı.

bacanağ: Kız kardeşlerle evlenen
erkeklerin birbirine göre durumu.

ba‘de’s-selām: Selamdan sonra.

ba‘de’z-zevāl: Öğleden sonra.

ba‘dehu: Onlardan sonra.

bādişāh: Büyük hükümdar, sultan.
Padişah.

baḥş: Konu.

baḥş-i cināyāt: Cinayet konusu.

baḥā: Değer, kıymet.

bağışla-: Affetmek, bağışlamak.

bağla-: Bir şeyi bir yere veya bir şeye
tutturmak.

bağ-: Bakışı bir şey üzerine çevirmek.

bāḳī: Ebedi, daimi. Sonu gelmez.

baḳıyye: Geriye kalan.

baḳla: Baklagillerden yeşil kabuklu ve
taneli bir bitki.

bal: Bal arılarının bitki ve çiçeklerden
topladıkları bal özünden yapıp
kovanlarındaki petek gözlerine
doldurdukları, tatlı, koyu ve sıvı
madde.

bālā: Yukarı.

baña : Birinci teklik kişiyi gösteren
sözcük, ben.

bār: Kez, defa.

bāri: Hiç olmazsa, hiç değilse.

barmağın boğumu : Parmakların oynayan
bölümlerinden her biri.

barmağ: Elin ve ayağın son bölümünü
oluşturan, boğumlu organlardan
her biri.

ba‘ş: Gönderme, gönderilme.

ba‘ş it-: Göndermek.

baş: Kez, defa.

baş: Vucudun üst veya önünde bulunan
bölüm, kafa.

başla-: Bir işe girişmek, harekete
geçmek.

başkaca başkaca: Başka başka; değişik
şekillerde.

bat-: Güneş kaybolup gün bitmek.

bata tır-: Batadurmak, batma işi sürmek.

bātınen: İşin iç yüzü olarak.

baṭn-ı vādī: Vadinin içi.

bayram: Bir dinde mübarek sayılan gün.

ba‘zı: Birazı, bir kısmı, kimi.

ba‘z-ı şey: Şeyin bazıları.

bed‘at: Dinin aslında olmadığı hâlde, din
namına sonradan çıkmış olan
âdetler.

bedel: Başkasının adına hacca giden.

bedel- i hac ol-: Başkasının yerine hacca
gitmek.

bedel ol-: Bedel olmak.

beden: Vücudun kol, bacak ve baş gibi
ayrıca kısımlarından başka diğer
merkezi kısmı.

bekle-: Bir iş oluncaya biri gelinceye dek
bir yerde kalmak, durmak.

beli: Evet.

bel: İnsan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm.

belki: İhtimal, umulur, olabilir.

ben: Birinci teklik kişi zamiri.

benî âdem: İnsanoğlu.

berâber: Birlikte bulunan, bir arada.

berâber ol-: Karşılık gelmek, denk düşmek.

berî: Arınmış, temiz, uzak.

berî eyle-: Uzak tutmak.

berî ol-: Berî olma durumu.

beş: Beş sayısı.

beşâret olun-: Müjdelenmek.

beşîmân ol-: Yapılan bir işten üzüntü duymak. Pişman olmak.

beşinci: Sıra sayısı sıfatı.

beyâz: Renk adı, siyahın zıddı.

beyân: Açıklama, ifade etme, dile getirme.

beyân id-: Açıklamak.

beyân olun-: Açıklanmak.

beyân yorma-: Açıklama getirmek.

beynennâs: Halk arasında.

beynennâs-ı mu'teber: İtibar sahibi insanlar arasında.

Beytu'llah: Kâbe.

bez: Herhangi bir cins kumaş.

bezek: Süs.

bezl eyle-: Esirgemedi vermek.

bıyık: Üst dudak üzerinde çıkan kıllar.

bid'at: Dinin aslında olmadığı hâlde, din namına sonradan çıkmış olan âdetler.

bi'izni'llahi te'âlâ: Allah'ın izniyle.

bikis: Bir kısım.

bil-: Bir şeyi bilmiş veya anlamış bulunmak.

bi-lâ şavt: Sessiz.

bilâ 'özü: Özürsüz.

bi-lâ faşl: Aralıksız.

bilâ hisâbin velâ 'azâbin: Hesapsız ve bi-lâ ihrâm: İhramsız.

bi-lâ ikâmet: Oturmadan.

azapsız.

bilâ-kelâm: Konuşmaksızın.

bi'l-cümle: Bütün, hepsi.

bile: De, da, dahi.

bilin-: Anlaşılacak, öğrenilmek.

biñ: Dokuz yüz doksan dokuzdan sonra gelen bin sayısı.

biñ biñ: Binlerce.

binâ: Yapı.

binâ olun-: Yapılmak, inşa edilmek.

binâ'en : Dayanarak, göre.

bin-: Bir şeyin üzerine çıkmak, oturmak.

bindür-: Bir şeyin üzerine çıkmayı sağlamak.

binefsihi: Bizzat, kendisi.

bir: 1. Aynı, beraber. 2. Sayıların ilki, herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösteren sayı.

bir bir: Teker teker, birer birer.

bırak-: Koymak, saklamak.

biraz: Bir parça, azıcık.

birbiri: Karşılıklı olarak bir diğeri.

birden: Birlikte.

biri: Bilinmeyen kimse, belirsizlik
zamiri.

birle: İle.

bismi'llah: Allah namına, Allah için,
Allah'ın adı ve izni ile.

bismi'llahi vallahu ekber: Yüce Allah'ın
izniyle.

bişâret: Müjde, muştı.

bi't-tamâm: Tümüyle.

biz: Birinci çokluk kişi zamiri.

bi'zzâtî: Kendisi.

boğazla-: Hayvanı boğazından keserek
öldürmek.

borç: Ödenmesi gereken mal veya yerine
getirilmesi gereken davranış.

borc id-: Borçlanmak.

borç kal-: Borç hâline gelmek.

bostân: Ağacı, çiçeği, yeşilliği çok olan
yer, sebze bahçesi.

boya: Renk vermek ya da dış
etkenlerden korumak için eşyanın
yüzüne sürülen veya içine katılan
renkli madde.

bölük: Bir bütünden ayrılmış olan parça,
kısım.

böyle: Bu şekilde.

böylece: Bu şekilde.

bu: En yakında bulunan bir varlığı veya
biraz önce anılan bir şeyi işaret
etmeye yarayan bir söz.

buğûr: Tütsü.

buğûrla-: Tütsülemek.

buğday: Buğdaygillerin örnek bitkisi.

bul-: Bir şeyi elde etmek, nail olmak.

bulaş-: Sürülmek, değmek.

buyur-: Bir şeyin yapılmasını veya
yapılmamasını kesin olarak
emretmek.

bütün: Eksiksiz, tam, hep, tümüyle.

büyücek: Büyük sayılabilecek şey.

büyük: Küçük karşıtı, ölçü bildiren söz.

-C-

câhil: Bilgisiz.

câhil-i ehl-i 'ilm: İlim ehlinin cahili.

câ'iz: İşlenmesinde sakınca olmama.

câ'iz ol-: Caiz olmak.

câmi': Toplama, bir araya getirme.

câmi' ol-: Toplamış olmak, içinde
barındırmak.

cânib: Yön.

Cebel-i Kuzah: Müzdelife'de bir yerin
ismi.

Cebel-i Ebâ Kubeys: Kâbe'nin hemen
yanındaki meşhur bir dağ.

Cebel-i Raḥmet: Rahmet dağı, Arafat ovasındaki tepe.

cefā: Üzme, eziyet etme.

cefā it-: Üzmek, eziyet etmek.

cefvē: Nezaketsizlik, kabalık.

cefvē-i kebīre: Büyük saygısızlık.

cehennem: Dünyada günah işleyenlerin, öldükten sonra ceza çekecekleri yer, tamu.

cehl: Cahillik, bilgisizlik.

cemʿ: Toplama.

cemʿ it-: Toplamak, bir araya getirmek.

cemʿ ol-: Toplanmak.

cemʿiyyet: Topluluk, toplum.

cemāʿat: 1. Topluluk, 2. Camide ibadet edenler.

cemāziyelevvel: Arabî ayların beşincisi.

cemerāt: Hacıların kurban bayramı günlerinde Mina'da attıkları küçük taşların her birine ve bu taşların atıldığı üç ayrı cemrenin hepsi.

cemerāt-ı şelāsi: Üçüncü cemreler.

cemīʿ: Cümle, bütün.

cemīʿan: Bütünüyle.

cemre: Hacıların Mina Vadisi'nde şeytan taşlamaları.

cemre-i ʿakābe: Mekke yönündeki cemrelerin ilkinde verilen ad. Halk arasında “Büyük Şeytan”.

cemre-i ʿuḫbā: Zilhicce'nin onuncu günü yani kurban bayramı gününde taşlanan cemre.

cemre-i ulā: Birinci cemre. Mekke yönünden üçüncü cemre. Halk arasında “Küçük Şeytan”.

cemre-i vuṣṭā: Orta cemre. Mekke yönündeki ikinci cemre, halk arasında “Orta Şeytan”.

cenāb-ı şerīf: Şerefli, yüce Allah.

cennet: İyilerin öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer, uçmak.

cevāb: Yanıt, karşılık.

cevāb et-: Yanıt vermek.

cevārī bigayri: Vucut hareketleriyle değil.

cevāze: İzin, uygunluk verme.

cezā: Karşılık, cürüm veya günah işleyenlere verilen azap.

Cibrīl: Cebrail, vahiy getiren melek.

ciḥād: Din uğrunda savaş.

ciḥād it-: Allah yolunda savaşmak.

cihet: Yön, taraf, bakım, nokta.

cimāʿ: Cinsel ilişki.

cimāʿ it-: Cinsel ilişkiye girmek.

cimār: Toplu kabile.

cināyāt: Hacda cezayı gerektiren eylem ve davranışlar.

cināyet it-: Hacda cezayı gerektiren eylem ve davranışlarda bulunmak.

civār: Çevre, yöre, etraf.

Cuḥfe: Mekke'ye 320 km uzaklığı olan bir köy, mikat.

cumʿa: Perşembeden sonraki gün.

cümle: Bütün, tüm.

cür'et olun-: Cesaret gösterilmek.

-Ç-

çadır: Keçe, deri, kıl dokuma, sık

dokunmuş kalın bez veya plastik maddelerden yapılarak direklerle tutturulan, taşınabilir barınak; otağ.

çalış-: Bir şeyi oluşturmak ya da ortaya çıkarmak için emek harcamak.

çarşı: Dükkânların bulunduğu alışveriş yeri.

çekirdek: Etli meyvelerin içinde bir ya da daha çok sayıda bulunan, çoğu sert bir kabukla kaplı tohum.

çık-: 1. Bir yere gitmek için yola koyulmak, Bulunduğu kapalı yerden ayrılmak. 2. Gözyaşı dökmek.

çoban: Koyun ve keçi sürülerini otlatan kimse.

çok: Sayı, nitelik, değer, güç, derece bakımından büyük ve aşırı olan, az karşıtı.

-D, D-

da: Pekiştirme ve bağlama edatı.

dābbe: Binek hayvanı.

dāhil ol-: İçine almak, içine girmek.

dağı: De, da, bile, ve.

dā'im: Sürekli, devamlı.

dā'imā: Her vakit, sürekli.

dalālet it-: Yol göstermek.

dāne: Tane.

dānık: Bir dirhem dördte biri.

darca: Dara yakın, geniş karşıtı.

dāreyn: Her iki dünya.

dār-ı selām: Cennetin ikinci katı.

dartıl-: Tartma işi yapılmak.

daşıra: Dışarı, dış çevre, hariç.

datlı ol-: Tatlanmak.

da'vāt: Dualar, niyazlar, çağırışlar.

da'vāt-ı müstecāb: Kabul olunan dualar.

de: Pekiştirme ve bağlama edatı.

de-: Söylemek.

def it-: Savmak, kovmak.

def-i hemm: Kaygıyı kovma.

defn eyle-: Ölüyü toprağa gömmek.

defn it-: Defnetmek.

degil: Cümleleri olumsuzluk anlamıyla birbirine bağlayan veya yüklem olumsuz çekimini sağlayan kelime.

degin: Bir işin, bir hâlin, sona erdiği zamanı veya yeri gösterir, kadar, dek.

degir-: Değdirmek, dokundurmak.

degül: Bk. degil.

degür-: Bk. degir- .

dek: Değin, kadar.

delil: Kanıt, şahit.

delîl-i muḳaddime: Giriş bölümü,
başlangıç.

delîl-i icābet: Kabul edilmenin kanıtı.

dem: Hac ve umre esnasında ibadet
maksadıyla veya bir vacibin terki,
geciktirilmesi ya da bir ihram
yasağının ihlal edilmesi sonucu
ceza olarak koyun veya keçi
kesilme.

derecāt: Dereceler, basamaklar,
kademeler, mertebeler.

derecāt-ı uhreviyye: Ahirete dair
dereceler.

deri: İnsan vücudunu kaplayan tabaka,
cilt, ten.

derḥāl: Hemen, çabucak.

derya: Deniz.

deryā-yı rahmet: Rahmet denizi.

deve: Geviş getiren memelilerden, boynu
uzun, sırtında hörgücü olan yük
hayvanı.

deverān it-: Dönmek, dolaşmak.

deyn: Borç.

dırnaḳ: Parmak uçlarının dış bölümünü
örtten boynuzsu tabaka tırnak.

dıvar: Bir yapının yanlarını dışa karşı
koruyan, iç bölümlerini birbirinden
ayıran, taş, tuğla vb. gereçlerle örülen
dikey düzlem, duvar.

di-: Demek, söylemek.

diger: Başka, ötek, öbür.

diken: Zahmet, sıkıntı, eziyet.

dikil- : Dikme işi yapılmak.

dil: Ağız boşluğunda tatmaya, yutmaya,
sesleri boğumlamaya yarayan, etli,
uzun, hareketli organ.

dile-: Birinden bir şeyin yapılmasını
istemek, rica etmek, arzu etmek.

dili ol-: Dili olmak.

dīn-i İslām: İslam dini.

dinil- : Denmek, söylenmek.

dīn: İman ve amel konusu olarak
insanlara Allah tarafından teklif
olunan hak ve hakikat kanunlarının
toplamı. Allah ile kul ve kullar
arasındaki münasebetleri tanzim
eden düzen.

diñle-: Dinlemek.

dip: Bir şeyin en alt bölümü, dip.

direk: Yapıyı ayakta tutan kalın ve uzun
destek, sütun.

diyü: Bu sebepten, diyerek.

dök-: Sıvı veya tane durumundaki
şeyleri bulunduğu yerden başka bir
yere boşaltmak.

dökül-: Dökme işi yapılmak.

dolaş-: Dönüp başka bir yönden gelmek.

dön-: Geri gelmek, kendini bir yandan
bir yana çevirmek.

dördinci: Dördüncü sırada olan, sıra
sayısı sıfatı.

dört: Dört sayısının adı.

du‘ā: Allah'a karşı rağbet, niyaz,
yalvarış.

du‘ā eyle-: Dua etmek.

du‘ā it-: Dua etmek.

du‘āları oku-: Ezberdeki duaları söylemek.

du‘āya tır-: Dua etme konumu almak.

du‘ā-yı nebevî: Peygamber duası.

dudağ: Ağızın dişleri örten, içeriye ve dışarıya az veya çok kıvrılan üst ve alt kenarlarından her biri.

dutun-: Kendi üzerine koymak, kullanmak.

dükkân: Esnafın perakende satış yaptığı, küçük zanaat sahiplerinin çalıştığı yer.

dünya: Şimdiki âlemimiz, yaşadığımız gezegen.

dünyevî: Dünya ile ilgili olan.

dur-: Bir yerde olmak veya bulunmak.

dürli: Çeşitli, çeşit çeşit.

düş-: Yer çekiminin etkisiyle yukarıdan aşağı inmek.

düşür-: Düşmesini sağlamak.

darb it-: Dövmek, vurmak.

darb-ı şedîd: Şiddetli vurma.

-E-

ecil: Sebep, için, dolayı; ecl.

ecl: Sebep, için, dolayı.

ecr-i ekmel: Tam sevap.

edā: Yerine getirme.

edā eyle-: Eda etmek.

edā it-: Yerine getirmek.

edā olun-: Yerine getirilmek.

edā ol-: Yerine gelmek.

edā’i’l-hac: Haccı yerine getirme.

edeb: Usulüne uygun olmak; terbiye, naziklik, usluluk.

edebâne: Edepli olarak.

edile: Deliller, rehberler.

ed‘iye: Dualar.

ed‘iye: Yalvarmalar, niyazlar.

ef‘âl: İşler, ameller.

ef‘âl-i ‘umre: Umre fiilleri.

ef‘âl-i hac: Haccın gerektirdiği eylemler.

ef‘âlîñ işle-: Fiillerde bulunmak.

efendi: Özel adlardan sonra kullanılan ikinci derecede bir unvan.

efdal : En üstün, en iyi.

eger: Şart bildiren bir edat. Şayet.

eglen-: Oyalanmak, zaman geçirmek.

eg-: Düz olan bir şeyi eğik duruma getirmek.

ehādîş-i şerîfe: Şerefli hadisler.

ehemm-ü mühim: En önemlisi.

ehl ü ‘iyāl: Aile, çoluk çocuk.

ehl ve evlād: Aile, çoluk çocuk.

ehl-i îmān: İmanlılar.

ehl-i Mekke: Mekke halkı.

ehl-i Şam: Şam halkı.

ehl-i sünnet: Sünnete uyanlar.

ehl: Topluluk, cemaat.

ekşer ol-: Ziyade olmak.

ekşer: En çok.

ekşeri : Coğunluğu, büyük bir kısmı.

ekşer-i nās: İnsanların çoğu.

ekşeriyā: Coğunlukla.

ekl: Yeme.

eksik: Tam olmayan, az.

el: Kolun bilekten parmak ucla-rına kadar olan, tutmaya ve iş görmeye yarayan bölümü.

el kaldur-: Elleri avuç içleri yukarı bakacak şekilde yukarı kaldırıp dua etme durumuna getirmek.

elem: Güçlük, sıkıntı.

elem çek-: Güçlük yaşamak, sıkıntı çekmek.

elem çeker ol-: Elem çeker olmak.

elfāz: Sözler, lafızlar.

elfāz-ı selām: Selamlama sözleri.

elvedā‘: Bir daha kavuşulmayacağı düşünülen bir şeyden ayrılırken kullanılan bir söz.

el-ḥamdü-li’llah: Allah’a şükrolsun.

elhüccetü’s-şagrı: Küçük hac.

emākin-i müteberrike: Kutsal mekânlar.

emānet: Emniyet edilen kimseye bırakılan şey.

emānet ko-: Emanet vermek.

emîn ol-: Kuşkusuz olmamak.

emkân-ı recm: Taşlama yerleri.

enbiyā: Peygamberler.

enbiyā-i ‘azām: Büyük peygamberler.

endir-: İndirmek.

en-: Yüksek bir yerden aşağı doğru gelmek.

enva‘: Çeşitli, türlü türlü.

eḳalli: En az.

eḳārib: Yakınlar, akrabalar.

eḳvā: Daha kuvvetli. En kuvvetli.

ercā: Çok istenilen.

erca: Taraflar, yönler, cihetler.

erkān: Temeller, esaslar.

erkek: Yetişkin adam, bay, er kişi.

ertesı: Bir gün sonra.

esāṭin: Sütunlar, direkler.

esāṭin-i fāzıla: Mec. Hz. Muhammet’in mezarının bulunduğu yer.

esselāmü ‘aleyküm ve raḥmetu’llahi

vebereḳātüh: Allah’ın selamı rahmeti ve bereketi üzerine olsun.

eşer: İz, belirti; emek sonucu ortaya konan ürün, yapıt.

eshel: En kolay.

eski: Çoktan beri var olan, üzerinden çok zaman geçmiş bulunan, yeni karşıtı.

eşnā-i du‘ā: Dua edildiği sıra.

esvāb: Giysi, elbise.

eşele-: Toprak, kül gibi toz durumunda bulunan şeyleri hafifçe kazıp karıştırmak.

eşhür-i ḥac: Hac ayları.

eş: Karı kocadan her biri.

eşya: Türlü amaçlarla kullanılan, insan yapısı nesneler.

et-: Bir işi yapmak.

evfāk: En uygun.

ev: Yalnız bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış yapı.

evlā: En iyi, en uygun.

evlād-ı ‘izām : Büyük çocuklar.

evlād : Çocuklar.

evkāt : Vakitler.

evvel: Önce, öncelikle, ilk.

evvelā: Birinci olarak, her şeyden önce.

eylik/eylūk: İyilik.

eyt-: Söylemek.

eyü ol-: İyi olmak, düzelmek.

eyyām : Günler.

eyyām-ı teşrīk: Teşrik günleri (Mina günleri).

eyyüce: İyice, sıkı sıkıya.

ezā: Sıkıntı, eziyet, zulüm.

ezā id-: Eziyet etmek.

ezān: Namaza davet ve Allah’ın birliğini, İslam’ın gerçekliğini ilan etmek için minare ve benzeri mahallerde edilen nida. Ezan.

ezān oku-: Ezanı seslendirmek.

ezkār: Zikirler, zikredilenler, sözü geçenler.

ezber it-: Ezberlemek, hafızaya almak.

ezmān : Zamanlar.

ezmān-ı sâbika: Geçmiş zamanlar.

ezvāc-ı t̤ahirāt: Hz. Peygamber’in zevceleri.

-F-

faşıl: Bölüm.

faşl-ı tavāf: Tavaf bölümü.

fazā’il-i tavāf: Tavafin faziletleri.

fazilet: Değer, iyilik, ilim ve iman, irfan itibarı ile olan yüksek derece.

fazla: Alışılmıştan çok, ziyade.

fazl-ı t̤ā‘at: İbadetin üstünlüğü.

fā‘ide: Fayda, yarar.

fā‘ide-i ‘azīme: Büyük fayda.

faķır: 1. Zengin olmayan, fukara; 2.

Yazarın kendisi.

faķirlık: Fakir olma durumu.

fāriğ it-: Boşa çıkarmak.

fāriğ ol-: Boşa çıkmak, vaz geçmek.

fāriğ: Boş, rahat, huzurlu, vaz geçen kişi.

farz: Tanrı emri; borç, ödev.

farz eyle-: Zorunlu duruma getirmek.

farz ol-: Zorulu olmak.

farz-ı ıskāt: Hükümsüz farz.

farz-ı kifāye: Bir kısım Müslümanın yapması ile diğerlerinin gūnahtan kurtuldukları farz. Cenaze namazı kılmak gibi.

fāsīd: Bozulmuş, bozuk.

fāsīd it-: Fasit duruma getirmek.

fāsīd ol-: Fasit duruma gelmek.

fāsīd-i müvhim: Belirsiz ve bozuk olan.

faşl it-: Dolaşmak.

Fatiha: Kur'an'ın ilk suresi.

fezâ'il-i hac: Haccın erdemleri.

fezâ'il-i telbiye: Telbiye erdemleri.

fezâ'il-i Hacer-i Esved : Hacer-i

Esvadi' in erdemleri.

fezâ'il-i yevm-i 'arefe: Arefe gününün erdemleri.

fecr-i şadık: Tan ağartısı, şafak sökmesi.

fehmi eyle-: Anlamak.

ferâ'iz: Farz olan şeyler.

ferâmûş it-: Unutmak.

ferâmûş buyur-: Unutkanlık etmek.

ferâyiz: bk. ferâ'iz

fetvâ: Bir hadise, bir muamele

hakkındaki dinî hükmü, ehli olanın haber vermesi ve o hükme dair verilen malumat, bilgi.

fethâ: Arapçada harfleri "e, a" diye okutan işaret, üstün.

fevt ol-: Ölmek.

fî: Bilinmeyen, çok eski zamanı anlatır bir söz.

fî't-Ṭarābulusı: Özel ad, yer adı.

fî'l-hâl : Bu anda, hemen, şimdi.

firāk: Ayrılık, ayrı düşme.

fısk: Kötülük, sefihlik.

fuzalâ: Erdemliler, bilginler.

fukahâ: Fıkıhçılar, İslam hukukçuları.

fukarâ: Fakirler.

fürâde: Yalnız.

fürce: Girecek yer, boşluk.

fürce bul-: Boş yer bulmak.

füsûk: Yalancılık.

-G, Ğ-

gâh: Bazen, kimi vakit.

gâh gâh: Zaman zaman.

geç-: Bir yerden başka bir yere gitmek.

geçin-: Kendi gereksinimlerini başkasından sağlamak.

geçür-: Zaman harcamak.

gel-: Yakınlaşmak, varmak, ulaşmak.

gemi: Su üstünde yüzen, insan ve yük taşımaya yarayan taşıt.

ger: Eğer, şayet.

gerek: Lazım, yapılması istenen şey.

gerek: Bağlaç, ister ... ister...

gibi: Benzetme edatı, -e benzer.

géc-: Geçmek.

géce: Güneş battıktan gün ağarıncaya kadar geçen süre, gündüzün zıddı.

git-: Uzaklaşmak, varmak.

gider-: Ortadan kaldırmak, yok etmek.

gider ol-: Gitmeye hazırlanmak.

gine: Yine, tekrar.

gir-: Dirmek, dahil olmak.

girü: Geriye doğru, iade.

gitmelü ol-: Gitmeyi istemek.

ğıybet it-: Dedikodu etmek.

giy-: Örtünmek, korunmak için bir şeyi üzerine geçirmek.

göç-: Bulunduğu yerden başka bir yere gitmek.

gök: Gökyüzü.

gögs: Vücut bölümünün ön tarafı.

gönder-: Bir yere doğru yola çıkarmak, yollamak.

gör-: Göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek.

göre: Bir şeye uygun olarak, bir şey uyarınca, gereğince.

görin-: Görülür duruma elmek, gözükmek.

götür-: Taşımak, ulaştırmak.

gövde: İnsan bedeni.

gözet-: Önem vermek, göz önünde bulundurmak.

göz: Görme organı.

güçlük: Sıkıntı, zorluk, zahmet.

gül: Gülgillerin örnek bitkisi.

gülâb: Gül suyu.

ğumûm: Tasalar, kederler, dertler, kaygılar, hüznler.

gün: Bir gün süresi, yirmi dört saat.

günâh: Suç, kabahat. Dinî suç.

günâh-ı şağâyir: Küçük günahlar.

günâh-ı kebâyir: Büyük günahlar.

günâhkâr: Günah sahibi, suçlu.

günâhkâr ol-: Günahkâr olmak.

gündüz: Günün aydınlık bölümü, gecekarşıtı.

Güneş: Gezenlere ve dünyaya ışıık ve ısı veren büyük gök cismi.

güyâ: Sanki, sözde.

ğâfil: Gaflette bulunan, ihmal eden kişi.

ğâfil mebâş: “Gafil olma!” emir cü. (?)

ğâfil ol-: İhmal etmek.

ğaflet: Habersizlik, ihmal.

ğaflet olun-: İhmalkârlık edilmek.

ğaflet-i ‘aẓîme: Büyük gaflet.

ğalat: Yanlış.

ğales: Gecenin sonunda olan karanlık.

ğâlib-i zann: Kuvvetli, hakikate en yakın olan zann.

ğalîze-i cesîme: Büyük kabalık.

ğam: Keder, üzüntü.

ğanîmet: Savaşta düşmandan alınan her türlü eşya.

ğanîmet bil-: Ganimet saymak.

ğarb: Batı yön.

ğark: Batma.

ğâyet: Çok fazla.

ğayrı: Başka, diğer.

ğayrihi: Diğerleri.

ğusl: Gusül.

ğusl et-: Gusül abdesti almak.

ğusl eyle-: Gusletmek.

ğusl it-: Gusletmek.

ğusül: Boy abdesti. Temizlenmek,
maddî, manevî temizlik için
şartları dahilinde yıkanmak.

-H, Ĥ, Ħ-

Habîb-i Ekrem: Hz. Muhammet.

hâl: Durum, vaziyet, hâl.

haklarında: Biri ya da bir şeyle ilgili.

hebisi: Hepsi, bütünü, tamamı.

hediye it-: Armağan etmek.

hediyye: Armağan.

hem: Bir kimseyi uyarmak, bir şeyi
açıklamak veya bir anlamı
güçlendirmek için “özellikle,
zaten, bir de, şurası da var ki”
anlamlarında kullanılan bir söz.

hemân: Hemen, çabucak.

hemm: Kaygı.

hemze-i kisre: Elif veya elif yerine
kullanılan, elif, vav, ya, he üzerine
konulan ve "e" diye okutan işaret.

henüz: Daha, hâlâ

her: Bütün, hepsi.

her bir: Sayılabilen şeylerin ayrı ayrı
hepsi.

her biri: Ayrı ayrı hepsi.

her kim: Herhangi biri anlamında
belgisiz zamir.

her kankı: Belli olamayan, özellikleri
iyice belli olmayan, rast gele;
herhangi.

her hâlde: Her durumda.

hervelene: Safa ile Merve tepeleri
arasında say yaparken yeşil ışıklar
arasında kısa adımlarla koşarak,
canlı ve çalımlı yürüme.

hervelene it-: Hervele gerçekleştirmek.

heybet: Büyüklük, ululuk, azamet.

hibe: Bağış.

hibe it-: Bağışlama.

hiç: Olumsuz yargılı cümlelerde eylemin
anlamını pekiştiren bir söz.

Hicâz: Özel ad. Arabistan'da Mekke ile
Medine'nin bulunduğu yer.

hiçbir: Önüne geldiği isimden bir tane
bile olmadığını bildirir söz.

hicret it-: Göçmek.

hidâyet olun-: Doğru yola iletilmek.

himmet it-: Kalp isteği ile ciddi gayret
göstermek.

hücce'l-islâm: İslamın delili, hücceti.

hümûm: Tasalar, kaygılar, kederler,
gamlar, gussalar.

Ĥabîb-i Ekrem: Hz. Muhammet.

Ĥabibu'llah: Hz. Muhammet.

hacc: Belirlenmiş zaman içinde Kâbe,
Arafat, Müzdelife ve Mina'da belli
dinî görevleri yerine getirmek
suretiyle yapılan ibadet. İslam'ın
şartlarından biri.

hacc eyle-: Haccetmek.

hacc it-: Hacc gerçekleştirmek.

hacc et-: Hacc gerçekleştirmek.

ḥac zamānı ol- : Hac vakti gelmek.

ḥacc-ı āḥer: Başka hac.

ḥacc-ı şerīf: Şerefli, kutsal hac.

Ḥacc-ı ‘Ani’lgayr: Sinan Efendi’nin eserinin adı, özel ad.

ḥacc-ı maḳbūl: Kabul edilen hac.

ḥacc-ı maḳbūl ol-: Kabul olunan, beğenilen hac olmak.

ḥacc-ı mebrū: Makbul olan hac.

ḥacc-ı mebrūr ol-: Makbul olan hac olmak.

ḥacc-ı Mekki: Mekke'den olan hac.

ḥacc-ı kırān: Hac aylarından önce veya hac aylarında hac ile umrenin ikisi için birden ihrama girilip umre yapıldıktan sonra usulü dairesinde ifa edilen hac.

ḥaccū'l-veda: Veda haccı, haccın son bölümü.

Ḥacer-i Esved: Siyah taş. Hz. İbrahim ve İsmail tarafından Kâbe inşa edilirken Ebu Kubeys dağından getirilmiş, Kâbe’nin doğu köşesine, tavafa başlangıç işareti olarak konmuş, kırmızımsı, siyah ve parlak bir taş.

Ḥacer: Hacer-i Esved.

Ḥacer-i İsmā‘īl: İsmail taşı.

ḥacet: İhtiyaç.

ḥacı: Hac gerçekleştiren kişi.

ḥadd: Sınır.

ḥadeşden ṭahāret: Pislikten temizlenme.

ḥadiş-i şerīf: Hz. Peygamber’in kutsal sözü.

ḥākim: Hükmeden, iktidarı elinde bulunduran kişi.

ḥakīr-i pūrtaḳşīr: Bendeniz, bu kusur dolu kişi, anlamında alçakgönüllülük sözü.

ḥāl: İçinde bulunulan durum.

ḥalāş it-: Kurtarmak.

ḥalāş ol-: Kurtulmak.

ḥālbukim: Halbuki, oysa.

Ḥamara-i ‘Uḳbā: Özel ad, yer adı. Taş atma mekânlarından biri.

ḥamd: Şükür.

ḥamd ü şenā it-: Allah'a hamd ve onu isimleriyle medhetmek.

ḥāmi: Gözeten, himaye eden, Allah.

Ḥamri’l-‘aḳaya: Özel ad, yer adı. Hanımların taş atma mekânlarından biri.

Ḥanefiyye: Hanefi mezhebi.

Ḥaḳ: Allah.

ḥaḳ ol-: Doğru, gerçek olmak.

ḥaḳīm-i kāmil: Olgun bilge.

ḥaḳ: 1. ... la ilgili. 2. Kulların birbirindeki emekleri, her türlü alacakları, kul hakkı.

ḥaḳḳı ol-: Hakkı, bulunmak.

ḥarām: Helâl olmayan, Allah'ın izin vermediği, menettiği şeyler.

ḥarām ol-: Haram olmak.

ḥarāmī: Eşkiya.

ḥarem: Kâfir ve müşriklerin girmesi yasak olan ve canlı mahlû-kun öldürülmesi menedilen Mukaddes Kâbe ve civarı.

ḥarem-i Resûlî'llah: Hz. Peygamber haremi.

ḥasenât-ı ḥarem: Allah'ın sevabı.

ḥasene: Sevap.

ḥasene viril-: Sevap verilmek, kazanmak.

ḥâşıl ol-: Ortaya çıkmak.

ḥâşıl-ı kelâm: Sözün kıyası, sözün özü.

ḥaşr ol-: Kıyametten sonra bütün insanlar bir yere toplanmak.

ḥatîb: Anlamlı ve faydalı güzel söz söyleyen. Güzel, düzgün konuşan kişi.

ḥâtîf: Sesi işitilen ve kendisi görülmeyen, seslenici.

ḥatm it-: Sonlandırmak.

ḥatta: Bile, hem de, üstelik.

ḥavz: Havuz.

ḥavf: Korku.

ḥavfi ol-: Korkusu bulunmak, korkmak.

ḥavle it-: Çok fazla döndürmek veya dönmek.

ḥay: Diri.

ḥay ol-: Diri olmak.

ḥaya: Utanma duygusu, ar.

ḥâyız / ḥâyıze: Aybaşıli olan kadın.

ḥâyız ve nüfesâ ol-: Aybaşıli ve loğusa olmak.

ḥayn: Helak olma.

ḥayr : İyilik, hayır.

ḥâzır: Huzurda, mevcut olma.

ḥâzır ol-: Hazır durumda bulunmak.

ḥâzret: Hürmet amacı ile büyüklere verilen unvan.

Ḥâzret-i 'Aleyhi's-selâm: Hz. Muhammet.

Ḥâzret-i Resûl-i Ekrem: Hz. Muhammet.

Ḥâzret-i Risâlet Penâh: Hz. Muhammet.

ḥâzer: Sakınma.

ḥâzer eyle-: Sakınmak.

ḥâzer it-: Sakınmak.

ḥelâl: Allah'ın izin verdiği şey. Haram olmayan, helal.

ḥelâl ol-: Helal olmak.

ḥelâllaş-: Karşılıklı helallik dilemek.

ḥizâ: Bir şeyin karşısı, sıra.

ḥişşe: Pay, nasip, kismete düşen kısım.

ḥıfz it-: Korumak, saklamak.

ḥıfz olun-: Korunmak.

ḥikâyet olun-: Anlatılmak, söylenmek.

ḥıll: Herem bölgesiyle mikat sınırı arasında kalan bölgeler.

ḥîle: Düzen, oyun, hile.

ḥîle it-: Düzen kurmak, oyun etmek.

ḥisâb olun-: Hesaplanmak.

ḥisâb: Hesap, aritmetik, sayma.

ḥissedâr ol-: Pay sahibi olmak.

hiyle: Oyun, düzen, hile.

huşûl-ü murādât-ı dünyeviye: Dünya isteklerine kavuşma.

huşûmet it-: Düşmanlık beslemek.

huzûr-ı ‘izzet: Yüce huzur, Allah’ın karşısı.

huccâc: Hacılar.

huccâc-ı müslimîn: Müslüman hacılar.

huccâc-ı Beyt’ullah: Beytullah hacıları.

huccâc-ı Beyt’ullah ol-: Beytullah hacısı olmak.

hükûm: Hüküm, emir, kesin karar.

huķûķ-ı İslâm: İslam hukuku, kuralları.

huķûķ-ı nâs: Halkın hukuku, hakkı.

hücre-i şerîf: Hz. Peygamber’in kabri.

hüsn-i hal: İyi hâl, güzel ahlâk.

hüsn-i hâtime: İman ile ahirete gitme.

hüsn-i zan: Bir kimsenin veya bir olayın iyiliği hakkındaki vicdanî ve iyi kanaat.

hâşıl ol-: Gerçekleşmek, yerine gelmek.

halâş: Kurtuluş, kurtulma.

halâş et-: Kurtarmak.

halâş ol-: Kurtulmak.

half-[ı] makâm: Makamın ardı.

hālî: Boş, geri.

hālî ol-: Bir işi gerçekleştirmekten geri durmak.

halk: İnsan topluluğu, ahali.

halk it-: Yaratmak, var etmek.

harāca kes-: Müslüman olmayan kişileri vergiye bağlamak.

harc it-: Harcamak, ihtiyacı için kullanmak.

hāric: Dış, içinde olmama.

hātime: Son, bitiş.

hâtıra gel-: Hatırlamak, anımsamak.

hâtır: Birine ya da bir şeye karşı duyulan sevgi, saygı.

hatm it-: Sonlandırmak, bitirmek.

hatm-i şerîf it-: Kur’an’ı baştan sona okumak.

hatun: Erkek olmayan, kadın.

havf: Korku.

hayâl: Hayal, düş.

hayr: İyilik, hayır.

hayr-ı dāreyn : İki dünya hayrı.

hayr du‘ā: İyi, faydalı, yayarlı dua.

hayrât: Hayırlar.

hayrât it-: Hayırlar gerçekleştirmek.

hıţāb gel-: Söz duyulmak.

hıţāb: Sözle seslenme, hitap.

hıţāb-ı ‘izzet: Yüce hitap.

hızır: Ölümsüzlük sırrına erişmiş, Kur'an-ı Kerim tefsirlerinde adı geçen bir kişi.

hılâf: Muhalefet, yalan.

hıdmet it-: Hizmet etmek.

hitām-ı mensek: İbadet yerinin sonu.

hıyānet: Hainlik, vefasızlık. İtimadı kötüye kullanma.

ḥuṣūṣā: Ayrıca, başkaca.

ḥuṭbe: Cuma veya bayram namazlarında müslümanlara hatibin ilahî ve dinî emirleri hatırlatan sözleri.

ḥuzūʿ: Mahviyet ve tevazu hâli, alçak gönüllü olmak. Allah'ın azametini, celal ve cemalini, büyüklüğünü hatırlama ve düşünme sonunda ortaya çıkan, insandaki huzur ve huşu hâli.

ḥulūṣ-ı iḳbāl: Saf istek.

ḥurma: Bir sıcak iklim meyvesi.

ḥurūc it-: Yukarı çıkmak, göğe yükselmek.

ḥurūc-ı ḥamîs: Perşembe çıkış günü.

ḥuṣūʿ: Korku ile karışık sevgiden gelen edepli bir hâl.

ḥuṣūṣ: Konu, mevzu.

-İ İ-

ıla: Birliktelik anlatan cümleler kurduran bağlaç, ile.

ıracık ṭur-: Uzak durmak.

ıssı: Sıcaklık, soğukluk karşıtı.

ıṣṭılāḥ: Terim, tabir.

ıṣlāḥ it-: İyileştirmek, düzeltmek.

ıṣlāḥ: Düzeltme, iyileştirme.

ıẓṭıbaʿ: Sağ omuzu açıp ihram bezini sağ koltuk altından alarak sol omuz üzerine bırakma.

ıẓṭıbaʿ it-: İztıba etmek.

ʿıyāl-: Eş, hanım.

ʿıẓām-: Büyükler, ulular.

-İ İ-

ıʿāde it-: Geri vermek.

ibāret: Oluşan, meydana gelen.

ibtidā: İlk, önce, başlangıç.

ibtidā it-: Başlamak.

ibtidā'en: Öncelikle, ilk olarak.

icābet it-: Kabul etmek.

icābet olun-: Kabul edilmiş olmak.

icābet-i duʿā: Duanın kabulü.

iclāliye: Büyük sayarak, saygı ve hürmet göstererek.

icmāl: Özetleme, özet, toplam.

ictihād eyle-: İctihat etmek.

ictihād: Şeriat hükümlerini, İslam

müçtehidlerinin, usulüne uygun olarak Kur'an ve hadis-i şeriflerden çıkarmaları ve bunun için tam gayret etmiş olmaları.

ictināb: Sakınma, çekinme.

ictināb it-: Sakınmak.

ictināb üzerine ol-: Sakınma durumunda bulunmak.

iç: Herhangi bir durumun, cismin veya alanın sınırlar arasında bulunan bir yer. Dışın zıddı.

iç-: Bir sıvıyı ağza alıp yutmak.

içil-: Bir sıvı ağza alınıp yutulmak.

için: Amacıyla, sebebiyle.

içün: Amacıyla, sebebiyle, için.

ifrād bi'l-hac: Umresiz hac.

ifsād it-: Bozmak.

iftirāk: Ayrılık.

ig-: Eğmek.

ikāmet it-: Namaza çağrı olan kamet getirmek.

iki: Birden sonra gelen sayının adı.

ikinci: Birinciden sonra gelen.

ikindi: Öğle ile akşam arasındaki zaman dilimi.

iktidā it-: Uymak.

iktifā it-: Yetinmek, yeterli görmek.

iktisār it-: Sözü kısa kesmek.

i'lām: Bildirme.

i'lān: Duyurma.

i'lān it-: Duyurmak.

ile: Birliktelik anlatan cümleler kurduran bağlaç.

illā: İlle, mutlaka.

iltimās eyle-: Tavsiye, rica etmek.

iltimās: Rica, istirham.

iltizām it-: Mültezem adlı yerde istilam gerçekleştirmek.

īmāʿ: İşaret.

imām: Namazda kendisine uyulan kişi.

imān-ı kāmīl: Tam iman.

imdi: Şimdi.

imtidād-ı vukūf: Durmanın uzaması.

in-: Yüksek bir yerden aşağı doğru gelmek.

indür-: İndirmek.

infāk it-: Geçinmek, nafakalanmak.

inkār it-: Kabul etmemek, tanımamak.

inne'l-hamd: Telbiye.

inkıtaʿ: Kesilme, kesintiye uğrama.

inkıtaʿ-ı arz: Yeryüzünden kesilme, ayrılma.

inşā'allah: Allah nasip etti ise.

inşā'llahu te'ālā: Yüce Allah'ın izniyle.

insān: Akıl, şuur ve iman ile diğer canlılardan ayrı yaratılan varlık, insan.

ir-: Ermek, ulaşmak.

irtikāb it-: Suç işlemek.

irtikāb: Suç işleme.

isā'et it-: Kötülük etmek.

isā'et itmiş ol-: Kötülük etmiş olmak.

ise: Şart bildiren bir edat.

İsmā'il: Özel ad, kişi adı.

ismi ile müsemmā ol-: Adıyla uyumlu olmak.

ism: Ad, isim.

işābet it-: Rast gelme, uğrama.

işneyn: Pazartesi.

isrāf: Savurganlık.

iste-: Arzu etmek, dilemek.

isti'māl: Kullanılma.

isticābet-i du'ā olun-: Dua kabul olunmak.

isticābet-i du‘ā: İcabet olunan dua.

istiğfār it-: Af dilemek.

istiğfār: Af dileme, bağışlanma isteme.

istiğfār-ı keşir: Bol istiğfar.

istilām eyle-: İstilam etmek.

istilām: Öpme veya el sürme. Selam vermeyi isteme. Kâbe’yi tavaf esnasında Hacer-i Esvet’e el sürme, el süremese el işareti ile öper gibi yapma, okşama.

istilām it-: İstilam gerçekleştirmek.

istikbāl: Kibleye yönelme.

istikbāl eyle-: Kibleye yönelmek.

istikbāl it-: Kibleye yönelmek.

istikbāl-i kıble: Kibleye yönelme.

iş-: Eşmek.

işāret: 1. El, yüz hareketleriyle gösterme.
2. Belirti, gösterge.

işāret it-: Bir şeyi, Bir durumu, el ve yüz hareketleriyle göstermek, anlatmak.

işāret itmeli ol-: İşaret etmeye niyetlenmek.

işit-: Duymak, kulakla algılamak.

işig: Kapı ağzında basamağın konabileceği yer. Eşik.

işle-: Yapmak, gerçekleştirmek, uygulamak.

iştiyāk: Şevklenme; şevk, istek duyma.

it-: Etmek, eylemek, yapmak.

i‘tikād: İnanç.

i‘tirāz: Bir düşünce veya kararı benimsemeyerek karşı çıkma.

ittifāken: İttifak ile, anlaşarak.

ittifākī: Birleşmeye, sözleşmeye, ittifaka veya uyuşmaya ait.

ittihāz: Alma, kabul etme.

ittihāz idin-: Kabul edinmek.

ihlāş: İçten, samimi, riyasız sevgi. İçten gelen sevgi ile doğruluk ve bağlılık.

ihrām bağla-: İhram için gerekli beyaz elbiseyi giyinmek.

ihrām: Bir kimsenin, hac veya umre ya da hem hac hem umre yapmak niyeti ile, diğer zamanlarda helal olan bazı davranışları kendisine haram kılması.

ihrām it-: İhrama girmek.

ihrāma gir-: İhramı gerçekleştirmek.

ihrāmlan-: İhram bezini giymek.

iẖtiyāt: Tedbirli davranma.

iẖtiyācı ol-: Gereksinim duymak.

iẖvān: Sadık, samimi, candan dostlar.

İhyā: Özel ad, eser adı.

iẖtilāf it-: Uyuşmazlık göstermek.

iẖtilāf: Uyuşmazlık.

iẖtilāfi: Uyuşmazlık gösterilmiş, tartışmalı konu.

iẖtiyār it-: Seçmek.

iẖvān: Kardeşler, eş, dost.

iẖzāra it-: Huzura getirmek.

izāle: Yok etme, giderme.

izāle eyle-: Yok etmek, gidermek.

izāle it-: Yok etmek, gidermek.

izdiḥam: Aşırı kalabalık, aşırı yığılma.

izdiḥam it-: Aşırı yığılma gerçekleştirmek.

izin: Bir şey yapmak için verilen ya da alınan özgürlük, müsaade.

izin vir-: Müsaade etmek.

‘ibādet: Kulluk, tapınma.

‘ibāret: Meydana gelen, oluşan.

‘ilm: Bilim.

‘ilm-i dīn: Din ilmi.

‘inda’llahi: Allah katında.

‘ikāb: Şiddetli azab, eziyet, ceza.

‘itāb olun-: Azarlanmak.

-K, Q-

Ka’be-i şerīf: Şerefli Kabe.

Ka’be: Kâbe.

Ka’betu’llah: Allah’ın evi olan Kâbe.

kāfi: Yeterli, yetecek ölçüde olan.

kāmil ol-: Yetkin, erişkin, olgun olmak.

kātīb: Yazan, yazıcı.

kezā: Aynı şekilde, öylece.

kezālik: Aynı şekilde.

keşret ḥaynı: Hacer-i Esvet’e el sürme anı.

kelām-ı ‘Arabī: Arapça söz, kitap.

kelām: Söz.

kelimāt: Kelimeler, sözcükler.

kenār: Kıyı, çevre.

kendi: Dönüşlülük zamiri, insanın kendisi, özü.

kendü: Kendi.

kendü binefsihi: Bizzat kendisi.

kendü kendi: Bir başına, başkasının yardımı olmaksızın.

kerāhet: Güneşin doğuş, batış ve zeval vakti.

kerāhet-i şalāt: Kerahet namazı.

kere: Kez, defa, sefer.

kerem: Cömertlik.

kerre: Kere, kez, defa, sefer.

kes-: 1. (Tırnağın) ucunu almak, başı vucuttan ayırmak; 2. (Haraca) bağlamak.

kesr: Kur'an-ı Kerim yazısında harfin altına konarak, o harfi "i" veya "ı" diye okutan ve bir adı da "esre" olan işaret, kesre.

ketebe: Yazıcı, yazar.

Kevşer: Cennetteki bir havuzun adı.

keyfiyyet: Bir şeyin, bir işin oluş, gerçekleştiriliş tarzı, gerekleri.

keyfiyyet-i iltizām: İltizamın usulü.

keyfiyyet-i istilām: İstilamın usulü.

keyfiyyet-i ihrām: İhramın usulü.

keyfiyyeti’r-recm: Taşlama usulü.

kez: Kere, defa.

kezâlik-i minvâl-i sâbık: Bir önceki yolun aynısı.

ki: Anlam bakımından birbiriyle ilgili cümleleri bağlayan söz.

kifâyet: Yeterli olma.

kifâyet it-: Yeterli olmak.

kifâyet olun-: Liyakatlandırılmak.

kim: Sözcük öbeği ya da cümleleri bağlama görevli sözcük.

kimesne: Kimse, kişi.

kimse: Herhangi bir kişi.

Kirâmen Kâtibîn: İnsanların iki tarafında bulunup sevablarını ve günahlarını yazan meleklerin adı.

kişi: İnsan, kimse, şahıs.

kitâb: Kitap, yazılı eser.

Kitâb-ı Azâhıy: İbn-i İbi'd-dünyâ'nın eseri, özel ad.

küçük/küçük: Büyük olmayan, küçük.

küffâr: Kafirler, inanmayanlar.

küll-i hâzer: Büsbütün sakınma.

Kürn İbn-i Vebere: Özel ad, kişi adı.

kütüb: Kitaplar.

Kütüb-ü Muṭavvelât: Sinan Efendi'nin eseri, özel ad.

kaşd: İstemek, kasıt.

kaşd et-: Amaçlamak.

kaşd it-: Kastetmek.

kaşd ol-: Bir işte kasıt bulunmak.

kaşden: Bilerek, isteyerek.

kaşır: Tembellik etme.

kaşır et-: Tembellik etmek.

kaṭ' eyle-: Kesmek.

kaṭ'â: Asla, hiçbir zaman.

kaṭre: Damla.

kaṣâ: Vaktinde kılınmayan namazı veya tutulmayan orucu sonradan yerine getirme.

kaṣâ eyle-: Telafi etmek.

kaṣâya ko-: Kazaya bırakmak.

kaḥz: Tutmak, ele almak.

kaḥz it-: Saklamak, korumak.

kaḥir: Kabir, mezar.

kaḥiḥ: Çirkin, hoş olmayan.

kaḥle'l-vuḥûf: Bilmeden önce.

kaḥr-i muḥaddes: Kutsal mezar.

kaḥr: Mezar, kabir, sin.

kaḥr-i şerîf: Şerefli kabir.

kaḥûl it-: Razı olmak, kabul etmek.

kaḥûl ol-: Kabul edilmek.

kaḥan: 1. Ne zaman, ne vakit, -dığı zaman; 2. nasıl.

kaḥar: Miktar, süre bildiren edat.

kaḥdir: Gücü yeten, çok güçlü.

kaḥdir ol-: Gücü yetmek.

kaḥfile: Kervan, topluluk, kafil.

kaḥ(e): Dedi, o söyledi.

kaḥ'a: Eskiden yapılan büyük merkezlerin ve şehirlerin bulunduğu etrafı duvarlarla çevrili ve düşmanın hücumundan

muhafaza edilen yüksek yerlerde
inşa edilmiş yapı, kale.

kal-: Zaman, uzaklık ve nicelik bildiren
miktarla bulunmak.

kalb: (Mec.) Gönül, duygu, his.

kaldur-: Bulunduğu yerden yukarı doğru
hareket ettirmek.

kaldurub ko-: Adım atmak.

kalk-: Oturur hâlden ayağa kalkmak,
ayakta dik durmak.

kāmet: Namaz kılmak için okunan ezan.

kankı: İki veya daha fazla şeyden birini
belirtecek bir cevap istemek için
kullanılan soru sıfatı.

kapu: Bir yere girip çıkarken geçilen ve
açılıp kapanma düzeni olan duvar
veya bölme açıklığı, kapı.

karzu'llah: Allah borcu.

kardaş: 1. Aynı anne ve babadan doğmuş
veya anne-babalarından biri aynı
olan çocukların birbirine göre
durumu, 2. seslenme sözü.

karib ol-: Bir yere ve bir şeye
yaklaşmak.

kārin ol-: Karın olmak.

kārin: Hacc-ı Kıran gerçekleştiren kişi.

Karn: Necidlilerin ve o istikametten
hacca gelen kimselerin mikatı.
Arafat'a doğru uzanan bir dağın
ismi.

karnı tol-: Karnı doymak.

karşı: 1.O yöne doğru; 2. Karşılık.

karşu: Karşı.

kasm it-: Bahsetmek, söz etmek.

katı: Çok, sert.

kat: Allah'ın değerlendirmesi.

katır: Atgillerden kısarakla eşeğin
birleşmesinden doğan melez, iri
hayvan.

kat-: Bir şeyin içine başka bir şey
eklemek.

kavî: Güçlü.

kavl: Sözleşme, anlaşma, inanç.

kavl-i evvel: İlk inanış.

kavl-i sāliḥ: Üçüncü inanış.

kavl-i sānî: İkinci inanış.

kavl-ü şahîḥ: Gerçek kavl.

kavleyn: Sözleşmeler.

kayd-ı hayât: Hayat bağı.

kible: Kâbe tarafı, yönü.

kıl: İnsan vücudunun belirli yerlerinde
çıkan, üst deri ürünü olan ipliksi
uzantı. Saç.

kırân: Hacc-ı kıran.

kırmızı: Al, kızıl renk.

kırk: Otuz dokuzdan sonraki sayının adı.

kırk-: Tıraş etmek.

kısım: Parçalara ayrılmış bir şeyin her
bölümü.

kıt: Kat.

kıyâmet: Dünyanın yıkılıp harap olması.
Her şeyin mahvolması. Dünyanın
sonu ve mahşer meydanına bütün

insanların dirilip toplanacağı
zaman.

kıyāmet günü ol-: Kıyamet günü gelmek.

kıyās it-: Karşılaştırmak.

kıyās olun-: Karşılaştırılmak.

ko-: Değdirmek; bırakmak.

kol: İnsan vücudunun omuz başından
parmak ucuna kadar olan bölümü.

koltuk: Omuz başının altında, kolun gövde
ile birleştiği yer.

koltuğ altı: Kolun omuzla birleştiği yerin
altındaki çukurluk.

kon-: Kısa bir süre için bir yere
yerleşmek.

koy-: Bir şeyi bir yere bırakmak.

koyun: Geviş getirenlerden, eti, sütü,
yapağısı ve derisi için yetiştirilen
küçükbaş bir hayvan.

kubbe: Yarım küre şeklinde yapılan bina
damı.

kubbe-i muḳaddese: Mukaddes kubbe.

kubbe-i münīfe: Hz. Peygamberin
kabrinin üzerindeki kubbe, yüksek
kubbe.

kuç-: Kucaklamak.

ḳudret: Güç, takat.

ḳudreti ol-: Gücü, takati bulunmak.

ḳul: Allah'a göre insan, abd.

Ḳul e'uzu bi-rab-bi'n-nās: Bir sure adı.

ḳulaḳ: İşitme organı, kulak.

Ḳul-hu-va'llahu eḥad: Bir sure adı.

Ḳul-yā-eyyühe'l-kāfirün : Bir sure adı.

ḳumḳuma: Bakır ibrik.

Ḳur'ān: Hz. Muhammet'e inen kutsal
kitap.

Ḳur'ān-ı 'azīmü's-ṣān: Şanı yüce Kur'an.

ḳurbān: Etleri, fakirlere parasız olarak
dağıtılmak niyetiyle farz, vacib
veya sünnet olarak kesilen koyun,
keçi, deve, sığır gibi hayvan.

ḳurbān al-: Kurban edinmek.

ḳurbān it-: Kurban kesmek.

ḳurb: Yakınlık, yakın.

ḳur-: Bir şeyi oluşturan parçaları
birleştirerek bütün duruma
getirmek.

Ḳurreti'l-'uyūn: Sinan Efendi'nin
eserinin adı.

ḳurtul-: Zor bir durumdan uzaklaşmak.

ḳuru-: Islaklığını yitirerek kuru duruma
girmek.

ḳuşan- : Giyinmek.

ḳuvvallahu te'ālā fiṭā'ata Bārī te'ālā:

Şanı yüce, güçlü ve yardım bol
Allah.

-L-

lafz: Söz, kelime.

lakin: Ama, ancak.

lahza: Zamanın bölünemeyecek kadar
kısa parçası.

layık: Bir kimseye uygun olan, yaraşan
şey, davranış.

lāyık ol-: Uygun olmak, yaraşmak.

lazım: Gerek, gerekli.

lāzım gel-: Gerekmek.

lāzım ol-: Gerekmek.

lebbeyk allahümme lebbeyk: “Allah’ım emret, buyruk senindir.” anlamına gelen bir söz. Telbiye.

levāzım: Gereçler, gerekli şeyler.

levn: Alamet, belirti.

leyle-i ‘ıyd: Bayram gecesi.

libās: Giysi.

Li-lā-fi-ķureyş: Bir sure adı.

lillahi ve’r-resūle: Allah ve Peygamber için.

lisān: Dil.

lisān-ı Türkî: Türk dili.

luţf: İyilik, iyi muâmele, lütuf.

lûbs: Giyme.

lûtf u kerem it-: Cömertlik ve iyilik göstermek.

-M-

mābeyn: Haremle selâmlık arasındaki oda. (mec. kat)

mādām: Değil mi ki, -dığı için, mademki anlamına gelen bir söz.

mağfiret: Bağışlanma.

mağfūr ol-: Bağışlanmak.

ma’haza: Hazırda olan.

mahlūf: Yemin etme, and içme.

maḥrūm kal-: Yoksun kalmak.

maḥşūş: Birine ya da bir şeye özgü, ayrılmış.

maḥşer: Kıyamet günü dirilenlerin toplanacakları yer.

maḥv it-: Günahını silmek.

maḥv ol-: Günahı silinmek.

maḥzūrāt: Yasaklar, mâniler, haram şeyler.

maḥal: Yer, mekân.

maḥfe: İkamet yeri, oturulan yer.

maḥrūm ol-: Yoksun bulunmak.

mā’i: Su ile ilgili, mavi.

maḥşūd: İstek, amaç.

maḥām: Yüksek dereceli yer.

Maḥām-ı İbrahim: İbrâhim’in Makamı.

Hız. İbrâhim’in Kâbe’yi inşa ederken iskele olarak kullandığı

ma’lūm: Bilinen, belli olan.

maḥbūl: Kabul edilen, beğenilen şey.

maḥbūl ol-: Kabul edilmek, beğenilmek.

maḥtūl: Öldürülmüş, katledilmiş olan.

ma’ḥūl ol-: Akla uygun olmak.

ma’ḥūl: Akla uygun.

mal: Bir kimsenin tasarrufunda bulunan değerli ve gerekli şey.

malı ol-: Mala sahip bulunmak.

ma’lūm ol-: Bilinmek.

ma’nā: Anlam.

ma’nā-yı fāsîd-i müvḥim: Belirsiz anlam.

veya halkı hacca davet ederken üzerine
çıktığı taşın bulunduğu, Kâbe'nin
doğu tarafında, zemzem kuyusu ile
Kâbe kapısı arasındaki yer.

ma'rûf ol-: Bilinmek, tanınmak.

ma'rûf : Bilinen, tanınmış.

māni': Engel, sakınca.

māni'-i şer'i: Dinî sakınca.

marāza: Hastalık.

marîz: Hasta.

marîze: Kadın hasta.

marîz ol-: Hastalanmak.

māşiyen: Yürüyerek.

mazhar ol-: Erişmek, uğramak.

mazhar ol-: Nail olmak.

ma'zûr ol-: Bir işi yapmamak için geçerli
bir nedeni olmak, özrü bulunmak.

meşâlih : Maslahatlar, işler.

meşel: 1. Özlü söz, 2. örnek.

meşelâ: Söz gelimi, örneğin.

meşelen: Örnek olarak.

me'sûr: Rivayet yolu ile öğrenilmiş
meşhur ve mühim haberler.

me'sûr ol-: Rivayet yoluyla öğrenilmek.

mebrûr: Hayırlı, makbul, beğenilmiş.

mechûd: 1. Çalışmış uğraşmış, didinmiş,
cehdetmiş. 2. Kuvvet, kudret, güç.

meclis: Oturulacak, toplanılacak yer.

Görüşülecek bir mesele için bir
araya gelmiş insan topluluğu.

meclis-i vaşiyyet: Vasiyet meclisi.

meder: Tezek, toprak tezeği. Çakıl, Kuru
çamur.

medfûn ol-: Defnedilmiş, gömülmüş
olmak.

Medîne- i Münevvere: Nurlu, nurlanmış
şehir. Medine.

meger: Bilinmeyen, farkında olunmayan
bir hâl için kullanılan bir söz;
meğerse, oysa, oysaki.

mekân: Yer, durulan yer, mahal.

Mekke el-Müşerreffe: Şerefli Mekke.

Mekke: Hicaz'da Kâbenin bulunduğu en
mukaddes şehrin adı. Aynı
zamanda Hz. Peygamber'in
doğduğu şehir.

Mekke-i Mükerreme: Hz. Peygamber'in
gelmesi ve Kâbe'nin putlardan
temizlenmesi ile mükerrer Mekke
manasında bu ad verilen, ilk adı
Mekke olan şehir.

mekrûh: İğrenç, nahoş görülen şey.

mekrûhât: Mekruhlar.

melâ'ike: Melekler.

melâ'ike-i muḳaddis: Kutsal melekler.

melek: Allah'ın, durumları insanlara
benzemeyecek biçimde nurdan
yarattığı varlıklar.

men' it-: Yasaklamak, reddetmek.

menâhîd: Menedilmiş şeyler.

menâsik: İbâdet ederken lüzum eden
usul, yol ve tarz.

menāsik-i hacc: Hacı olmak için Mekke-i Mükerrreme'ye gidenlerin Kâbe'yi ziyaret etme, Arafat'ta vakfeye durma, kurban kesme, ihram giyme, belirli bir yerden bir yere kadar yürüme gibi yapılan ibadet rükünleri.

mendüb: Yapılması beğenilen iş.

menhiy: Yasaklanmış.

menhiyyât: Yasaklanmışlar.

men kefer: Kâfir kişi.

Mensek-i Şağîr: Sinan Efendi'nin eserinin adı.

Mensik: Mensek-i Kübra ve Mensek-i Sagir adlı eserlerin kısaltılarak söyleniş biçimi.

mensüb ol-: Birine ya da bir şeye bağlı olma.

menterek: Terk etme, yapmama.

menzil: Konak, koaklanan yer.

meķābir: Mezarlar, kabirler.

mertebe: Yüksek derece.

Merve: Mekke-i Mükerrreme'de bir tepenin adı.

mervî: Rivayet edilen.

mervî ol-: Rivayet edilmek.

merḥûm: Kendine rahmet edilmiş, rahmete kavuşmuş ölü.

mesācid-i şerîfe: Mübarek mescitler.

meşāhid-i me'sûre: Meşhur şehitlikler.

mesāil : Meseleler.

mesākin: Yoksullar, miskinler.

mescid: Secde edilecek, namaz kılınacak yer; küçük cami.

Mescid-i İbrāhîm: İbrahim mescidi.

Mescid-i Kūbā: Hz. Peygamber'in Hicret esnasında Medine'ye 3 km. uzaklıktaki Kuba köyünde yaptırdığı mescit.

Mescid-i Resûlî'llah: Hz. Peygamber'in kabrinin bulunduğu mescit.

mescid-i şerîf: Şerefli mescid.

Mescidi'l- ḥarām: Halk arasında Harem-i Şerif de denen, Mekke'de ortasında Kâbe'nin bulunduğu Cami-i Şerif. Yer yüzünde ilk yapılan mescid.

Mescidi'l-ḥayf: Mina'da birinci cemrenin güneyinde bulunan yetmiş peygamberin namaz kıldığı mescit.

mes'ele: Konu, mesele.

mesnûn: Sünnet olan.

mesnûn ol-: Sünnet olmak.

meşāyih: Şeyhler, pirlar, ihtiyarlar.

meşāyih-i Ḥanefiyye: Hanefî şeyhleri.

Meş'eri'l-ḥarām: Mekke'de, Arafat ile Mina arasında, Müzdelife'nin sonunda Kuzeh tepesinin civarına verilen ad.

meşgûl ol-: Bir işle uğraşmak.

meşhûr: Tanınmış, herkesin bildiği.

meşhûr ol-: Tanınmak, bilinmek.

meşkûr: Şükre lâıyk olan.

metā': Kıymetli eşya, mal.
metevecch ol-: Yönelmek.
metrūk: Terk edilmiş.
mev'ūd olın-: Vaadedilmek.
mev'ūd: Vaadedilmiş.
mev'zi' : Yer.
mevā'zi': Mevziler, yerler.
mevākīt: Hacıların ihrama girdikleri yerler.
mevākīt-i harem: Harem mevakiti.
mevākīt-i hāmse: Beş mevakit.
mevcūd : Var olan, bulunan, hazır olan.
mevcūd ol-: Var olmak.
mevķıf:Durak, durulacak yer.
mevsim-i hac : Hac mevsimi.
meyyit: Ölü.
Mezheb-i Erba'a: Dört mezhep.
Mezheb-i Hānefide: Hanefi mezhebi.
mezheb: Gidilen yol.
mezkūr: Zikredilen, belirtilen, adı geçen.
mezkūr ol-: Adı geçmek.
mezheb-i Hānefiyye: Hanefi mezhebi
mi: Soru eki.
Mışır: Özel ad, yer adı.
mi'rāc: Miraç, göğe çıkma.
mifid: Faydalı, müfid.
miķdār: Süre, zaman.
mil: 1. Karada 1609 m. kabul edilen uzaklık ölçüsü birimi; 2. Yol işareti.

Minā: Mekke ile Müzdelife bölgesi arasında bulunan harem sınırları içinde kalan bölgenin adı.
mināre: Camilerde müezzinin ezan okuduğu, sela verdiği, şerefesi olan, çoğunlukla taştan, yüksek ve ince yapı.
minber: Camilerde hutbe okunan, merdivenli, yüksekçe yer.
minnet: İyiliğe karşı duyulan şükür hissi.
minnet-i cismiyye: Beden minneti.
minvāl: Tarz, yol.
minvāl-i sābık: Bir önceki yol.
mīķāt: Mekke yolu üzerinde hacıların ihrama girdikleri yer.
mīķāt-ı hac: Hac mikatı.
mīķāt-ı mekānī: Mekân mikatı.
mīķāt-ı zamānī: Zaman mikatı.
miskīn: Zavallı, uyuşuk.
Mihrāb-ı Resūli'llāh: Peygamber mihrabı.
mihrāb: Camide namaz kılarken imamın cemaatin önünde durduğu yer.
Miyl: Özel ad, yer adı. Arafat'ın son sınırındaki yer.
miyleyn-i aķzereyn: Safa ile Merve mekânı arası.
mīzān: Mahşer günü, kıyamet günü.
mu'aķķar: Sonraki, daha sonraki, geç.
muşāhib: Arkadaş.
mu'allā: Yüce, yüksek.
mu'āmele: İşlem, davranış.

mu‘ayyen: Belirli.

muḥāzāt: Aynı hizada bulunma.

muḥaṣṣalā: Sonuç.

muḥaddiṣ: Hadis bilgini.

muḥakḳaken: Mutlak surette.

muḥarremāt-ı ihrām: İhramın haramları.

muḥarremāt: Haramlar.

muḥrim ol-: İhramlanmış olmak.

muḥrim: Hac veya umre ibadetini yapmak için “ihram”a giren kimseye ihramda bulunduğu sürede verilen isim.

muḥrim-i āḥer: Diğer muhrim.

muḥtaṣar: Kısa, öz olarak; bölüm.

muḥtāc: İhtiyaç sahibi.

muḥtāc ol-: Gereksinim duymak.

muḥayyer ol- : Seçilmesi serbest olmak.

muḥayyer: Seçilmesi serbest olan.

muḥtār: Seçilmiş olan.

muḳābele: Karşılık.

muḳābil: Karşılığında, karşılık.

muḳābil gel-: Karşılık gelmek.

muḳaddem: Önde.

muḳaddemā: Önceden.

muḳaddime: Giriş, önsöz.

muḳayyed: Bağlı, kayıtlı.

muḳayyed ol-: Bağlı olmak.

muḳīm: Oturan, yerleşik.

muḳīm ol-: Yerleşik olmak.

murād: Arzu, istek, dilek, maksat.

murād idün-: İstemek.

murādāt-ı maḳṣūd: Dilekler.

murādı ol-: Amacı olmak.

muṭayyeb: Güzel kokular sürünmüş.

mutlak: Kesin.

muṭlaḳa: Kesinlikle, zorunlu olarak, kayıtsız şartsız.

muttaşıl ol-: Sürekli olmak.

muttaşılan: Sürekli, durmadan.

muṭāfiḳ ol-: Uygun, denk olmak.

muṭālāt it-: Karşılıklı sevgi göstermek.

muṭāzene: Denge.

mü’ekkel: Vekil edilen kimse. Vekil tayin olunmuş olan.

mü'min: Allah'a ve emirlerine, kanunlarına iman eden. İnanan kişi.

mü'minîn: İnananlar.

Müzdelife: Arafat ile Mina arasında Harem sınırları içinde bir bölgenin adı.

mübārek: Kutlu, bereketli.

mübāḥāt: İşlenmesinde sevap ve günah olmayan şeyler.

mübtelā: Uğramış, tutulmuş, yakalanmış.

mübtelā ol-: Tutulmak.

mücāvir: Komşu.

mücāvir ol-: Komşu olmak.

mücerred: Yalnız.

müdāveme: Devamlılık.

müdāvemet eyle-: Devamlılık göstermek.

müdāvemēt it-: Devamlılık göstermek.

mü'ezzin: Ezan okuyan.

mü'ekkel kıl-: Vekil tayin etmek.

mufaşşalan: Ayrıntılı olarak.

müfid: Faydalı.

müfrid bi'l-hac: Yalnız başına hac.

müfrid bi'l-hac ol-: Tek başına hacı olmak.

müft: Bedava.

muğāyir: Aykırı, zıt.

mühim: Önemli.

mühimm ol-: Önemli olmak.

mūlahāza it-: İyice düşünüp bir işin hakikatını tetkik etmek.

mūlahāza kıl-: Mūlahaza etmek.

mūlāyimet: Yumuşaklık.

mūlāyimet it-: Yumuşaklık göstermek.

mūlk: Sahip olunan mal.

mūlki ol-: Mala sahip olmak.

Mūltezem: Hacer-i Esvet'in bulunduğu köşe ile Kâbe kapısı arasında kalan kısım.

Mūltezem-i Şerif: Şerefli Mūltezem.

mū'mināt: Kadın müminler.

mūmkin: Olanaklı, mümkün.

mūmkin ol-: Olabilir olmak.

mūnāsib: Uygun, yaraşır.

mūnkaṭı' ol-: Son bulmak.

mūnkaṭı': Kesilmiş, kesilen, son bulan.

mūsāb ol-: Sevap kazanmak.

mūsāb : Sevab kazanan.

müşābih: Benzer.

mūsādif ol-: Denk gelmek.

müşāhede et- : Gözlemlemek.

müsebbā'āt-ı 'aşr: Yedi kere okunması gereken dua.

müsebbā'āt-ı 'aşere: Yedi kere okunması gereken dua.

müsemmā: Adlandırılmış.

müsemmā ol-: Adlandırılmış olmak.

müsemmā kıl-: Adlandırmak.

müşerref ol-: Şereflenmek.

müşkül: Güç, zor.

Müslimān: İslam dininden olan kişi.

müstāgni: Doygun, ihtiyacı olmayan.

müstāgni ol-: Doygun olmak.

müstakilen: Bağımsız olarak, ayrıca.

müstakbil-i kıble ol-: Kibleye dönmüş olmak.

müstakırr: Yerleşmiş, sabit.

müstakırr ol-: Yerleşmiş olmak.

müstahzar kıl-: Hazır hâle getirmek.

müstecāb: İsteddiği kabul edilen.

müstecābü'd-da've ol-: Duası kabul edilmiş olmak.

Müstecād: Rük-n-i Yemani yanı.

müstefid: Yararlanmış.

müstehab ol-: Yapılması sevaplı olmak.

müstehab: Sevilmiş şey, yapılması sevaplı olan davranış.

müstehabāt: Müstehablar.

müstehak: Hak kazanmış.

mütāba‘aten: Birine tâbi olarak, uyarak.

Birini takip ederek.

müte‘allık: İlişkin, ilgili.

mütemetti‘ ol-: İhram bağlanmış olmak.

mütemetti‘: Umre ile hac için ihram
bağlanmış.

müteveccih ol-: Yönelmek.

mütehayyir: Şaşkın, şaşırmış.

mütehayyir kal-: Şaşıp kalmak.

müttakî: Haramdan ve günahtan çekinen.

müttfeḫun ‘aleyh: Üzerinde ittifak
edilmiş.

müvekkil kıl-: Başkasını vekil atamak.

müyesser: Nasip.

müyesser it-: Nasip etmek.

müyesser ol-: Nasip olmak.

müzāhime it-: Zahmet ve sıkıntı vermek.

-N-

naşib: Bir kimsenin elde edebildiği,
sahip olabildiği şey.

naşihat it-: Öğüt vermek.

Naşrānî: Hristiyan.

na‘m: Evet.

na‘m-ı iḥrām: İhram adlı yer.

nafaka: Geçim için gereken şey.

nāfile: 1. Farz dışında kılınan namaz. 2.
Fazladan yapılan şey.

nāfileten: Nafile olarak.

nā'il ol-: İsteğe erişmek, ulaşmak.

nā'il-i merām eyle-: Amacına ulaştırmak.

nām: Adlı, adında, ... olarak tanınmış.

namaz: İslamın beş şartından biri.

Müslümanların günde beş vakit,
kurallarına uygun olarak yerine
getirmek zorunda oldukları ibadet.

namāz kıl-: Namaz ibadetini yerine
getirmek.

nāmeşrū‘: Doğru olmayan, haram ve
yanlış olanlar.

naḳāyış: Eksiklikler, noksanlar.

nās: İnsanlar, halk, herkes.

nāsik: Düzenleyen, tertib eden.

naẓar it-: Bakmak.

naẓar olun-: Bakılmak.

naẓar: Bakış.

nāzik ol-: İnce , kibar davranmak.

nāzil ol-: İnmek.

ne: İsimleri soran soru sıfatı.

Nebiyi-y-i Kibriya: Büyük Peygamber
(Hz. Muhammet).

nefes al-: Dinlenmek.

nefes: Ölüm anı.

nefs-i vācibāt: Vaciplerin içinde.

nefs: Kendi, özü.

nefsiyçün: Kendisi için.

nerde: Hangi yerde, nerede?

nesl: Soy, sop, zürriyet, döl, kuşak.

nesne: Belli bir ağırlığı, hacmi ve rengi
olan her türlü cansız varlı, şey,
obje.

nev': Çeşit.

nezāfet: Temizlik, paklık, pakizelik.

nısf: Yarı, yarım.

nısf-ı şa': Yarım sa'.

nî'met-i 'azîmiyye: Büyük nimet.

nice: Ne kadar, ne kadar çok.

niçe: Ne kadar, ne kadar çok.

nidā: Ses.

nidā it-: Seslenmek.

nihāyet: Son, sonunda.

nısf-ı zirā': Yarım zira'.

nitekim: Gerçekten, hakikaten.

niyet et-: Kalbini bir şeye yöneltmek.

niyet it-: Niyet etmek.

niyyet: Bir işe girişmeden kalbin o işe ya
da şeye yönelmesi.

niyyet eyle-: Niyet etmek.

niyyet-i mücerred: Tek niyet.

niyyet kııl-: Niyet etmek.

niyyetü't-tavāf: Tavaf niyeti.

noḵsān it-: Eksik bırakmak.

nūfesā: Loğusa kadın.

nūfesā ol-: Loğusa olmak.

nūsūk a'lā nūsūk: Nūsūk üstüne nūsūk.

nūsūk: Allah'a yolunca ibadet etme.

-O-

o: Üçüncü kişi zamiri ve işaret sıfatı.

oḳı-: Ezberden dua etmek.

ol: O, işaret sıfatı ve üçüncü kişi zamiri.

ol-: Var olmak, mevcut bulunmak.

omuz: Boynun iki yanında, kolların
gövdeye bağlandığı bölüm.

on: Dokuzdan sonra gelen sayının adı.

on tokkuz: On dokuz sayısı.

on dört: On dört sayısı.

on yeddi: On yedi sayısı.

ora: O yer.

orta: Bir şeyin kenarlarından merkeze
doğru yaklaşık olarak aynı
uzaklıkta olan yer.

otur-: Vücudun belden yukarısı dik
duracak şekilde kaba etleri bir yere
vererek yerleşme.

-Ö, 'Ö-

öl-: Yaşamaz olmak, hayat sona ermek.

ölüm: Yaşamın sona ermesi.

öğren-: Bilgi edinmek, bellemek.

öñ: Arka karşıtı, ön.

öp-: Sevgi, saygı, teşekkür belirtmek için
dudakları bir şeye veya birine
değdirmek.

ört-: Korumak, görünmez duruma
getirmek için üstüne bir şey
koymak.

ötürü: Bir şeyden dolayı.

öyle: Onun gibi olan, ona benzer.

'özr: Özür, bahane, engel.

‘ömr: Yaşama, hayat, ömür.

-P-

pab pab: Yavaş yavaş. (?)

pāk: Temiz, arı.

pāk it-: Temizlemek.

pāk ol-: Temiz olmak.

pek: Gerekenden veya alışılmış olandan çok.

pek çok: Yeterinden fazla, bir hayli.

pek pek: Hızlı hızlı.

pes: Öyle ise, sonuç olarak.

peşīmān: Yaptığı bir işin veya davranışın olumsuz sonucunu görerek üzülen kişi, pişman.

peşīmān ol-: Yapılan bir işten üzüntü duymak. Pişman olmak.

peygamber: Allah'tan haber getiren. Allah'ı, ahireti, zararlı ve faydalı şeyleri tanıtan, nebi.

pīr-i fāni: Yaşlı.

pūrtaḫşīr: Kusur dolu.

-R-

Rabb: Tanrı, Allah.

Rabbī: Allah'ım, anlamında seslenme sözü.

rabbū'l-‘ālemīn: Âlemlerin rabbi.

Rābiğ Eşmesi: Cuhfe'nin halk arasındaki adı. Özel ad, yer adı.

rābi‘en: Dördüncü olarak.

rağbet: İstek, ilgi duyma.

rağbet gel-: İlgi gösterilmek.

rākiben: Binerek.

ramazān: Mübarek ayların en mühimi ve mübarek üç ayların sonuncusu. Kur'an-ı Kerim'in nazil olmaya başladığı oruç ayı.

raḍi-y'allahu ‘anh: Allah ondan razı olsun.

raḍi-y'allahu ‘anhümā: Allah ondan razı olsun.

ras gel-: Denk gelmek, tesadüf etmek, rastlamak.

Ravza: Medine'de Mescid-i Nebevi' de Hz. Peygamber'in kabri ile minberi arasındaki bölüm.

Ravza-i Resūlu'llah: Hz. Peygamber'in ravzası.

Ravza-i Şerif: Şerefli ravza.

raḥimehu'llahu te‘ālā: Yüce Allah'ın rahmeti ona olsun.

rahle: Küçük masa.

rahma'llahu te‘ālā: Yüce Allah'ın rahmeti.

rahmet: Merhamet, acımak, şefkat etmek, ihsan etmek, esirgemek.

recā: İstek, arzu, dilek.

recā it-: Nezaketle istemek.

remy: Taşlama, taş atma.

remy-i cimār: Haccedenlerin kurban bayramı günleri Mina'da, halk arasında şeytan diye isimlendirilen yerlere, usulü-ne uygun olarak, küçük taşlar atmaları.

redd: Geri çevirme.

red it-: Geri çevirmek.

red olun-: Geri çevrilmek.

refş: Edep dışı söz söyleme, kadınlara lâf atma.

ref it-: Yukarı kaldırmak.

ref ol-: Göğe yükselmek.

ref: Kaldırma, yüceltme.

ref-i şavt: Sesi yükseltme.

refeş: Cima, fuhşiyat, cinsel birleşme.

ref-i şavt it-: Sesi yükseltmek.

rek'at: Bir kıyam, bir rüku ve iki secdeden ibaret olan namazın bir bölümü.

rek'at-ı sâni: İkinci rekat.

rek'at-ı ulâ: Birinci rekat.

remel: Tavafta kısa adımlarla koşarak ve omuzları silkerek çalınmış bir şekilde yürüme.

remel it-: Omuzları silkip adımları yakın yakın atarak tezce tezce yürümek.

remel eyle-: Remel etmek.

renk: Cisimler tarafından yansılana ışığın gözde oluşturduğu duyum.

Resül'ullah: Allah'ın resulü. Hz. Muhammet.

Resül-i Ekrem: Hz. Muhammet.

Resül-i Hüdâ: Hz. Muhammet.

ri'âyet: Uyma.

ri'âyet it-: Uymak.

rızâ'ullâh: Allah rızası.

rızâ'ullah-ı hac it-: Allah rızası için haccetmek.

rızâ'ullah-ı hac: Allah rızası için hac.

ricâ: İstek, arzu, dilek.

ricâ it-: Nezaketle istemek.

ricâ olun-: Nezaketle istenmek.

rıfk: Yumuşaklık, yavaşlık, tatlılık, nezaket.

risâle: Bir ilme dair yazılmış küçük kitap.

risâle-i latife: Hoş risale.

risâle-i mezkûre: Adı geçen risale.

rivâyet it-: Nakletmek.

rivâyet kıl-: Rivayet etmek.

rivâyet: Söylenti.

rivâyetü uhârâ: Başka rivayet.

riyâ: İkiyüzlülük.

rub': Çeyrek, dörtte bir.

rubu': Dörtte birler.

rücû': Geri dönme, vazgeçme, cayma.

rücû' it-: Vaz geçmek.

rûh-ı revân: Ruhun zuhuru. Ruhun ferahlığı.

rûkn: Hac ve umre ibadetini meydana getiren ve yapılmaması, umre veya haccı geçersiz kılan temel kurallar.

Rükn-i 'Irakî: Kabe'nin Irak yönüne bakan köşesi.

Rükn-i Şâmî: Kabe'nin Şam yönüne bakan köşesi.

Rükn-i Yemânî: Kabe'nin Yemen yönüne bakan köşesi.

rükûf: Namazda elleri dize dayamak suretiyle yere doğru eğilirken baş ile sırtı düz hâle getirmek.

rükûn: Bir şeye samimi olarak meyletme.

-S, Ş, Ş-

sâhi: İstemedenden yanılan, hata işleyen.

sa'âdet: Mutluluk.

sâ'at: Bir günün yirmi dörtte biri, saat.

sa'deyk: Telbiye sözü.

sa'f: Hac veya Umre'de Safa ile Merve arasında usulüne göre yedi defa gelip gitmektir.

sa'f eyle-: Say gerçekleştirmek.

sa'f it-: Say gerçekleştirmek.

sa'f ol-: Say edilmek.

sa'y-i vâcib: Vacip olan sa'y.

sâbıkâ: Bir önceki.

sâbıkân: Bundan önce, evvelce.

sâbit: Kanıtlanmış.

sâhi: Hata işleyen, yanılan.

sâ'il: Dilenci, isteyen.

sâ'ir: Diğer, başka.

sâkin ol-: Yerleşik olmak.

sâkıt: Düşmüş, geçersiz.

sâkıf ol-: Düşmek, geçersiz olmak.

saña: Birinci teklik kişi zamiri sen.

sebeb: Bir şeyin omasına ya da belirli bir durumda bulunmasına yol açan neden.

sebeb ol-: Bir şeyin omasına ya da belirli bir durumda bulunmasına yol açmak.

sebîlu'llah: Allah yolu.

secde: Namazda alını, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere dayamaktan ibaret badet vaziyeti.

secde it-: Secde durumuna gelmek, secde etmek.

sefer: Yolculuk.

segird-: Sıçrayarak yakın bir yere koşmak.

sehv: Yanlışlık.

sekizinci: Sırada yedinciden sonra gelen.

selâm: Namazın sonunda sağa ve sola selam verme, Allah'ın sizin üzerinize olsun anlamındaki bir söz.

selâm it-: Selam vermek.

selâm vir-: Selam vermek.

selâm-ı beḍel: Karşı selam.

selâm-ı beḍel it-: Karşı selamda bulunmak.

selâmet: Kurtuluş, tehlikeden emniyette olmak, esenlik.

selāmet-i ʔarīḳ: Esenlik yolu.

selām-ı icmālī: Birçok kişiye, genel olarak selam.

sen: Birinci teklik kişi zamiri.

sene: Yıl.

setr-i ‘avert: Başkalarına gösterilmesi haram olan yerleri örtme.

setr-i ‘avret it-: Başkalarına gösterilmesi haram olan yerleri örtmek.

Seyyidü’l-mürselin: Resüllerin Seyyidi, Hz. Muhammet.

seyr-i ḥaremeyn-i şerīfeyn: Şerefli haremle gezisi.

sibāriṣ: Ismarlama, sipariş.

sibāriṣ olun-: Ismarlanmak, istenmek.

silk-: Ani bir hareketle sarsmak.

sil-: Üzerine genellikle bir bez sürterek toz ve kirlerini almak, parlatmak.

sipāriṣ : Ismarlama, istek, rica.

siyāh eyle-: Siyah renge dönüştürmek.

siz: İkinci çokluk kişi zamiri.

sür-: Dokundurmak, değdirmek.

sürü: Çobanın bakımı altındaki koyunların tümü.

sūre-i Fātiḥa: Fatiha suresi.

sūre-i Ḳul e‘uzu bi-rabbi’l-felaḳ: Felak suresi.

sūre-i Ḳul huva’llahu eḥad: İhlas suresi.

sūre-i Ḳul yā eyyühe’l-kāfirūn: Kafirun suresi.

sūre-i ḥaṣr: Haṣr suresi.

sürin-: Karnı üzerinde sürünerek gitmek.

suval: Soru, sorulan şey, sual.

soyul-: Bir şeyin üzerinden kabuk, deri vb.ni çıkarılmak.

söyle-: Düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak.

söz: Bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan sözcük dizisi.

su‘al: Soru, sorulan şey, sual.

su‘al it-: Soru sormak.

subḥāne: Her türlü kusurdan ve insani sıfattan uzak olan Allah.

subḥānū ve te‘ālā: Şanı yüce Allah.

su'-i ḥātime: Kötü son.

sücūd: Secdeye varmak. Cenab-ı Hakk'ın huzurunda teslimiyetle yere kapanıp dua ve tesbih etmek.

sūd: Kadınların ve memeli dişi hayvanların yavrularını besledikleri, memelerinden gelen besin değeri yüksek beyaz sıvı.

sūkūn: Sakinlik.

sulṭān: Sevgili.

süm‘a: Göstermecilik.

sünnet: Hz. Muhammet'in sözleri, işleri ve uygun gördüğü şeyler.

sünnet ol-: Sünnet olmak.

sünnet-[i] mü'ekked: Hz. Peygamber'in devam edip pek az terk buyurmuş olduğu sünnet.

sünnet-i iḥrām: İhram sünneti.

sünnet-i ḥac: Haccın sünneti.

sūr'at: Çabukluk, hız.

şa': 1040 dirhemlik hububat ölçüğü.

Şafa: Kâbe'nin doğusunda bulunan

şalla'llahu 'alā Muḥammed: Allah'ın selamı Hz. Peygamber'in üzerine olsun.

şaç: Baş derisini kaplayan kıllar.

sāfi: Temiz, arı, halis.

şaglık: Kişinin beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik içinde bulunması, esenlik.

şāl vir-: Sala vermek, çağrıda bulunmak.

şalavāt: Hz. Muhammet'e ve soyundan gelenlere okunan dua.

şalavāt it-: Salavat getirmek.

şalavāt-ı şerīfe: Şerefli salavat.

şalavāt-ı şerīfi getür-: Salavat duası okumak.

şarf eyle-: Harcamak.

şarf it-: Harcamak.

şarı: Renk adı, sarı.

şavt-ı vasat: Orta yükseklikte ses.

şāhibeyn-i kirāmeyn: Hz. Muhammet'in sohbetlerine katılan Müslümanlar, sahabeler.

şihhat: Sağlamlık, sağlık.

şūret: Biçim, görünüş.

şūret-i kerīme: Yüce suret.

şabāh: Gün doğmasına yakın vakitten, öğle vaktine kadar olan zaman.

şabi: Bebek, küçük çocuk.

şadaḳa: Allah rızası için fakirlere verilen mal, para, ilim vb. şeyler.

şadaḳa eyle-: Sadaka vermek.

şag: Yön adı. Solun karşıtı.

şalāt: Namaz.

şalat-[ı] iḥrām: İhram namazı.

şalāt-ı zuhr: Öğle namazı.

şāliḥ: Dinin kurallarına uyan kişi.

şalla'llahu 'aleyhi vesellem: Allah'ın selamı üzerine olsun.

şakın-: Çekinmek, uzak durmak.

şarf ét-: Harcamak.

şarf: Harcama, kullanma.

şavt: Ses.

şavt it-: Ses çıkarmak.

şāhib: Sahip, malik.

şahīḥ: Doğru, gerçek.

şahīḥ ol-: Gerçek olmak.

şol: Yön adı. Sağ karşıtı.

şoñ: Son, nihayet, bitiş.

şovuḳ: Isısı düşük olan. Sıcak karşıtı, soğuk.

şu: Hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde.

şubḥ-ı şādık: Sadık sabah.

şuleḥā: Salih kişiler, iyi amelli kullar.

şūret: Biçim, görünüş.

şoñra: Daha ileri bir zamanda, sonra.

şoḳ-: Bir yere girmesini sağlamak, içine almak.

şālisen: Üçüncüsü, üçüncü olarak.

şānī: İkinci.

şāniyen: İkincisi, ikinci olarak.

senā: Övgü.

senā it-: Övmek.

sevāb: Sevap, hayır, iyilik.

sevāb viril-: Sevap yazılmak.

sevāb-ı ‘azīm: Büyük sevap.

-Ş-

şāhid ol-: Tanıklık etmek.

şap şap: İstekle öperken çıkan ses.

şart: Koşul, şart.

şāfi'i: Şāfi mezhebinden olan.

Şāfi'iyye: Şāfi mezhebi.

Şam: Özel ad, yer adı.

Şāriḥ el Hidāye İbnü'l-hümām: Özel ad, kişi adı.

şark: Doğu, doğu yönü.

şart: Olması başka durumların gerçekleşmesini gerektiren şey, koşul.

şavṭ: Bir tur, işin bir kısmı. Tavafta, Hacer-i Esvet hizasından başlayıp Kâbe'nin etrafında dönerek tekrar aynı hizaya gelme. Sayda ise Safa'dan Merve'ye yahut Merve'den Safa'ya bir kere gitme.

şahş: Kişi, şahıs.

şahş-ı mezbûre: Adı geçen kişi.

şefā'at: Af için vesile olma. Hz.

Peygamber ve diğer büyük zatların Allah'tan niyaz ve istirhamda bulunma.

şefā'at it-: Şefaath etmek.

şefā'at ol-: Şefaath edilmek.

şefi': Şefaathçi, şefaath eden kişi.

şehādet barmāḡı: İşaret parmağı.

şehādet it-: Şahitlik, tanıklık etmek.

şehīd ol-: Kutsal bir ülkü ya da inanç uğrunda ölmek.

şehir: Yerleşim alanı, kent.

şek: Kuşku, şüphe.

şerā'it: Şartlar, koşullar.

şerā'it-i mezbûre: Adı geçen şartlar.

şeref: Başkasının birine karşı duyduğu saygının dayandığı kişisel değer, onur, büyüklük, yücelik.

şeref-i mekân: Mekânın şerefi.

şeref-i zamân: Zamanın şerefi.

şerefiyyet: Şerefîlik.

şer: Kötülük, fenalık.

şetim it-: Küfretmek.

Şevval: Arabî aylardan onuncusu.

şey: Madde, eşya, söz, olay, iş, durum vb.nin yerine kullanılan belirsiz anlamda bir söz.

Şeyheyn-i Mükerrermeyn: Muhterem şeyhler.

Şeyḥ Ḥamdi Aḥmed: Özel ad, kişi adı.

şey-i āḡer: Başka şey.

şey'i kâlîl: Az şey.

şifâ bul-: İyileşme.

şol: Şu, işaret sıfatı.

şöylece: Şu şekilde.

şübbāk: Şebeke-i saadet, Hz.

Peygamber'in mezarının dış duvarı
etrafında yerden Mescid-i Nebi'nin
tavanına kadar yükselen demir
parmaklık.

şübhe: Kuşku, şüphe, emin olmama.

şühedā: Şehitler.

şühedā-i Uḥud: Uhut şehitleri.

şükr: Allah'a duyulan minneti dile
getirme.

şükr it-: Şükretmek.

şükrāne: Teşekkür borcu olarak, teşekkür
alameti olarak.

şürb: İçme.

şürbü'l-ḥamr: Şarap içme.

şürût: Şartlar, koşullar.

şurût-ı hac: Haccın şartları.

-T, Ṭ-

ta: Dek, değin, kadar vb. edatlarla
birlikte kullanılarak bir hareketin,
bir yerin, bir şeyin başladığı veya
sona erdiği noktayı, zaman ve
uzaklık bakımından abartmalı bir
şekilde anlatan söz.

taşrîḥ: Açıkça belirtme.

taşrîḥ it-: Açıkça belirtmek.

ta'yîn-i niyyet: Niyet tayini, niyetlenme.

ta'zîm: Hürmet ifade eden tavırda
bulunma.

ta'zîm it-: Hürmet etmek.

taẓarru': Yalvarıp yakarma.

taẓarru' eyle-: Yalvarıp yakarmak.

tābi'in: Hazreti Muhammet'i sağ iken
görmüş olan müminlerle yani
ashapla görüşmüş ve onlardan ders
almış olan salih müslümanlar.

tafşîl: Ayrıntılı açıklama.

tafşîl it-: Ayrıntılı olarak açıklamak.

tağayyür: Değişme, başkalaşma.

tağayyür-i zamān ve mekân ol-: Yer ve
zaman değişmek.

tā'ib: Tövbe eden.

Tā'if: Hicaz'da Mekke-i Mükerreme'nin
yüz kilometre güneydoğusunda,
Gazva Dağı'nın güney eteklerinde
ve birtakım tepelerin batı
eteklerinde olarak 1882 metrelik
yükseklikte bir şehir.

tamām: Tamam, eksiksiz, tam olma.

tamām it-: Yarım veya eksik bir şeyi
tamamlamak.

tamām ol-: Tamamlanmak, bitmek.

tamamen: Bütün olarak, büsbütün,
baştan sona.

tanı-: Daha önce görülen bir kimse veya
kişiyle karşılaşıldığında bunun kim
veya ne olduğunu hatırlamak.

Ta'ñrî: Allah.

taķşîr: Kusur, hata, günah.
taķşîr it-: Kusur göstermek, etmek.
taķayyüd: Özen gösterme.
taķayyüd it-: Özen göstermek.
taķdîm: Sunma, sunuş.
taķdîm et-: Sunmak.
taķdîr: Değerlendirme.
târik-i hac: Haccı terk.
tavâzu'en: Alçakgönüllülükle.
taḥşîl: Elde etme.
taḥşîl ol-: Elde edilmek.
taḥşîl-i dünyâ: Dünyayı kazanma.
taḥâret: Temizlik.
taḥiyyati'l-mescid: Mescid duaları.
taḥmîd: Hamd etmek.
taḥkîk: Gerçekten, hakikaten.
taḥkîk-i kaşd: İsteyerek araştırma.
taḥkîk-i kaşd it-: İsteyerek araştırmak.
taḥrîk it-: Hareket ettirmek, kıskırt-mak.
taḥt-ı revân: Dört kişi veya iki katırla taşınan nakil vasıtası.
taḥvîf: Ürkütme, korkutma.
te'sîr it-: Bir şeyde eser ve iz bırakmak, onu etkilemek.
te'âlâ: Namı büyük, yüce.
te'cîl it-: Ertelemek, sonraya bırakmak.
tebdîl: Değiştirme, dönüştürme, değişiklik.
tebdîl ol-: Değişmek.
teberrüken: Mübarek görerek, uğur sayarak.

Tebyîrû'l-Maḥârim: Sinan Efendi'nin eserinin adı, özel ad.
tecâvüz it-: Sınırı geçmek, bir mekâna girmek.
tedârik it-: Bulmak, sağlamak.
te'eddüben: Terbiye ile, edeblice.
tefrîḥ: Aşırılık.
tefrîc: Gönül açma, gam ve tasa giderme.
tefrîc it-: Gönül açmak. Gam ve tasa gidermek.
tefsîr: Yorum.
tegâfûl it-: Bilmezden gelmek.
tehdîden: Gözdağı vererek, tehdit ederek.
tehlîl: Ancak bir ilah bulunduğunu, onun da ancak ve ancak Allah olduğunu ifade eden "Lâilâhe illallah" sözünü tekrar etme.
tehlîl it-: Tehlil etmek.
tekâsül: Tembellik, üşengeçlik.
tekâsül it-: Tembellik etmek, üşenmek.
tekbîr: Allahu ekber (Tanrı, uluların ulusudur.).
tekbîr it-: Tekbir sözünü söylemek.
tekbîr-i teşrik: Teşrik tekbiri.
tekbîr-i teşrik eyle-: Teşrik tekbiri sözünü söylemek.
tekrâr: Yine, yeniden.
tekrâr be tekrâr: Defalarca, tekrar tekrar.
tekrâr it-: Yinelemek, tekrar etmek.

telbiye: Lebbeyk (Yani, emredersiniz, ben emrinize hazırım.) demek.

telbiye eyle-: Telbiye etmek.

telbiye it-: Telbiye sözünü söylemek.

telebbüs: Giyinme.

telebbüs it-: Giyinmek.

temettü': Haccı ve umreyi ayrı ayrı ihramlarda eda etme.

Ten'im: Haremin Mekke'ye 8 km. mesafede Medine yönünde bulunan bölgesi.

tenbîh: Uyarı.

teneffüs: Soluk alma.

tenhâ: Issız, kalabalık olmayan.

tenhâ bul-: Tenha olarak görmek.

tenzîh it-: Uzak tutmak, arındırmak.

tekarûbi ila'llahi: Allah'a yaklaşma.

tercîh it-: Yeğlemek, tercih etmek.

tercûme: Bir sözü bir dilden başka dile çevirme.

tercûme it-: Tercûme etmek.

tercûme olun-: Tercûme edilmek.

tergîb: İsteklendirme.

tergîb it-: İsteklendirmek.

terk : Bırakma, ihmal etme.

terk eyle-: İhmal etmek.

terk it-: Terk etmek, ihmal etmek.

terk olun-: İhmal edilmek, yapılma-mak.

terk-i sünnet it-: Sünneti terk etmek.

terk-i edeb: Edep dışı.

terk-i sünnet: Sünneti terk.

tertîb: Düzen, düzenleme.

tertîb-i mezbûr: Adı geçen düzen.

teşbîh eyle-: Benzetmek.

tesbîh: Sübhanallah demek.

teslîm it-: Bir şeyi, yeni sahibine verme.

tetebbu': Derinlemesine araştırma, inceleme.

tetebbu' it-: Derinlemesine araştırmak.

tevâzu': Alçakgönüllülük.

tevâzu'en: Alçakgönüllülük göstererek.

tevakku' et-: Durmak, duraklamak.

tevakku' it-: Durmak, duraklamak.

tevbe: Yaptığı fenalığa pişman olmak, Allah'tan af dilemek. Bir daha işlememeye söz vermek, tövbe.

tevbe eyle-: Tövbe etmek.

tevbe it-: Tövbe etmek.

tevbe-i naşûh: Bozulması imkânsız tövbe.

tevbîh: Azarlama, azar.

tevdî' it-: Veda etmek. Giderken kalanlara "Allah'a ısmarladık" gibi veda etmek, bolluk hoşluk duasıyla bırakıp gitmek.

teveccüh et-: Yönelmek.

teveccüh it-: Yönelmek.

tevhîd: Birleme. Allah'tan başka ilâh olmadığına inanma. Lâ ilahe illallah sözünü tekrarlama.

te'vil: Döndürmek, rücu.

te'hîr it-: Geciktirmek, sonraya

bırakmak.

teyemmüm: Su bulunmadığı veya su bulunup da kullanılması mümkün olmadığı takdirde temiz olan toprak cinsinden bir şey ile, abdestsizliği veya gusûlsüzlüğü giderme.

teyemmüm it-: Teyemmüm gerçekleştirmek.

tezce tezce: Hızlı hızlı, ivedi olarak.

tezellül: Kendini alçak tutmak.

ticâret: Kazanç amacıyla gerçekleştirilen alım ve satım etkinliği.

ticâret et-: Ticaret gerçekleştirmek.

ticaret it-: Ticaret etmek.

tilâvet: Kur'an'ı güzel ve yüksek sesle usulünce okuma.

tilâvet eyle-: Tilavet gerçekleştirmek.

tırâş: Vücuttaki saç, sakal vb. tüyleri kesme işi, yülüme.

tırâş eyle-: Tıraş etmek.

tıraş it-: Tıraş etmek.

tıraş ol-: Tıraş olmak ve olunmak.

tizce tizce: Hızlı hızlı, ivedi olarak.

tövbe it-: Yaptığı fenalığa pişman olmak, Allah'tan af dilemek. Bir daha işlememeye söz vermek, tövbe etmek.

Türkî: Türkçe, Türk dili.

tokuzuncı: Dokuzuncu.

ţâ'am: Yemek.

ţâ'at: İbadet, itaat.

ţag: Yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek eğimli yamaçlarıyla çevresine hâkim ve oldukça geniş bir alana yayılan bölüm, dağ.

ţahâret: Temizlik, temizlenme.

ţâ'ife-i meşâiyih-i 'azâm: Büyük şeyhler zümresi.

ţaleb éd-: İstekte bulunmak.

ţaleb eyle-: İstekte bulunmak.

ţaleb olın-: İstekte bulunulmak.

ţamla: Suyun yuvarlak biçimli en küçük miktarı, damla.

ţâķât getir-: Dayanmak, katlanmak.

ţâķat-i mechūd: Çalışmaya dayanma gücü.

ţaraf: Yön, cihet.

ţarafından: Aracılığıyla.

ţarîķ: Yol, yöntem.

ţarîķahu müstaķîm: Doğru yol.

ţarîķ-i cem': Toplanma yolu, yöntemi.

ţarîķ-i vusţa: Orta yol.

ţarîķ-i ĥac: Hac yolu.

ţaş: Kimyasal ve fiziksel değişiklikler gösteren sert ve katı madde. Taş.

ţavâf: Hacer-i Esvet'in hizasından başlayarak Kâbe'yi sola almak suretiyle, yedi defa Kâbe etrafında dönme.

ţavâf eyle-: Tavaf etmek.

ţavâf id-: Tavaf gerçekleştirmek.

ṭavāf-ı veda': Hacıların cemreleri taşladıktan (şeytan taşlama) sonra haccı tamamlamak için yaptıkları tavaf.

ṭavāf-ı 'umre: Umre ibadetinin zorunlu kurallarından olan umre sırasında yapılan tavaf, umre tavafı.

ṭavāf-ı ifāza: Mekke'de bulunan kişinin zaman zaman yaptığı tavaf.

ṭavāf-ı kudüm: Mekke'ye ilk varıldığında yapılan, Mekke'ye dışarıdan gelenler için sünnet olan tavaf.

ṭavāf-ı ziyāret: Kurban bayramının ilk günü fecr-i sadığın doğması ile başlayan ziyaret tavafı.

ṭavar: Deve, at gibi taşıt hayvanı.

ṭahāret: Temizlik, temizlenme.

ṭahşış it-: Özgü kılmak, ayırmak.

ṭayyib eyle-: Temiz duruma getirmek.

ṭayyīb: Güzel, hoş.

ṭıybe: Helâl, güzel, temiz.

ṭıyblan-: Tayyiplenmek, temizlenmek.

ṭoğ-: Sabah olduğunda dünyayı ısıtıp aydınlatan gezegen olan Güneş görünür olmak.

ṭoğrı: Doğru, sapmama.

ṭokuz: Ondan önce gelen sayının adı, dokuz.

ṭolaş-: Etrafında dolaşmak, tavaf etmek.

ṭon-: Kıpırdamadan durmak.

ṭulū' it-: Doğmak.

ṭur-: Bir yerde bulunmak, hareket etmemek, durmak.

ṭurdur-: Durdurmak, hareket ettirmek.

ṭut-: Bir şeyi elle kavramak.

-U, 'U-

uc: Bir şeyin baş veya son noktası.

ud yiri: Avret yeri.

uḥrevî: Ahiretle ilgili.

uḥreviyye: Ahiretle ilgili, ahrete ait.

ulaşdur-: Ulaşmasını sağlamak.

ustura: Tıraş için kullanılır, açılıp kapanan çok keskin bıçak.

uy-: Namaz kılarken imama bağlı kalmak.

uzat-: Baş, kolları veya bacakları bir yere uzatmak.

uzaḳ: Yakın karşıtı, uzak.

uzaḳ ṭur-: Yaklaşmamak, karışma-mak.

'ulemā: Âlimler, bilginler.

'ulemā-i menāsik: Menasik bilginleri.

'ulemā-i Ḥanefiyye: Hanefi bilginleri.

'umre et-: Umre görevini yerine getirmek.

'umre getür-: Umre etmek.

'umre: Hac mevsimi dışında Kâbe' yi, Mekke ve Medine'deki mukaddes yerleri ziyaret etme.

'uşşe: Kuş yuvası benzeri. (?)

-Ü-

üç: İkidenden sonra gelen sayı.

üçüncü: Üç sayısının sıra sıfatı, sırada ikinciden sonra gelen.

ümme: Bir peygambere bağlı olanlar.

ümme-i Muhammed: Muhammet ümmeti.

üslûb-ı sâbık: Bir önceki tarz.

üst: Bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı, üzeri.

üzengi: Eyerin iki yanında asılı bulunan ve hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz, demir halka.

üzere: Yoluyla, göre.

üzeri: 1. Bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı, 2. Kişinin kendisi, 3. ... a dair, ilgili, 4. Artan, geriye kalan bölüm, 5. Yol, tarz.

üzre: Üzere.

-V-

va'llahu a'lem: Allah için, Allah hakkı için, Allah'a yemin ederim, anlamında büyük yemin.

vaşî: Bir ölünün vasiyetini yerine getirmeye memur edilen kimse.

vâşıl ol-: Ulaşmak.

vaşiiyet et-: Bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şeyleri bildirmek.

vaşiiyet it-: Vasiyet etmek.

va'de olun-: Söz verilmek.

vâ'iz: Nasihat veren. Dinî meseleler üzerinde öğüt veren.

vâz' olun-: Koyma, konulma.

vâcib: Yapılması gerekli, şart olma.

vâcib ol-: Vacip olmak.

vâcibât: Yapılması gerekli şeyler.

vâcib-i müstakîl: Tek başına, ayrıca vacip.

vâdi: Saha, alan.

vâlideyn: Anababa, ebeveyn.

vağâr: Ağırbaşlılık.

vağfe: Haccetme niyetiyle ihrama girmiş olan kimsenin Zilhicce ayının 9. günü öğleden sonra Arafat'ta ve aynı gece Müzdelife'de bir müddet kalması.

vağfe tur-: Vakfe gerçekleştirmek.

vağfe it-: Vakfe gerçekleştirmek.

vâkı': Olma, meydana gelme, gerçekleşmiş olma.

vâkı' ol-: Gerçekleşmiş olmak.

vâkıf ol-: Bilmek, öğrenmek.

vâkıfe: Vakfeden, vakfede bulunan kimse.

vağit: Zaman, saat, belli bir zaman.

vağt: Vakit.

vaḳtā: -dığı zaman.

vaḳtāki: -dığı zaman.

vaḳt-i aṣlī: Asıl vakit.

vaḳt-i faẓilet: Fazilet vakti.

vaḳt-i ğales: Gece sonu karanlığı vakti.

vaḳt-i kerāhet: Güneşin doğuş, batış ve zeval vakti.

vaḳt-i zevāl: Güneşin tam ortada, bize göre doğu ve batı ortasında bulunduğu ve gölgenin gündüzde en kısa olduğu zaman. Zeval vakti.

vaḳt-i zebīh: Boğazlama zamanı.

var: Mevcut; evrende veya düşüncede var olan, yok karşıtı.

var-: Gitmek, ulaşmak.

varṭa: Tehlike.

vāriṣ: Mirasçı.

vārid ol-: Söz konusu olmak.

vāsi‘: Geniş, dar karşıtı.

vāsi‘ ol-: Geniş olmak.

vāṣıl ol-: Ulaşmak, varmak.

vaḥiy it-: Tanrı, bir buyruk veya düşünceyi peygambere iletmek.

ve: İki sözcük veya cümle arasına girerek aralarında bir bağ oluştuğunu bildiren bir söz, bağlaç.

ve’l-maḳām ve’l-Mültezem: Mültezem makamı. Hacer-i Esvet’in bulunduğu köşe ile Kâbe kapısı arasında kalan kısım.

ve’l-hāşıl: Sözüün kısası, özet, sonuç.

vech: Yan, taraf, yüz; yol, usül, yöntem.

vech-i muḳaddes: Kutsal yön, taraf.

vech-i evlā: En uygun yol, usül.

vech-i meṣrūḥ: Açıklanmış yol, tarz.

vefāt it-: Hayatı sonlanmak, ölmek.

vekīl it-: Biri tarafından yetki verilmek.

velākin: Ancak, ne var ki.

vereṣe: Varisler, mirasçılar.

ver-: Üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi, birisine eriştirmek, iletmek.

vesā'ir: Diğer.

vesīle: Aracı, sebep.

vesīle it-: Aracı etmek.

veya: Ayrı olmakla birlikte aynı değerde tutulan iki şeyi anlatan kelimelerden ikincisinin önüne getirilen söz, yahut.

veyāḥūd: Veya, yahut.

vilāyet: İl, büyük yerleşim yeri.

vir-: Vermek.

vird: Dua.

vird ḳıl-: Dua etmek.

viril-: Verilmek, ulaştırılmak.

vireṣe: Varisler, mirasçılar.

vitir-i vācib: Vacip olan vitir namazı.

vücub-ı cezā: Cezanın vacip, şart oluşu.

vücūh-ı ṣelāṣe: Üç tarz, yol.

vuḳūf: Durma, duruş, bir hâlde kalma.

vuṣūl: Ulaşma, erişme, varma, yetişme.

vuṣūl bul-: Ulaşmak, erişmek.

-Y-

ya: Ve, veya anlamında bir bağlaç.

yā: Ey, hey anlamında bir seslenme sözü.

ya'ni: Bundan maksat, demek, demek isteniyor ki.

Yahūdi: Hz. Musa'nın dinine bağlı olan kimse, Musevî.

yala-: Bir şeyin üzerinden dilini sürüp geçirmek.

yalañuz: Yalnız, tek başına.

yalın ayak: Çıplak ayak.

yalñuz: Yalnız.

yaña: Yine, yeniden, bir daha.

yan: Taraf, yön; birlikte, beraberinde olma.

yan-: Isı etkisiyle vücudun bir yanı yara olmak, kızarmak veya rengi koyulaşmak.

yap yap: Yavaş yavaş.

yapıl-: İnşa edilmek.

yapuş-: Sıkıca tutunmak.

yakın: Az bir ara ile ayrılmış olan zaman veya yer, uzak karşıtı.

yakın ol-: Yakın olmak.

yakın yakın: Uzak olmadan, yakın yakın.

yaklaş-: Aradaki uzaklığı azaltmak ya da bütünüyle ortadan kaldırmak için ileri doğru gitmek.

yaramaz: Kötü, yararsız.

yarlıga-: Bağışlamak, affetmek.

yaş: 1. Gözyaşı. 2. Kuru olmayan, ıslak.

yat-: Bir yere veya bir şeyin üzerine boylu boyunca uzanmak, geceleme.

yatsu: Güneşin batmasından bir buçuk-iki saat sonraki vakit.

yatsu namāzı: Yatsı vakti kılınan namaz.

yayan: Yaya olarak, bir araca binmeden.

yayka-: Su veya başka bir sıvı kullanarak bir şeyi temizlemek, yıkamak.

yaykan-: Su veya başka bir sıvı kullanılarak bir şey temizlenmek, yıkanmak.

yaz-: 1. Amel defterine sevab kaydetmek. 2. Söz veya düşünceyi harflerle anlatmak.

yazdur-: Yazma işini yaptırmak.

yazıl-: Yazma işi yapılmak.

ye-: Yaşamı sürdürmek için harcamada bulunmak.

yeddi: Yedi.

yedi: Altıdan sonra gelen sayının adı.

yedi yüz: Yedi yüz sayısı.

yedinci: Yedi sayısının sıra sıfatı.

yedişer: Yedi sayısının üleştirme sıfatı.

Yelemlem: Bir dağ adı. Yemenlilerin ve o yönden gelen yabancıların mikatı.

yel-: Hızlıca yürümek.

yene: Yine.

yeñi: Kullanılmamış veya az kullanılmış olan, eski karşıtı.

yer: Bir şeyin ya da kimsenin kapladığı ya da kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân.

yerine: Bir şeyin veya bir kimsenin yerini almak üzere.

yerli yerine: Kendine ait olan yere, olması gerektiği gibi.

yeryüzi: Yer kabuğu, dünya.

ye'sriha haķır: Değersiz ve üzüntü verici.

yet-: Yeterli gelmek, kifayet etmek.

yetiş-: Ulaşmak, ermek, vasıl olmak.

yetmiş: Yetmiş sayısının adı.

yetmiş biñ: Yetmiş bin sayısı.

yevm-i kıyāmet: Kıyamet günü.

yevm-i terviye: Zilhicce ayının sekizinci günü.

yevm-i tevriye ol-: Zilhicce ayının sekizinci günü olmak.

yevmü'l-cezā: Ceza günü, kıyamet.

yidi: Yedi sayısı.

yigirmi: Yirmi sayısı.

yigirmi bir: Yirmi bir sayısı.

yigirmi dört: Yirmi dört sayısı.

yıl: Dünya'nın Güneş çevresinde tam bir kez dolanması için geçen 365 gün, 5 saat ve 49 dk.lık zaman.

yine: Yeniden, bird aha, tekrar, gene.

yıkan-: Su veya başka bir sıvı kullanılarak bir şeyin temizlenmesi.

yir yüzi: Yeryüzü.

yir: Yer.

yirine: Yerine.

yol: Karada, insan ve hayvanların geçmesi için açılan ya da kendi kendine açılmış, yürümeye uygun yer.

yoldaş: Yol arkadaşı.

yok: Mevcut bulunmayan, var karşıtı.

yohsa: "Aksi takdirde" anlamına gelen bir söz, yoksa.

yu-: Yıkamak.

yukarı: Bir şeyin üstü, alt karşıtı.

yük: Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi.

yükle-: Bir yere, taşınması için belli bir ağırlıkta eşya veya araç-gereç koymak.

yüri-: Yürümek.

yürü-: Adım atarak ilerlemek, gitmek.

yürüt-: (Tıraş etmek için usturayı) başında gezdirmek.

yüz: 1. Başta; alın, göz, burun, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, sima, çehre. 2. Doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı.

yüz-: Bir sıvının yüzeyinde batmadan durmak.

yüz biñ: Doksan dokuz binden sonra gelen sayı, yüz bin.

-Z, Z, Z, Z-

zācīre: Mani olan, alıkoyan, yasak eden.

zād: Azık.

zā'il ol-: Yok olmak.

zā'il: Yok olan, yok olucu.

zamān: Bir işin, bir oluşun, içinde geçtiği, geçeceği ya da geçmekte olduğu süre, vakit.

zamāne: İçinde bulunulan zaman, dönem.

zan it-: Sanmak, zannetmek.

zaḥmet: Sıkıntı, meşakkat, güçlük.

zaḥmet vir-: Sıkıntı, güçlük çektirmek.

zaḥmet ol-: Yapılan bir işte sıkıntı, yorgunluk duymak.

zekūt: Zekat.

zemzem: Zemzem suyu.

zemzem şuyı: Kâbe-i Mükerrreme'nin yanındaki kuyudan çıkan mübarek su.

zemzem kuyusu: Kâbe-i Mükerrreme'nin yanındaki mübarek su çıkan kuyu.

zemzem-i şerīf: Mübarek, kutsal zemzem.

zevāl: Güneşin tam ortada gibi, baş ucunda bulunduğu zaman.

zevce: Eş (hanım)

zinā: Nikahsız cinsel ilişki.

zīr: Alt, aşağı.

zīra: Çünkü, şundan dolayı.

ziyāde: Fazla, çok.

ziyāde it-: Arttırmak, fazlalaştırmak.

ziyāret: Görüşmeye gitme. Bir kimseyi görmeye varma.

ziyāret it-: Görüşmeye gitmek. Bir kimseyi görmeye varmak.

ziyāret-i nebiyy: Hz. Peygamber ziyareti.

ziyāret-i icmāl: Toplam ziyaret.

ziyāret-i Muşţafā: Hz. Peygamber ziyareti.

ziyāret-i Nebi: Hz. Peygamber ziyareti.

ziyāret-ü Resūli'llah: Hz. Peygamber ziyareti.

ziyāretu'llah: Allah'ı ziyaret, Kâbe ziyareti.

ziynet: Süs, bezek.

zümre-i abdāl: Kendini Allah'a adanmış, ona teslim olmuş, bu yolda çile çekmiş kimseler.

zāhiren: Görünüşte, görünüşe göre.

zālim: Zulmeden, eziyet çektiren.

zabt it-: Zabt etmek. İdaresi altına almak.

zāmin ol-: Ödenmesi gerekmek.

zarar: Lüzumlu ve kıymetli bir şeyin eksilmesi veya kaybolması. Zıyan, kayıp.

zarūriyyāt-ı ma'āş: Geçim zorunluluğu.

zāyi' ol-: Elden çıkmak.

zımmen: Açıktan olmayarak dolayısıyla.

ziyāfet it-: Misafire yedirip içirmek, ikram etmek.

ziyā: Işık.

zāhib: Bir fikre uyma.

zākir ol-: Zikir çeken olmak.

Zāt-ı ‘Irak: Iraklıların ve Irak üzerinden
hacca gidecek olan kimselerin
mikatı.

Zi’l-ḥicce: Hacca gitmenin içinde
yapıldığı Arabî on ikinci ayın adı.

Zülḳi‘de: Kameri ayların on birincisi.
Zülkade ayı.

Zü’l-Ḥuleyfe: Medineliler ve
Medine'den geçerek hacca giden
Müslümanlar için mikat.

zebīḥ: Boğazlama.

zebīḥ it-: Boğazlamak.

zemm: Kötüleme.

zenb: Suç, günah.

zikir: Zikir, anma.

zikir olun-: Anılmak, adı geçmek.

zıkr it-: Anmak, zikretmek.

zikruhu: Anılan, adı geçen.

zimmet: Elde tutma zorunluluğu.

zira‘: 75-90 cm. lik bir uzunluk ölçüsü
birimi, dirsek ile orta orta parmak
ucu arasındaki uzaklık.

ÖZEL ADLAR

-A-

‘Abd’ullah bin ‘Abbas
‘abd-i zaîf
‘Abdu’llah
‘Abdu’llah bin ‘Ömer
‘Abdullah ibn-i ‘Abbās
‘Ali
‘Ali K̇apusı
‘Ali K̇uyusı
‘Allā İbn-i Ebā Ṫalib
‘Arafāt
Ādem
Allah
Altun Oluk
Ahmed bin Hanbel
Ahmed Efendi
Āyete’l-kürsī

-B-

Başra
Bağdād
Bekir Efendi
Beytu’llah

-C-

Cābir bin ‘Abdullah
Cāmi‘ Elkurān A‘ni ‘Osmān İbn-i ‘Affān
Cebel-i K̇uzah
Cebel-i Ebā K̇ubeys

Cebel-i Raḥmet
Cibril
Cuḥfe

-E-

Ebū Hāmid El-Ġazzālī
Enes bin Mālik:

-F-

Fāṭıma
Fātiha

-G-

Gezāfi ibnū’l Hümām
Güneş

Güzâfî İbnü'l-Hümâmî

-H-

Ḥabīb-i Ekrem

Ḥabību'llah

Hicāz

Ḥacc-ı 'Ani'lgayr

Ḥacer-i Esved

Ḥacer

Ḥacer-i İsmā'îl

Ḥamara-i 'Uḡbāḥamd: Şükür.

Ḥamri'l-'aḳaya

Ḥanefiyye

Ḥaḳ

Ḥaḳḳ' el-şeyḥ 'Ali El Kāri

Ḥarem-i Resūli'llah

Ḥazret-i 'Aleyhi's-selām

Ḥazret-i 'Ömer

Ḥazret-i Ādem

Ḥazret-i Ebu Bekri's-şiddîḳ

Ḥazret-i Resūl-i Ekrem

Ḥazret-i Risālet Penāh

-İ-

İbn-i 'Asākir

İbn-i Hümā'a

İbn-i İbi'd-dünyā

İbnü'l Hümām

İbrāhîm Teymi

İmām Mehreme

İmām-ı A'zam

İmām Ahmed bin Ḥanbel

İmām Cündi İbn-i Cür'ic

İmām Ebū Ṭālib El-Mekkî Ḳuvvetü'l-

ḳulūb

İmām Mālik

İmām Mücāhid

İmām Muḥammed

İmāmeyn-i Celīleyn

İmām-ı Ḳurṭibî

-K-

Ka'be

Ka'betu'llah

Kevşer

Kirāmen Kātibîn

Kitāb-ı Azāḥıy

Kürn İbn-i Vebere

Kütüb-ü Muṭavvelāt

Ḳarn

Ḳul e'uzu bi-rab-bi'n-nās

Ḳul-hu-va'llahu ehad

Ḳul-yā-eyyühe'l-kāfirün

Ḳur'ān

Ḳur'ān-ı 'azîmü's-şān

Ḳurreti'l-'uyūn

-L-

Li-lā-fi-ḳureyş

-M-

Ma'ḳal Bin Seyār

Mālikî	Nebiyî-i Kibriya
Maḳām-ı İbrahim	
Maḥmuṭ	-O-
Mezheb-i Erba‘a	‘Oṣmān İbn-i ‘Affān
Mezheb-i Ḥanefî	-Ö-
Medīne- i Münevvere	‘Ömer
Mekke	‘Ömer bin El-ḥaṭṭāb
Mensek-i Şağîr	‘Ömer ibnü'l Ḥaṭṭāb
Mensek-i Kübrāda	
Mensik	-R-
Merve	Rabb
Meş‘eri’l-ḥarām	Rābiğ Eşmesi
Mescid-i İbrāhîm	Ravza
Mescid-i Ḳubā	Ravza-i Resûlu’llah
Mescid-i Resûli’llah	Resûl’ullah
Mescidi’l- ḥarām	Resûl-i Ekrem
Mescidi’l-ḥayf	Resûl-i Ḥüdā
Mevlānā ‘Abdu’r-raḥmani’l-Cāmî ve	Rûkn-i ‘İraqî
Şeyḥ ‘Aliyyi’l-ḳāri	Rûkn-i Şāmî
Mısıır	Rûkn-i Yemānî
Minā	
Miḥrāb-ı Resûli’llāh	-S-
Miylmiyleyn-i aḫzereyn	Seyyidü’l-mürselîn:
Müzdelife	Sinān Efendi
Mültezem	Şaḫîḥeyn
Müslimān	Şaḫîḥ-i Müslim
Müstecād	Şāliṣ El-ḫulefā
Muḥaşşabe	
-N-	-Ş-
Naşrānî	Şāfi’iyye
	Şam
	Şāriḥ el Hidāye İbnü’l-hümām

Şevval

şeyheyn-i mükerrremeyn

Şeyh Hamdi Ahmed

-T-

Tā'if

Tañrı

Tebyîrû'l-Maḥārîm

Ten'îm

Türki

Ṭaḥavî

-Ü-

Ümmü'l-mü'minîn Meymûne

-V-

Vâdi-i Muḥsır

Vākı'ât

-Y-

Yahûdi

Yelemlem

Yemen

Yenbû'

-Z-

Zât-ı 'Irķ

Zi'l-ḥicce

Zikre ibn-i Cemā'a

Zülķi'de

Zü'l-Huleyfe

SONUÇ

Kimliği hakkında hiçbir bilginin bulunmadığı Diyarbakırlı Molla Mustafa tarafından yazılan “Menâsik-i Hacc” adlı eser, 89 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 13 satır bulunmaktadır. Nesir olarak yazılmıştır. Kitabın sonunda başkası tarafından yazılan, kitapla ilgili olmayan bir metin bulunmaktadır. Eser, çok az sözcük dışında harekeli yazılmıştır. Metnin harekeleniş biçimi özgündür. Bazı sözcüklerde kimi harfler harekelenmemiştir.

Yazar, eserinde samimi bir üslup kullanmıştır. Adını bir yerde yazması, kendisini kusur dolu bir insan olarak tanıtmayı, Tanrı’dan bağışlanmayı dilemesi ve bu eseri yazması karşılığı yalnızca okuyucudan dua istemesi, yazarın ne denli alçakgönüllü ve inanmış bir Müslüman olduğunu göstermektedir. Verdiği bilgilerden İslami bilgilere vâkıf, bilge bir insan olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmamızın dil incelemesi bölümünde şu tespitlerde bulunulmuştur:

1. Metnimizde /e/, /i/ ve kapalı /e/ ünlüsünde kararsızlık yaşanmaktadır. Aynı sözcük üç şekilde de yazılabilmektedir. Metinde kapalı /e/ ünlüsü hem esre hem üstün konarak yazılmaktadır: دَیْدِیْکَ dedi-ki 14b/6, اِدَ ede 29b/11.
2. Metnimizde çokluk ikinci şahıs emir eki -ñ sesinin, *bilün* ve *idin ki* örneklerinde damak ne’si (ñ) ile yazılması gerekirken nun (ن)’la yazılması dikkat çekicidir: بِلُون kendenüze gānīmet bil-ün 15a/8, ایدنکە cem‘ id-in-ki 1a/13.
3. Metnimizde ñ ünsüzü kef (ک) ile yazılmıştır. Yalnız yeñi sözcüğünde nun-kef (نک)’in birlikte kullanılması ilgi çekicidir: یەنکي yeñi 19a/4, یەنکي yeñi 74a/11.
4. Metnimizde aynı sözcüklerin farklı biçimlerde yazıldığı görülmektedir: یالکوز yaluñuz 19b/8, یالکوز yaluñuz 19b/12, گچوب گچوب 38b/2, گچوب geçüp 41a/4.

5. İlgi hâli ekinin şu örnekte, sözcüğün ünsüzle bitmesine rağmen +iñ değil +niñ olması ilginçtir: شَيْئِكَ şey-niñ 26a/13.

6. Metnimizde /U/ ünlüsünün yazımında uzunluk işareti olarak bilinen vav+elif (وا) yazımına yalnız gereklilik ekinde rastlanılması dikkat çekicidir: كَيْتَمَلُوا git-melü olduğda 30b/7, كَيْتَمَلُوا git-melü olsa 63b/12.

7. Metnimiz özel ad bakımından oldukça zengindir. Eserimizin hac rehberi olması dolayısıyla özel adların büyük çoğunluğu hac mekânlarıdır: *Ka'be-i şerîfe* 17b/5, *Medîne-i Münevverede* 3b/1, *Mekkeye* 3a/2, *Mescidi'l-ğarâma* 21b/11, *Şafâ ile Merve* 22a/7, *Zü'l-huleyfedir* 17b/5.

8. Türkçenin özelliklerinden olan ünsüz uyumu, metnimizde sınırlı örnekte görülmektedir. Metnimizde şu ekler ünsüz uyumuna uymamaktadır:

-dI görülen geçmiş zaman eki: git-di 66b/6, it-di-m 44a/6, it-di 61b/12.

-dIK sıfat-fiil eki: bat-dık-dan 40b/13, dolaş-duğ-da 58a/12, it-dik-lerinde 46b/2, öp-dük-den 56a/2.

-dIr, -dUr bildirme eki: dimek-dir 47a/5, sünnet-dir 48b/2, yazılmış-dur 59a/9, yok-dur 60a/3.

+dA bulunma hâli eki: 'Arafat-da 3a/8, itdik-de 6a/1, olduğ-da 25b/11, rivâyet-de 5b/6, şabâh-da 83b/1, tavâf-da 36a/2, vakt-i zebîh-de 53a/11.

+dAn ayrılma hâli eki: 'Arafat-dan 3a/9, güneş-den 24b/4, itdük-den 13b/13, taş-dan 35b/8, vardık-dan 2a/12.

Uyuma girenler:

-CA eşitlik hâli ekinde genellikle benzeşme gerçekleşmezken (ör. atduğca 63a/3) şu örnekte benzeşmenin gerçekleştiği görülmektedir: kōduğ-ça 37b/8.

9. Üçüncü şahıs bildirme ekinin (-dIr/-dUr) ünlüsü metnimizde hem yuvarlak hem de düz olarak görülmektedir. Hem esre hem ötreyle harekelenen şu örnek, bu ekin yazımı konusundaki kararsızlığı göstermesi bakımından dikkate değerdir: اَيْتَمِشْلَرْدُر itmişler-dür 48b/6.

10. Bildirme ekinin Eski Anadolu Türkçesindeki ekleşmemiş -durur/-turur şekli, metnimizde sınırlı da olsa bulunmaktadır: yedi tavâf itmek yedişerden bir 'umre yerine tūrur 68a/6-7-8-9.

KAYNAKLAR

- Aksan, Doğan, Türkçenin Sözcük Varlığı, Engin Yayınevi, Ankara, 2000.
- Arat, R.R., "Türkçede e/i Meselesine Dair", Makaleler 1, Yayına Haz. O. Fikri Sertkaya, TKAE Yayınları, Ankara, 1987, s. 334-341.
- Atabay, N. vd. Sözcük Türleri, TDK Yayınları, Ankara, 1983.
- Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, TDK Yayınları, İstanbul, 1974.
- Ceylan, Emine, "Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü", Türk Dilleri Araştırmaları, Ankara, 1991, s. 151-165.
- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Dilaçar, A., Dil, Diller ve Dilcilik, TDK Yayınları, Ankara, 1966.
- Duman, Musa, "Damak Ünsüzlerinin Klasik Osmanlı Türkçesi Dönemindeki Gelişmelerine Dair", Doğu Akdeniz 1, DAÜ Fen- Ed. Fak. Türkoloji Dergisi, Gazimağusa, s. 1-26. (Tarihsiz)
- Duman, Musa, Makaleler, "Klasik Osmanlı Türkçesinde Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine", Kesit Yayınları, İstanbul, 2008, s. 75-81.
- Ercilasun, A. Bican, Başlangıçtan Günümüze Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Eren, Hasan, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1999.
- Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1993.
- Ergin, Muharrem, Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000.
- Gabain, A.Von. Eski Türkçenin Grameri, Çev. Mehmet Akalın, TDK Yayınları: 532, Ankara, 1995.
- Gök, Murat, Kitâbu İmâniyye, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2009.
- Gülensoy, Tuncer, Türkçe El Kitabı, Kıvılcım Yayınları, Kayseri, 1998.

- Hacıeminoğlu, M. Necmettin, Türk Dilinde Edatlar, MEB Basımevi, İstanbul, 1984.
- Karahan, Leyla, Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları: 58, Ankara, 2005.
- Korkmaz, Zeynep, “Türkçede -acağ/-ecek Gelecek Zaman Ekinin Yapısı Üzerine”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, 1. Cilt, TDK Yayınları: 629, Ankara 1995, s. 3-11.
- Korkmaz, Zeynep, “Türk Dilinde +ça Eki ve Bu ekle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme,” Türk Dili Üzerine Araştırmalar, 1. Cilt, TDK Yayınları: 629, Ankara, 1995, s. 12-84.
- Korkmaz, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları: 575, Ankara, 2007.
- Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, TDK Yayınları, Ankara 2007.
- Özkan, Mustafa, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Yayınları, İstanbul, 2000.
- Özkan, Mustafa, Türkiye Türkçesi Ses ve Yazım Bilgisi, Filiz Yayınları, İstanbul, 2009.
- Paçacıoğlu, Burhan, Türk Dili ve Kompozisyon, Sivas, 2004.
- Paçacıoğlu, Burhan, 8-16. yy.lar Arası Türkçenin Sözcük Dağarcığı, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2006.
- Sarı, Mevlüt, El Mevarid Arapça Türkçe Sözlük, Bahara Yayınları, İstanbul, 1982.
- Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.
- Tekin, Talat, Orhon Türkçesi Grameri, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, İstanbul, 2003.
- Timurtaş, F.K. Osmanlı Türkçesi Grameri, İ.Ü. Ed. Fak. Yayınları 2558’den yeni baskı, 3. Cilt, İstanbul, 1997.
- Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara, 2011.
- Vardar, Berke, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2007.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Bilgehan AYATA

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 13 Ocak 1986, Tomarza/KAYSERİ.

Medeni Durumu: Bekâr

Telefon numarası: 0537 563 23 19

Elektronik Posta Adresi: b_babacan38@hotmail.com

Yazışma Adresi: Tuğladağı Mahallesi 3. Sokak Numara: 14/1 Koyulhisar/SİVAS

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Tezsiz Yüksek Lisans	EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	2010
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı	2009
Lise	Tomarza Çok Programlı Lisesi Kayseri	2003

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2011- Hâlen	Mehmet Kavala ÇPL Koyulhisar/SİVAS	TDE Öğretmeni

MENÂSİK-İ HACC
TIPKIBASIMI